

Thos. Langley
R. P. Mengius Liber

VALERII MAXIMI
Dictorum Factorumque
Memorabilium
LIBRI . IX .

LONDINI
Ex officina Johannis Redmayne
MDCCLXXIII

144

I

ter
dit
ad
din
Se
re
ben
des
det
bis

VALERII MAXIMI
VITA,
INCERTO AUCTORE.

Valerius Maximus civis Romanus, Patricio genere natus, omnem pueritiam, & magnam adolescentie partem literis percipiendis, & honestis artibus dedit. Inde, sumpta virili toga, se contulit ad rei militaris disciplinam, ubi aliquandiu stipendia fecisse, & in Asiam cum Sexto Pompeio navigasse dicitur. Unde reversus, cum videret se patria sua tam benedicendo, quam benefaciendo posse prodesse, à quo incepto studio militia gloria detinuerat; eodem regressus, statuit urbis Roma, exterarumque gentium facta,

simul ac dicta memoratu digna, ut ipse
faretur, literarum monumentis commen-
dare: quod feliciter & gloriose conse-
cutus est. Floruit autem Tiberii Cesa-
ris temporibus, & suo ejus imperio
hanc scripsit historiam, cujus etiam nu-
men invocat. Imperatores enim Ro-
mani, cum virtute sua juste sancteque
gessissent imperium, divino celebrabantur
honore, & in deorum numerum trans-
ferebantur. unde etiam Divos imperato-
res appellamus. Genus vero suum pater-
num a gente Valeria, maternum à Fabia
duxisse fertur: unde Valerius Maxi-
mus ex utraque familia ei nomen est.
De cujus morte certi nihil potest afferri.

VALERII MAXIMI

V I T A,

C. MITALERIO

Viennensis provinciae juridico auctore, ad Jo.
BUFFENANTIUM in suprema Delphina-
tium Curia Praesidem.

VALERII MAXIMI praenomen librario-
rum injuria jam olim amissum vero
propius est, quam ab ipso amissum fuisse. Ri-
diculum est autem, quod maternum genus ejus
quidam à Fabia gente repetunt cognominis
argumento. Nam praeterquam quod id aliis
quibusdam Rom. gentibus commune fuit, ut
Carbiliae, Corneliae, Manliae: constat certe,
id longe ante in Valeria, quam in Fabia gen-
te fuisse, inde usque à M. Valerio illo Ma-
ximo, qui Cos. anno urb. CCXCVIII. cum
Sp. Virginio Caelimontano fuit: cum qui Fa-
biorum primus eo cognomine affectus est
Qu. Fabius Rutilianus Ambusti F. Gurgitis
pater, Censor tum cum P. Decio omni fo-

tensi turba in quatuor tribus digesta anno
urb. ccccl. æternum gloriosumque id sibi
ac familiæ suæ pepererit. His accedit quod
qui à materna denominarentur, non cogno-
mina, quæ nulla foemini fuerunt, sed gen-
tilicia nomina in possessivum transformata mo-
dum adsciscebant. Sic è duabus Censorii
Catonis uxoribus Licinia & Salonia partim
Liciniani sunt, partim Saloniani appellati:
quo modo à Petronia matre Petronianus
Vitellii Cæsaris filius, à Vespasia, & Domi-
tilla, Vespasianus, & Domitianus, impp.
dicti sunt. Quod & in arrogationibus adopti-
onibusque observabatur, quo modo Pompo-
nium Atticum illum Ciceronis amicum ab
avunculo Qu. Cæcilio testamento in nomen
familiamque adoptatum Qu. Cæcilius
Pomponianus Atticus dictum fuisse com-
perimus. Hinc Rutilianos, Æmylianos, Ser-
vilianos, Calphurnianos, Octavianos, è Ru-
tiliis, Æmyliis, Serviliis, Calphurniis, Octa-
viis in alienas traductis familias agnominatos
fuisse legimus. Civem certe Romanum iden-
tidem se his fuisse verbis significat, *Civitatem
nostram, nostri imperii, nostris ceremoniis, fo-
rum nostrum*, & similibus. Sed ingenuum,
quando etiam de ejus statu dubitatum scio,
ex patricia videlicet Valeriorum gente etiam
ipso cognomine. Libertini enim servili no-
mine cognominis vice retento solum patro-
norum nomen, prænomenque usurpabant,
cogno.

cognomine vero, quod pierumque fortunæ
fuit, ac gloriæ, abstinebant: quod & ipsum
in iis qui ipsi ingenui cujusquam beneficio ci-
vitatem Rom. consequuti, aut in colonias
transcripti fuerant, observabatur. Sex. Pom-
peio arctissima necessitudine devinctus fuit,
adeo quidem ut in ejus commemoratione
sibi instar Alexandri eum fuisse scripserit:
cum illi, inquit, Hephæstio suus alter fuerit Ale-
xander: nec dubitaverit supremum sibi atque
illi inter rara amicorum paria locum facere.
Hujus Sex. Pompeii, Sextique Apuleii consu-
latu Augustus è vivis excessit: primique cum
ipsi in Tyberii verba juraverunt, tum etiam
cæteros adegerunt. Quo merito postea prin-
cipis inter primarios amicos fuit. Magna
certe eloquentiæ gloria ac gratia fuisse: vel
illud imprimis arguit, quod eum sibi Gn. Pi-
so constat Germanico mortis reus patronum
cum præstantissimis ejus seculi orationibus de-
poposcit. Quocirca eum non clarissimum
modo, sed etiam disertissimum Valerius ap-
pellavit. Inde M. Lepidum illo nomine ac
genere ut socordem & ignavum, majoribusque
suis dedecorum Asiæ proconsulatu adversa-
tum maxime Senatu deturbavit. Ipse in
ejus locum suffectus Valerium inter præcipuos
cohortis coluit, ingenii ac morum amcenitate
delinitus. Tyberio quidem, & universe
Cæsarum domui, inolito jam tum etiam illu-
stribus familiis more, enixissime adularur,

Itaque libro ix, inter dictorum improborum
factorumque sceleratorum exempla ultimo,
ceu colophonem, loco Seiani, (quod recte
subodoratus est P'ghius) suppresso tamen sin-
gulari quodam adulandi artificio ejus nomine,
supra omnium flagitiorum conditionem perfidi-
am audaciamque incescit.

V A.

VALERII MAXIMI.

LIBRORUM NOVE M

CAPITA.

PRIMI LIBRI CAP. VIII.

- 1 **D**e religione. pag 2
2. De simulata reli-
gione. 11
- 3 De peregrina religione re-
jecta. 12
- 4 De auspiciis. ibid.
- 5 De ominibus. 13
- 6 De prodigiis. 18
- 7 De somniis. 25
- 8 De miraculis. 33

SECUNDI LIBRI CAP. X.

- 1 De matrimoniorum ritu,
& necessitudinum officio. 44
- 2 De magistratum atque
ordinum officio, & institu-
tis. 47
- 3 De militaribus institutis. 51
- 4 De spectaculis. 53
- 5 De frugalitate & inno-
centia. 56
- 6 De externis institutis. 58
- 7 De disciplina militari. 64
- 8 De jure triumphi. 72
- 7 De censoria severitate. 79

10. De Majestate. 80

TERTII LIBRI CAP. VIII.

- 1 De indole. 85
- 2 De fortitudine. 87
- 3 De patientia. 101
4. De humili loco nati qui
clari evaserunt. 106
- 5 Qui à praeclaris parentibus
degeneraverunt. 108
- 6 De illustribus, qui in vestro
aut cetero cultu, licentius
sibi indulserunt. 110
- 7 De fiducia sui. 112
- 8 De constantia. 120

QUARTI LIBRI CAP. VIII.

- 1 De animi moderatione. 128
- 2 De reconciliatione. 138
- 3 De abstinencia & continen-
tia. 140
- 4 De paupertate laudata. 143
- 5 De verecundia. 153
- 6 De amore conjugali. 156
- 7 De amicitia vinculo. 159
- 8 De liberalitate. 167

QUIN-

QUINTI LIBRI SEPTIMI LIBRI
CAP. X. CAP. VIII.

1 De humanitate & ele- mentia.	171
2 De gratitudine.	181
3 De ingratitude.	186
4 De pietate in parentes.	193
5 De pietate fraterna.	199
6 De pietate erga patriam.	202
7 De patrum amore, & in- dulgentia in liberos.	207
8 Qui severi adversus li- beros.	210
9 Qui moderati adversus suspectos liberos.	212
10 Qui filiorum obitum forti animo tolerant.	214

SEXTI LIBRI
CAP. IX.

1 De pudicitia.	217
2 Qua libere dicta aut facta.	222
3 De severitate.	228
4 De graviter dictis aut fa- ctis.	233
5 De iustitia.	238
6 De fide publica.	243
7 De fide uxorum erga ma- ritos.	246
8 De fide servorum erga do- minos.	247
9 De mutatione morum aut fortuna.	250

1 De felicitate.	258
2 De sapienter dictis aut factis.	260
3 De vasa dictis aut factis.	268
4 De strategematis.	277
5 De repulsis.	281
6 De necessitate.	283
7 De testamentis rescissis.	287
8 De ratis testamentis & insperatis.	290

OCTAVI LIBRI
CAP. XV.

1 De Iudiciis publicis insigni- bus.	294
2 De privatis iudiciis insigni- bus.	301
4 De mulieribus qua causas apud magistratus egerunt.	303
4 De quaestionibus.	304
5 De testimoniis irritis vel ratis.	305
6 De his qui commiserunt qua in aliis vindicarent.	307
7 De studio & industria.	308
8 De otio laudato.	316
9 De vi eloquentia.	317
10 De pronuntiatione & ap- to motu corporis.	319
11 De	

11	<i>De effectibus artium</i>	321	5	<i>De superbia & impetentia.</i>	354
12	<i>Optimus artium magister concedendum esse.</i>	324	6	<i>De perfidia.</i>	357
13	<i>De senectute memorabilis.</i>	325	7	<i>De seditionibus.</i>	359
14	<i>De cupiditate gloria.</i>	329	8	<i>De temeritate.</i>	368
15	<i>Qua cuique magnifica contigerunt.</i>	332	9	<i>De errore.</i>	362
			10	<i>De ulsione.</i>	364
			11	<i>De improbe dictis & secleratis factis.</i>	365

NONI LIBRI CAP. XV.

1	<i>De luxuria & libidine.</i>	337	12	<i>De mortibus non vulgaribus.</i>	369
2	<i>De crudelitate.</i>	345	13	<i>De cupiditate vita.</i>	374
3	<i>De ira & odio.</i>	349	14	<i>De similitudine forma.</i>	377
4	<i>De avaritia.</i>	353	15	<i>De his qui per mendacium se in alienas familias inseruerunt.</i>	378

F I N I S.

VALERII MAXIMI
EXEMPLORUM
MEMORABILIVM

Liber Primus,

AD

TIBERIUM CÆSAREM
AUGUSTUM.

Prologus.

POPULI Romani, exterarumque gentium
facta simul ac dicta memoratu digna,
quæ apud alios latius diffusa sunt quam
ut breviter cognosci possint, ab illustri-
bus electa auctoribus deligere consti-
tui: ut documenta sumere volentibus

longæ inquisitionis labor absit. Nec mihi cuncta com-
plectendi cupido incessit. Quis enim omnis ævi
gesta, modico voluminum numero comprehenderit?
Aut quis compos mentis, domesticæ peregrinæque hi-
storiæ seriem, felici superiorum stylo conditam, vel
attentiore cura, vel præstantiore facundia, traditu-
rum se speraverit? Te igitur huiccepto, penes quem
hominum, deorumque consensus, maris ac terræ re-
gimen esse voluit, certissima salus patriæ Cæsar, in-
voco: cujus cælesti providentia virtutes, de quibus
dicturus sum, benignissime foventur: vitia severissi-
me vindicantur. Nam si prisca Oratores ab Jove
Opt. Max. bene orsi sunt, si excellentissimi vates à

nomine aliquo principia traxerunt: mea parvitas eo
justius ad favorem tuum decurrerit, quod cerera divi-
nitas opinione colligitur, tua præsentī fide paterno
avitoque fideri par videretur: quorum eximio fulgore
multum ceremoniis nostris inclare claritatis accessit.
Deos enim reliquos accepimus, Cæsares dedimus.
Et quoniam initium à cultu deorum petere in animo
est, de conditione ejus summatim disseram.

CAP. I. DE RELIGIONE.

OBSERVATA.

- 1 A populo Rom.
- 2 L. Metello Pont. Max.
- 3 Ti. Gracche & Coss.
- 4 Sacerdotum collegiis.
- 5 Q. Fabio dict. & C. Flamilio
magist. eq.
- 6 P. Crasso Pont. max.
- 7 Emilie Vestalis discipula.
- 8 M. Marcell. v. cos.
- 9 L. Furio Bibaculo prætere.
- 10 L. Albinio.

- 11 C. Fabio Dorsono.
- 12 Q. Petillio Spurio præte.
- 13 L. Tarquinio rege.
- 14 M. Atilio Regulo.
- 15 Senatu Romano.

NEGLECTA.

- 16 A. C. Torentio Varrone.
- 17 Ap. Ceco & gente Potitias
- 18 Milite Rom. & Bruno Gallo.
- 19 P. Turullio præfecto classis.
- 20 Q. Fulvio Flacco cens.
- 21 Q. Plemio legato præte.

EXTERNA EXEMPLA OBSER- vatz vel neglectæ religionis.

1 Pyrrhus Epirotarum rex.	5 Alexandri regis milites.
2 Massinissa Numid. rum.	6 Persæ.
3 Dionysius major Siculorum.	7 Athenienses.
4 Thymastheus Liparitanorum.	8 Diomedon Atheniensium dux.

OBSERVATA.

1. **M**Ajores nostri statas solennesque ceremoni-
as, Pontificum scientia; bene gerenda-
rum rerum auctoritates, augurum observationes;
Apollinis prædictiones, varum libris; portentorum
depulsa, Etrusca disciplina explicari voluerunt.
Præseco etiam instituto rebus divinis opera datur, cum
aliquid commendandum est, precatione: cum ex-
pos-

DE RELIGIONE.

exposcendum, voto: cum solvendum gratulatione: cum inquirendum vel extis vel sortibus, impetrato: cum solenni ritu peragendum, sacrificio. Quo etiam ostentorum ac fulgurum denunciationes procurantur.

Tantum autem studium antiquis non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut efflorentissima tum & opulentissima civitate, decem principum filii S. C. singulis Etruriz populis, percipiendæ sacrorum disciplinæ gratia traderentur.

Ceteri quoque, quam more Græco venerari institerant, sacerdotem à Velia, cum id oppidum noidum civitatis nomen accepisset, Calcitanam peterint, vel ut alii dicunt, Calliphennam: ne deæ vetusti ritus perita deesset antistes. Cujus cum in urbe puerissimum templum haberent, Gracchano tumultu moniti Sibyllinis libris, ut vetustissimam Crerem placarent, Ennam (quoniam sacra ejus indorta credebant) decem viros ad eam propitiandam miserunt. Item matri deum sæpenumero imperatore nostri, compotes victoriarum, suscepta vota Pessimam profecti solverunt.

2. Metellus vero pontif. max. Postumium consulim, eundemque flaminem Martialem, ad bellum erendum Africam petentem, ne à sacris discederet, pulsa indicta, urbem egredi passus non est: religionisque summum imperium cessit: quod tuto se Postumius Martio certamini commissurus non videbatur, ceremoniis Martis desertis.

3. Laudabile XII. fascium religiosum obsequium, laudabilior quatuor & viginti in consimili re obedientia: à Ti. enim Graccho ad collegium augurum literæ sunt ex provincia missæ, quibus significabat, se, cum libros ad sacra populi pertinentes legeret, animadvertisse, vitio tabernaculum caprum, comitiis consularibus, quæ ipse fecisset; eaque re ab auguribus ad senatum relata, jussu ejus C. Figulus è Gallia,

Scipio Nasica è Corsica Romam redierunt, & se consulatu abdicaverunt.

4. Consimili ratione P. Clœlius Siculus, M. Cornelius Cethegus, & C. Claudius, propter exta parum curiose admota aris deorum immortalium, variis temporibus, bellisq; diversis, flaminio abire iussi sunt, coactique etiam. At Sulpicio inter sacrificandum apex è capite prolapsus, sacerdotium abstulit.

5. Occentus autem soricis auditus, Fabio Maximo dicta turam, C. Flaminio magisterium equitum depoenendi causam præbuit.

6. Adjiciendum his, quod P. Licinio pontifici maximo virgo Vestalis, quia quadam nocte parum diligens æterni ignis custos fuisset, digna visa est quæ flagroadmoveretur.

7. Maximæ vero virginis Æmiliz discipulam, extincto igne, tutam ab omni reprehensione Væta numen præstitit; qua adorante, cum carbasum, quam optimam habebat, foculo imposuisset, subito ignis emicuit.

8. Non mirum igitur, si pro eo imperio augendo, custodiendoque pertinax deorum indulgentia semper excubuit; quod tam scrupulosa cura, parvula quoque momenta religionis examinare videtur: quia nunquam remotos ab exactissimo cultu ceremoniarum oculos habuisse nostra civitas existimanda est. In qua cum Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori, & Virtuti, Castidio prius, deinde Syracusis potitus, nuncupatis votis debitum consecrare vellet, à collegio pontificum impeditus est, negante unam cellam duobus diis recte dicari. Futurum enim, si quid prodigii in ea accidisset, ne dignosceretur utri rem divinam fieri oporteret: nec duobus nisi certis diis una sacrificari solere. Ea pontificum admonitione effectum est, ut Marcellus, separatis ædibus, Honori ac Virtutis simulacra statueret. Neque aut collegio pontificum auctoritas amplissim

DE RELIGIONE.

viri, aut Marcello adjecto impensæ impedimento fuit, quominus religionibus suis tenor, suaque observatio redderetur.

9. Obruitur tot etiam illustribus consularibus L. Furius Bibaculus, exemplique locum vix post Marcellum invenit. Sed pii simul ac religiosi animi laude frandandus non est: qui pater à patre suo collegi Saliorum magistro iussus, sex lictoribus præcedentibus, arma ancilia tulit: quamvis vacationem hujus officii, honoris beneficio haberet. Omnia namque p̄st religionem ponenda semper nostra civitas duxit etiam in quibus summæ majestatis conspici decus voluit. Quapropter non dubitaverunt sacris impem servire: ita se humanarum rerum futura regimine existimantia, si divinæ potentie bene atque constater fuissent famulata.

10. Quod ap̄imi judicium in privatorum quoque pectobus versatum est. Urbe enim à Gallis capta, cum lamen Quirinalis virginesque Vestales sacra onere partito ferrent, easque pontem Sublicium transgressas, & clivum, qui ducit ad Janiculum, descendere incipientes, L. Alvanus plaustro conjugem, & liberos vehens adspexisset, propior publicæ religioni, quàm privatæ charitati, suis, ut plaustro descendere, iuberavit: atque in id virgines & sacra imposita, omisso cepto itinere, Cære in oppidum pervexit: Ubi cum summa veneratione recepta, grata memoria, ad hocq; tempus hospitalem humanitatem restantur: Ille enim institutum est, sacra Cæremonias vocari, quæ Cæretani ea, in fracto Reipubl. statu, perinde: florente, coluerunt. Quare agreste illud & sordidum plaustrum, tempestive capax cujuslibet fulgentissimi triumphalis currus, vel æquaverit gloriam, vel antecesserit.

11. Idem reipublicæ tempestate C. Fabius Dorso memobile exemplum servatæ religionis dedit. Namq; Gallis Capitolium obsidentibus; ne statum

Fabiz gentis sacrificium interrumpetur. Gabino ritu cinctus, manibus humerisque sacra gerens, per medias hostium stationes, in Quirinalem collem pervenit: ubi omnibus solenni more præactis, in Capitolium post divinam venerationem victricium armorum perinde ac victor, rediit.

12. Magna conservandæ religionis etiam P. Cornelio, & Bæbio Tamphilo Coss. apud majores iustos acta cura est. Siquidem in agro L. Petillii scriptæ sub Janiculo cultoribus terram altius versantibus, iuabæ arcis lapideis repertis: quarum in altera scriptura indicabat, corpus Numæ Pompilii Pomponis filii fuisse: in altera libri reconditi erant, Latini sepem de jure pontificum, toridemque Græci de disciplina sapientiz: Latinos magna diligentia asservatos curaverunt: Græcos, quia aliqua ex parte ad solendam religionem pertinere existimabantur, L. Petilius prætor Urbanus ex auctoritate Senatus per vicinarios igne facto, in conspectu populi cremavit. Noluerunt enim præci viri quicquam in hac asservi civitate, quo animi hominum à deorum cultu aucerentur.

13. Tarquinius autem rex M. Tullium humvirum, quod librum secreta civilium sacrorum continentem custodiæ suæ commissum, corruptus ætione Sabino describendum dedisset, culeo insutum more abjici iussit: Idque supplicii genus multo post parricidis lege irrogatum est. Iustissime quidem: quia pari vindicta parentum ac deorum violatio expianda est.

14. Sed in his quæ custodiam religionis continent, nescio an omnes M. Atilius Regulus præceperit, qui ex victore speciosissimo, insidiis Asdrubalis & Xanthippi Lacedæmonii ducis, ad miserabilem civi fortunam deductus, ac missus ad S. P. Q. R. lotus, ut ex se & uno, & sene, complures Pœnorum juvenes pensarentur: in contrarium dato consilio, orthaginem

DE RELIGIGNE.

nem repetiit: non ignarus ad quam crudeles, quamque etiam merito sibi infestos deos reverteretur: Verum his juraverat, si captivi eorum redditu non forent, ad eos se rediturum. Potuerunt profecto dii immortales effera à mitigare savitiam: ceterum quo clarior esset Atilii gloria Carthaginienses moribus suis uripassi sunt: tertio Punico bello religiosissimi spiritus tam crudeliter vexati, urbis eorum interitu iusta exacturi piacula.

15. Quanto nostræ civitatis senatus venerabilior in Deos! qui post Cannensem cladem decrevit, ne matronæ ultra trigessimum diem luctus suos extenderent, uti ab his sacra Cereris peragi possent: quia maiore pene Romanorum virorum parte in execrabili ac diso solo jacente, nullius penates mœoris experies erant. Itaque matres ac filiæ, conjugesque, & sorores nuper interfectorum, absterfis lachrimis, depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem, & aris dare thura coactæ sunt: Qua quidem constantia obtinendæ religionis, magnus celestibus injectus est rubor ulterius adversus eam savendi gentem, quæ ne injuriarum quidem acerbitate ab eorum cultu abstergeri potuerat.

NEGLECTA.

16. Creditum est, Varronem consulem apud Cannas cum Carthaginensibus tam infelicitè dimicasse ob iram Junonis: quod cum ludos Circenses ædilis faceret, in Jovis Opt. Max. templo eximia facie puerum histriionem ad excubias tenendas posuisset: quod factum post aliquot annos memoria repetitum, sacrificiis expiatum est.

17. Hercules quoque detractæ religionis suæ, & gravem & manifestam poenam exegisse traditur. Nam cum Potirii sacrorum ejus ritum (quem pro dono genti eorum ab ipso assignatum, velut hæreditarium

obtinuerant) auctore Appio Censore, ad humile servorum ministerium transfulissent : omnes qui erant numero spuer xxx puberes, intra annum extincti sunt, nomenque Potitium in duodecim familias divisum prope interijt. Appius vero luminibus captus est.

18. Acer etiam sui numinis vindex Apollo, qui Carthagine à Romanis oppressa, veste aurea nudatus, id egit, ut sacrilegæ manus inter fragmenta ejus abscissæ inveniretur. Brennus Galiorum dux Delphis Apollinis templum ingressus, Dei voluntate in se manus vestit.

19. Nec minus efficax ultor contemptæ religionis filius quoque ejus Æsculapius, qui consecratum templo suo lucum à Turullio præfecto Antonii ad naves ei faciendas, magna ex parte succisum dolens, inter ipsum nefarium ministerium devictis partibus Antonii, imperio Caesaris destinatum morri Turullium, manifestis numinis sui viribus eum in lucum, quem violaverat, traxit : effecitque Deus, ut ibi potissimum à militibus Cesarianis occisus, eodem exitio, & eversis jam arboribus poenas lueret, & adhuc superantibus, impunitatem consimilis injuriæ pareret : suamque venerationem, quam apud colentes maximam semper habuerat, multiplicaret.

20. Q. autem Fulvius Flaccus impune non tulit, quod in censura tegulas marmoreas ex Junonis Lacinæ templo in ædem Fortunæ Equestris, quam Romæ faciebat, transtulit. Negatur enim, post hoc factum, mente constitisse : quin etiam per summam ægritudinem animi expiravit, cum ex duobus filiis in Illyrico militantibus, alterum decessisse, alterum graviter audisset affectum. Cujus casu motus senatus, tegulas illieo Locros reponendas curavit : decretique circumspectissima sanctione impium opus censuris reiecit.

21. Tum mehercule, quam Q. Pleminii legati Scipionis in thesauro Proserpinæ spoliando sceleratam avaritiam iusta animadversione vindicavit: cum enim vinctum Romam protrahi jussisset, is ante causæ dictionem in carcere teterrimo genere morbi consumptus est: pecuniam Dea ejusdem senatus imperio, & quidem summam duplicando, recuperavit.

*Externa Exempla, observata vel neglecta
religionis.*

1. Quod quidem ad Pleminii facinus pertinuit, bene à patribus conscriptis vindicatum est. Quod ad violentas regis Pyrrhi sordeis artinuerat, seipsam potenter atque efficaciter dea defendit. Coactis enim Locrensisibus, ex thesauro ejus, magnam illi pecuniam dare: cum onustus nefaria præda navigaret, vi subitæ tempestatis tota cum classe vicinis Deæ littoribus illisus est: in quibus pecunia incolumis reperta, sanctissimi thesauri custodiæ restituta est.

2. At non similiter Massanisa rex, cujus cum præfectus classis Melitam appulisset, æque fano Junonis denteis eburneos eximie magnitudinis sublato, ad eum pro dono attulisset: ut comperit unde advesti essent, quinquere mi reportandos Melitam, inque templo Junonis collocandos curavit, insculptos gentis suæ literis, significantibus regem ignorantem eos accepisse & libenter Deæ reddidisse. Factum Massanisæ plus animo, quam Punico sanguini conveniens: quamquam quid attinet mores natione pendere? in media barbaria ortus, sacrilegium rescidit alienum.

3. Syracusis Dionysius genitus, tot sacrilegia sua, quot jam recognoscimus, jocosis dictis prosequi voluptatis loco duxit: fano enim Proserpinæ spoliato

liato Locris, cum per altum secundo venisset veheretur, ridens amicis, Viderisne, ai, quum bona navigatio ab ipsis diis immortalibus sacrilegis tribuatur? Detracto etiam Jovi Olympio magni ponderis aureo amiculo, quo cum tyrannus Hiero è manubiis Carthaginensium ornaveratur, injectoque ei hinc palio, dixit; æstare grave amiculum autem esse, hieme frigidum: lanctum autem ad utrumque tempus anni apius. Idem Epidauri Æsculapio barbaram auream demiussit: quod affirmarer, non convenire patrem Apollinem imberbem, ipsum barbaturum conspici. Idem mensas argenteas, atque aureas è fanis sustulit: quodque in his more Græciæ scriptum erat, bohorum deorum eas esse, uti se bonitate eorum prædicavit. Idem Victorias aureas, pateras, & coronas, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, tollebat, & eas se accipere, non auferre, dicebat: perquam stultum esse argumentando, à quibus bona precamur, ab his porrigentibus nolle sumere. Qui tamen debita supplicia non exsolvit, dedecore tamen filii, mortuus poenas rependit, quas vivus effugoratur. Lento enim gradu ad vindictam sui divina procedit ira: tarditatemque supplicii gravitate compensat.

4. Inquam ne incideret Thymasticeus Liparitanorum princeps, consilio sibi pariter, atque universæ patriæ, utili providit exemplo: Excepta namque in freto à civibus suis piraticam exercentibus magni ponderis aurea cratera, incitatoque ad eam partendam populo, ut comperit à Romanis Pythio Apollini decimarum nomine dicatam, manibus venundantium ereptam Deo Delphos perferendam curavit.

5. Milesia Ceres, Mileto ab Alexandro capta, milites qui templum spoliaturi irruperant, flamma obiecta privavit oculis.

6. Persæ mille navium numero Detum compulsi, temple

templo Apollinis irreligiosas potius manus quam rapaces adhibuerunt.

7. Athenienses Diagoram philosophum pepulerunt, quia scribere ausus fuerat, primum ignorare se, an dii essent: deinde si sint, quales sint. Iidem Socratem damnaverunt, quod novam religionem introducere videbatur. Iidem Phidiam tulerunt, quandiu is marmore potius quam ebore Minervam fieri debere dicebat, quod diutius nitox esset mansurus: sed ut adjecit, & vilis, tacere jussuerunt.

8. Diomedon unus ex decem ducibus, qui Arginusæ eadem pugna Atheniensibus victoriam, sibi vero damnationem pepererunt: cum jam non ad meritum supplicium duceretur, nihil aliud locutus est, quam ut vota pro incolumitate exercitus ab ipso nuncupata solverentur.

CAP. II.

DE SIMULATA
RELIGIONE.

A ROMANIS.

AB EXTERNIS.

- 1 Numa Pompilio rege.
- 2 P. Scipione Africano majore.
- 3 L. Cornelio Sulla.
- 4 Q. Sertorio.

- 1 Minos Cretensum rege.
- 2 Pisistrato Atheniensi.
- 3 Lycurgo Spartano.
- 4 Zaleugo Locrensi.

1. **N**uma Pompilius, ut populum Romanum sacris obligaret. volebat videri sibi cum dea Ægeria congressus esse nocturnos: ejusque monitu accepta diis immortalibus sacra instituere.

2. Scipio Africanus non ante ad negotia publica vel privata ibat, quam in cella Jovis Capitolini moratus esset: & ideo Jove genitus credebatur.

3. L. Sulla, quories prælium committere destinabat, parvum Apollinis signum Delphis sublatum, in conspectu

conspectu militum complexus, orabat uti promissa maturaret.

4. Q. Sertorius per asperos Lusitaniz colles cervam albam irrahebat: ab ea se, quænam aut agenda, aut agenda essent, prædicans admoneri.

EXTERNÆ

Minos Cretensium rex nono quoque anno in prælium, & vetusta religione consecratum specus secedere solebat: & in eo moratus, tanquam à Jove, quod se orium ferebat, traditas sibi leges prærogabat.

2. Pisistratus in recuperanda tyrannide, quam amiserat, simulatione educens se in arcem Minervæ est usus: cum per ostentationem ignotæ mulieris, quæ Phya vocabatur, formæ ad habitum Deæ, Athenienses deciperet.

1. Lycurgus consilio Apollinis gravissimæ Lacedæmoniorum civitati leges compositas ferre se persuasit.

4. Zaleucus sub nomine Minervæ apud Locrenses prudentissimus habitus est.

CAP. III.

DE PEREGRINA RELIGIONE REJECTA.

1 A senatu Romano.

2 A C. Cornelio prætore.

3 A L. Emilio Paulo Cœ.

1. **B**acchanalium sacrorum mos novus institutus, cum ad perniciosam vesaniam iretur, sublatuſ est. Lutatius, qui primum Punicum bellum confecit, à senatu prohibitus est sores Fortunæ Prænestinæ adire. Auspiciis enim patriis, non alienigenis rempublicam administrari oportere judicabant.

3. C. Cornelius Hispanus prætor peregrinus, M. Porcillus

pillio Læstate, Cn. Calpurnio coss. edicto Chaldeos intra decimum diem abire ex Urbe, atque Italia iussit: levibus & ineptis ingeniis, fallaci siderum interpretatione, quæstuosam mendaciis suis caliginem injicientes.

Idem, qui Sabazii Jovis cultu simulato mores Romanos inficere conati sunt, domos suas repetere coëgit.

3. L. Æmilius Paullus consul, cum senatus Isidis & Serapidis fana diruenda censuisset, eaque nemo opificum attingere auderet; posita prætexa securim arripuit, templique ejus foribus infixit.

CAP. IV.

DE AUSPICIIS:

QUÆCERE

Romani.

4 L. Metellus Pont. max.

5 M. Tullius Cicero.

6 M. Iun. Brutus procos.

1 Atius Navus Augur.

2 Ti. Gracchus Ti. F. trib. pleb.

EXTERNI.

3 P. Claudius Pulcher, & L. Iun. 1 Alexander Magnus,

2 Dejotarus rex.

1. **L** TARQUINIUS Rex centuriis equitum quas Romulus auspiciato conscripserat, alias adjicere cupiens; cum ab Atio Navo augure prohiberetur, offensus interrogavit, possetne fieri, quod ipse mente conceperat. Posse fieri dicente: iussit novacula eorum discindi. Qua Atius allata, administrato incredibili facto, effectum suæ professionis oculis regis subjecit.

2. T. Gracchus, cum ad res novas pararetur, auspicia domi prima luce petiit: quæ illi perquam tristia responderunt. Nam janua egressus, ita pedem offendit, ut digitus ei decutere ur: tres deinde corvi in eum adversum occinentes, partem regulæ decussam ante ipsum propulerunt. Quibus omnibus contemptis, à Scipione Nasica pontifice maximo

cussus Capitoſio, fragmento ſubſellii iſtus procu-
buit.

3. P. Claudius bello Punico primo, cum prælium
navale committere vellet, auſpiciaque more majorum
petiſſet, & pu' larius non exire cavea pullos nuntiſſet,
abijci eos in mare juſſit, dicens, Quia eſſe nolunt, bi-
bant. Et L. Junius P. Claudii collega neglectis auſpi-
ciis, claſſem tempeſtare amiſit. Quorum ille populi
judicio concidit, damnationiſque hac ignominiam vo-
luntaria morte prævenit.

4. Cum Metellus pontif. maximus, Tuſculanum pe-
terer, corvi duo in os ejus adverſum veluti iter impedi-
entes advolaverunt: vixque exiuderunt, ut domum
rediret Inſequente noctu ædes Veſtæ aſit: quo incen-
dio, Metellus inter ipſos ignes raptum Palladium in-
colume ſervavit.

5. M. Ciceroni mors imminens auſpicio prædicta
eſt: cum enim in villa Cajetana eſſet, corvus in con-
ſpectu ejus horologii ferrum loco morum excuſſit, &
protinus ad ipſum retendit, ac læviam togæ eoſque
morſu tenuit; donec ſervus ad occidendum eum mi-
lites veniſſe nunciaret

6. M. Brutus cum reliquias exercitus ſui adverſus Cæ-
ſarem & Antonium eduxiſſet, dux aquilæ ex diverſis
caſtris advolaverunt, & edita inter ſe pugna, ea quæ à
parte Bruti fuerat, male multata fugit.

EXTERNA.

1. Cum Rex Alexander urbem in Ægypto conſti-
tuere vellet, architectus Dinocrates cum cretam non
haberet, polentaque ſuæ ur̄s urbis lineamenta duxiſſet,
ingens avium multitudo proximo lacu emerſa, polen-
tam depaſta eſt: quod ſacerdotes Ægyptiorum in-
terpretati ſunt, advenarum frequentia alimentis ſuf-
feſturam urbem.

2. Deiotaro vero regi omnia fere auſpicato gerenti
ſalutaris

DE OMINIBUS.

15

salutaris aquilæ conspectus fuit : qua visa, abstinuit se ab ejus recti usu, quod nocte insequenti, ruina solo æquatum est.

CAP. V.

DE OMINIBUS.

QUÆ ACCEPERE Romani.

- 1 Patres conscripti.
- 2 M. Furius Camillus dictat^{or}.
- 3 L. Æmil. Paulus cos.
- 4 Cæcilia Metelli,
- 5 C. Manius exul.

- 6 Cn. Pompeius Magnus pro^{co}.
- 7 M. Brutus procos.
- 8 C. Cassius procos.
- 9 Q. Terillius cos.

EXTERNI.

- 1 Prienenses.
- 2 Apolloniæ.

OMINUM etiam observatio contactu aliquo religionis innexa est: quoniam non fortuito motu, sed divina providentia constare creditur.

1. Quæ effecit, ut Urbe à Gallis disjecta, deliberantibus P. C. urrum Veios migrarent. an sua moenia restituerent; forte eo tempore è præsidio cohortibus redeuntibus, centurio in Comitio exclamaret, Signifer, hæc ue signum, hic optime manebimus. Ea enim voce audita, senatus se accipere omen respondit, è vestigioque Veios transeundi consilium omisit. Quam paucis verbis de domicilio futuri summi imperii confirmata est conditio! Crèdo indignum diis existimantibus. prosperis auspiciis Romanum nomen orum, Veientanæ urbis appellatione mutari: inclytæque Victoriæ decus modo abjectæ Urbis ruinis infundi.

2. Hujus tam præclari operis auctor Camillus, cum esset præcatus, ut si cui deorum nimia felicitas populi Rom. videretur, ejus invidia, suo aliquo incommodo facia-
etur, subito lapsu decidit: quod omen ad damnationem, qua postea oppressus est, pertinuisse visum est. Merito autem de laude inter se, victoria, & pia precatio

tiq̃ amplissimī viri ceciderunt : æque enim virtutis & bona patriæ auxisse, & mala in se transferri voluisse.

3. Quid illud, quod L. Paulo consuli evenit quam memorabile ! cum ei sorte evenisset ut bellum cum rege Persæ gereret, & domum è curiā regressus, filiolam suam nomine Terriam, quæ tum erat admodum parvula, osculatus, tristem animadverteret : interrogavit, quid ita eo vultu esset ? quæ respondit, Persam perisse, decesserat autem catellus, quem puella in delitiis habuerat, nomine Persa. Arripuit igitur omen Paulus, æque fortuito dicto, quasi spem certam clarissimi triumphi animo præsumsit.

4. At Cæcilia Metelli, dum sororis filiæ, adultæ ætatis virgini, more prisco, nocte concubia nuptialia petit, omen ipsa fecit. Nam cum in sacello quodam, ejus rei gratia, aliquandiu persedisset, nec ulla vox proposito congruens esset audita ; fessa longa standi mora puella, rogavit materteram, ut sibi paulisper locum residendi accommodaret : cui illa, Ego vero, inquit, libenter tibi mea sede cedo. Quod dictum ab indulgentia profectum, ad certi ominis processit eventum : quoniam Metellus non ita multo post, mortuæ Cæcilia, virginem, de qua loquor, in matrimonium duxit.

5. C. autem Mario observatio ominis procul dubio salutis fuit, quo tempore hostis à senatu judicatus in domum Fannię Minturnis custodiæ causa deductus est : Animadvertit enim, asellum, cum ei pabulum objiceretur, neglecto eo, ad aquam procurrentem : Quo spectaculo, deorum providentia quod sequeretur, oblatum ratus, alioquin etiam interpretandarum religionum peritissimus ; à multitudine, quæ ad opem illi ferendam confluerat, impetravit ut ad mare perduceretur : Ac protinus naviculam conscendit : eaque in Africam pervectus, arma Sullæ victricia effugit.

6. Pompeius vero magnus in acie Pharfalica victus à Caesare, fuga quaerens salutem, cursu in insulam Cyprum (ut aliquid in ea virium contraheret) classem direxit: appellensque ad oppidum Paphum, conspexit in littore speciosum ædificium: gubernatoremque interrogavit, quod ei nomen esset: qui respondit, *κακοῦλασι* vocari: quæ vox spem ejus, quæculacunque restabat, comminuit, Neque id dissimulante tulit: avertit enim oculos à illis tectis, ac dolorem, quem ex diro omine conceperat, gemitu patrefecit.

7. M. etiam Bruti dignus admissio parricidio eventus omine designatus est: Siquidem post illud nefarium opus, natalem suum celebrans, cum Græcum versum expromere vellet, ad illud potissimum Homericum referendum animo retendit.

Ἀλλὰ μὲ μοῖρ' ὅλῃ καὶ Ἀντὶς ἔκπηγ' ὕδης.

Qui deus Philippenſi acie, à Caesare & Antonio signatus, in eum tela convertit.

8. Consentaneo vocis jactu C. Cassii aurem fortuna pervellit: quem orantibus Rhodiis, ne ab eo cunctis deorum simulacris spoliarentur, Solem à se relinquere respondere voluit: ut rapacissimi victoris insolentiam, dicti tumore pertraheret, abjectumque Macedonica pugna, non effugiem Solis, quam tantummodo supplicibus cesserat, sed ipsum Solem re vera relinquere cogeret.

9. Annotatu dignum illud quoque omen, sub quo Petillius consul in Liguria bellum gerens occidit. Nam cum montem, cui Leto cognomen erat, oppugnaret: interque adhortationem militum dixisset, Hodie ego Letum utique capiam: inconsideratius præliando, fortuitum jactum vocis leto suo confirmavit.

EXTERNA

E X T E R N A.

1. Adjici nostris duo ejusdem generis alienigena exempla non absurde possunt. Samii, Prienenfibus auxilium adversus Caras implorantibus, arrogantia instincti, pro classe & exercitu cymbulam eis derivus gratia miserunt. Quam illi velut divinitus datum praesidium interpretati, libenter acceptam, vera fatorum praedictione, victoriae ducem habuerunt.

2. Neque Apolloniatae quidem precipientiam egerunt; quod cum bello Illyrico pressi, Epidamnios, ut sibi opem ferrent, orassent: atque illi flumen vicinum mœnibus suis nomine Aiantem in adiutorium se mittere dixissent, Accipimus quod datur, responderunt: eique primum in acie locum, perinde ac duci assignaverunt. Ex insperato enim superatis hostibus, successum suum in omen acceptum referentes, ex runc Aianti ut Deo immolaverunt, & deinceps in omnibus praeliis uti ducem constituerunt.

CAP. VI.

DE PRODIGIIS.

QUAE EVENERE

Romanis.

- 1 Ser Tullio regi.
- 2 L. Marcio tentationi.
- 3 Populo Rom. ac Velentibus.
- 4 L. Sullae procos.
- 5 Populo Rom. diversis temporibus.
- 6 C. Flamini cos.
- 7 C. Hostilio Mancino cos.
- 8 Ti. Græcho procos.

9 M. Claudio Marcello cos. V.

10 Cn. Octavio cos.

11 M. L. inio Crasso procos.

12 Cn. Pompeio Magno procos.

13 C. Iulio Caesari dict.

EXTERNIS.

- 1 Xerxi Persarum regi.
- 2 Midæ Phrygum regi infanti.
- 3 Platoni phil. infanti.

PRODIGIORUM quoque, quæ aut secunda, aut adversa acciderunt, debita proposito nostro relatio est.

I. Ser.

1. Ser. Tullio etiam tum puerulo dormienti, circa caput flammam emicuisse domestici oculi annotaverunt. Quod prodigium Prisci Traquinii regis uxor Tansquil admirata, Servium serva natum, in modum filii educavit, & ad regium fastigium evexit.

2. Aque felix eventus illa flamma, quæ ex L. Marci duoducis duorum exercituum, quos interitus P. & Cn. Scipionum in Hispania debilitaverat, capite concionantis eluxit. Namque ejus aspectu pavidi adhuc milites, pristinam recuperare fortitudinem admoniti, octo & triginta millibus hostium cæsis, magnoque numero in potestatem redactis, bina castra Punicis opibus deferta ceperunt.

3. Item cum bello acri & diutino Veientes à Romanis intra moenia compulsi, capi non possent, eaque mora non minus obsidentibus, quam obsessis intolerabilis videretur, exoptatæ victoriæ iter miro prodigio dii immortales patefecerunt. Subito enim Albanus lacus, neque cælestibus imbribus auctus, neque inundatione ullius amnis adjutus, solitum flagrantem modum excessit: cujus rei explorandæ gratia, legati ad Delphicum oraculum missi, revenerunt, præcipi fortibus, ut aquam lacus ejus emissam, per agros diffunderent: sic enim Veios in potestatem populi Romani venturos. Quod prius quam legati renuntiarent, aruspex Veientium à milite nostro (quia domestici interpretes deerant) raptus, & in castra peritus futurum dixerat. Ergo senatus duplici prædictione monitus, eodem pene tempore, & religioni paruit & hostium urbe potitus est.

4. Nec parum prosperi successus est, quod sequitur. L. Sulla procos. sociali bello cum in agro Nolano ante prætorium immolaret, subito ab ima parte aræ prolapsam anguem prospexit. Qua visa, Postumi aruspex sortatu continuo exercitum in expeditionem eduxit, & fortissima Samam castra cepit. Quæ victoria futura.

future ejus amplissimæ potentie gradus & fundamentum extitit.

5. Præcipue admirationis etiam illa prodigia quæ P. Volumnio, Ser. Sulpitio Coss. in Urbe nostra inter initia motusque bellorum acciderunt. Bona namque, mugitu in sermonem humanum conversæ novitate monstri, audientium animos exterruit. Carnis quoque in modum nimbi dissipatæ partes ceciderunt: quarum majorem numerum præpetes diripuerunt aves, reliquum humi per aliquot dies, neque odore tetto, neque deformi adspectu mutatum jacoit.

Ejusdem generis monstra alio tumultu creditur sunt: Infantem semestrem in foro boario triumphum proclamasse. Alium cum elephantino capinatum.

In Piceno lapidibus pluuisse. In Gallia lupum vigiliæ vagina gladium abstulisse. In Sicilia scuta dum sanguinem sudasse. Etiam metentibus apud Antium cruentas spicas in corbem decidisse. Cerites aqua sanguine mistas fluxisse. Bello etiam Punico secundo constitit Cn. Domitio bovem dixisse, Cave tibi Roma.

C. autem Flaminius cum inauspicato consul creatus, apud lacum Trasimenum, cum Annibale conflicturus, convelli signa juberet, lapsa equo, super caput ejus humi prostratus est: Nihilque eo prodigio inhibitus, signiferis, negantibus signa moveri sua se posse; Malum, ni ea continuo effodissent, minatus est. Verum hujus temeritatis, utinam sua tantum, non etiam pop. Roman, maxima clade poenas pependisset in ea namque acie xv millia Romanorum cæsi, vi millia capta, xx, millia fugata sunt. Consul obtruncati corpus ad funerandum ab Annibale questum est qui quantum in ipso fuerat, Romanum sepeliebat imperium.

7. Flamini autem præcipitem audaciam C. Hostilius

lius Mancinus vesana perseverantia subsequitur : cui consuli in Hispaniam iuro hæc prodigia acciderunt : Cum Lavinii sacrificium facere vellet, pulli cavea emissi in proximam silvam fugerunt, summaque diligentia quæsitæ reperiri nequiverunt. Cumque ab Herculis portu, quo pedibus pervenerat, navem conscenderet, talis vox sine ullo auctore ad aures ejus pervenit, Mancine mane. Qua territus, cum itinere converso Genuam petisset, & ibi scapham esset ingressus ; anguis eximie magnitudinis visus è conspectu abiit : ergo numerum prodigiorum numero calamitatum æquavit : infelici pugna, turpi scedere, deditione funesta.

8. Minus miram in homine parum considerato temeritatem Ti. Gracchi gravissimi civis tristis exitus, & prodigio denuntiatus, nec evitatus consilio, facit. Procos enim cum in Lucanis sacrificaret, angues duo ex occulto prolapsi, repente hostiæ, quam immolaverat, a deso jecinore, in easdem lateras se regulerunt. Ob id deinde factum, instaurato sacrificio, idem prodigii evenit. Tertia quoque cæsa victima, diligentiusque asservatis extis, neq; allapsus serpentum arceri, neque fuga impediri potuit. Quod quamvis aruspices ad salutem Imperatoris pertinere dixissent ; Gracchus tamen non cavit, ne perfidi hospitis sui Flavii infidlis, in eum locum deductus, in quo Pœnorum dux Mago cum armata manu deliquerat, inermis occideretur.

9. Et consulatus collegium, & erroris societas, & par genus mortis à Ti. Graccho, ad Marcelli memoriam me trahit. Is captarum Syracusarum, & Annibalis ante Nolana mœnia à se primum fugere coacti, gloria inflammatus, cum summo studio niteretur, ut Pœnorum exercitum aut in Italia prosterneret, aut Italia pelleret, solennique sacrificio voluntates deorum exploraret ; quæ prima hostia ante foculum decidit, ejus jecur sine capite in-

venum est: proxima caput jecinoris duplex habuit. Quibus inspectis aruspex tristi vultu, non place e sibi exta, quia prima iam tristis, secunda nimis laxa apparuissent, respondit. Ita monitus M. Marcellus ne quid temere conaretur; insequenti nocte speculandi gratia cum paucis egredi ausus, à multitudine hostium à Brutis circumventus, æque magnum dolorem, ac detrimentum patriæ, in exitu suo attulit.

10. Jam & Octavius consul diuina omen quemadmodum timuit, ita vitare non potuit: Ex simulacro enim Apollinis per se abrupto capite, & ita infixum humi ut evelli nequiret, armis à collega suo Cinna dissidens, præsumpsit animo ea re significari exitum suum: in quod metu augurii, tristu sine viæ incidit: actum demum immobile Dei caput terra refixum potuit.

11. Non finit nos M. Crassus inter gravissimas nostræ imperii jacturas numerandus, hoc loco de se silentium agere: plurimis & evidentissimis ante tantam ruinam monstrorum pulsatus ictibus.

Ducturus erat à Carris adversus Parthos exercitum, ei pulum traditum test paludem mentum; cum in procellum exeuntibus album, aut purpureum dari soleret. Mœsti & taciti milites ad principia convenerunt, qui vetere instituto cum clamore alacri accurrere debebant: Aquilarum altera vix convelli à primipilo potuit: altera ægerrime extracta in contrariam, ac ferebatur, partem seipsa convertit. Magna hæc prodigia: sed & illæ clades aliquanto majores: tot pulcherrimarum legionum interitus, tam multa signa hostilibus intercepta manibus, tantum Romanæ militiæ decus Barbarorum obtritum equitatu, optimæ indolis filii cruore paterni respersi oculi, corpusque imperatoris inter promiscuas cadaverum strues, avium ferarumque laniatibus obiectum: Vellem equidem placidius, sed quod relatu verum est. Sic dii spreti excalescunt: Sic humana consilia cassantur, ubi se caelestibus præferunt.

12. Co. etiam Pompeium Jupiter omnipotens abunde monuerat, ne cum C. Cæsare ultimam belli fortunam experiri contenderet. Egresso à Dyrin-
chio adversa agmini ejus fulmina jaciens, examini-
bus apum signa obscurando, subita tristitia implicatis
militum animis, nocturnis totius exercitus terrori-
bus, ab ipsis altaribus hostiarum fuga: sed invictæ le-
ges necessitatis, pectus alioqui ab amentia remorum,
prodigia ista iusta æstimatione perpendere passæ non
sunt. Itaque dum ille elevat auctoritatem amplissi-
mæ & opes privato fastigio excelsiores, omnia-
que ornamenta, quæ ab ineunte adolescentia ad in-
vidiam usque contraxerat, spatio unius dici confre-
git. Quo constat in delubris drum, sua sponte
signa conversa: Militarem clamorem, strepitum-
que armorum, adeo magnum Antiochiæ, & Ptole-
mæide auditum, ut in muros concurrere ut: sonum
tympanorum Pergæi abditis delubris edirum: pal-
mam viridem Trallibus in æde Victoriæ, sub Cæsaris
statua, inter coagmenta lapidum, iustæ magnitudi-
nis enatam: Quibus apparet, celestium numen, &
Cæsaris gloriæ fuisse, & Pompeii errorem inhibere
voluisse.

13. Tuas aras, tuæque sanctissima templa, Dive
Juli, veneratus oro, ut propitio ac faventi numine
tantorum casus virorum sub tui exempli præsidio ac
tutela delitescere patiaris. Te enim accipimus eo
die, quo purpurea veste velatus aurea in sella con-
sediisti, ne maximo studio senatus exquisitum, & dela-
tum honorem sprevisse videreris: priusquam exop-
tatum civium oculis conspectum tui offerres, cultui
religionis, in quam mox eras transiturus, vacasse:
mactatoque opime bove cor in extis non reperisse:
ac responsum tibi à Spurina aruspice. pertinere id sig-
num ad vitam & consilium tuum, quod utraque hæc
corde continerentur. Erupit deinde eorum parricidi-
um, qui dum re hominum numerum subtrahere volunt,
deorum concilio adjecerunt.

EXTERNÆ

E X T E R N A.

Claudatur hoc exemplo talium ostentorum domesticæ relatio, ne si ulterius Romana apprehendero, è celesti templo ad privatas domos non consentaneos usus transulisse videar. Attingam igitur externa: quæ Latinis inserta literis, ut auctoritatis minus habent, ita aliquid gratæ varietatis afferre possunt.

1. In exercitu Xerxis, quem adversus Græciam contraxerat, eque partu leporem editum constat, eodem montem Athon vix tandem transgresso: Quo genere monstranti apparatus, significatus est eventus. Nam qui mare classibus, terram pedestri operuerat exercitus, ut fugax animal, pavido regressu regnum suum repetere est coactus.

Prius quam Athenas deleret, Lacedæmonis invadendæ consilium agicanti, admirabile inter cœnam prodigium incidit. Infusum namque patera ejus vinum, in sanguinem nec semel, sed iterum & tertio conversum est. Qua de re consulti Magi, monuerunt ut ab incepto abstineret: & si quod vestigium in recordi pectore sensus fuisset, cavere potuisset, antè de Leonida & Spartanis abunde monitus.

2. Midæ vero, cujus imperio Phrygia fuit subiecta, puero dormienti formicæ in os grana tritici congesserunt. Parentibus deinde ejus, quorsum prodigium tenderet, explorantibus, augures respondērunt, Omnium illum mortalium futurum ditissimum. Nec vana prædictio extitit: nam Midæ cunctorum pene regum opes abundantia pecuniæ antecessit: infantique incunabula utili deorum munere donata, onustis auro atque argento gazis perlavit.

3. Formicis Midæ, jure meritoque apes Plato-

nis prætulerim: illæ enim caducæ ac fragilis, hæ solidæ & æternæ felicitatis indices extiterunt, dormientis in cunis parvuli labellis mel inferendo. Quare audita, prodigiorum interpretes singularem eloqui suavitatem ore ejus emanaturam dixerunt. At mihi quidem illæ apes non montem Hymettum thymi flore redolentem, sed Musarum Heliconios colles omni genere doctrinæ virentes, dearum instinctu depastæ, maximo ingenio dulcissima alimenta summæ eloquentiæ instillasse videntur.

CAP. VII.

DE SOMNIIS,

EXTERNORUM.

ROMANORUM.

- 1 Artorii medicæ de Augusto.
- 2 Calpurniæ de Cæsare.
- 3 P. Decii T. Manlii coss.
- 4 Ti. Atinii cujusdam.
- 5 M. Ciceronis exulis.
- 6 C. Sempronii Gracchi.
- 7 Cassii Parmensis.
- 8 Aterii Rust. eq. Rom.

- 1 Annibalis Pœni.
- 2 Alexand. magni regis.
- 3 Simonidis poetæ.
- 4 Cræsi Lydorum regis.
- 5 Cyri Persarum regis.
- 6 Himmeræ mulieris de Dionysio.
- 7 Matris Dion. tyranni.
- 8 Amilcaris Pœni.
- 9 Alcibiadis Atheniens.
- 10 Arcadis cujusdam.

Sed quoniam divitias Midæ, disertumque Platonis somnum attigi, referam quam certis imaginibus multorum quies adumbrata sit.

1. Quem locum unde potius ordiar, quam à Divi Augusti sacratissima memoria? Ejus medico Artorio somnum capienti nocte, quam dies insecutus est quo in campis Philippicis Romani inter se exercitus concurrere, Minervæ species oborta præcepit, ut illum gravi morbo implicitum moneret, ne propter adversam valetudinem proximo prælio non interesset. Quod cum Cæsar audisset, lectica se in aciem deferri jussit: ubi dum supra vires corporis pro adipiscenda victoria excubat, castra ejus à Bruto capta sunt. Quid ergo aliud putamus, quam divino munere effectum, ne destinatum jam im-

morta-

mortalitati caput, indignam cœlesti spiritu fortune violentiam sentiret?

2. Augustum vero præter naturalem animi in omnibus rebus subtiliter perspiciendis vigorem, etiam recens & domesticum exemplum, ut Arrorii somnio obtemperaret, admonuit. Audiverat enim Divi Julii patris sui uxorem Calpurniam nocte, quam is in terris ultimam egit, in quiete vidisse, multis eum confectum vulneribus in suo sinu jam entem, somniique atrocitate vehementer exterritam, rogare non destitisse ut proxima die à Curia se abstineret. At illud, ne muliebri somnio motus id fecisse existimaretur, senatum, in quo ei patricidarum manus allatae sunt, adire contendisse. Non est operæ, inter patrem & filium ullius rei comparisonem fieri, præsertim divinitatis fastigio conjunctos: sed jam alter operibus suis aditum sibi ad cœlum instruxerat; alteri vero longus adhuc terrestrium virtutum orbis restabat. Quapropter ab hoc tantummodo impendentem mutationem status cognosci, ab illo etiam differri dii immortales voluerunt, ut aliud cælo decus daretur, aliud promitteretur.

3. Illud etiam somnium magnæ & admirationis, & elari fuit exitus, quod eadem nocte duo consules, P. Decius Mus, & T. Manlius Torquatus, Latino bello & gravi & periculoso, non procul à Vesuvii montis radicibus positis castris viderunt. Utrique enim quidam per quietis speciem prædixit, ex altera acie Imperatorem, ex altera exercitum, Diis Manibus, Matrisque Terræ deberi. Utrius autem dux copias hostium aggrediretur, superque eas sese ipsum devovisset, victoriam habiturum: Id luce proxima consulibus sacrificio vel expiaturis, si posset averri: vel si cerum deorum etiam monitu visum foret. executuris hostiarum exa somnio congruerunt. Conveniuntque inter eos, cujus cornu prius laborare cœpisset, ut is patriæ fata capite suo lueret: quæ, neutro formidante, Decium depoposcerunt,

4. Sequitur æque ad publicam religionem perti-
nens somnium. Cum plebeis ludis quidam paterfa-
milias per circum Flaminium, prius quam pompa in-
duceretur, servum suum verberibus multatum, sub
furca ad supplicium egisset, Ti. Atinio homini ex
plebe Jupiter in quiete præcepit, ut consulibus di-
ceret, sibi præsulctorem ludis Circensibus proximis
non placuisse: quæ res nisi attenta ludorum instau-
ratione expiata esset, secuturum non mediocre ur-
bis periculum. Ille veritus ne cum aliquo incem-
modo suo religione summum implicaret imperium,
silentium egit. Evestigioque filius ejus subita vi
morbi correptus, interiit. Ipse etiam per quietem
ab eodem deo interrogatus, an satis magnam poenam
neglecti imperii sui pependisset, in proposito perse-
verans, debilitate corporis solutus est: ac tum demum
ex concilio amicorum, lectica ad tribunal consulum,
& inde ad Senatum perlatum, ordine rotius casus
sui exposito, magna cum omnium admiratione,
recuperata membrorum firmitate, pedibus domum
rediit.

5. Ac ne illud quidem involvendum silentio: Ini-
micorum conspiratione Urbe pulsus M. Cicero, cum
in villa quadam campi Atinatis diversaretur, animo in
somnia profuso, per loca deserta, & in vias regiones
vaganti, sibi C. Marium consulatus ornatum insignibus
puravit obvium factum, & interrogantem eum, quid
ita tam tristi vultu, incerto itinere ferretur: audito
deinde casu, quo conflictabatur, comprehendisse dex-
teram suam, ac se proximo lictori in monumentum ip-
sus deducendum tradidisse, quod diceret ibi esse ei
latiorem status spem repositam: nec aliter evenit.
Nam in æde Jovis Mariana S. C. de reditu ejus est
factum.

6. C. autem Graccho imminentis casus atrocitas
palam atque aperte per quietem denunciata est: som-
no enim pressus, T. Gracchi fratris effigiem vidit, dis-

centis sibi; Nulla ratione eum vitare posse ut eo fato non periret, quo ipse propulsus è Capitolio occidisset. Id ex Graccho prius, quam tribunatum, in quo frater- num exitum habuit, iniret; multi audiverunt. Cælius etiam certus Romanæ historiæ auctor, sermo- nem de ea re ad suas aures illo adhuc vivo pervenisse scribit.

7. Vincit hujusce somnii dirum adspectum, quod sequitur. Apud Actium M. Antonii fractis opibus, Cassius Parmensis, qui partes ejus secutus fuerat, Athenas confugit: ubi concubia nocte, cum sollicitudinibus & curis, mente sopita in lectulo jaceret, existimavit ad se venire hominem ingentis magnitudi- nis, coloris nigri, squalidum barba, & capillo de- misso: interrogatumque quisnam esset, respondisse *κακοδαίμων*. Perterritus deinde tam terro visu, & nomine horrendo, servos inclamavit. Scisciratusque est, siquidem talis habitus, aut intrantem cubiculum, aut exeuntum vidissent. Quibus affirmantibus ne- minem illuc accessisse, iterum quieti & somno se de- dit: atque eadem animo ejus obversata est species, Itaque fugato somno, lumen introferri jussit, pueros- que à se discedere vetuit. Inter hanc noctem & sup- plicium capitis, quo eum Cæsar affecit, paululum ad- modum temporis intercessit.

8. Propioribus tamen (ut ita dicam) lineis Are- rii Rufi equitis Romani somnium certo eventu ad- monitum est: qui cum gladiatorum munus Syra- cusanis ederetur, inter quietem retiarii se manu con- fodi vidit: idque postero die in spectaculo confes- soribus narravit. Incidit deinde ut proximo ab equite loco, retiarius cum mirmillone introduce- retur: cujus cum faciem vidisset, idem dixit, ab illo se retiario trucidari putasse: protinusque inde discedere voluit. Illi sermone suo metu ejus dis- cussio, causam exitii, misero attulerunt. Retiarius enim in eum locum compulso mirmillone & abie-

sto, dum jacentem ferire conatur, trajectum gladio
 aterium interemit.

E X T E R N A.

1. Annibalis quoque ut detestandum Romano
 sanguini, ita certæ prædictionis somnium, cujus
 non vigiliæ tantum, sed etiam ipsa quies hostilis im-
 perio nostro fuit. Haussit enim proposito & votis suis
 convenientem imaginem, existimavitque missum
 sibi ab Jove mortali specie excelsiorem juvenem, in-
 vadendæ Italiæ ducem: cujus monitu primo vestigia
 nullam in partem moris secutus oculis; mox huma-
 ni ingenii prona voluntate vetita scrutandi, pone re-
 spiciens, animadvertit immensæ magnitudinis ser-
 pentem, concitato impetu, omne quicquid obvium
 fuerat proterentem: postque eam magno cum cœli
 fragore erumpentes nimbos lucemque caliginosis in-
 volutam tenebris. Attonitus deinde quidnam esset
 monstri, ecquid protenderet, interrogavit. Hic dux:
 Italiæ vides, inquit, vastitatem; proinde sile, & cætera
 tacitis permitte fatis.

2. Quam bene Macedoniæ Rex Alexander per qui-
 etem vita imagine præmonitus erat, ut vitæ suæ cultos
 esset diligentior, si eum cavendi etiam periculi con-
 silio fortuna instruere voluisset! Namque Cassandri
 pestiferam sibi dexteram somnio prius cognovit,
 quam exitu sensit: existimavit enim, ab illo se inter-
 fici, cum eum nunquam vidisset. Interposito deinde
 tempore, postquam in conspectum venisset, nocturni
 metus patefacta imagine, ut Antipatri filium esse
 cognovit, adjecto versu Græco qui fidem somniorum
 elevat: præparati jam adversus caput suum veneficii,
 quo occidisset: Cassandri manu creditur, suspicionem
 animo repulit.

3. Longe indulgentius dii in pœta Simonide : ejus salutare inter quietem admonitionem consilii firmitate roboraverunt. Is enim cum ad litus navem appulset, inhumatumque corpus jacens sepultura mandasset, admonitus ab eo ne proximo die navigaret, in terra remansit: Qui inde solverant, fluctibus & procellis in conspectu ejus obruti sunt, Ipse læta us est, quod virum suam somnio, quam navi credere maluisset. Memor autem beneficii elegantissimè eum carmine æternitati consecravit, melius illi & diuturnius in animis hominum sepulchrum constituens, quam in desertis arenis struxerat.

4. Efficax & illa quietis imago, quæ Crœsi regis animum maximo prius metu, deinde etiam dolore confecit. Nam è duobus filiis, & ingenti agilitate, & corporis doribus præstantiorem, imperiique successioni destinatum Atym, existimavit ferro sibi ereptum. Itaque quicquid ad evitandam denunciatae cladis acerbicatem pertinebat, nulla ex parte patria cura cessavit avocare. Solitus erat juvenis ad bella gerenda mitti: domi retentus est. Habebat armamentarium omnis generis telorum copia refectum: id quoque amoveri jussit. Gladio cinctis comitibus utebatur: vetiti sunt propius accedere: necessitas tamen aditum luctui dedit. Cum enim ingentis magnitudinis aper, Olympi montis culta, & crebra cum agrestium strage vastaret, inusitateque malo regium imploratum esset auxilium: filius à patre extorsit, ut ad eum opprimendum mitteretur: eo quidem facilis, quod non dentis, sed ferri saxitia in metu reponebatur. Verum dum acris studio interficiendi suem omnes sunt intenti, pertinax casus imminens violentiæ, lanceam petendæ feræ gratia missam, in eum detorsit: & quidem eam potissimum dexteram nefariæ cædis crimine voluit aspergi, cui tutela filii à patre mandata erat: Quam quidem Crœsus imprudentis homicidii sanguine violatam, hospitaless

verius deos, supplicem sacrificio expiavit.

5. Nec Cyrus quidem superior invictæ fatorum necessitatis parvulum argumentum est; cujus ortus ad imperium totius Asiæ spectantis, maternus avus Astyages, duos prænuntios somnii frustra discutere tentavit: Mandanem filiam suam (quod in quiete viderat urina ejus omnes Asiaticas gentes inundasse) non Medorum excellentissimo (ne in ejus familiam regni decus transferretur) sed Persarum modicæ fortunæ viro collocavit. Natumque Cyrum exponi jussit, quia simili es quietis temporibus existimaverat, genitili parte Mandanes enatam vitæ eousque crevisse, donec cunctas dominationis suæ partes inumbraret. Sed frustratus est se ipse, nepotis felicitatem, coelestium judicio destinatam, humanis consiliis impedire conando.

6. Intra privatum autem habitum Dionysio Syracusano adhuc se continente, Himeræ, quædam non obscuri generis femina, inter quietem opinione suæ exilium conscendit, atque ibidem deorum omnium iustratis sedibus, animadvertit prævalentem virum flavi coloris, lenriginosi oris, ferreis catenis yinctum, Jovis solio, pedibusque subjectum: interrogatoque juvene, quo considerandi cæli duce fuerat usa, quisnam esset? audit, illum Siciliæ atque Italiæ dirum esse futurum: quod somnium postero die sermone vulgavit. Postquam deinde Dionysium inimica Syracusarum libertati, capitibusque infantium infestæ fortuna, cælesti custodia liberatum, velut fulmen aliquod orio ac tranquillitati injecit, Himeræorum mœnia inter effusam ad officium & ad spectaculum ejus turbam intrantem ut aspexit, hunc esse, quem in quiete viderat, vociferata est. Id cognitum tyranno, curam tollendæ mulieris dedit.

7. Tutius somnium matris ejusdem Dionysii: quæ eum cum conceptum utero haberet, parere visa est Satyriscum: consultoque prodigiorum interprete, cla-

rissimum ac potentissimum Graii sanguinis futurum, certo cum eventu cognovit.

8. At Carthaginensium dux Amilcar, cum obsideret Syracusas, inter somnium audisse vocem credidit nunciantem, futurum ut proximo die in ea urbe coenaret. Latus igitur perinde ac divinitus promissa victoria, exercitum pugnae comparabat: in quo inter Siculos & Poenos orta dissensione, castris ejus Syracusani subita irruptione oppressis, ipsum in caementa sua vinctum pettraxerunt. Itaque magis spe quam somnio deceptus, coenavit Syraculis captivus; non ut animo praesumpserat victor.

9. Alcibiades quoque miserabilem exitum suum haud fallaci nocturna imagine speculatus est: Quo enim pallio amictu suae dormiens opertum se videbat, eo interfectus, & insepultus jacens, contentus est.

10. Proximum somnium, etsi paulo est longius, propter nimiam tamen evidentiam ne omittatur, impetrat. Duo familiares Arcades iter una facientes, Megaram venerunt: quorum alter ad hospitem se contulit, alter in tabernam meritoriam divertit. Is autem qui in hospicio erat, vidit in somniis comitem suum orantem, ut sibi cauponis insidiis circumvento subveniret: posse enim celeri ejus accursu se imminenti periculo subtrahi. Quo viso excitatus, profiluit, tabernamque in qua is diversabatur, petere conatus est. Pestifero deinde fato humanissimum propositum tanquam supervacuum damnavit, idque visum pro nihilo ducens, lectum ac somnum repetit. Tunc idem ei sauciis oblatus obsecravit, ut qui auxilium vitae suae ferre neglexisset, neci saltem ultionem non negaret. Corpus enim suum à caupone trucidatum, tum maxime plaustro ad portam ferri stercore coopertum. Tam constantibus familiaris precibus compulsus, protinus ad portam eiecit, & plaustrum, quod in quiete demonstratum erat,

erat, comprehendit, cauponemque ad capitale supplicium perduxit.

CAP. VIII.

DE MIRACULIS

QUÆ CONTIGERE

Romanis.

- 1 Castores vñi bello Latino & Persico.
- 2 Æsculapius serpentis specie apparet.
- 3 Iudsonis Monetæ verba audita.
- 4 Fortunæ muliebris verba audita.
- 5 Sylvani verba audita bello Vesenti.
- 6 Mars visus bello Lucano.
- 7 Diî penates, Alba Lavinium sponte sua regressi.
- 8 C. Iulius Cæsar post mortem visus.
- 9 Cn. Pompeii M. rokus miraculose indicatus.
- 10 Ap. Claudii procos. mors oraculo prædicta.
- 11 Romuli lituus & statum incendiorem flammis intractæ.
- 12 Ad sepulcrum elati reviviscetes.

EXTERNIS.

- 1 Erus Pamphilus post decimum diem reviviscens.
- 2 Atheniensis quidam memoria

- literarum privatus.
- 3 Mulier subito sasu obmutescens.
- 4 Agles Savius motus & subito vocalis factus.
- 5 Gordias Epipora matre mortua natus.
- 6 Iaso Pheræus vomica liberatus.
- 7 Simoni tes poeta ruinæ domus exemptus.
- 8 Daphiæ sophistæ mors oraculo prædicta.
- 9 Philippo Macedonum regi mors prænuntiata.
- 10 Alexandri M. mors miraculose præcognita.
- 11 Remigis cuiusdam rarus casus.
- 12 Admirandi dentes Prusie regis filii.
- 13 Duplex ordo dentium Dripenes filiz Mithridatis.
- 14 Rarus & acutissimus visus Strabonis Lincei.
- 15 Aristomenis Messenii cor pilolum.
- 16 Antigatri portæ anniversaria febris.
- 17 Polystrati & Hippoclidis philosophorum simillima vita.
- 18 Miracula quædam naturæ.
- 19 Scæpens ad Bagradam.

Multa etiam interdum, & vigilantibus acciderunt, perinde ac tenebrarum somnii que nube involuta; quæ quia unde manaverint, aut qua ratione constiterint, dignoscere arduum est, merito miracula vocantur.

1. Quorum è magno acervo in primis illud occurrit. Cum apud lacum Regillum A. Postumius dictator, & Tusculanorum dux Mamilius Octavus mag-

nis viribus inter se concurrerent, ac neutra acies ali, quandiu pedem referret; Castor ac Pollux Romanarum parvum propugnatores visi, hostiles copias penitus fuderunt.

Item bello Macedonico P. Varinius, Reatinæ præfecturæ vir, noctu Urbem petens, existimavit duos juvenes excellentis formæ, albis equis insidentes, obvios sibi factos nuntiare, die qui præterierat, Persen regem à Paulo captum. Quod cum senatui indicasset, tanquam majestatis ejus, & amplitudinis, vano sermone contempnor, in carcerem conjectus est. Postquam Pauli literis illo die Persen captum apparuit, & custodia liberatus, & insuper agro, & vacatione donatus est. Castorem vero, & Pollucem etiam illo tempore pro imperio populi Romani excubuisse cognitum est, quo ad lacum Juturnæ, suum equorumque sudorem abluere visi sunt; junctaque fonti ædes eorum, nullius hominum manu resecrata paruit.

2. Sed ut ceterorum quoque deorum propensum huic Urbi numen exsequamur: triennio continuo vexata pestilentia civitas nostra, cum finem tanti, & tam diuturni mali, neque divina misericordia, neque humano auxilio, imponi videret: cura sacerdotum, inspectis Sibyllinis libris animadvertit, non aliter priuinam recuperari solubritatem posse, quam si ab Epidaurio Æsculapius esset accersitus. Itaque eo legatis missis, unicam fatalis remedii opem auctoritate sua (quæ jam in terris erat amplissima) imperatorem se credidit. Neque eam opinio decepit: pari namque studio petitur, ac promissum est præsidium: evestigioque Epidaurii, Romanorum legatos in templum Æsculapii (quod ab eorum urbe quinque millibus passuum distat) perductos, ut quicquid inde salubre patriæ laturos se existimassent, pro suo jure sumerent, benignissime invitaverunt: Quorum tam promptam indulgentiam, numen ipsius dei subsecutum

secutum

secutum, verba mortalium, cælesti obsequio comprobavit. Siquidem is anguis, quem Epidaurii raro, sed nunquam sine magno ipsorum bono visum, immodum Æsculapii venerati fuerunt, per urbis celeberrimas parres, miribus oculis, & leni tractu labi cœpit, triduoq; inter religiosam omnium admirationem conspectus, haud dubiam præ se appetitæ ciarioris sedis alacritatem ferens, ad triremem Romanam perrexit: Paventibusque inusitato spectaculo nautis, eo conscendit ubi Q. Ogulnii legati tabernaculum erat, inque multiplicem orbem, per summam quietem est convolutus. Tum legati, perinde atque exoptatæ rei compotes, expleta gratiarum actione, cultuque anguis à peritis recepto, læti inde solverunt: ac prosperam emensi navigationem postquam Antium appulerunt, anguis, qui ubique in navigio remanserat, prolapsus in vestibulo ædis Æsculapii, myrto frequentibus ramis diffusæ, supereminentem excelsæ altitudinis palmam circumdedit: perque tres dies positus, quibus vesci solebat, non sine magno metu legatorum, ne in triremem reverti noller, Antienſis templi hospitio usus, urbi se nostræ ad vehendum statuit, atque in ripam Tiberis egressis legatis, in insulam, ubi templum dicatum est, transnavit: adventuque suo tempestatem, cui remedio quæsitus erat, dispulit.

3. Nec minus voluntarius Junonis in urbem, nostram transitus. Captis à Furio Camillo Veis, milites jussa Imperatoris simulacrum Junonis Moneatæ, quod ibi præcipua religione cultum erat, in Urbem tralaturi, sede sua movere conabantur. Quorum ab uno per jocum interrogata Dea, an Romam migrare vellet, Velle se respondit, Hac voce audita, lusus in admirationem versus est. Jamque non simulacrum, sed ipsam cælo Junonem petitam, portare se credentes, læti in ea parte montis Averatini, in qua nunc templum ejus cernimus, collocaverunt.

3. Nec minus voluntarius Junonis in urbem nostram transitus. Captis à Furio Camillo Veiiis, milites jussu Imperatoris simulacrum Junonis Moneat, quod ibi præcipua religione cultum erat, in Urbem trahaturi, sede sua movere conabantur. Quorum ab uno per jocum interrogata Dea, an Romam migrare vellet, Velle se respondit. Hac voce audita, lusus in admirationem versus est. Jamque non simulacrum, sed ipsam cælo Junonem petitam, portare se credentes, laxi in ea parte montis Aventini, in qua nunc templum ejus cernimus, collocaverunt.

4. Fortunæ etiam Muliebris simulacrum, quod est via Latina ad quartum milliarium, eo tempore cum æde sua consecratum, quo Coriolanum ab excidio Urbis maternæ preces repulerunt, non semel, sed bis locutum constitit, his pene verbis: Rite me matronæ vidistis. riteque dedicastis.

5. Valerio autem Poplicola Cos. qui post exactos reges bellum cum Veientibus & Hetruscis gessit, illis Tarquinio pristinum imperium restituere, Romanis nuper partam libertatem retinere cupientibus: Hetruscis, & Tarquinio in cornu dextro prælio superioribus, tantus terror subiro incescit, ut non solum victores ipsi profugerent, sed etiam pavoris sui consortes secum Veientes traherent. Cui rei pro argumento miraculum adjicitur; Ingens repente vox è proxima silva Arfia quæ ore Silvani in hunc pene modum missa traditur, Uno plus Hetrusci cadent: Romanus exercitus victor abibit. Miram dicti fidem digesta numero cadavera exhibuere

6. Quid Martis auxilium, quo victoriam Romanorum adjuvit, nonne memoria celebrandum est? Cum Brutii atque Lucani odio incitatissimo, maximisque viribus Thurinz urbis peterent excidium, ac præcipuo studio incolumitatem ejus C. Fabricius Luscinus Cos. protegeret; resque ancipiti eventu

collatis unum in locum utriusq; partis cōpilis, gere-
retur: non audentibus Romanis prælio congregi;
eximæ magnitudinis juvenis primum eos hortari ad
capescendam fortitudinem cœpit. Deinde, ubi tar-
diores animadvertit, arreptis scalis per mediam ho-
stium aciem ad contraria castra evasit: & admotis,
vallum conscendit. Inde voce ingenti clamans,
factum victoriæ gradum, & nostros ad aliena castra
capienda, & Lucanos, Brutiosque ad sua defen-
denda, illuc traxit, ubi conferti dubio certamine
terebantur. Sed idem impulsu armorum suorum
prostratos hostes jugulandos, capiendosque Roma-
nis tradidit. xx enim millia cæsa, quinque millia
cum Statio Statilio duce utriusque gentis, & tribus
eique xx militaribus signis capta sunt. Postero die
cum eos, inter honorandos, quorum strenua opera
fuerat usus, vallarem coronam ei se servare dixisset,
à quo castra erant oppressa, nec juvenis qui id præ-
mium peteret, inveniretur: cognitum pariter, at-
que creditum est, Martem patrem tunc populo
suo adfuisse. Intet cætera hujusce rei manifestæ
indicia, galea quoque duabus distincta pinnis,
qua cœleste caput tectum fuerat, argumentum
præbuit. Itaque Fabricii edicto, supplicatio Mar-
ti est habita, & à laureatis militibus magna cum a-
nimorum læticia oblatis auxilii testimonium ei est
redditum.

7. Referam nunc quod suo seculo cognitum ma-
navit ad posteros, Penates deos Æneam Troja ad-
vectos Lavinii collocasse: inde ab Ascanio filio ejus
Albam, quam ipse condiderat, tralatos, pristinum sa-
crarium reperisse: & quia id humana manu factum
existimari poterat, relatos Albam, voluntatem suam
altero transitu significasse. Nec me præterit de mortu,
& voce deorum immortalium, humanis oculis, auri-
busque percepto, quam in ancipiti opinione æstima-
tio versetur. Sed quia non nova duntur, sed tradi-

ta reperuntur, fidem auctores vindicent : nostrum si inclytis literarum monumentis consecrata, perinde ac vana non refugisse.

8. Facta mentione urbis, è qua primordia civitas nostra traxit, Divus Julius fausta proles ejus, nobis offert : quem C. Cassius (nunquam sine praefatione publici parricidii nominandus) cum ad Philippensi ardentissimo animo perflaret, vidit humano habitu augustiorem, purpureo paludamento amictum, minaci vultu, & concitato equo in se impetum facientem : quo adpectu perterritus, tergum hosti dedit, voce illa prius emissa, quid enim amplius agas, si occidisse parum est? Non occideris tu quidem Cassi Caesarem; neque enim extinguere nulla divinitas potest : sed mortali adhuc corpore tentem violando, meruisti ut tam infestum habere deum.

9. Jam quod L. Lentulus licinus praenavigans in quo Cn. Pompeii Magni, perfidia Ptolemaei regis interempti, corpus conscissae scaphae lignis comburebatur : ignarus casus ejus, cum ipsi fortunae eventum bescendum rogam vidisset, commilitonibus dixit. Quid scimus, an hac flamma Cn. Pompeius cremetur? divinitus missae vocis miraculum est.

10. Atque hoc quidem hominis tantum : illud autem ore ipsius Apollinis editum, quo Appii interitum veridicae Pythicae vaticinationis fides praecurrit. Is bello civili, quo se Cn. Pompeius à Caesaris concordia pestifero sibi, nec Reipub. utili consilio abruperat, eventum gravissimi motus explorare cupiens; viribus imperii (namque Achaiae praeparat) antistitem Delphicae cortinae, in intimam sacri specus partem coegit descendere : unde ut centum consulentibus sortes petuntur, ita nimis divi spiritus haustus reddentibus pestifer existit. Igito impulsu concepti numinis instincta virgo, horrendo sono vocis, Appio inter obscuras verborum ambage

fata cecinit. Nihil, inquit, ad te hoc Romane bellum: Eubœæ Cœlam obtinebis. At is rarus consiliis se Apollinis moneri, ne illi discrimini interesset, in eam regionem secessit, quæ inter Rhamnunta nobilem Attici soli partem, Caristumque Chalcidico freto vicinam interiacens, Cœlæ Eubœæ nomen obtiner, ubi ante Pharsalicum certamen morbo consumptus, prædictum à deo locum sepulturæ possedit.

11. Possunt & illa miraculorum loco poni: Quod deusto factario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum repertum est. Quod Ser. Tullii statua, cum ædes Fortunæ conflagrasset, inviolata permanfit. Quod Q. Claudix statua in vestibulo templi Marris deum posita, bis ea æde incendio consumpta, prius P. Nasica Scipione, & L. Bestia: item M. Servilio, & L. Lamia cons. in sua basi flammis intacta stetit.

12. Aliquid admirationis civitati nostræ Acilii etiam Aviolæ rogos attulit, qui & à medicis, & à domesticis mortuus creditus, cum aliquandiu humi jacuisset, elatus, postquam ignis corpus ejus corripuit, vivere se proclamavit, auxiliumque prædagogi sui (nam is solus ibi remanserat) invocavit. Sed jam flammis circumdatus, fato subtrahi non potuit.

L. quoque Lamix prætorio viro æque vocem fuisse super rogam constitit.

E X T E R N A.

1. Quæ minus admirabilia, Eri Pamphili casus facit: quem Plato scribit inter eos, qui in acie ceciderant, decem diebus jacuisse, biduoque postquam inde sublatus esset, impositum rogo revixisse, ac n. ira quædam tempore mortis visa narrasse.

2. Et quoniam ad externa transgressi sumus, quidam Athenis vir eruditissimus, cum ictum lapi-

dis capite excepisset cætera omnia tenacissima memoria retinens, literarum tantummodo, quibus præcipue inservierat, oblitus est. Dirum malignumque vulnus in animo percussit, quasi de industria scrutatis sensibus, in eum potissimum, quo maxime lætabatur, acerbitate nocendi erupit; singularem doctrinam hominis pleno invidiæ funere efferendo: Cui si talibus studiis perfrui fas non erat, utilius aliquanto fuit, ad illa aditum non impetrasse; quam jam percepta eorum dulcedine caruisse.

3. Miserabilior tamen sequentis casus narratio. Nausimenis enim Atheniensis uxor, cum filii ac filię suæ stupro intervenisset, inopinati monstri percussa conspectu: & in præsens tempus ad indignandum, & in posterum ad loquendum obmutuit. Illi nefarium concubitus voluntaria morte pensarunt. Hoc modo fortuna læuens huic vocem, iis vitam ademit, illi propitia donat.

4. Agles Samius athleta mutus, cum ei victoriæ quam adeptus erat, titulus & præmium eriperetur, indignatione accensus, vocalis evasit.

5. Gorgiæ quoque Epirotæ fortis viri clara fuit origo, qui in funere matris utero elapsus, inopinato vagitu suo lectum ferentes consistere coëgit, novumque spectaculum patris præbuit, ex ipso genitricis rogo lucem, & cunas assecutus: Eodem enim momento temporis, altera jam fato functa parit, alter ante elatus, quam natus est.

6. Divinæ fortunæ vulnus Pherzo Jasoni quidam exitii ejus cupidus inulit. Nam cum inter infidias gladio eum percussisset, vomitum, quæ à nullo medicorum sanari potuerat, ita rupit, ut hominem pestifero malo liberaret.

7. Æque diis immortalibus acceptus Simonides, cujus salus ab imminenti exitio defensa, ruinæ quoque subtracta est. Cœnantri enim apud Scopam, in Cranone (quod est in Thessalia oppidum) nunciatum est duos

juvenes

juvenes ad januam venisse, magnopere rogantes ut ad eos continuo prodiret: ad quos egressus, neminem reperit ibi. Cæterum eo momento temporis triclinium, in quo Scopas epulabatur, collapsum, & ipsum & omnes convivas oppressit. Quid hac felicitate locupletius, quam nec mare, nec terra sæviens, extinguere valuit?

8. Non invitus huic subnecto Daphidam, ne quis ignoret quantum interfuerit cecinisse deorum laudes, & numen obtrectasse. Hic cum ejus studii esset, cujus professores Sophistæ vocantur: ineptæ & mordacis opinionationis Apollinem Delphis irridendi causa consulit, An equum invenire posset, cum omnino nullum habuisset. Cujus ex oraculo reddita vox est, inventurum equum, sed ut eo perturbatus, periret. Inde cum jocabundus, quasi delusa sacrarum sortium fide, reverteretur, incidit in regem Artalum, sæpenumero à se contumeliosis dictis absentem laceffitum: ejusque jussa, saxo, cui nomen erat Equi, præcipitatus, ad deos usque cavillandos dementis animi iusta supplicia pendit.

9. Eodem oraculo Macedonum rex Philippus admonitus, ut à quadrigæ violentia salutem suam custodiret, toto regno disjungi currus jussit, eumque locum qui in Bœotia Quadriga vocatur, semper vitavit: Nec tamen denuntiatum periculi genus effugit: nam Pausanias in capulo gladii quo eum occidit, quadrigam habuit cælata.

10. Quæ tam pertinax necessitas in patre, & filio Alexandro consimilis apparuit. Siquidem Calanus Indus sua sponte se ardenti rogo superjacturus, interpellatus ab eo, ecquid aut mandaret, aut dicere vellet, Brevi te, inquit, videbo. Nec id sine causa, quia voluntarium ejus è vita excessum rapida mors Alexandri subsecuta est.

11. Regios interitus magnitudine miraculi remigis calus æquat: quem in hexere Tyriorum sen-

tinam haurientem, cum è navi fluctus abjecisset; altero latere percussum, fluctus contrarius in navem retulit. Itaque miseri simul ac felicitis complorationi permixta fuit gratulatio.

12. Quid illa? nonne ludibria naturæ in corporibus humanis fuisse credenda sunt? tolerabilia quidem, quia sævitia caruerunt: cæterum & ipsa miraculis annumeranda. Nam & Prusiz regis Bithyniz filius eodem nomine quo pater, pro superiori ordine dentium, unum os æqualiter extensum habuit, nec ad speciem deforme, neque ad usum ulla ex parte incommodum.

13. Mithridatis vero regis filia Dripetine Laodice regina nata, duplici ordine dentium deformis admodum, comes fugæ patris, à Pompeio devicta, fuit.

14. Ne illius quidem parvæ admirationis oculi, quem constat tam certa acie luminum usum esse, usque Lilybro, portu Carthaginensium, egredientes classes intrueretur.

15. Oculis ejus admirabilius Aristomenis Messeniæ cor: quod Athenienses ob eximiam calliditatem exactum, pilis refertum invenerunt: cum eum aliquoties captum, & astutia elapsum, cepissent.

16. At poëta Antipater Sidonius, omnibus annis, uno tantummodo die, quo genitus erat, febris implicabatur. Cumque ad ultimam ætatem pervenisset, natali suo certo illo circuitu morbi consumptus est.

17. Hoc loco apte referantur Polystratus & Hippoclitides philosophi, eodem die nati, ejusdem præceptoris Epicuri sectam secuti, patrimonii etiam possidendi adeundæque scholæ communione conjuncti, eodemque momento temporis ultima senectute extincti. Tam æqualem fortunæ pariter, atque amicitiz societatem, quis non ipsius cœlestis Concordiæ sinu genitam, nutritam, atque finitam putet?

18 Quapropter hoc potissimum fuerit, aut in liberis potentissimorum regum, aut in rege clarissimo, aut in vate ingenii florentis, aut in viris eruditissimis, aut in homine sortis ignotæ, ne ipsa quidem, omnis bonæ malæque materiæ fecunda artifex Natura, rationem rerum reddiderit. Non magis quam quid ita silvestres capreas, Crææ genitas, tantopere dilexerit, quas sagittis confixas ad salutare auxilium herbæ dictamni, tantum non suis manibus deducit : efficitque ut concepta ea, continuo & tela & vim veneni vulneribus respuant. Aut in Cephalenia insula, cum omnia ubique pecora haustu aquæ quotidie recreentur, in ea pecudes majore ex parte anni ore aperto ex alto ventos recipientes sitim suam sedare instituerit. Aut quapropter Crotonæ in templo Junonis Lacinix aram ad omnes ventos immobili cinere donaverit potissimum. Vel quare alteram in Macedonia, alteram in Caleno agro equam proprietatem vini, qua homines inebriantur, possidere voluerit. Non admiratione ista, sed memoria prosequi debemus : cum sciamus, recte ab ea plurimum scientiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit.

19. Quæ quia supra usitatam rationem excedentia attigimus, serpentis quoque à T. Livio curiose pariter, ac facunde relata fiat mentio. Is enim ait in Africa apud Bagradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuisse, ut Arilii Reguli exercitum usu amnis prohiberet : multisque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus elisis, cum telorum jactu perforari nequireret, ad ultimum balistarum tormentis undique petitam, silicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse, omnibusque & cohortibus & legionibus ipsa Carthagine visam terribiliorem. Atque etiam cruore suo gurgitibus imbutis, corporisque jacentis pestifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde summo-

visse castra. Dicit, bellum etiam corium cxx pedes longum, in Urbem missum.

LIBER SECUNDUS

CAP. I.

DE MATRIMONIORUM

Ritu & necessitudinum officiis.

1 Nuptiarum auspicia.	6 Coniugalis concordia.
2 Epulae seu convivia.	7 Verecunda c n'anguinitas.
3 Matrimonialia non repetentes laudata.	8 Charistia
4 Primum repudium.	9 Senectus honorata.
5 Matronalis libertas ac decus.	10 Inuentus observata, exemplisque instructa.

Dives & praeptens Naturae regnum scrutatus, indicium stylium tam nostrae Urbis, quam ceterarum gentium priscis ac memorabilibus institutis. Operae est enim cognosci huiusce vitae, quam sub optimo principe felicem agimus, quænam fuerint elementa, ut eorum quoque respectus praesentibus aliquid moribus proficit.

1. Apud antiquos non solum publice, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto: quo ex more nuptiis etiamnum auspices interponuntur. Qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpant.

2. Feminae cum viris cubantibus sedentes cenabant: quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit: nam Jovis epulo ipse in lectulum, Juno & Minerva in sellas ad cenam invitantur. Quod genus severitatis aras nostra diligentius in Capitolio, quam in suis domibus servat: videlicet quia magis ad rem pertinet, decus quam mulierum, disciplina contineri.

3. Quæ uno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitæ honorabantur. Existimabant enim, cum præcipue matronæ sincera fide incorruptum esse animum qui depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nescier: multorum matrimoniorum experientiam, quasi illegitimæ cujusdam intemperantiæ signum esse credentes,

4. Repudium inter uxorem & virum, à condita Urbe usque ad vicesimum & quingentesimum annum nullum intercessit. Primus autem Sp. Carvilius uxorem sterilitatis causa dimisit. Qui quanquam tolerabili ratione motus videbatur, reprehensione tamen non caruit: quia nec cupiditatem quidem liberorum, conjugali fidei proponi debuisse arbitrabantur.

5. Sed quo matronale decus, verecundiæ munimento tutius esset, in jus vocanti matronam corpus ejus attingere non permiserunt, ut inviolata manus alienæ tactu stola relinqueretur. Vini usus olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Cæterum ut non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis & auro abundanti, & multa purpura usæ sunt: & quo formam suam concinniores efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt. Nulli enim tunc subseffores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur: sed pariter & videre sancte, & aspici mutuo pudore custodiebantur.

6. Quoties vero inter virum & uxorem aliquid jurgii intercesserat, in sacellum deæ Viriplacæ, quod est in Palatio, veniebant: & ibi invicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita concordes revertebantur. Dea nomen hoc à placandis viris fertur assecuta: veneranda quidem, &

nescio an præcipuis, sed exquisitis sacrificiis colenda: utpote quotidianæ ac domesticæ pacis custos, in pari iugo charitatis ipsa sui appellatione virorum maiestati debitum ac fœminis reddens honorem.

7. Huiusmodi inter conjuges verecundia, quid? inter cæteras necessitudines, nonne apparet consensanea? nam ut minimo indicio maximam vim ejus significem, aliquamdiu nec pater cum filio pubere, nec socer cum genero lavabatur. Manifestum igitur est tantum religionis sanguini & affinitati, quantum ipsis diis immortalibus tributum: quia inter ista tam sancta vincula, non magis, quam in aliquo sacro loco nudare se, nefas esse credebatur.

8. Convivium etiam solenne majores instituerunt, idque Charistia appellaverunt, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur: ut si qua inter necessarios querela esset orta, apud sacra mensæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordia adhibitis tolleretur.

9. Senectuti juvenus ita cumulatam & circumspectum honorem reddebat, tanquam majores natæ adolescentium communes patres essent. Quocirca juvenes, Senatus die, utique aliquem ex patribus conscriptis, aut propinquum, aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valvis expectabant, donec reducendi etiam officio fungerentur. Quæ quidem voluntaria statione, & corpora & animos ad publica officia impigre sustinenda roborabant, brevi que progressu morarum in lucem virtutum, verecundia & laboris meditatione, ipsi doctiores eunt. Invirati ad cœnam diligenter quærebant, quinam ei convivio essent interfuturi: ne senioris adventum disceditu præcurrerent: sublataque mensa priores consurgere & abire patiebantur. Ex quibus apparet, cœnæ quoque tempore quam parco, & quam modesto sermone his præsentibus soliti sint uti.

10. Majores natu in conviviiis ad tibias egregia
superorum opera carmine comprehensa pangebant,
quo ad ea imitanda juventutem alacriorem redde-
rent. Quid hoc splendidius, quid etiam utilius
certamine? pubertas canis suum honorem reddebat:
defuncta virium cursu ætas, ingredientibus astuosam
vitam favoris nutrimentis prosequatur. Quas A-
thenas, quam scholam, quæ alienigena studia huic
domesticæ disciplinæ prætulimus? Inde orieban-
tur Camilli, Scipiones, Fabricii, Marcelli, Fabii:
ac ne singula imperii nostri lumina percurrere sim
longior, inde, inquam, cœli clarissima pars Divi
fulserunt Cæsares.

CAP. II.

DE MAGISTRATUUM
arque Ordinum officiis.

1 Seratu. Rom. fides & taciturnitas.

2 Auctoritas magistratum, & observantia linguæ Latinæ:

3 C. Marius eloquentiam spernens.

4 Majestas consularis.

5 Constantia legatorum Rom.

6 Vigilantia senatus.

7 Diligentia tribunorum plebis.

8 Abstinencia Magistr.

9 Equum Rom. probatio, & Lupercalia.

1. **A** Deo autem magna charitate patriæ omnes tenebantur, ut arcana consilia P. Conscriptorum multis seculis nemo senator enuntiaverit: Q. Fabius Maximus tantummodo, & is ipse per imprudentiam, de tertio Punico bello indicendo quod secreto in curia erat actum. P. Crasso, rus petens, domum revertenti in itinere narravit, memor eum triennio ante Quæstorem factum, ignarusque nondum à Censoribus in ordinem senatorum allectum: quo uno modo his, qui jam honores gesserant, aditus in curiam dabatur. Sed quamvis honestus error Fabii esset, vehementer tamen à consulibus objurgatus est. Nunquam enim taciturnitatem,

opri.

optimum ac tutissimum administrandarum rerum vinculum, labefactari volebat. Ergo cum Asia rex Eumenes, amantissimus nostræ Urbis, bellum à Perse adversus pop. Rom. comparari senatui nuntiasset; non ante sciri potuit, quid aut ille locutus esset, aut patres respondissent, quam captum Persem cognitum est. Fidum erat, & altum ac reipub. pectus Curia, silentii-que salubritate munitum, & vallatum undique: cuius limen intrantes, adjecta privata charitate publicam induebant. Itaque non dicam unum, sed neminem audisse crederes, quod tam multorum auribus fuerat commissum.

2. Magistratus vero prisce quantopere suam populi-que Romani majestatem retinentes se gesserint, hinc cognosci potest, quod inter cetera obtinendæ gravitatis indicia, illud quoque magna cum perseverantia custodiebant, ne Græcis unquam, nisi Latine responsa darent. Quin etiam ipsa linguæ volubilitas, quæ plurimum valent, excussa, per interpretem loqui cogebant; non in urbe tantum nostra, sed etiam in Græcia, & Asia: Quo scilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re pallium togæ subjici debere arbitrabantur: indignum esse existimantes, illecebris, & suavitate literarum imperii pondus & auctoritatem domari.

3. Quapropter non es dampnandus rustici rigoris, C. Mari, qui gemina lauro coronatam senectutem tuam Numidicis & Germanicis illustrem trophæis, victor devictæ gentis facundia politio-rem fieri noluisse, credo ne alienigena ingenii exercitatione, patrii ritus servus transfuga existeres. Quis ergo huic consuetudini, quæ nunc Græcis actionibus aures curiæ exsurgunt, januam patefecit? ut opinor, Molo rhetor, qui studia M. Ciceronis acuit. Eum namque ante omnes exterarum gentium in seipso sine interprete auditum constat. Quem hono-

rem non immerito cepit, quoniam summam vim Romanæ eloquentiæ adjuverat. Conspicua felicitatis Arpinum, sive unicum literarum gloriosissimum continentorem, sive abundantissimum fontem intueri velis.

4. Maxima autem diligentia majores hunc morem retinebant, ne quis se inter consulem & proximum lictorem, quamvis officii causa una progredetur, interponeret; filio duntaxat, & ei puero, ante patrem consulem, ambulandi jus erat. Qui mos adeo pertinaciter relictus est, ut Q. Fabius Maximus quinques Cōs. vir etiam pridem summæ auctoritatis, & tunc ultimæ senectutis, à filio consule invitatus, ut inter se & lictorem procederet, ne hostium Sannitarum turba (ad quorum colloquium descendebant) elideretur, id facere noluerit. Idem præstitit ille Fabius qui à senatu legatus ad filium consulem Sueffam missus: postquam animadvertit eum ad officium suum extra oppidum processisse, indignatus quod ex lictoribus ut nemo se equo descendere jussisset, plenus iræ sedere perseveravit: Quod cum filius sensisset, proximo lictori ut sibi appareret, imperavit, cuius vocis Fabius continuo obsecutus: Non ego, inquit, fili, summum imperium tuum contempsi, sed experiri volui, an scires consulem agere: Nec ignoro quid patriæ venerationi debeatur: verum publica instituta privata pietate potiora iudico.

5. Relatis Fabiorum laudibus, offerunt se mirificæ constantiæ viri: qui legati à sena u Tarentum ad res repetendas missi, cum gravissimas ibi injurias accepissent, unus etiam urina respectus esset, in theatrum (ut est consuetudo Græciæ) introducti, legationem quibus acceperunt verbis, peregerunt: De his, quæ passi erant, quæsti non sunt, ne quid ultra ac mandatum esset, loquerentur: insulsique pectoribus eorum antiqui moris respectus dolore, qui ex contumelia gravissimus nascitur & sentitur, convelli non potuit. Finem profecto fruendarum o-

pum, quibus ad invidiam diu abundaveras Tarentina civitas quæfisti. Nam dum horridæ virtutis in se ipsum connexum stabilimentum, nitore fortunæ præsentis inflata fastidiose æstimas, in prævalidum imperii nostri mucronem cæca & amens irruisti.

6. Sed ut à luxu perdiris moribus, ad severissima majorum instituta transgrediar, antea senatus assiduam stationem eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appellatur: Nec expectabat ut edicto contraheretur, sed inde citatus, protinus in Curiam veniebat: ambigua laudis civem existimans, qui debitis Reipub. officiis non sua sponte, sed jussus fungere: quæ a quicquid imperio cogitur, exigenti magis, quam præstanti acceptum refertur.

7. Illud quoque memoria repetendum est, quod tribunis plebis intrare Curiam non licebat: ante valvas autem positæ subselliis, decreta patrum attentissima cura examinabant: ut si qua ex eis improbassent, rata esse non sinerent. Itaque veteribus Senat. usconsultis T. litera subscribi solebat: eaque nota significabatur, ita tribunos quoque censuisse: Qui quamvis pro commodis plebis excubabant, inque imperiis compescendis occupati erant; instrui tamen ea argenteis vasis & annulis aureis publice præbitis patiebantur, quo talium rerum usu auctoritas magistratuum esset ornatio.

8. Quorum quemadmodum majestas amplificabatur, ita abstinentia arctissime constringebatur. Immolatarum enim ab his hostiarum exta, ad quæ flores ærarii delata veniebant; sacrificiisque pop. Rom. tum Deorum immortalium cultus, tum etiam hominum continentia inerat, imperatoribus nostris quam sanctas manus habere deberent, apud ista altaria discentibus. Continentiæ vero tantum tribuebatur, ut multorum æs alienum, quia provincias sincere administraverant, à senatu persolutum sit. Nam quorum opera publicam auctoritatem splendorem

dorem suum procul obtinuisse viderant; eorum dignitatem domi collabi, indignum, sibi que deforme esse arbitrabantur.

9. Equestris vero ordinis juvenus omnibus annis bis urbem spectaculo suo sub magnis auctoribus celebrabat, die Lupercalium, & Equitum probatione. Lupercalium mos à Romulo & Remo inchoatus est, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor, rex Albanorum eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiserat sub monte Palatino, hortatu Faustuli educatoris sui, quem Evander Argivus consecraverat: facto sacrificio, cæsisque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore proVecti, divisa pastoralis turba, cincti pellibus immolarum hostiarum jocantes obvios petiverunt: cujus hilaritatis memoria annuo circuitu feriarum repetitur. Trabeatos vero equites Idibus Juliis Q. Fabius transvehi instituit. Idem censor cum P. Decio seditionis finiendæ gratia, quum comitia in humillimi cujusque potestatem redacta accenderant, omnem forentem turbam in quatuor tantummodo tribus descripsit: easque Urbanas appellavit. Quo tam salubri facto, vir alioqui bellicis operibus excellens, Maximus cognominatus est.

CAP. III.

DE MILITARIBUS
Institutis.

1 Capite censi milites primi.
2 Militaris exercitatio.

3 Velitum primus usus.

Laudanda etiam populi verecundia est, qui impigre se laboribus & periculis militiæ offerendo, dabat operam, ne imperatoribus, capite censo sacramento rogare esset necesse, quorum nimia inopia suspecta erat, ideoque his publica arma non committebantur.

4. Sed

1. Sed hanc diuturna usurpatione firmatam consuetudinem C. Marius capite censum legendo militem, abruptit. Civis alioque magnificus, sed novitatis suæ conscientia, vetustati non sane propitius: memorque, si militaris ignavia humilitatem spernere perseveraret, se à maligno virtutum interprete velut capite censum imperatorem compelliari posse. Itaque fastidiosum delectus genus in exercitiis Romanis obliterandum duxit, ne talis nota contagio ad ipsius quoque gloriæ sugillationem penetraret.

2. Armorum tractandorum meditatio à P. Rutilio consule Cn. Mallii collega, militibus est tradita. Is enim nullius ante se imperatoris exemplum secutus, ex ludo Cn. Aurelii Scævi doctoribus gladiatorum accersitis, vitandi atque inferendi ictus subtiliorem rationem legibus ingeneravit: virtutemque arti, & rursus artem viruti immiscuit, ut illa imperu hujus fortior, hæc illius scientia cautior fieret.

3. Velitum usus eo bello primum repertus est, quo Capuam Fulvius Flaccus imperator obsedit. Nam cum equitatus Campanorum crebris excursionibus equites nostri, quia numero pauciores erant, resistere non possent, Q. Nævius Centurio è peditibus lectos expediri corporis, brevibus & incurvis septenis armatos hastis, parvo tegmine munitos, veloci saltu iungere se equitibus, & rursus celeri motu dilabi instituit: quo facilius equestri prælio subjecti pedites, viros pariter atque equos hostium telis incescerent. Eaque novitas pugne unicum Campanæ perfidiæ debilitavit auxilium. Ideoque auctori ejus Nævio adhuc bonos est habitus.

CAP. IV.

DE SPECTACULIS.

- 1 Theatra primum ædificata.
 2 Lora ordinibus primum attributa.
 3 Origo scenæ ludorum.
 4 Origo sæcularium.

- 5 Primi sæculi res.
 6 Ornamenta & luxus ludorum.
 7 Gladiatorum & athleticum primum.

1. **P**roximus militaribus institutis ad urbana castra, id est, theatra gradus faciendus est, quoniam hæc quoque sæpenumero animosas acies instruxerunt, excogitataque cultus deorum & hominum delectationis causa, non sine aliquo pacis rubore voluptatem & religionem civili sanguine, scenæ portentorum gratia, macularunt.

2. Quæ inchoata quidem sunt à Messalla & Cassio censoribus; ex erum auctore P. Scipione Nasica omnem apparatus operis eorum subjectum hastæ venire placuit. Atque etiam S. C. cautum est, ne quis in urbe propiusve passus mille subsellia posuisse, sedensve ludos spectare vellet, ut scilicet remissioni animorum iuncta standi virilitas, propria Romanæ gentis nota esset.

3. Per quingentos autem & quinquaginta octo annos senatus populo mistus spectaculo ludorum interfuit. Sed hunc morem Atilius Serranus, & L. Scribonius ædiles, ludos Matri deum facientes, super oris Africani sententiam secuti, discretis senatus & populi locis, solverunt: Eaque res avertit vulgi animum, & favorem Scipionis magnopere quassavit.

4. Nunc causam instituendorum ludorum ab origine sua repetam. C. Sulpitio Petico, C. Licinio Strolone coss. intoleranda vis ortæ pestilentiæ, civitatem nostram à bellicis operibus revocatam, domestici atque intestini mali cura afflixerat: Jamque plus in exquisito & novo cultu religionis, quam in ullo

u'lo humano consilio positum opis videbatur. Itaq; placandi cœlestis numinis gratia compositis carminibus vacuas aures præbuit usque ad id tempus Circensi spectaculo contenta; quod primus Romulus, raptis virginibus Sabinis, Consualium nomine celebravit. Verum, ut est mos hominum, parvula initia pertinaci studio prosequendi, venerabilibus erga deos verbis juventus, rudi atque incomposito motu corporum jocabunda, gestus adjecit. Eaque res Ludium ex Etruria accersendi causam præbuit: cujus decora pernicitas vetusto ex more Curetum Lydorumq; (à quibus Etrusci originem traxerunt) novitate grata Romanorum oculos permulsit. Et quia Ludius apud eos Histrion appellabatur, scenico nomen Histrionis inditum est. Paulatim deinde ludicra ars ad Satyrarum modos perrepsit: à quibus primus omnium, poëta Livius, ad fabularum argumenta spectantium animos transtulit. Isque sui operis actor, cum sæpius à populo revocatus vocem obtudisset; adhibito pueri & ribicinis concentu, gesticulationem tacitus peregit. Atrellani autem ab Oscis acciti sunt: quod genus delectationis Italica severitate temperatum, ideoque vacuum nota est: nam neque tribu movetur, neque à militaribus stipendiis repellitur.

5. Et quia ceteri ludi ipsis appellationibus unde trahantur, apparet; non absurdum videtur, Secularibus initium suum, cujus generis minus certa notitia est, reddere. Cum ingenti pestilentia Urbs agrique vastarentur, Valesius vir locuples, rusticæ vitæ, duobus filiis & filia ad desperationem usque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus nixus, Lares familiares, ut puerorum periculum in ipsius caput transferrent, oravit: Orta deinde vox est, habiturum eos salvos, si continuo flumine Tiberis devectos Tarentum deportasset, ibique ex Diris patris, & Proserpinæ ara petita calida; recreasset: Eo prædicto magaopere confusus, quod

quod &
spe tam
ros ad r
nim in
retum
ad Ma
gris su
tente
parere
(id ei
flumini
latione
quod
solo r
quias
ctis
tinac
quan
quie
ti;
nesc
præ
à qu
lare
quod
ut à
rex
gr
pe
hu
D
V
P
b
n
h

quod & longa & periculosa navigatio imperabatur: ipse tamen dubia præsentem metum vincente, pueros ad ripam Tiberis protinus detulit, (habitabat enim in villa sua propter vicum Sabinæ regionis Eretum) ac lintre Ostiam perens, nocte concubia ad Martium campum appulit. Sitientibusque ægris succurrere cupiens, igne in navigio non suppetente; ex gubernatore cognoscit, haud procul apparere fumum. Et ab eo jussus egredi Terentum, (id ei loco nomen est) cupide arrepto calice, aquam flumine haustam, eo unde fumus erat obortus, jam lætior pertulit, divinitus dari remedii quasi vestigia quædam in propinquo nactum se existimans: inque solo magis fumante, quam ulla ignis habente reliquias, dum tenacius omen apprehendit, contractis levibus, & quæ fors obtulerat nutrimentis, pertinaci spiritu flammam emovit, calefactamque aquam pueris bibendam dedit. Qua pota, salutari quiete sopiti, diutina vi morbi repente sunt liberati; patrique indicaverunt, vidisse se in somniis, quos nescio deorum, spongia corpora sua pertergere, & præcipere, ut ad Ditis patris & Proserpinæ aram, à qua fuerat potio ipsis allata, furvæ hostiæ immolarentur, lectisternia ludique nocturni fierent. Is quod eò loci nullam aram viderat, desiderari credens, ut à se construeretur; aram empturus in Urbem perrexit, relictis qui fundamentorum constituendorum gratia terram ad solidum foderent. Hi domini imperium exsequentes, cum ad xx pedum altitudinem humo egesta pervenissent, animadvertierunt aram Diti patri, Proserpinæque inscriptam. Hoc postquam Valestius nunciante servo accepit, omisso emendæ aræ proposito, hostias nigras, quæ antiquitus furvæ dicebantur, Terenti immolavit, ludos & lectisternia, continuis tribus noctibus, quia totidem filii periculo liberati erant, fecit.

5. Cujus exemplum Valerius Poplicola, qui primus

mus consul fuit, studio succurrendi civibus, secutus, apud eandem aram publice nuncupatis votis, exsistitque atris bubus, Diti maribus, foeminis Proserpinæ, Iestisternioque, ac ludis trinoctio factis, aram terra, ut ante fuerat, obruit.

7. Religionem ludorum crescentibus opibus secuta lauritia est. Ejus instinctu Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium confectum velorum umbraculis texit. Cn. Pompeius ante omnes, aquæ per semitas decursu, æstivum minuit fervorem. Cn. Pulcher scenam varietate colorum adumbravit, vacuis ante pictura tabulis extensam. Quam totam argento C. Antonius, auro Petreius, ebore Q. Catulus prætexuit. Versatilem fecerunt Luculli. Argentaris choragiis P. Lentulus Spinter adornavit. Translarum antea Pœniceis indutum tunicis M. Scaurus exquisito genere vestis cultum induxit.

7. Gladiatorium munus primum Romæ datum est in foro boario, Ap. Claudio, M. Fulvio coss. dederunt M. & D. filii Bruti, funebri memoria patris cineres honorando. Athletarum certamen M. Scauri tactum est munificentia.

CAP. V.

DE FRUGALITATE ET Innocentia.

1 Prima aurata statua in urbe.

2 Jus civile cum fastis promulgatum.

3 Beneficii prima questio.

4 Tibicinium Quinquaginta prima.

5 Frugalis antiquorum vitæ.

6 Febris dea sacella in urbe.

1. **S**Tatuam auratam nec in urbe, nec in ulla parte Italix quisquam prius aspexit, quam à M. Acilio Glabrione equestri patri poneretur in æde Pietatis: Eam autem ædem P. Cornelio Lentulo, & M. Bratio Tamphilo coss. ipse dedicavit, quia pater compos voti factus, rege Antiocho apud Thermopylas superato,

2. Jus

2. Jus civile per multa sæcula inter sacra ceremoniasque deorum immortalium abditum, solisque pontificibus notum, Cn. Flavius libertino patre genitus, & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus ædilis curulis, vulgavit, ac fastos pene toto foro exposuit. Qui cum ad visendum ægrum collegam suum veniret, neque à nobilibus: quorum frequentia cubiculum erat completum, sedendi loco reciperetur: sellam curulem afferri iussit, & in ea honorum pariter acque contemptus sui vindex, consedit.

3. Beneficii quæstio & moribus & legibus Romanis ignota, complurium marronarum patefacto scelere orta est: Quæ cum viros suos clandestinis insidiis veneno perimerent; unius ancillæ indicio protractæ, pars capitali judicio damnatæ, centum septuaginta numerum expleverunt.

4. Tibicinum quoque collegium solet in foro vulgi oculos in se convertere, cum inter publicas privatasque ferias, actiones, personis recto capite, variæque veste velatis, concentusque edit. Inde tracta licentia. Quondam veteri in æde Jovis, quod prisco more factitaverant, vesci, Tibur irati se contulerunt. Quorum ministerio senarus deserta sacra non æquo animo ferens, per legatos à Tiburribus petiit, ut eos gratia sua Romanis templis restituerent. Quos illi in proposito perseverantes, interposita festæ epulationis simulatione, mero somnoque sopitos, plaustris in Urbem devehendos curaverunt: quibus & honos pristinus restitutus, & hujusce lusus jus est datum. Personarum usus, pudorem circumventæ temulentiaë causam habet.

5. Fuit etiam illa simplicitas antiquorum in cibo capiendo, humanitatis simul & continentiaë certissima index. Nam maximis viris prandere & cenare in propatulo, verecundia non erat: nec sane ullas epulas habebant, quas populi oculis subicere erubescerent: Erant acce continentiaë a tenti, ut fre-

fréquentior apud eos pultis usus quam panis esset. Ideoque in sacrificiis mola, quæ vocabatur, ex farre & sale constat: exa farre sparguntur: & pullis, quibus auspicia petuntur, puls obijcitur: Primitus enim ex libamenti victus sui deos eo efficacius, quo simplici-
us placabant.

6. Et cæteros quidem ad bene faciendum venerabatur. Febrem autem ad minus nocendum, templis colebant, quorum adhuc unum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi extat. In eaque remedia, quæ corporibus ægrotum adnexa fuerant, deferrebantur. Hæc ad humanæ mentis æstus leniendos cum aliqua usus ratione excogitata, cæterum salubritatem suam industriæ certissimo ac fidelissimo munimento tuebantur: bonæque valerudinis eorum quasi quædam mater erat frugalitas, inimica luxuriosis epulis, & aliena nimis vini abundantia, & ab immoderato Veneris usu averfa.

CAP. VI.

DE EXTERNIS
INSTITUTIS.

- 1 Spartianorum frugalitas.
- 2 Mos militaris eorundem.
- 3 Atheniensium institutum contra otiosos & inertes.
- 4 Areopagi eorundem.
- 5 Homos virtutis apud eosdem.
- 6 Ingratitudinis actio apud eosdem.
- 7 Massiliensium instituta variæ.
- 8 Celorum venæ publicæ.
- 9 Massiliensium lex de advenis armatis.
- 10 Gallorum mos in mutuodando.

- 11 Cimborum Celtiberumque mos in adeundis præliis.
- 12 Thracum opinio de vitæ salubritate.
- 13 Lyciorum luctus.
- 14 Indarum feminarum fides amor erga maritos.
- 15 Pericarum feminarum præstitio.
- 16 Persarum institutum in educandis liberis.
- 17 Numidarum regum mos in auctoritate servanda.

1. **I**dem sensit proxima majorum nostrorum gravitati Spartana civitas: quæ severissimis Lycurgi legibus obtemperans, aliquandiu civium suorum

suorum oculos à contemplanda Asia retraxit ; ne illecebris ejus capti, ad delicatius vitæ genus probaberentur. Audierant enim, lautitiam inde, & immodicos sumptus, & omnia non necessaria voluptatis genera fluxisse : primosque Ionas unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & secundæ mensæ ponendæ consuetudinem, haud parva luxuriæ irritamenta reperisse ; Ac minime mirum est, quod homines labore ac patientia gaudentes, tenacissimos patriæ nervos, externarum deliciarum contagione solvi & hebetari noluerunt : cum aliquanto faciliorem virtutis ad luxuriam, quam luxuriæ ad virtutem transitum viderent. Quod eos non frustra timuisse dux ipsorum Pausanias paterfecit, qui maximis operibus editis, ut primum se Afic moribus permisit, fortitudinem suam, effœminato ejus cultu. mollire non erubuit.

2. Eiusdem civitatis exercitus non ante ad dimicandum descendere solebant, quam tibicæ concentu, & anapæstici pedis modulo cohortationis calorem animo traxissent, vegeto & crebro ictus sono strenue hostem invadere admoniti. Iidem ad dissimulandum & occultandum vulnere suorum cruorem, Pœniceis in prælio tunicis utebantur ; non, ne ipsis aspectus ejus terrorem, sed ne hostibus fiduciæ aliquid afferret.

3. Egregios virtutis bellicæ spiritus Lacedæmoniorum, prudentissimi pacis moribus Athenienses subsequuntur : apud quos inertia è latebris suis, languore marcescens, in forum perinde ac delictum aliquod protrahitur, sique ut facinorosa, ita erubescendæ rea culpæ.

4. Est & ejusdem urbis sanctissimum consilium Areopagus, ubi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissime inquiri solebat, ut homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur.

5. Eadem bonos cives corona decorandi primo con-

consuetudinem introduxit, duobus olex connexis ramulis clarum Periclis cingendo caput. Probabile institutum, rem, siue personam intueri velis. Nam & virtutis uberrimum alimentum est honos, & Pericles dignus à quo talis muneris dandi posteritas potissimum initium caperet.

6. Age, quid illud institutum Athenarum? quam memorabile? quod convictus à patrono libertus ingratus. jure libertatis exiit. Superledeo te, inquit, habere eivem tanti muneris impium aestimatores. Nec adduci possum ut credam urbi utilem quem domui scelestum cerno: abi igitur, & esto servus, quoniam liber esse nescisti.

7. Inde Massilienses quoque ad hoc tempus usurpant disciplinæ gravitatem, præsci moris observantia, charitate populi Rom. præcipue conspicui; qui tres in eodem manumissiones rescindi permittunt, si ter ab eodem deceptum dominum cognoverint. Quarto errori subveniendum non putant; quia sua jam culpa injuriam accepit, qui ei se toties objecit. Eadem civitas severa in custos acerrima est. Nullum aditum in scenam Mimis dando, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus, ne talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumat. Omnibus autem, qui per aliquam religionis simulationem alimenta ineritæ quærent, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submovendam esse existimans. Cæterum à condita Urbe gladius est ibi, quo noxii jugulantur: rubigine quidem exesus, & vix sufficiens ministerio, sed index in minimis quoque rebus omnia antiquæ consuetudinis momenta servanda.

Dux etiam ante portas eorum arcæ jacent; altera qua liberorum, altera, qua servorum corpora ad sepulchrorum locum plastro devehuntur; sine lamentatione, sine planctu luctus funeris die, domestico sacrificio, adjectoque necessarium convivio, finitur.

Etenim

Etenim quid atinet, aut humano dolori indulgeri, aut divi no numini invidiam fieri, quod immortalitatem suam nobiscum partiri noluerit? Venenum cicu a temperatum in ea civitate publice custoditur: quod datur ei, cui causa Sexcentis (id enim Senatus ejus nomen est) exhibuit, propter quas mors sit illi expetenda: Cognitione virili benevolentia temperata, quæ ne egredi vita temere patitur, & sapienter excedere cupienti celerem fieri viam præbet; ut vel adversa, vel prospera nimis usis fortuna (utraque enim finiendi spiritus, illa ne perseveret, hæc ne destituat, rationem præbet) comprobato exitu terminetur.

8. Quam consuetudinem Massiliensium non in Gallia ortam, sed è Græcia tralatum inde existimo, quod illam etiam in insula Ceo servari animadverti, quo tempore Asiam cum Sex. Pompejo perens, Julida oppidum intravi. Forte enim evenit, ut tunc summæ dignitatis ibi foemina, sed ultimæ ; in senectutis, reddita ratione civibus cur excedere vita deberet, veneno consumere se destinarit, mortemque suam Pompeji præsentia clariorem fieri magni aestimavit. Ne preces ejus vir ille, ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimus, aspernari sustinuit. Venit itaque ad eam; facundissimoque sermone, qui ore ejus quasi è beato quodam eloquentiæ fonte manabat, ab incepto consilio diu nequicquam revocare conatus, ad ultimum propositum exequi passus est: quæ nonagesimum annum transgressa cum summa & animi & corporis sinceritate, lectulo, quantum dignoscere erat, quotidiana consuetudine cultius strato recubans, & innixa cubito, Tibi quidem, inquit, Sex. Pompei, dii magis, quos relinquo, quam quos peto, gratias referant: quia nec horis, or vitæ meæ, nec mortis spectator esse fastidisti. Cæterum ipsa hilarem Fortunæ vultum semper exspecta, ne aviditate lucis tristem

stem intueri cogar; reliquias spiritus mei prospero fine, duas filias, & septem nepotum gregem superstitem relictura, permuto. Cohortata deinde ad concordiam suos, distributo eis patrimonio, & cultu suo sacrisque domesticis majori filie traditis; poculum; in quo venenum temperatum erat, constanti dextra arripuit. Tum defusis Mercurio delibamentis, & invocato numine ejus, ut se placido itinere in meliorem sedis inferarum deduceret partem; cupido haustu mortiferam traxit potionem. Ac sermone significans, quasnam subinde partes corporis sui rigor occuparet, cum jam visceribus eum, & cordi imminere esset locuta; filiarum manus ad supremum opprimendorum oculorum officium advocavit. Nostros autem, tametsi novo spectaculo obstupefacti erant, suffusos tamen lacrymis dimisit.

9 Sed ut ad Massiliensium civitatem, unde in hoc diverticulum excessi, revertar: intrare oppidum eorum nulli cum telo licet: Præstoque est, qui id custodire gratia acceptum, exituro reddat, ut hospitia sua, quemadmodum advenientibus humana sunt, ita ipsis quoque cuncta sint.

10. Horum mœnia egresso vetus ille mos Gallorum occurrit, quos memoria proditum est, pecunias mutuas, quæ his apud inferos redderentur, dare solitos: quia persuasum habuerunt, animas hominum immortales esse. Dicerem stultos, nisi idem bracati sensissent, quod palliatus Pythagoras credidit.

11. Avara & fœneratoria Gallorum philosophia; Alacris & fortis Cimbrorum & Celtiberorum: qui in acie exultabant, tanquam gloriosa & feliciter vita excessuri: lamentabantur in morbo, quasi turpiter & miserabiliter perituri. Celtiberi etiam nefas esse ducebant prælio superesse, cum is occidisset, pro cuius salute spiritum devoverant. Laudanda utrorumque populorum animi præstantia, quod & patriæ incolumitatem fortiter rueri, & fidem amicitiz constanter præstandam arbitrabantur.

12. Thraciæ vero illa natio merito sibi sapientiæ laudem vendicaverit, quæ natales hominum flebiliter, exsequias cum hilaritate celebrans, sine ullis doctorum præceptis, verum conditionis nostræ habiitum pervidit. Removeatur itaque naturalis omnium animalium dulcedo viræ, quæ multa & facere & pati turpiter cogit; si ejus aliquanto felicior ac beator finis reperietur.

13. Quocirca recte Lycii, cum iis luctus incidit, muliebrem vestem induunt: ut deformitate cultus commoti, maturius stultum projicere mœrorem velint.

14. Verum quid ego fortissimos hoc in genere prudentiæ viros laudem? Respiciantur Indorum scæminæ, quæ cum more patrio complures eidem nuptæ esse soleant, mortuo marito, in certamen judiciumque veniunt quam ex iis maxime dilexerit: Victrix gaudio exultans, deductaque à necessariis, latum præferens vultum, conjugis se flammis superjacet, & cum eo tanquam felicissima crematur: superatæ cum tristitia, & mœrore in vita remanent, Protrahe in medium Cimbricam audaciam, adjice Celtibericam fidem, junge animosam Thraciæ sapientiam, annecte Lyciorum in luctibus adjiciendis callide quæsitam rationem: Indico tamen rogo nihil eorum præferes, quem uxoris pietas in modum genialis tori propinquæ mortis secunda conscendit.

15. Cui gloriæ Pœnicarum scæminarum, ut ex comparatione turpius appareat, dedecus subnectam. Sicæ enim sanum est Veneris, in quod se matronæ conferebant; atque inde procedentes ad quæstum, dores, corporis injuria contrahebant, honesta nimirum tam inhonesto vinculo conjugia juncturæ.

16. Jam Persarum admodum probabile institutum fuit, quod liberos suos non prius adspiciebant, quam septimum implessent annum, quo parvulorum amissionem æquiore animo sustinerent.

17. Ne Numidiz quidem reges vituperandi, qui more gentis suæ nulli mortalium osculum ferebant. Quicquid enim in excelso fastigio positum est, humili & irita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit.

CAP. VII.

DE DISCIPLINA MILITARI.

Observata à Romanis

1. P. Scipione Æmiliano c. os.
2. Q. Metello Numidico c. os.
3. P. Rupilio c. os.
4. C. Aurelio Corra c. os.
5. Q. Fulvio Flacco cens.
6. A. Postumio Tuberto dict.
& T. Manlio Torquato c. os.
7. L. Quinctio Cincinnato dict.
8. L. Papirio cursore dict.

9. L. Calpurnio Pisone c. os.
10. Q. Metello Macedonico proco.
11. Q. Fabio Max. Serviliano proco.
12. P. Afr. majore proco.
13. P. Africano minore proco.
14. L. Emilio Paulo pio. os.
15. Senatu Romano.

EXTERNIS.

1. S. natu Carthaginiensi.
2. Clearcho Spartanorum duce.

Venio nunc ad præcipuum decus & stabilimentum Rom. imperii, salutari perseverantia ad hoc tempus sincerum, & incolume servatum, militaris disciplinæ tenacissimum vinculum; in cujus sinu ac tutela serenus tranquillisque beatæ pacis status acquiescit.

1. P. Cornelius Scipio, cui delata Carthago avitum cognomen dedit, consul in Hispaniam missus, ut insolentissimos Numantinæ urbis spiritus, superiorum ducum culpa nutritos, contunderet, eodem temporis momento, quo castra intravit, edixit: ut omnia ex his quæ voluptatis causa comparata essent, auferrentur ac summa vererentur. Constat tum maximum inde institutorum & lixarum numerum cum duobus millibus scortorum abiisse. Hac turpi atque erubescenda sentina vacuefactus noster exercitus, qui paulo ante meru moris, defermi se foederis ictu maculaverat, erecta virtute, recreataque; acrem illam &

& animosam Numantiam incendiis exustam ruinisque prostratam solo æquavit. Itaque neglectæ disciplinæ militaris indicium. Mancini miserabilis deditio, servatæ merces, speciosissimus Scipionis triumphus extitit.

2. Ejus sectam Metellus secutus, cum exercitum in Africa, Jugurthino bello nimia Sp. Albinus indulgentia corruptum, consul accepisset: omnibus imperii nervis ad revocandam pristinæ disciplinam militiæ connisus est. Nec singulas partes apprehendit, sed totam continuo in statum suum redegit. Protinus namque lixas è castris summovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: In agmine nemini militum ministerio servorum jumentorumque, ut arma sua, & alimenta ipsi ferrent, uti passus est. Castrorum subinde locum mutavit: eadem, tanquam Jugurtha semper adesset, vallo fossaque aprissime cinxit. Quid ergo restituta continentia, quid repetita industria profecit? Crebras scilicet victorias, & multa trophæa peperit ex eo hoste, cujus tergum, sub ambitioso imperatore, Romano militi videre non contigerat.

3. Bene etiam illi disciplinæ militari affuerunt, qui necessitudinum perruptis vinculis, ultionem vindictamque læsæ cum ignominia dampnum suum exigere non dubitaverunt. Nam P. Rupilius consul eo bello, quod in Sicilia cum fugitivis gessit, Q. Fabium generum suum, quia negligentia Taurominitanam arcem amiserat, provincia jussit cedere.

4. Jam C. Cotta P. Aureliam Pecuniolam sanguine sibi junctum, quem obsidioni Liparitane ad auspicia repetenda Messaniam transiturus præfecerat, virgis caesum, gregalis militiæ munere inter pedes fungi cœgit: quod ejus culpa agger incensus, & pene castra fuerant capta.

5. Quæ etiam Fulvius Flaccus censor, Fulvium fratrem cohortem legionis, in qua Triumvir militum erat,

injussu consulis domum dimittere ausum, senatu movit. Non digna exempla, quæ tam breviter, nisi majoribus urgerer, referrentur. Quid enim tam difficile factu, quam copularo societate generis & imaginum, deformem in patriam reditum indicere? aut communione nominis, ac familiaris veteris propinquitatis serie coherenti, virgarum contumeliosa verbera adhibere? aut censorium supercilium adversus fraternam charitatem distringere? Dentur hæc singula quamvis claris civitatibus, abunde tamen gloria disciplina militaris instructæ videbuntur.

6. At nostra urbs, quæ omni genere mirificorum exemplorum totum orbem terrarum replevit, Impe atrum proprio sanguine manantes secures (ne tu basis militiæ ordine vindicta deesset) è castris publice speciosas, privatim lugubres, duplici vultu recipit : incerta gratulandi prius, an alloquendi officio fungeretur. Igitur ego quoque hæli ante animo vos bellicarum rerum severissimi custodes, Postumii Tuberte, & Manli Torquate, memoria ac relatione complector; quia animadverto fore, ut pondere laudis, quam meruistis, obrutus, magis imbecillitate ingenii mei detegam, quam vestram virtutem, sicut par est, repræsentem. Tu namque Postumii dictator, A. Postulium, quem ad generis penetratiumque sacrorum successionem propagandam genueras; cujus infantia blandimenta sinu atque osculis foveras; quem puerum literis, quem juvenem armis instruxeras; sanctum, fortem, amantem tui patriæ ac patriæ; quia non tuo jussu, sed sua sponte præsidio progressus, hostes fuderat, victorem securi feriri iussisti; & ad hoc peragendum imperium perternæ vocis ministerio sufficere valuisti. Nam oculos tuos, certum scio, clarissima in luce tenebris pressos, ingens animi opus intruere nequivisse. Tu item Manli Torquate Latino bello consul, filium, quod provocatus à Geminio Marcio duce Tusculanorum ad

dimit-

dimic
riam
in mo
patre
caper

7.
Atium
victis
conflu
hoste
rio cr
tutum
ma
Ergo
eque
erat,
rege
verfi
mili
(ut
aliqu
men
frat
lum
8.
dict
Rul
dux
die
neq
pu
nus
roc
aci
ren
ad
cit

dimicandum te ignaro descenderat, gloriosam victoriam & speciosa spolia referentem; abripi à lictore, & in modum hostiæ mactari iussisti: satius esse judicans, patrem forti filio, quam patriam militari disciplina capere.

7. Age, quando spiritu putamus usum L. Quintium Cincinnatum dictatorem eo tempore, quo devictis Aëquis & sub jugum missis, L. Minutium consularum deponere coëgit, quod castra ejusdem hostes obsederant? Indignum enim maximo imperio credidi, quem non sua virtus, sed fossa vallumque tutum præstiterant: cuique verecundiæ non fuerat, arma Romana metu trepida clausis portis contineri. Ergo imperiosissimi XII fascēs, penes quos senatus & equestris ordinis, & universæ plebis summum decus erat, quorumque nūu Latium, ac totius Italiæ vires regebantur, contusi atque fracti dictatoris se animadversioni substraverunt. Ac ne inulta foret læsa gloria militaris, consul delicti omnis vindex punitus est. His (ut ita dicam) piaculis, Mars imperii nostri pater, ubi aliqua ex parte à tuis auspiciis degeneratum erat, numen tuum propitiabatur: affinium & cognatorum & fratrum nota, filiorumque strage, ignominiosa consulum ejuratione.

8. Ejusdem ordinis est quod sequitur. Papirius dictator, cum adversus imperium ejus Q. Fabius Rullianus magister equitum exercitum in aciem eduxisset, quanquam fuis Samnitibus in castra redierat, tamen neque virtute ejus, neque successu, neque nobilitate motus, virgas expediri, eumque nudari jussit. O spectaculum admirabile, & Rullianus, & magister equitum, & victor, scissa veste, spoliatoque corpore, lictorum verberibus lacerandus: ut in acie exceptorum vulnere nodosis ictibus cruore renovato, victoriarum, quos modo speciosissimos erat adeptus titulos, respergeret. Precibus deinde suis exercitus occasionem Fabio confugiendi in urbem dedit:

ubi frustra senatus auxilium imploravit. Nihilominus enim Papirius in ex genda pœna perseveravit : itaque coactus est pater ejus, post dictaturam, tertiumque consulatum, rem ad populum devocare, auxiliumque tribunorum plebis supplex pro filio petere. Neque hac re severitas Papirii refrœnari potuit: ceterum, cum ab universis civibus, & ipsis tribunis plebis rogaretur; testatus est, non pœnam illam se Fabio, sed populo Romano & Tribunitiæ concedere potestati.

9. L. quoque Calpurnius Piso consul, cum in Sicilia bellum adversus fugitivos gereret, & C. Titius equitum præfectus, fugitivorum multitudine circumventus arma cum suis tradidisset : his præfectum ignominia generibus affecit. Jussit eum roga laciniis abscissis amictum, discinctaque tunica indutum, nudis pedibus, à mane in noctem usque ad principia per omnem u. militiæ adesse. Interdixit etiam ei convictum hominum, usumque balnearum : turmasque equitum, quibus præfuerat, ademptis equis in funditorum alas transfecit. Magnum profecto dedecus patriæ magno Pisonis decore vindicatum est : quoniam quidem id egert, ut qui cupiditate viri adducti, cruce dignissimis fugitivis trophæa de se statuere concesserant, libertatiq; suæ servili manu flagitiosum imponi jugum non eubuerant; amarum lucis usum experirentur, mortemque, quam effœminate timuerant, viriliter optarent.

10. Nec minus Pisone acriter Q. Metellus : qui cum apud Contrebiā res gereretur, collocatas à se in quadam statione quinque cohortes, atque ex ea viribus hostium depulsas, repetere eandem stationem è vestigio jussit : non quod speraret ab iis amissum locum recuperari posse, sed ut præteritæ culpam pugnæ insequentis certaminis manifesto periculo puniret. Edixit etiam, ut si quis ex his fugiens castra perisset, pro hoste interficeretur. Qua severitate compressi milites, corporibus fatigatis, & animis despe-

despe
multi
igitur
neces
cissim
piens
de-po
Omne
tran
trunc
reliq
ribus
teris
runt
12
firm
nissi
istim
qui
suan
qua
tanc
qua
hoc
ma
plic
ad e
pos
ext
spe
ris
fra
exc
inf

desperatione vitæ implicatis, loci tamen iniquitatem, multitudinemque hostium superarunt. Humanæ igitur imbecillitatis efficacissimum duramen:um est necessitas.

11. In eadem provincia Q. Fabius Max. ferocissimæ gentis animos contundere & debilitare cupiens, mansuetissimum ingenium suum, ad tempus deposita clementia, sæviore viri severi ate coëgit. Omnium enim qui ex præfidiis Romanis ad hostes transfugerant caprique erant, manus abscidit: ut trunca præ se brachia gestantes, defectionis merum reliquis injicerent: Rebelles itaque manus à corporibus suis distractæ, inque cruentato solo sparæ, ceteris, ne idem committere auderent, documento fuerunt.

12. Nihil mitius superiore Africano: is tamen ad firmandam disciplinam militarem, aliquid ab alienissima sibi crudelitate amaritudinis mutuandum existimavit. Siquidem devicta Carthagine, cum omnes qui ex nostris exercitibus ad Pœnos transierant, in suam potestatem redeisset; gravius in Romanos, quam in Latinos transfugas animadvertit. Hos enim tanquam patriæ fugitivos crucibus affixit, illos tanquam perfidos suos securi percussit. Non prosequar hoc factum ulterius, & quia Scipionis est, & quia Romano sanguini, quamvis merito perpeffo, servile supplicium insultare non attinet: cum præsertim transire ad ea liceat, qua sine domestico vulnere gesta narrari possunt.

13. Nam posterior Africanus, everso Punico imperio, exterarum gentium transfugas, in edendis populo spectaculis, feris objecit.

14. Et L. Paullus Perse rege superato, ejusdem generis & culpæ homines elephantis procerendos substravit: utilissimo quidem exemplo, si tamen acta excellentissimorum virorum humiliter æstimare sine insolentiæ reprehensione permittitur. Aspero enim

enim & absciso castigationis genere militaris disciplina indiget: quia vires armis constant, quæ ubi à recto tenore disciverunt, oppressura sunt, nisi opprimantur.

15. Sed tempus est eorum quoque mentionem fieri, quæ jam non à singulis, verum ab universo senatu pro militari more obtinendo, defendendoque administrata sunt. L. Marcius tribunus militum, cum reliquias duorum exercituum P. & Cn. Scipionum, quos arma Pœnorum in Hispania absumpserant, dispersas mira virtute collegisset, earumque suffragiis dux esset creatus, senatui de rebus actis à se scribens, in hunc modum orsus est: L. MARCIUS PROP. Cujus honoris usurpatione uti cum Patribus conscriptis non placuit; quia duces à populo, non à militibus creari solent. Quo tempore tam angusto, tamque gravi, propter immane Reip. damnum etiam trib. militum adulandus erat, quoniam quidem ad statum totius civitatis corrigendum unus suffecerat. Sed nulla clades, nullum meritum, valentius militari disciplina apud senatum fuit: succurrebat enim, quam animosa severitate Tarentino bello majores eorum usi fuissent: In quo quassatis & attritis Reip. viribus, cum magnum captivorum civium suorum numerum à Pyrrho rege ultro missum recepissent; decreverunt, ut ex iis qui equo meruerant, peditum numero militarent: qui pedites fuerant, in funditorum auxilia transcriberentur: Neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet: Recursum autem iis ad pristinum militiæ ordinem proposuerunt, si quis bina spolia ex hostibus tulisset: Quibus supplicii compressi, ex deformibus Pyrrhi munusculis, acerrimi hostes extirerunt. Parem iram adversus illos senatus distrinxit, qui apud Cannas Reip. deseruerant. Nam cum eos gravitate decreti ultra mortuorum conditionem relegasset, ac-

ceptis

ceptis
pugna
dignos
ei per
casser
militi
essent
soler.
tillius
nante
nequ
volui
non
nis,
extit
clari
ei A
cast
con
nem
turp
maj
stis
adv
alio
exb
qui
duc
imp
vio
nos
om
nos
fin
rum
ge

ceptis à M Marcello literis, ut eorum sibi opera ad expugnationem Syracusarum uti liceret; rescripsit, indignos esse qui in castra reciperentur. Cæterum se ei permittere, ut faceret quod expedire Reip. iudicasset, dum ne quis ex eis munere vacaret, aut dono militiæ donaretur, aut in Italiam, donec hostes in ea essent, accederet. Sic enerves animos odisse virtus soler. Age, quam graviter senatus tulit, quod Q Petillium consulem fortissime adversus Ligures pugnantem occidere milites passi essent? Legioni enim neque stipendium anni procedere, neque æra dari voluit; quia pro salute imperatoris, hostium telis se non obrulesant. Idque decretum amplissimi ordinis, speciosum & æternum Petillii monumentum extitit, sub quo in acie, morte, in Curia, ultione clari cineres ejus acquiescunt. Consimili animo, cum ei Annibal sex millium Romanorum, quæ capta in castris habebat, redimendorum potestatem fecisset, conditionem sprevit; memor, tantam multitudinem armatorum juvenum, si honeste mori voluissent, turpiter capi non potuisse. Quorum nescio utrum majus dedecus fuerit, quod patria spei, an quod hostis metus nihil in his reposuerit: hæc pro se, illa ne adversus se dimicarent, parvi pendendo. Sed cum aliquoties senatus pro militari disciplina se severum exhibuerit, nescio an tum præcipue, cum milites, qui Rhegium injusto bello occupaverant, mortuoque duce Jubellio, M. Cassium scribam ejus sua sponte imperatorem delegerant, carcere inclusit, ac M. Fulvio Flacco Trib. Pl. denunciante, ne in cives Romanos adversus morem majorum animadverteret, nihilominus propositum executus est. Cæterum quo minore cum invidia id perageretur, quinquagenos per singulos dies virgis caesos, securi percuti jussit, eorumque corpora sepulturæ mandari, mortemque luctu vetuit.

EXTERNA EXEMPLA.

1. Leniter hoc patres conscripti, si Carthaginensium senatus in militia negotiis procurandis violentiam intueri velimus; à quo duces bella pravo consilio gerentes, etiam si prospera fortuna subsecuta esset, cruci tamen suffigebantur: quod bene gesserant, deorum immortalium adiutorio; quod male commiserant, ipsorum culpæ imputantes.

2. Clearchus vero Lacedæmoniorum dux egregio dicto disciplinam militiæ continebat, indentidem exercitus sui auribus inculcando à militibus imperatorem potius quam hostem metui debere. Quo aperte denunciabat futurum ut spiritum pœnæ impenderent, quem pugnæ acceptum ferre dubitassent. Idque à duce præcipi non mirabantur, maternas blanditiarum memores, quæ exituros eos ad præliandum monebant, ut aut vivi cum armis in conspectum eorum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc in cædomesticos parietes accepto signo, Spartani acies dimicabant. Sed aliena prospexisse tantummodo satis est, cum propriis multoque uberioribus, & felicioribus exemplis gloriori liceat.

CAP. VIII.

DE JURE TRIUMPHANDI.

- 1 Leges duæ de triumpho.
- 2 C. Lutatii cos. & Q. Valerii præaltercationes de triumpho.
- 3 Cn. Fulvius Flaccus triumphum periens.
- 4 Q. Fulvio, & L. Opimio cur ne-

- gatus triumphus.
- 5 Cui item P. Scipioni majori & M. Marcello.
- 6 Convivia triumphantium.
- 7 Qui ex civili victoria non triumpharunt.

Disciplina militaris acriter retenta, principatum Italiæ Romano imperio peperit, & multarum urbium, magnorum Regum, validissimarum gentium

tium
fecit,
tradi
terra
niam
trium

1.
pbos
retur
qui q
Non
celsiu
maba
te lau
ta est,
lerun
aut h
civium
refer
trasser
nume

2.
tio in
clariss
Lutat
liam i
nomi
crevit
terni
us, ne
quare
Valeri
ductu
restipu
bit Ar
modu
lacuiss

tium regimen largita est, fauces Pontici sinus patefecit, Alpium, Taurique montis convulsa claustra tradidit, ortumque è parvula Romuli casa totius terrarum orbis fecit columen. Ex cujus sinu quoniam omnes triumphi manant, sequitur ut de triumphandi jure dicere incipiam.

1. Ob levia prælia quidam imperatores triumphos sibi decerni desiderabant: quibus ut occurreretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui quinque millia hostium una acie cecidisset. Non enim numero, sed gloria triumphorum excelsius urbis nostræ futurum decus majores existimabant. Cæterum ne tam præclara lex cupiditate laqueis obliteraretur, legis alterius adjutorio fulta est, quam L. Marius, & M. Cato Tribb. pl. tulerunt. Pœnam enim Imperatoribus minatur, qui aut hostium occisorum in prælio, aut amissorum civium falsum numerum, literis senatui ausi essent referre. Jubetque eos, cum primum Urbem intrassent, apud quæstores urbanos jurare, de utroque numero vere ab his senatui esse scriptum.

2. Post has leges judicii illius tempestiva mentio introducetur, in quo de jure triumphandi inter clarissimas personas & actum & excussum est. C. Lutatius consul & Q. Valerius Prætor circa Siciliam insignem Pœnorum classem deleverant, quo nomine Lutatio consuli triumphum senatus decrevit. Cum autem Valerius sibi eum quoque decerni desideraret; negavit id fieri oportere Lutatius, ne in honore triumphi minor potestas majori æquaretur: Pertinaciusque progressa contentione, Valerius sponcione Lutatium provocavit, Ni suo ductu Punica classis esset oppressa. Nec dubitavit resistipulari Lutatius. Itaque judex inter eos convenit Atilius Calarius, apud quem Valerius in hunc modum egit; consulem ea pugna in lætica claudum lacuisse, se autem omnibus imperatoris partibus

functum. Tunc Calatinus, prius quam Lutatius causam suam ordiretur, Quæro, inquit, Valeri à te, si dimicandum necne esset, contrariis inter vos sententiis discederis; utrum quod consul an quod prætor imperasset, majus habiturum fuerat momentum? Respondit Valerius, non facere se controversiam quin priores partes consulis essent futuræ. Age deinde, inquit Calatinus, si diversa auspicia accepisses, cujus magis auspicio staretur? Item respondit Valerius, consulis. At iudex, Jam me hercule, inquit, cum de imperio & auspicio, inter vos disceptationem susceperim, & tu utroque adversarium tuum superiorem fuisse fatearis; nihil est quod ulterius dubitem. Itaque, Lutati, quamvis adhuc tacueris, secundum te litem do. Mirifice iudex, quod in manifesto negotio tempus teri passus non est. Probabilius Lutatius, quod jus amplissimi honoris constanter defendit. Et ne Valerius quidem improbe, quia fortis & prospera pugna ut non legitimum, ita se dignum præmium petiit.

4. Quid facias Cn. Fulvio Flacco, qui tam expetendum aliis triumphi honorem, decretum sibi à senatu ob res bene gestas sprexit, ac repudiavit? Nimirum non plura præterpens, quam acciderunt. Nam ut Urbem intravit, continuo ipse questione publica afflictus, exilio multatus est: ut si quid religionis insolentia commisisset, pœna expiaret.

4. Sapientiores igitur Q. Fulvius, qui Capua capta, & L. Opimius, qui Fregellanis ad deditionem compulsis, triumphandi potestatem à senatu petierunt: Uterque editis operibus magnificus, sed neuter petitz rei compos. Non quidem invidia Patrum conscriptorum, cui nunquam aditum in curia esse voluerunt: sed summa diligentia observandi juris, quo cautum erat, ut pro aucto imperio, non pro
recu-

recuperatis, quæ Populi Rom. fuissent, triumphus decerneretur. Tantum enim interest adjicias aliquid an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab injuriæ fine.

5. Quin etiam jus de quo loquor, sic custoditum est, ut P. Scipioni ob recuperatas Hispanias, M. Marcello ob captas Syracusas triumphus non decerneretur; quod ad eas res gerendas sine ullo missi erant magistratu. Probentur nunc cujuscunque gloriæ cupidi, qui ex desertis montibus, myoparonumque piraticis rostris, laudis inopes, laureæ, ramulos festinabunda manu decerpserunt. Carthaginis imperio abrupta Hispania, & Siciliæ caput abscisum Syracusæ, triumphales jungere currus nequiverunt. Et quibus viris? Scipioni & Marcello; quorum ipsa nomina instar æterni sunt triumphi. Sed clarissimos solidæ veræque virtutis auctores, humeris suis salutem patriæ gestantes, etsi coronatos intueri senatus cupiebat, justiori tamen reservandos laureæ putavit.

6. Hic illud subnectam. Moris erat ab imperatore triumphum ducturo, coss. invitari ad cœnam, deinde rogari ut venire supersedeant; nequis eo die, quo ille triumpharet, majoris in eodem convivio sit imperii.

7. Verum quamvis quis præclaras res, maximeque utiles Reip. civili bello gessisset, Imperator tamen eo nomine appellatus non est, nec ullæ supplicationes decretæ sunt, neque aut ovans, aut curru triumphavit; quia ut necessariæ istæ, ita lugubres semper existimata victoriæ sunt, utpote non externo, sed domestico partæ cruore. Itaque & Nasica Ti. Gracchi, & Opimius C. Gracchi factiones mœsti crucidarunt. Q. Catulus, M. Lepido collega suo cum omnibus seditiosis copiis extincto, tantum moderatum præ se ferens gaudium, in urbem revertitur. C. etiam Antonius Catilinæ victor, abstersos gla-

dios in castra retulit. L. Cinna, & C. Marius hauserant quidem avidi civilem sanguinem : sed non protinus ad templa deorum & aras retenderunt. Item L. Sylla. qui plurima bella civilia confecit, ejus crudelissimi & insolentissimi successus fuerunt : cum consummata potentia sua triumphum duceret, ut Græciæ & Asiæ multas urbes, ita civium Roman. nullum oppidum vexit.

Piger, tædetque per vulnera Reipubl. ulterius procedere : lauream nec senatus cuiquam dedit, nec quisquam sibi dari desideravit, civitatis parte lachrymante. Cæterum ad quercum pronæ manus porriguntur, ubi ob cives servatos corona danda est ; qua postea Augustæ domus sempiterna gloria triumphant.

CAP. IX.

DE CENSORIA SEVERITATE.

1 M. Camilli & M. Postumii in coelibet.	in se mutuo & pop. Roman. num.
2 M. Valerii Max. & C. Junii Bruti in L. Antonium.	7 M. Messallæ & P. Sempronii in quadringentos equites.
3 M. Catonis in L. Flaminium.	8 M. Reguli & P. Philii in reli- quias Cannenses.
4 C. Fabricii in P. Rufinum.	9 Qui notati ad censuram postea pervenerunt.
5 M. Ant. & L. Flacci in M. Du- ronium.	
6 C. Neronis & M. Sallustioris	

CASTRENSIS disciplinæ tenacissimum vin-
culum, & militaris rationis diligens observa-
tio, admonent me, ut ad censuram pacis magistram
custodemque transgrediar. Nam ut opes pop. Ro-
mani in tantam amplitudinem imperatorum virtu-
tibus excesserunt ; ita probitas & continentia cen-
sorio supercilio examinata est. Opus effectu par
bellicis laudibus. Quid enim prodest foris esse tre-
num, si domi male vivitur ? Expugnentur licet
urbes, corripiantur gentes, regnis injiciantur ma-
nus /

nus; nisi foro & curiæ officium ac verecundia sua constiterit; partarum rerum æquatus cœlo cumulus, sedem stabilem non habebit. Ad rem igitur pertinet nosse, atque adeo recordari acta censoriæ potestatis.

1. Camillus & Postumius censores, æra pœnæ nomine eos qui ad senectutem cœlibes pervenerant, in ærarium deferre jusserunt: iterum puniri dignos, si quo modo de tam iusta constitutione queri essent ausi: cum in hunc modum increparentur, Natura vobis quemadmodum nascendi, ita gignendi legem scribit; parentesque vos alendo, nepotum nutriendorum debito (siquis est pudor) alligaverunt. Accedit his, quod etiam fortuna longam præstandi hujusce muneris advocacy estis assecuti; cum interim consumpti sint anni vestri, & mariti & patris nomine vacui. Ite igitur, & nodosam exsolve stipem, utilem posteritati numerosæ.

2. Horum severitatem M. Valerius Max. & C. Junius Ebulcus Brutus censores in consimili genere animadversionis imitati, L. Antonium senatu moverunt: quod quam virginem in matrimonium duxerat, repudiasset, nullo amicorum in consilium adhibito. At hoc crimen nescio an superiore majus: illo namque conjugalia sacra spreta tantum, hoc etiam injuriose tractata sunt. Optimo ergo judicio censores indignum cum aditu Curiæ existimaverunt.

3. Sic M. Porcius Cato L. Flaminium è numero senatorum sustulit, quia in provincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii ad arbitrium & spectaculum mulierculæ, cujus amore tenebatur, electo. Et poterat inhiberi respectu consulatus, quem is vesserat, atque auctoritate fratris ejus V.C.T. Flaminii: sed & censor, & Cato duplex severitatis exemplum, eo magis illum notandum

statuit: quod amplissimi honoris maiestatem tam terrofacinore inquinaverat: nec pensu duxerat, iisdem imaginibus adscribi, meretricis oculos humano sanguine delectatos, & regis Philippi supplices manus.

4. Quid de Fabricii Luscini censura loquar? narravit omnis ætas, & deinceps narrabit, ab eo Cornelium Rufinum, duobus consulatibus & dictatura speciosissime functum, quod decem pondovasa argentea comparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosum, in ordine senatorio retentum non esse. Ipsæ mediis fidiis mihi literæ sæculi nostri obstupescere videntur, cum ad tantam severitatem referendam ministerium accommodare coguntur; ac veteri ne non nostræ urbis acta commemorare existimentur. Vix enim credibile est, intra idem pomerium decem pondo argenti, & invidiosum fuisse censum & inopiam haberi contemptissimam.

5. M. autem Antonius & L. Flaccus censores Duronium senatu moverunt, quod legem de coercendis conviviorum sumptibus latam tribunus plebis abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim impudenter Duronius Rostra conscendit, illa dicturus. Fræni sunt injecti vobis Quirites nullo modo perpetiendi: alligati & constricti estis amaro vinculo servitutis: Lex enim lata est, quæ vos esse frangi iubet: abrogemus igitur istud horridæ vetustatis rubigine obscurum imperium. Etenim quid opus libertate, si volentibus luxu perire non licet?

6. Age, par proferamus æquali iugo virtutis, bonorumque societate junctum, instructum autem æmulationis hamo dissidens. Claudius Nero, Liviusque Salinator, secundi Punici belli temporibus firmissima Reipubl. latera, quam districtam simul egerunt censuram? Nam cum equitum centurias recognoscerent, & ipsi propter robur ætatis etiamnum eorum essent è numero, ut est ad Poliam ventum

tum tribum, præco lecto nomine Salinatoris, citandum necne sibi esset, hæsitavit: Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere iussit, quia populi iudicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animadvertione Neronem persecutus est, adjecta causa, quod non sincera fide secum in gratiam rediisset. Quibus viris si quis coelestium significasset futurum, ut eorum sanguis illustrium imaginum serie deductus, in ortum salutis principis nostri conflueret, depositis inimicitias, arctissimo se amicitiaæ foedere iuxissent, servatam ab ipsis patriam communi stirpi servandam relicturi. Salinator vero quatuor & triginta tribus inter ærarios referre non dubitavit; quod cum sed dampnassent, postea consulem arque censorem fecissent; prætexitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto, crimine temeritatis vel perjurii teneri. Unam tantummodo tribum Mæciam vacuum nota reliquit: quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita ne honore quidem dignum iudicaverat. Quam constantis & prævalidi illum putamus ingenii fuisse; qui neque tristi iudiciorum exitu compelli, neque honorum magnitudine adduci potuit, quo se blandiorem in administratione Reipubl. gereret?

7. Equestris quoque ordinis bona magnaue pars quadringenti juvenes, censoriam notam patiente animo sustinuerunt: quos M. Valerius, & P. Sempronius, quia in Sicilia, ad munitionum opus explicandum ire iussi, facere id neglexerant, equis publicis spoliatos, in numerum ærariorum reu-
lerunt.

8. Turpis etiam metus censores summa cum severitate pœnam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P. Furius Philus, L. Metellum quæstorem, compluresque equites Romanos, qui post infelicer commissam Cannensem pugnam cum eo abiturus se Italia juraverant, direptis equis publicis, in-

statuit : quod amplissimi honoris majestatem tam te-
tro facinore inquinaverat : nec pensi duxerat, iis-
dem imaginibus adscribi, meretricis oculos huma-
no sanguine delectatos, & regis Philippi supplices
manus.

4. Quid de Fabricii Luscini censura loquar? nar-
ravit omnis ætas, & deinceps narrabit, ab eo Cor-
nelium Rufinum, duobus consulatibus & dictatu-
ra speciosissime functum, quod decem pondovasa
argentea comparasset, perinde ac malo exemplo lu-
xuriosum, in ordine senatorio retentum non esse.
Ipsæ mediis fidiis mihi literæ sæculi nostri obstu-
pescere videntur, cum ad tantam severitatem refe-
rendam ministerium accommodare coguntur; ac ve-
reti ne non nostræ urbis acta commemorare existi-
mentur. Vix enim credibile est, intra idem pome-
rium decem pondo argenti, & invidiosum fuisse
censum & inopiam haberi contemptissimam.

5. M. autem Antonius & L. Flaccus censores Du-
ronium senatu moverunt, quod legem de coercen-
dis conviviorum sumptibus latam tribunus pleb.
abrogaverat, mirifica notæ causa. Quam enim im-
pudenter Duxonius Rostra conscendit, illa dicturus,
Fœni sunt injecti vobis Quirites nullo modo perpe-
riendi : alligati & constricti estis amaro vinculo ser-
vitutis : Lex enim lata est, quæ vos esse frangi ju-
bet : abrogemus igitur istud horridæ vetustatis ru-
bigine obscurum imperium. Etenim quid opus liber-
tate, si volentibus luxu perire non licet ?

6. Age, par proferamus æquali iugo virtutis,
bonorumque societate junctum, instructum autem
æmulationis hamo diffidens. Claudius Nero, Li-
vinusque Salinator, secundi Punici belli temporibus
firmissima Reipubl. latera, quam districtam simul
egerunt censuram? Nam cum equitum centurias
recognoscerent, & ipsi propter robur ætatis etiam-
num eorum essent è numero, ut est ad Poliam ven-
tum

tum tribum, præco lecto nomine Salinatoris, citandum necne sibi esset, hæsitavit: Quod ubi intellexit Nero, & citari collegam, & equum vendere iussit, quia populi iudicio damnatus esset. Salinator quoque eadem animadvertione Neronem persecutus est, adjecta causa, quod non sincera fide secum in gratiam rediisset. Quibus viris si quis cœlestium significasset futurum, ut eorum sanguis illustrium imaginum serie deductus, in ortum salutaris principis nostri conflueret, depositis inimicitias, arctissimo se amicitia sociere iuxissent, servatam ab ipsis patriam communi stirpi servandam relicturi. Salinator vero quatuor & triginta tribus inter ærarios referre non dubitavit; quod cum sed dampnassent, postea consulem arque censorem fecissent: prætexitque causam, quia necesse esset eas alterutro facto, crimine temeritatis vel perjurii teneri. Unam tantummodo tribum Mæciam vacuum nota reliquit: quæ cum suffragiis suis, ut non damnatione, ita ne honore quidem dignum judicaverat. Quam constantis & prævalidi illum putamus ingenii fuisse; qui neque tristi iudiciorum exitu compelli, neque honorum magnitudine adduci potuit, quo se blandiorem in administratione Reipubl. gereret?

7. Equestris quoque ordinis bona magnaue pars quadringenti juvenes, censoriam notam patiente animo sustinuerunt: quos M. Valerius, & P. Sempronius, quia in Sicilia, ad munitionum opus explicandum ire iussi, facere id neglexerant, equis publicis spoliatos, in numerum ærariorum reulerunt.

8. Turpis etiam metus censores summa cum severitate pœnam exegerunt. M. enim Atilius Regulus, & P. Furius Philus, L. Metellum quæstorem, compluresque equites Romanos, qui post infelicer commissam Cannensem pugnam cum eo abituros se Italia juraverant, direptis equis publicis, in-

tor ararios referendos curaverunt. Eosque gravi nota affecerunt. Qui cum in potestatem Annibalis venissent, legati ab eo ad senatum missi de permu-
tandis captivis, neque impetrassent quod petebant, in urbe manserunt: Quia & Romano sanguini fidem præstare conveniens erat; & M. Atilius Regulus censor perfidiam notabat; cujus pater per summos cruciatus exspirare, quam fallere Carthaginienses satius esse duxerat. Jam hæc censura ex foro in castra transcendit, quæ neque timeri, neque decipi voluit hostem.

9. Sequuntur duo ejusdem generis exempla, ea-
que adjecisse satis erit. C. Geta, cum à L. Metello
& Cn. Domitio censoribus senatu motus esset, po-
stea censor factus est.

Item M. Valerius Messalla censoria nota perstrictus, censoria postmodum potestate imperavit. Quo-
rum ignominia virtutem acuit: rubore enim ejus excitati, omnibus viribus incubuerunt, ut digni civibus viderentur, quibus dati potius, quam objici censura deberet.

CAP. X.

DE MAJESTATE.

ROMANORUM.

- 1 Q. Metelli Numidici apud
judices.
- 2 P. Africani majoris apud
Antiochum regem & ex-
teros
- 3 L. Æmilii Paulli apud Ma-
cedonas.
- 4 P. Africani majoris apud
Masanissam & Pœnos.
- 5 P. Rutilii exulis apud Asiæ
civitates,

- 6 C. Marii proscripti apud
Minturnenses.
- 7 M. Catonis Uticensis apud
senatum.
- 8 Ejusdem apud populum Ro-
manum.

EXTERNORUM.

- 1 Harmodii & Aristogsonis
apud Xerxem regem.
- 2 Xenocratis apud Athenien-
ses.

Est & illa quasi privata censura majestas claro-
rum virorum sine tribunalium fastigio, sine ap-
paritorum

paritorum ministerio, potens in sua amplitudine obtinenda. Grato enim & jucundo introitu animis hominum illabitur admirationis prætexta velata: quam recte quis dixerit longum & beatum honorem esse sine honore.

1. Nam quid plus honoris tribui potuit consuli quam est datum reo Metello? qui cum causam repetundarum diceret, tabulæque ejus ab accusatore exposculatæ, & ad nomen inspiciendum circa judicium ferrentur; totum concilium ab earum contemplatione oculos avertit, ne de aliqua re, quæ in his relata erat, videretur dubitasse. Non in tabulis, sed in vira Q. Metelli argumenta sincere administratæ provinciæ legenda sibi judices crediderunt: indignum rati, integritatem tanti viri exigua cera & paucis literis perpendi.

2. Sed quid mirum, si debitus honos à civibus Metello tributus est, quem superiori Africano etiam hostis præstare non dubitavit? Siquidem rex Antiochus bello, quod cum Romanis gerebat, filium ejus à militibus suis interceptum, honoratissime excepit, regiisque muneribus donatum, uliro & celeriter patri remisit: quanquam ab eo tum maxime finibus imperii pellebarur. Sed & rex laceratus, majestatem excellentissimi viri venerari, quam dolorem suum ulcisci maluit. Ad Africanum eundem, in Liternina villa se tenentem, complures prædonum duces videndum eodem tempore forte confluxerant. Quos cum ad vim faciendam venire existimasset, præsidium domesticorum in tecto collocavit, eratque in his repellendis & animo & apparatus occupatus. Quod ut prædones animadverterunt, dimissis militibus abjectisque armis, januæ appropinquant, clara voce nuntiantes: non viræ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse: conspectum & congressum tanti viri quasi coelesse aliquod beneficium expetentes.

Proinde securum se spectandum præbere ne gravaretur. Hæc postquam domestici Scipioni retulerunt, fores referari, eosque intromitti iussit: qui postes januz tanquam aliquam religiosissimam aram, sanctumque templum venerati, cupido Scipionis dexteram apprehenderunt: ac diu deosculati, positis ante vestibulum donis, quæ deorum immortalium numini consecrari solent, læti quod Scipionem vidisse contigisset, ad lares reverterunt. Quid hoc fructu majestatis excelsius? quid etiam jucundius? Hostis iram admiratione sui placavit: spectaculo præsentis suæ laironum gestientes oculos obstupescit. Delapsa cælo sidera hominibus si se offerant, venerationis amplius non recipient.

3. Et hæc quidem vivo Scipioni; illud autem Æmilio Paulo exanimi contigit. Nam cum exequiæ ejus celebrarentur, ac forte tunc principes Macedoniæ, legationis nomine Romæ morarentur, funebri lecto sponte sua sese subjecerunt. Quod aliquanto majus vedebitur, si quis cognoscat, lecti illius frontem Macedonicis triumphis fuisse adornatam. Quantum enim Paulo tribuerunt, propter quem gentis suæ cladium indicia per ora vulgi ferre non exhorruerunt? quod spectaculum funeri speciem alterius triumphi adjecit. Big enim te Paulle Macedonia urbi nostræ illustrem ostendit: incolumem, spoliis suis: fato functum, humeris.

4. Ne filii quidem tui Scipionis Æmiliani, quem in adoptionem dando, duarum familiarum ornamentum esse voluisti, majestati parum honoris tributum est: eum enim adolescentem admodum à Lucullo consule petendi auxilii gratia ex Hispania in Africam missum, Carthaginienses & Massanisa Rex de pace disceptatorem, velut consulem & imperatorem habuerunt. Ignara quidem fatu-
rum

rum suorum Carthago: Orientis enim illud juven-
tæ decus, deorum atque hominum indulgentia,
ad excidium ejus alebatur: ut superius cognomen
Africanum capta, posterius everſa Corneliz genti
daret.

5. Quid damnatione, quid exilio miserius? At
P. Rutilio conspiratione publicanorum perculſo,
auctoritatem adimere non valuerunt. Cui Aſiam
perenti omnes provinciæ illius civitates legatos ſe-
ceſſum ejus operientes obviam miſerunt. Exulare
aliquis hoc loco, an triumphare juſtius dixerit?

6. Cum etiam Marius in profundum ultimarum
miferiarum abjectus, ex ipſo vitæ discrimine, be-
neſicio majestatis emerſit. Miſſus enim ad eum oc-
cidendum in privata domo Minturnis clauſum ſer-
vus publicus, natione Cimber; & ſenem, & iner-
mem, & ſqualore obſitum, ſtrictum gladium te-
nens, aggredi non ſuſtinuit: ſed claritate viri oc-
cecatuſ, abjecto ferro, artonituſ inde ac tremens
fugit. Cimbriſ nimirum calamitas oculos homi-
niſ perſtrinxit: devictæque ſuæ gentis interituſ
animum comminuit: etiam diis immortalibuſ in-
dignum ratiſ, ab uno ejus nationis interfici Ma-
rium, quam totam deleverat. Minturnenſeſ autem
majestate illiuſ capti, compreſſum jam & conſtri-
ctum dira fati neceſſitate, incolumem præſtiterunt:
nec fuit hiſ timori aſperrima Syllæ victoria, ne in
eoſ converſationem Marii ulciſceretur, cum præ-
ſertim ipſe Mariuſ eoſ à conſervando Mario abſ-
terrere poſſet.

7. M. quoque Porcium Cætonem admiratio for-
riſ & ſinceræ vitæ adeo admirabilem ſenatuſ fecit,
ut eum invito C. Cæſare conſule adverſuſ publica-
noſ dicendo in curia diem extraheret, & ob id ejuſ
juſſu à liſtore in carcerem duceretur, univerſuſ
ſenatuſ illum ſequi non dubitaret: quæ reſ divini
animi perleverantiam flexit.

8. Eodem

8. Eodem Ludos Florales, quos Messius ædilis faciebat, spectante, populus, ut Mimæ nudarentur, postulare erubuit: quod cum ex Favonio amicissimo sibi una sedente cognovisset, discessit è theatro, ne præsentia sua spectaculi consuetudinem impediret: Quem abeuntem ingenti plausu populus prosecutus, priscum morem jocorum in scenam revocavit; confessus, plus se majestatis uni tribuere, quam universo sibi vindicare. Quibus opibus, quibus imperiis, quibus triumphis hoc datum est? exiguum viri patrimonium, adstricti continentia mores, modicæ clientelæ, domus ambitioni clausa; paterni generis una imago, minime blanda frons; sed omnibus numeris perfecta virtus. Quæ quidem effecit, ut quisquis sanctum & egregium civem significare velit, sub nomine Catonis definiat.

E X T E R N A.

1. Dandum est aliquid loci etiam alienigenis exemplis: ut domesticis aspersa, varietate ipsa delectent. Harmodii, & Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberare conati sunt, effigies æneas Xerxes ea urbe devicta in regnum suum transtulit: longo deinde interjecto tempore, Seleucus in pristinam sedem reportandas euravit: Rhodii quoque eas urbi suæ appulas, cum in hospitium publice invitassent, sacris etiam pulvinaribus collocaverunt. Nihil hac memoria felicius, quæ tantum venerationis in tam parvulo ære possedit.

2. Quantum porro honoris Athenis Xenocrati sapientia pariter ac sanctitate clario tributum est? Qui cum testimonium dicere coactus ad aram accessisset, ut more civitatis juraret, omnia se vere retulisse; universi iudices consurrexerunt, proclamaruntque ne iurandum diceret: Quodque sibi meripsis postmodum dicendæ sententiæ loco remissu non erant, sinceritati ejus concedendum existimarunt.

LIBERTERTIVS.

CAP. I.

DE INDOLE.

CUJUS EXEMPLA 3 C. Cassii Longini.
sunt Rom. EXTERNUM

1. Æmilii Lepidi pueri.

unum.

2. M. Catonis Uticensis.

1. Alcibiadis Atheniensis.

ATTINGAM nunc quasi cunabula quædam & elementa virtutis: animique procedente tempore ad summum gloriæ cumulum perventuri, certo cum indolis experimento, datos gustus referam.

1. Æmilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem, hostem interemit, civem servavit: cujus tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata, & incincta prætexta S. C. posita. Iniquum enim putavit, eum honori nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus fuisset. Præcurrit igitur Lepidus ætatis stabilimentum fortiter faciendi celeritate: duplicemque laudem è prælio retulit, cujus eum vix spectatorem anni esse patiebantur. Arma enim infesta, & districti gladii, & discursus telorum, & adventantis equitatus fragor, & concurrentium exercituum imperus, juvenibus quoque aliquantum terroris incutit. Inter quæ Æmiliæ gentis pueritia coronam mereri, spolia rapere valuit.

2. Hic spiritus ne M. quidem Catonis pueritiæ defuit. Nam cum in domo M. Drusi avunculi sui educaretur, & ad eum Trib. plebis Latini de civitate impetranda convenissent; à Q. Poppedio Latinorum principe, Drusi autem hospite, rogatus, ut socios apud avunculum adjuvaret: constanti vultu non

non facturum se respondit. Iterum deinde, ac sapius interpellatus, in proposito perstitit. Tunc Poppedius in excelsam ædium partem levatum, ab-
 jecturum inde se, nisi precibus obtemperaret, minatus est: nec hac re ab incepto moveri potuit. Expressa est itaque illa vox hominum, Gratulemur nobis Latini, & socii, hunc esse tam parvum; quo senatore ne sperare quidem nobis civitatem licuisset. Tenero ergo animo Cato totius Curiz gravitatem percepit, perseverantiaque sua Latinos jura nostræ civitatis apprehendere cupientes reppulit.

Idem cum salutandi gratia prætextatus ad Syllam venisset, & capita proscriptorum in atrium allata vidisset; atrocitate rei commotus pædagogum suum Sarpedonem nomine interrogavit, quapropter nemo inveniretur qui tam crudelem tyrannum occideret: Cumque is, non voluntatem hominibus, sed facultatem deesse, quod salus ejus magno militum præsidio custodiretur, respondisset: ut ferrum sibi daretur, obsecravit, affirmando, perfacile se eum interfectorum, quod in lecto illius confidere soleret. Pædagogus & animum Catonis agnovit, & propositum exhorruit, eumque postea ad Syllam exessum semper adduxit. Nihil hoc admirabilus. Puer in officina crudelitatis deprehensus, victorem non extimuit, tum maxime Consules, Municipia, Legiones, Equestris ordinis majorem partem trucidantem: Ipsum Marium si quis eo loci statuisset, celerius aliquid de fuga sua, quam de Syllæ nece cogitasset.

3. Cujus filium Faustum C. Cassius condiscipulum suum in schola, proscriptionem paternam laudantem, ipsum quoque, cum per ætatem potuisset, idem facturum minitantem, colapho percussit. Dignam manum, quæ publico parricidio se non contaminaret

EXTERN A.

1. Et ut à Græcis aliquid, Alcibiades ille, cujus
 ne-

nescio utrum bona, an vitia patriæ perniciosiora fuerint: illis enim cives suos decepit, his afflixit: cum adhuc puer ad Periclem avunculum suum venisset, eumque secreto tristem sedentem vidisset, interrogavit, quid ita tantam in vultu confusionem gereret: At illo dicente, mandato se civitatis Propylæa Minervæ, quæ sunt janux arcis, ædificasse, consumptaque in id opus ingenti pecunia, non invenire quo pacto ministerii rationem redderet, atque ideo conflictari: Ergo, inquit, quære potius quemadmodum rationem non reddas. Itaque vir amplissimus atque prudentissimus, suo consilio defectus, puerili usus est, atque id egit ut Athenienses finitimo implicati bello rationibus exigendis non vacarent. sed viderint Athenæ utrum Alcibiadem lamententur, an glorientur: quoniam adhuc inter execrationem hominis & admirationem, dubio mentis iudicio fluctuantur.

CAP. II.

DE FORTITUDINE.

CUIUS EXEMPLA
ROM. SUNT

- 1 M. Horatius Cæles.
- 2 Clælia virgo.
- 3 Romulus.
- 4 A. Cornelius Cossus.
- 5 M. Marcellus.
- 6 Duellorum victores, T. Manlius Torquatus, M. Valerius Corvus, & P. Scipio Æmilianus.
- 7 C. Attilius.
- 8 Equites Rom. in prælio ad Verruginem.
- 9 Idem in prælio contra Samnites.
- 10 Milites Rom. in retinenda classe Pulca.
- 11 Miles Rom. in prælio Cannensi.
- 12 P. Licinius Cassus procos.
- 13 Q. Metellus Scipio procos.
- 14 M. Cato Uticensis.

- 15 Porcia M. F. M. Bruti.
- 16 M. Cato majoris Catois filius.
- 17 P. Scipio Nasica.
- 18 M. Æmilius Scaurus.
- 19 C. Iulius Cæsar procos.
- 20 Tres milites, Vibius Accurus, Valerius Flaccus, T. Petenius.

- 21 Q. Corvus Achilles.
- 22 C. Attilius.
- 23 M. Cæsius Scæva.
- 24 L. Scinius Dentatus.

EXTERNA.

- 1 T. Iubellius Campanus.
- 2 Gobrias Persa.
- 3 Leonidas Spartanus.
- 4 Othryadas Spartanus.
- 5 Epaminondas Thebanus.
- 6 Theramenes Atheniensis.
- 7 Theagenes Numantinus.
- 8 Asdrubalis Pœn. uxor.
- 9 Harmonia Gelonis regis filia.

Nos quia jam initia procursusque virtutis patefecimus, actum ipsum persequemur; cujus ponderosissima vis, & efficacissimi lacerti, in fortitudine consistunt. Nec præterit me, conditor Urbis nostræ Romule: principatum tibi hoc in genere laudis assignari oportere. Sed patere, obsecro, uno te præcurri exemplo, cui & ipse aliquantum honoris debes: quia beneficio illius effectum est, ne tam præclarum opus tuum Roma dilaberetur.

1. Etruscis in urbem ponte Sublicio irrumpentibus, Horatius Cocles extremam ejus partem occupavit: totumque hostium agmen, donec posttergum suum pons abrumperetur, infatigabili pugna sustinuit. Atque, ut patriam periculo imminenti liberatam vidit, armatus se in Tiberim misit: cujus fortitudinem dii immortales admirati, incolumitatem sinceram ei præstiterunt. Nam neque altitudine dejectus, quassatusve, neque pondere armorum pressus, nec ullo vorticis circuitu actus: nec telis quidem, quæ undique congerebantur, læsus, tutum natandi eventum habuit. Unus itaque tot civium, tot hostium in se oculos convertit, stupentes illos admiratione, hos inter lætitiâ & metum hæsitantes: unusque duos acerrima pugna confectos exercitus, alterum repellendo, alterum propugnando, distraxit. Denique unus urbi nostræ tantum scuto suo, quantum Tiberis alveo, munimenti attulit: Quapropter discedentes Etrusci dicere potuerunt: Romanos vicimus, ab Horatio victi sumus.

2. Immemorem me propositi mei Clælia pene facit: eadem enim tempestate, certe adversus eundem hostem & in eodem Tiberi inclytum ausa facinus. Inter cæteras enim virgines obses hosti Por-senæ data, nocturno tempore custodiam egressa, equum conscendit, celerique trajectu fluminis, non
solum

solum obsidione, sed etiam metu patriam puella solvit, viris lumen virtutis præferendo.

3. Redeo nunc ad Romulum, qui ab Acrone Cenicensium rege ad dimicandum provocatus, quamquam & numero & fortitudine militum superiorem se crederet, tutiusque erat, toto cum exercitu, quam solum in aciem descendere, sua potissimum dextra omen victoriæ rapuit: nec incepto ejus fortuna defuit. Occiso enim Acrone, suisque hostibus, optima de eo spolia Jovi Feretrio retulit. Hactenus istud: quia publica religione consecrata virtus, nulla privata laudatione indiget.

4. A Romulo proximus Cornelius Cossus, eidem deo spolia consecravit, cum magister equitum duces Fidenatium in acie congressus interemisset. Magnus initio hujusce generis inchoatæ gloriæ Romulus: Cossus quoque multum acquisitum est, quod Romulum imitari valuit.

5. Ne M. quidem Marcelli memoriam ab his exemplis separare debemus, in quo tantus animi vigor fuit, ut apud Padum Gallorum regem ingenti exercitu stipatum, cum paucis equitibus invaderet: quem protinus obruncatum, armis exuit, eaque Jovi Feretrio dicavit.

6. Eodem virtutis & pugnæ genere usi sunt T. Manlius Torquatus, & Valerius Corvus & Æmilianus Scipio. Hi enim ultro provocatos hostium duces interemerunt: sed quia sub alienis auspiciis rem gesserant, spolia Jovi Feretrio non posuerunt consecranda. Idem Scipio Æmilianus, cum in Hispania sub Lucullo duce militaret, atque Intercatia prævalidum oppidum circumfederetur, primus mœnia conscendit: Neque erat in eo exercitu quisquam aut nobilitate, aut animi indole, aut futuris actis, ejus saluti magis parci & consuli deberet: sed tunc clarissimus quisque juvenum, pro amplificanda & tuenda patria, plurimum laboris ac periculi sustinebat, de-

deforme sibi existimans, quos dignitate præstaret, ab iis virtute superari. Ideoque Æmilianus hanc militiam aliis propter difficultatem vitantibus, sibi depoposcit.

7. Magnum inter hæc fortitudinis exemplum antiquitas offert. Romani à Gallorum exercitu pulsi, cum se in Capitolium, & in arcem conferrent, inque his collibus morari omnes non possent, necessarium consilium in plana urbis parte seniorum relinquendorum cepertunt, quo facilius juvenus reliquias imperii tueretur. Cæterum ne illo quidem tam misero, tamque luctuoso tempore, civitas nostra virtutis suæ oblita est: Defuncti enim honoribus apertis januis, in curulibus sellis, cum insignibus magistratuum, quos gesserant, sacerdotiorumque quæ erant adepti, confederunt, ut & ipsi in occasu suo splendorem & ornamenta vitæ præteritæ retinerent, & plebem ad fortius sustinendos casus suo vigore provocarent. Venerabilis eorum adpectus primo hostibus fuit, & novitate rei, & magnificentia cultus, & ipso audaciæ genere commotis. Sed quis dabitaret, quin & Galli, & victores, illam admirationem mox in risum, & in omne contumeliæ genus conversuri essent? Non exspectavit igitur hanc injuriæ maturitatem, C. Atilius; verum barbam suam permulcenti Gallo scipionem vehementi ictu capiti inflixit, eique propter dolorem ad se occidendum rueni cupidiùs corpus obtulit. Capi ergo virtus nescit; patientia dedecus ignorat. Fortunæ succumbere tristius ducit omni fato, nova & speciosa genera interitus excogitat, si quisquam interit, qui sic extinguitur.

8. Reddendus est nunc Romanæ juventuti debitus honor, & gloriæ titulus, quæ C. Sempronio Atratinò consule cum Volscis apud Verruginem parum prospere dimicante, ne acies nostra jam inclinata propelleretur, equis delapsa, se ipsam centuriavit, atque
hostium

hostium exercitum rupit. Quo dimoto, proximum tumulum occupavit, effecitque, ut omnis Volscorum in se conversus imperius, legionibus nostris ad confirmandos animos salutare laxamentum daret. Itaque cum jam de trophæis statuendis cogitarent, prælium nocte dirimente, victoresne an victi abirent, incerti discesserunt.

9. Strenuus ille quoque flos ordinis equestris, cuius mira virtute Fabius Maximus Rullianus magister equitum bello quod adversus Samnites gerebatur, male commissi prælii crimine levatus est. Namque Papirio Cursore propter auspicia repetenda ad Urbem proficiscente, castris præpositus, ac vetitus in aciem exercitum ducere; nihilominus manus cum hoste, sed non tam feliciter, quam temere conseruit: procul enim dubio superabatur. Cæterum optimæ indolis juvenus detractis equorum frænis, vehementer eos calcaribus stimulos, in adversos Samnites egit, obstinataque animi præstantia extortam manibus hostium victoriam, & cum ea spem maximi civis Rulliani patriæ restituit.

10. Qualis demum roboris illi milites? qui vehementi ictu remorum concitaram fugæ Punicam classem, nantes lubrico pelagi, quasi camporum firmitate, pedites in littus retraxerunt?

11. Eiusdem temporis & notæ miles, qui Cannensi prælio, quo Annibal magis vires Romanorum contudit, quam animos fregit, cum ad retinenda arma inutiles vulneribus manus haberet, spoliare se conantis Numidæ cervicem complexus, os, naribus & auribus corrosis, deforme reddidit: inque plenæ ultionis moribus expiravit. Sepone iniquum pugne eventum, quantum interfectore forior interfectus? Pœnus enim in victoria obnoxius morienti, solatio fuit: Romanus in ipso fine vitæ vindex sui exstitit.

12. Militis hujus in adverso casu tam egregius
tam

tamque virilis animus, quam relaturus sum, imperatoris. P. enim Crassus cum Aristonico bellum in Asia gerens, à Thracibus, quorum is magnum numerum in præsidio habebat, inter Eleam & Smyrnam exceptus, ne in ditionem ejus perveniret; dedecus, accersita ratione mortis, effugit. Virgam enim, qua ad regendum equum usus fuerat, in unius barbari oculum direxit: qui vi doloris accensus, latus Crassici confodit: dumque se ulciscitur, Romanum imperatorem majestatis amissæ turpitudine liberavit. Ostendit fortunæ Crassus, quam indignum virum tam gravi contumelia afficere voluisset; quoniam quidem injectos ab ea libertati suæ miserabiles laqueos prudenter pariter ac fortiter rupit, donatumque se jam Aristonico, dignitati suæ reddidit.

13. Eodem mentis proposito usus est Scipio, namque infelicitè Cn. Pompeii generi sui defensio in Africa partibus, classe Hispaniam petens; cum animadvertisset, navem qua vehebatur, ab hostibus captam, gladio præcordia sua transverberavit: Ac deinde prostratus in puppi, quaerentibus Cæsarianis militibus ubinam esset imperator, respondit: Imperator bene se habet: tantumque eloqui voluit, quantum ad testandam animi fortitudinem æternæ laudi satis erat.

14. Tui quoque clarissimi excessus Cato Utica monumentum est, in qua ex forissimis vulneribus tuis plus gloriæ quam sanguinis manavit. Siquidem constantissime in gladium incumbendo, magnum hominibus documentum dedisti; quanto potior esse debeat probis dignitas sine vita, quam vita sine dignitate.

15. Cujus filia minime muliebris animi: quæ cum Bruti viri sui consilium, quod de interficiendo Cæsare ceperat, ea nocte, quam dies terribilissimi facti secutus est, cognovisset; egresso cubiculum Bruto, culcellum tonsorium quasi ungulum resecandorum causa

causa poposcit, eoque velut forte elapso, se vulneravit: Clamore deinde ancillarum in cubiculum revocatus Brutus, objurgare eam cœpit, quod tonsoris præripuisset officium. Cui secreto Porcia, Non est, inquit, hoc temerarium factum meum; sed in tali statu nostro amoris meri erga te certissimum indicium. Experiri enim volui, si tibi propositum ex sententia parum cessisset, quam æquo animo me ferro essem interemptura.

16. Felicior progenie sua superior Cato, à quo Porciæ familiæ principia manarunt. Qui cum ab hoste in acie vehementi periculo peteretur, è vagina gladius ejus elapsus decidit: Quem subjectum præliantium globo, & undique hostilibus pedibus circumdatum, postquam abesse sibi animadvertit; adeo constanti animo in suam potestatem redegit, ut illum non periculo oppressus rapere, sed metu vacuus sumere videretur. Quo spectaculo attoniti hostes, postero die ad eum supplices pacem petentes venerunt.

17. Togæ quoque fortitudo militaribus operibus inferenda est, quia eandem laudem fore atque castris edita meretur. Cum Ti. Gracchus in tribunatu profusis largitionibus favore populi occupato remp. oppressam teneret; palamque distitaret, interempto senatu, omnia per plebem agi debere; in eodem Fidei publice convocati Patres conscripti à consule Mucio Scævola, quidnam in tali tempestate faciendum esset, deliberabant, Cunctisque consentibus, ut consul armis remp. tueretur, Scævola negavit se quidquam vi esse acturum. Tum Scipio Nafica, Quoniam, inquit, consul, dum juris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corruat; egomet privatus voluntati vestræ me ducem offero: Ac deinde levam manum apertæ togæ circumdedit, sublataque dextera proclamavit: Qui rempub. salvam esse vo-

lunt,

lunt, me sequantur: eaque voce, cunctatione bonorum civium discussa, Gracchum cum scelerata factione, quas merebatur pœnas, persolvere coegit.

18. Item cum tribunus plebis Saturninus, & Prætor Glaucia, & Equitius designatus Trib. plebis, maximos in civitate nostra seditionum motus excitassent, nec quisquam se populo concitato opponeret: primum M. Æmilius Scaurus C. Marium consularum sextum gerentem hortatus est, ut libertatem legesque manu defenderet: protinusque arma sibi afferri iussit: Quibus allatis, ultima senectute confectum & pene dilapsum corpus induit, spiculusque innixus ante fores Curiz constitit, ac parvulis extremi spiritus reliquiis, ne resp. exspiraret, effecit: Præstantia enim animi sui senatum & equestrem ordinem ad vindictam exigendam impulit.

19. Sed ut superius armorum & togæ: ita nunc etiam siderum clarum decus Divum Julium, certissimam veræ virtutis effigiem representemus. Cum innumerabili multitudine, & feroci impetu Nerviorum inclinari aciem suam videret; timidius pugnantem militi scutum detraxit, eoque testus acerrime præliari cœpit. Quo facto fortitudinem per totum exercitum effudit, labentemque belli fortunam divino animi ardore restituit. Idem alio prælio legionis Martiæ aquiliferum ineundæ fugæ gratia jam conversum, faucibus comprehensum, in contrariam partem detraxit, dexteramque ad hostem tendens, Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus: & manibus quidem unum militem, adhortatione vero tam acri omnium legionum trepidationem correxit, vincique paratas, vincere docuit.

20. Cæterum ut humanæ virtutis actum exsequamur: cum Annibal Capuam, in qua Romanus exercitus erat, obsideret, Vibius Accus Pelignæ cohortis

hortis præfectus, vexillum trans Pœnicum vallum projecit: se ipsum, suosque commilitones, (si eo hostes potiti essent) execratus: & ad id petendum subsequente cohorte primus imperum fecit: Quod ut Valerius Flaccus tribunus tertiæ legionis aspexit, conversus ad suos, Spectatores, inquit, ut video, alienæ virtutis huc venimus: sed absit hoc dedecus à sanguine nostro, ut Romani gloria cedere Latinis velimus. Ego certe aut speciosam optavi mortem, aut felicem audaciæ exitum: Vel solus igitur præcurrere paratus sum. His auditis, Pedanius Centurio convulsam signum dextra retinens: Jam hoc, inquit, intra hostile vallum mecum erit: proinde sequantur qui id capi nolunt: & cum eo in castra Pœnotum irrupit, totamque secum traxit legionem. Ita trium virorum fortis temeritas, Annibalem paulo ante spe sua Capuæ potitorem, ne castrorum quidem suorum potentem esse passa est.

21. Quorum virtuti nihil cedit Q. Cotius, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus est. Nam ut reliqua ejus opera non exsequar, abunde tamen duobus factis, quæ relaturus sum, quantus bellator fuerit, cognoscetur. Q. Metello consule legatus in Hispaniam profectus, Celtibericum sub eo bellum gerens, postquam cognovit à quodam gentis hujus juvene, se ad dimicandum provocari: erat autem illi forte prandendi gratia mensa posita: relicta ea, arma sua extra vallum deferri, equumque clam educi jussit, ne à Metello impediretur: Et illum Celtiberum insolentissime obequitantem confectatus interemit, detractasque corpori ejus exuvias, ovans lætitia in castra retulit. Idem Pirecium nobilitate ac virtute Celtiberos omnes præstantem, cum ab eo in certamen pugnæ devocatus esset, succumbere sibi coegit. Nec erubuit flagrantissimi pectoris juvenis gladium ei suum & sagulum utroque exercitu spectante tradere. Ille vero
etiam

etiam petit, ut hospitii jure inter se juncti essent, quando inter Romanos & Celtiberos pax foret restituta.

22. Ne C. Atilium quidem præterire possumus, qui cum decimæ legionis miles pro C. Cæsaris partibus maritima pugna præliaretur, abscisa dextra, quam Massiliensium navi injecerat, læva puppim apprehendit: nec ante dimicare destitit quam capram profundo mergeret: Quod factum parum iusta notitia patet. Ac Cynægyrum Atheniensem simili pertinacia in confectandis hostibus usum, verbosa laudum suarum cantu Græcia, omnium seculorum memoriz literarum præconio inculcat.

23. Clasicam Atilii gloriam terrestri laude M. Cæsius Scæva ejusdem imperatoris centurio subsequutus est. Cum enim pro castello, cui præpositus erat, dimicaret, Cneique Pompeii præfectus jussu ejus, summo studio & magno militum numero ad id capiendum mitteretur; omnes qui propius accesserant, interemit: ac singullo regressu pedes pugnans, super ingentem stragem, quam ipse fecerat, corruit. Cujus capite, humero, femore saucii, & oculo eruto cæci, scutum centum & viginti ictibus perfoßum apparuit. Tales in castris Divi Julii disciplina milites aluit, quorum alter dextra alter oculo amisso hostibus inhæsit: ille post hanc jacturam victor, hic ne hac quidem jactura victus.

Tuum vero Scæva inexsuperabilem spiritum in utraque parte rerum naturæ, qua admiratione prosequar, nescio: quoniam excellenti virtute dubium reliquisti, inter undasne pugnam fortiozem edideris, an in terra vocem emisseris, Bello namque, quo C. Cæsar, non contentus opera sua Oceani claudere littoribus, Britannicæ insulæ cœlestes injecit manus, cum quatuor commilitonibus rate transvectus in scopulum vicinum insulæ, quam hostium ingen-

ingentes copiz obtinebant; postquam æstus regressu suo spaciū, quo scopulus, & insula dividebantur, in vadum transitu facilem redegit, ingenti multitudine barbarorum affluente, cæteris rate ad litrus regressis; solus immobilem stationis gradum retinens, undique ruentibus relis, & ab omni parte acri studio ad te invadendum nitentibus, quinque militum diurno prælio suffectura pila, una dextra, hostium corporibus adegisti: Ad ultimum districto gladio audacissimum quemque modo umbonis impulsu, modo mucronis ictu depellens, hinc Romanis, illinc Britannicis oculis incredibili, nisi cernereris, spectaculo fuisti. Postquam deinde ira ac pudor cuncta conati fessos coegit, tragula femur trajectus, saxique pondere ora contusus, galea jam ictibus discussa, & scuto crebris foraminibus absumpto, profundo te credidisti; ac duabus loricis onustus, inter undas, quas hostili cruore infecerat, enatasti: Visoque imperatore armis non amissis, sed bene impensis, cum laudem mereris, veniam petisti. Magnus prælio, sed major disciplinæ militaris memoria: itaque ab optimo virtutis æstimatore, cum facta, tum etiam verba tua, centurionatus honore donata sunt.

24. Sed quod ad præliatorum excellentem fortitudinem attinet, merito L. Sicinii Dentari commemoratio omnia Romana exempla finierit: cujus opera honoresque operum ultra fidem veri excedere judicari possent; nisi ea certi auctores, inter quos M. Varro, monumentis suis testata esse voluissent: Quem centies & vigesies in aciem descendisse tradunt, eo robore animi atque corporis utentem, ut majorem semper victoriæ partem traxisse videretur. Sex & xxx. spolia ex hoste retulisse, quorum in numero octo fuisse, cum quibus inspectante utroque exercitu ex provocatione dimicasset, xiv. cives ex media morte raptos servasse, quinque & xl. vulnera pectore

pectore excepisse, tergo cicatricibus vacuo. Novem triumphales imperatorum currus secutum, totius civitatis oculos in se numerosa donorum pompa convertentem. Præferebantur enim aureæ coronæ octo: civicæ XIV. murales tres: obsidionalis una: torques CLXXXII. armillæ CLX. hastæ XVII. phaleræ XXV. ornamenta etiam legioni, nedum miliri satis multa.

EXTERNÆ.

1. Ille quoque ex pluribus corporibus in unum magna cum admiratione Calibus cruor confusus est: in quo oppido cum Fulvius Flaccus, propter Campanam perfidiam principes civitatis ante tribunal suum capitali supplicio afficiendos judicaret, literisque à senatu acceptis, finem poenæ eorum statuere cogereretur, ultro se ei T. Jubellius Taurea Campanus obrulit, & quam potuit clara voce, Quoniam, inquit, Fulvi cupiditate tanta hauriendi sanguinis nostri teneris, quid cessas in me cruentam securim distringere, ut gloriari possis, fortiores aliquanto virum, quam ipse es, tuo jussu esse interemptum? Eo deinde dicente, libenter id se esse facturum, nisi senatus voluntate impediretur: At me, inquit, cui nihil Patres conscripti præceperunt, aspice, oculis tuis quidem gratum, animo vero tuo majus opus edentem. Protinusque interfecta conjuge ac liberis, gladio incubuit. Quem illum virum putemus fuisse, qui suorum ac sua exde testari voluit, se Fulvii crudelitatem fugillare, quam senatus misericordia uti maluisse?

2. Age, Gobriz quantus ardor animi? quia cum sordida & crudeli Magorum tyrannide Perſas liberaret, unumque ex iis obscuro loco abjectum corporis pondere urgeret, præclari operis socio plagam ei inferre dubitanti, ne dum Magum petit, ipsum

ipsum vulneraret. Tu vero, inquit, nihil est quod respectu mei timidius gladio utaris: vel per utrumque illum agas licet, dum hic quam celerrime pereat.

3. Hoc loci Leonidas Spartanus nobilis occurrit: cujus proposito, opere, exitu, nihil fortius. Nam cum cec. civibus apud Thermophylas toti Asiae obiectus gravem illum, & mari & terræ Xerxem, nec hominibus tantum terribilem, sed Neptuno quoque compedes, & Cœlo tenebras minitantem, pertinacia virtutis ad ultimam desperationem redegit. Cæterum perfidia & scelere incolarum ejus regionis, & loci opportunitate, qua plurimum adjuvabatur, spoliatus; occidere dimicans, quam assignatam sibi à patria stationem deserere, maluit. Ideoque tam alacri animo suos ad id prælium, quo perituri erant, cohortatus est, ut diceret, Sic prandete commilitones, tanquam apud inferos cœnaturi. Mors erat denunciata: Lacedæmonii perinde ac victoria esset promissa, ductori intrepide paruerunt.

4. Orhryadæ quoque pugna pariter ac morte speciosa, Thyreatium laude, quam spatio latius, solum cernitur. Quis sanguine suo scriptis literis, direptam hostibus victoriam, tantum non post fata sua in sinum putrix cruento trophæi titulo retulit.

5. Excellentissimos Spartanæ virtutis proventus miserabilis lapsus sequitur. Epaminondas maxima Thebarum felicitas, idemque Lacedæmonii prima clades, cum vetustam ejus urbis gloriam, invictamque ad id tempus publicam virtutem apud Leuctra, & Mantineam, secundis præliis contudisset: trajectus hasta, sanguine & spiritu deficiens, recreare se conantes, primum an clypeus suus salvus esset, deinde an penitus fusi hostes forent, interrogavit: Quæ postquam ex animi sententia comperit, non finis, inquit, commilitones, vitæ mæx, sed melius & auctius initium advenit. Nunc enim vester Epa-

minondas nascitur, quia sic moritur. Thebas ductu & auspiciis meis caput Græciæ factas video: fortis & animosa civitas Spartana jacet, armis nostris abjecta: Amara dominatione Græcia liberata est. Orbis quoque non tamen sine liberis morior; quoniam mirificas filias, Leuctra, & Mantineam relinquo. E corpore deinde suo hastam educi iussit, eoque vulnere expiravit. Quod si eum dii immortales victoriis suis perfrui passi essent, sospes gloriosior patriæ mœnia non intrasset.

6. Ac nec Theramenis quidem Atheniensis in publica custodia mori coacti, parva mentis constantia, in qua triginta tyrannorum iussu porrectam veneni portionem non dubitanter hausit: Quodque ex ea superfuerat, jocabundus illisum humo clarum edere sonum coegit. Renidensque servo publico, qui eam tradiderat, Critiæ, inquit propino: Vide igitur ut hoc poculum ad eum continuo perferas. Erat autem is ex xxx. tyrannis crudelissimus. Profecto est supplicio se liberare, tam facile supplicium perpeti. Itaque Theramenes perinde ac in domestico lectulo moriens, vita excessit: inimicorum existimatione punitus, suo iudicio finitus.

7. Sed Theramenes à literis & doctrina virilitatem traxit. Numantino vero Theogeni ad consimilem virtutem capeffendam, quasi magistra gentis suæ ferocitas exstitit. Perditis namque & afflictis rebus Numantinorum, cum omnes cives nobilitate, pecunia, honoribusque præstaret; vicum suum, qui in ea urbe speciosissimus erat, contractis undique nutrimentis ignis, incendit, protinusque strictum gladium in medio posuit, ac binos inter se dimicare iussit: ut victus, incisa cervice ardentibus tectis superjaceretur: Qui cum tam forti lege mortis omnes absumpisset, ad ultimum se ipse flammis immerfit.

8. Verum ut æque populo Rom. inimicæ urbis excidium referam : Carthagine capta, uxor Asdrubalis, exprobrata ei impietate, quod à Scipione soli sibi impetrare vitam contentus fuisset ; dextera lævaque communes filios, mortem non recusantes, trahens, incendio se flagrantis patris injectit.

9. Muliebris fortitudinis exemplo æque fortem duarum puellarum casum adjiciam. Cum pestifera seditione Syracusarum, tota regis Gelonis stirps, evidentissimis exhausta cladibus ad unicam filiam Harmoniam virginem esset redacta, & in eam certatim ab inimicis impetus fieret : nutrix ejus, æqualem illi puellam, regio cultu ornatam, hostilibus gladiis objecit. Quæ ne cum ferro quidem trucidaretur, cujus esset conditionis, ederet : proclamavit admirata illius animum Harmonia, & tantæ fidei superesse non sustinuit : Revocatosque interfectores, professa quænam esset, in eadem suam convertit. Ita alteri testum mendacium, alteri veritas aperta finis vitæ fuit.

CAP. III.

DE PATIENTIA.

CUJUS EXEMPLA

Rom. sunt duo.

1 C. Mucius Cordus primus Scævola dictus.

2 Pompeius legatus ad Gentium regem.

EXTERNA.

1 Puer Macedo.

1 Zeno Eleates.

2 Alter Zeno.

3 Anaxarchus Abderita.

4 Theodorus Syracusanus.

5 Indi.

6 Servus Afer in poenis & morte ridens.

EGregiis virorum pariter ac foeminarum operibus fortitudo se oculis hominum subjecit : Patientiamque in medium procedere hortata est, non sane infirmioribus radicibus stabilitam, aut minus

generoso spiritu abundantem; sed ita similitudine junctam, ut cum ea, vel ex ea nata videri possit.

1. Quid enim iis quæ supra retuli, factæ Mucii convenientius? cum à Porſena rege Etruscorum urbem nostram gravi ac diutino bello urgeri ægre ferret, castra ejus clam ferro cinctus intravit: immolantemque ante altaria conatus est occidere. Cæterum inter molitionem pii pariter ac fortis propositi oppressus, nec causam adventus texit, & tormenta quantopere contemneret, mira patientia ostendit. Perosus enim (credo) dexteram suam, quod ejus ministerio in cæde regis uti nequisset, injectam foculo exuri passus est. Nullum profecto dii immortales admotum aris cultum attentioribus oculis viderunt. Ipsum quoque Porſenam, oblitum periculi, ultionem suam vertere in admirationem coegit. Nam, Revertere, inquit, ad tuos, Muci, & eis refer, te, cum vitam meam petieris, à me vita donatum. Cujus clementiam non adulatus Mucius, tristior Porſenæ salutē, quam sua latior; urbi secum æternæ gloriæ cognomine, Scævola reddidit.

2. Pompeii etiam probabilis virtus: qui dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cum senatus consilia prodere juberetur, ardenti lacernæ admotum digitum cremandum præbuit: eaque patientia regi simul & desperationem tormentis quicquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Rom. amicitie magnam cupiditatem ingeneravit. Ac ne plura hujusce generis exempla domi scrutando, sæpius ad civilium bellorum detestendam memoriam progredi cogar, duobus Romanis exemplis contentus, quæ ut clarissimarum familiarum commendationem, ita nullum publicum moerorem continent, externa subnectam.

E X T E R N A.

1. Verusto Macedoniz more regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. E quibus unus thuribulo arrepto, ante ipsum adstitit, in cujus brachio carbo ardens delapsus est: quo etsi ita urebatur ut adusti corporis ejus odor ad circumstantium naves perveniret; tamen & dolorem silentio pressit, & brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut edito gemitu regias aures aspergeret. Rex quoque patientia pueri magis delectatus, hoc certius perseverantiz experimentum sumere voluit: consueto enim sacrificavit diutius, nec hac re eum à proposito repulit. Si huic miraculo Darius inseruisset oculos, scisset ejus stirpis milites vinci non posse, cujus infirmam ætatem tanto robore præditam animadvertisset.

Est & illa vehemens & constans animi militia, literis pollens venerabilium doctrinæ sacrorum aristes philosophia, quæ ubi pectore recepta est hominum, in honesto atque inutili affectu depulso, rotos insolido virtutis munimento confirmat, potentiores metu ac dolore faciens.

2. Incipiam autem à Zenone Eleate: qui cum esset in dispicienda rerum natura maximæ prudentiæ, inque excitandis ad vigorem juvenum animis promptissimus, præceptorum fidem exemplo virtutis suæ publicavit. Patriam enim egressus, in qua frui secunda libertate poterat, Agrigentum miserabili servitute obrutum petiit, tanta fiducia ingenii ac morum suorum fretus, ut speraverit & tyranno & Phalari vesanz mentis feritatem à se diripi posse. Postquam deinde apud illum plus consuetudinem dominationis, quam consilii salubritatem valere animadvertit; nobilissimos ejus civitatis adoles-

sentes cupiditate liberandæ patriz inflammavit. Cujus rei cum indicium ad tyrannum manasset, convocato in forum populo, torquere eum vario cruciatus genere coepit: subinde quærens quosnam consilii participes haberet: At ille nec eorum quempiam nominavit, sed proximum quemque, ac fidissimum tyranno, suspectum reddidit. Increpiransque Agrigentinis ignaviam ac timiditatem, effecit, ut subito mentis impulsu concitati, Phalarim lapidibus prosternerent. Senis ergo unius equuleo impositi, non supplex vox, nec miserabilis ejulatus; sed fortis cohortatio totius urbis animum fortunamque mutavit.

3. Eiusdem nominis philosophus, cum à Nearcho tyranno, de cuius nece consilium inierat, torqueretur, supplicii pariter atque indicandorum consciorum gratia, doloris victor, sed ultionis cupidus, esse dixit quod eum secreto audire admodum expediret: laxatoque equuleo, postquam insidiis opportunum tempus animadvertit, aurem ejus morso corripuit, nec ante dimisit quam & ipse vita, & ille corporis parte privaretur.

4. Talis patientiæ æmulus Anaxarchus, cum à tyranno Cypriorum Nicocreonte torqueretur, nec ullavi inhiberi posset, quo minus amarissimorum eum maledictorum verberibus invicem ipse torqueret: ad ultimum amputationem linguae minitanti, Non erit, inquit, effoeminate adolescens, hæc quoque pars corporis mei tuæ ditionis: protinusque dentibus abscissam, & commanducatam linguam, in os ejus ira patens expuit. Multorum aures illa lingua, & in primis Alexandri regis, admiratione sui attonitas habuerat, dum terræ conditionem, habitum maris, siderum motus, totiusque denique mundi naturam prudentissime & facundissime expromsit. Pene tamen occidit gloriosius, quam vixit; quia tam forti sine illustrem professionis actum com-

probavit. Anaxarchusque vitam non modo non deseruit, sed mortem reddidit clariorem.

5. In Theodoro quoque viro gravissimo Hieronymus tyrannus frustra tortorum manus facigavit. Rupit enim verbera, fidiculas laxavit, solvit equuleum, laminas extinxit prius, quam efficere potuit, ut tyrannicidii confesos indicaret. Quin etiam satellitem, in quo totius dominationis summa, quasi quodam cardine, versabatur, falsa criminatione inquinando, fidum lateri ejus custodem eripuit; beneficioque patientiæ, non solum quæ occulta fuerunt, texit, sed etiam tormenta sua ultus est: quibus Hieronymus dum inimicum cupide lacerat, amicum temere perdidit.

6. Apud Indos vero patientiæ meditatio tam obstinate usurpata creditur, ut sint qui omne vitæ tempus nudi exigant, modo Caucasi montis glaciali rigore corpora sua durantes, modo flammis sine ullo gemitu obijciantes: Atque haud parva his gloria contemptu doloris acquiritur; titulus namque sapientiæ datur.

7. Hæc è pectoribus altis & eruditis orta sunt: Illud tamen non minus admirabile, quod servilis animus cepit.

Servus barbarus Asdrubalem, quod dominum suum occidisset, graviter ferens, subito aggressus interemit. Cumque comprehensus, omni modo cruciaretur, lætitiâ tamen quam ex vindicta ceperat, in ore constantissime retinuit. Non ergo fastidioso aditu virtus excitata, ingenia vivida ad se penetrare patitur, neque haustum sui cum aliquo personarum discrimine largum, malignumve præber; sed omnibus æqualiter exposita, quid cupiditatis potius, quam quid dignitatis attuleris, æstimat: Inque captu bonorum suorum tibi ipsi pondus examinandum relinquit, ut quantum subire animo sustinueris, tantum tecum auferas.

CAP. IV.

DE HUMILI LOCO NATIS
qui clari evaserunt.

APUD ROMANOS.

- 1 Tullus Hostilius rex.
- 2 L. Tarq. Priscus rex.
- 3 Ser. Tullius rex.
- 4 C. Terentius Varro.
- 5 M. Perperna.

6 M. Porcius Cat.

APUD EXTEROS.

- 1 Socrates Atheniensis.
- 2 Euripides & Demosthenes.

Quo sæpe evenit, ut & humili loco nati ad summam dignitatem conturgant, & generosissimarum imaginum foetus, in aliquod devoluti dedecus acceptam à majoribus lucem in tenebras converrant. Quæ quidem planiora suis exemplis reddentur: ut primum de iis ordiatur, quorum in meliorem statum facta mutatio, splendidam relatu præbet materiam.

1. Incunabula Tulli Hostili agreste tugurium cepit: ejusdem adolescentia in pecore pascendo fuit occupata: validior ætas imperium Romanum rexit, & duplicavit: senectus excellentissimis ornamentis decorata, in altissimo majestatis fastigio fulsit.

2. Verum Tullus etsi magnus, & admirabilis incrementi, domesticum tamen exemplum est. Tarquinium autem Priscum ad Romanum imperium occupandum fortuna in urbem nostram advexit: alienum, quod ortum Corintho: fastidiendum, quod mercatore Damarato genitum: erubescendum, quod etiam exule. Cæterum tam prospero conditionis suæ eventu industriosum pro ignominioso, pro invisio gloriosum reddidit: Dilatavit enim imperii sineis, cultum deorum novis sacerdotiis auxit, numerum senatus amplificavit, equestræm ordinem uberiores reliquit: Quæque laudum

dum ejus consummatio est, præclaris virtutibus effecit, ne hæc civitas pœnitentiam ageret, quod regem à finitimis potius mutuasset, quam de suis legisset.

3. In Ser. autem Tullio fortuna præcipue vires suas ostendit: vernam huic urbi natum, regem dando: Cui quidem diutissime imperium obtinere, quater lustrum condere, ter triumphare contigit: Ad summam, aut unde processerit, aut quò pervernerit; statum ipsius titulus abunde testatur, servili cognomine, & regia appellatione perplexus.

4. Miro quoque gradu Varro ad consulatum ex macellaria patris taberna conscendit: Et quidem fortuna parum duxit sordidissime mercis capturis alito, XII. fascēs largiri; nisi etiam L. Æmilium Paullum dedisset collegam: Atque ita se in ejus sinum infudit, ut cum apud Cannas culpa sua vires populi Romanæ exhausisset, Paullum, qui prælium committere noluerat, occidere pateretur; illum in urbem incolumem reduceret. Quinetiam senatum gratias ei agentem, quod redire voluisset, ante portas eduxit: extuditque ut gravissimæ cladis auctori etiam Dictatura deferretur.

5. Non parvus consulatus rubor M. Perperna: utpote qui consul ante quam civis; sed in bello gerendo utilior aliquanto reipubl. Varrone imperatore. Regem enim Aristonicum cepit, Crassianæque stragis punitor exstitit. Cum interim ejus vita triumphavit, mors Papia lege damnata est. Namque patrem illius, nihil ad se pertinentia civis Romani jura complexum, Sabelli judicio petitum, redire in pristinas sedes coegerunt. Ita M. Perperna nomen adumbratum, falsus consulatus, caliginis simile imperium, caducus triumphus, aliena in urbe improbe peregrinatus est.

6. M. vero Porcii Catonis incrementa publici: votis expetenda fuerunt: qui nomen suum Tusculi ignobile

ignobile. Romæ nobilissimum reddidit. Ornata sunt enim ab eo literarum Latinarum monumenta, adjuta disciplina militaris, aucta Majestas senatus, prorogata familia, in qua maximum decus posterior est ortus Cato.

EXTERNA.

1. Sed ut Romanis externa jungamus: Socrates non solum hominum consensu, verum etiam Apollinis oraculo sapientissimus judicatus, Phanarete matre obstetrice, & Sopbronisco patre marmorario genitus, ad clarissimum lumen gloriæ excessit, neque immerito. Nam cum eruditissimorum virorum ingenia in disputatione cæca vagarentur, mensurasque Solis & Lunæ, & cæterorum siderum loquacibus magis, quam certis argumentis explicare conarentur, (totius etiam mundi ambitum completi auderent) primus ab his indoctis erroribus abductum animum, intima conditionis humanæ, ac in secessu pectoris repositos affectus scrutari coegit: si virtus per se ipsam æstimetur, vitæ magister optimus.

2. Quam matrem Euripides, aut quem patrem Demosthenes habuerit, ipsorum quoque sæculo ignotum fuit: alterius autem matrem olera, alterius patrem cultellos venditasse, omnium pene doctorum literæ loquuntur: Sed quid aut illius tragica, aut hujus oratoria vi clarius?

C A P. V.

QUI A PRÆCLARIS Parentibus degenerarunt.

1 Cn. Scipio Africani majoris filius.

2 L. Labius Allobrogici F.

3 P. Clodii & Fulviæ F.

4 M. Porcius Cæcilius.

Sequitur duplicis promissi pars adopertis illustrium virorum imaginibus reddenda: quoniam quidem sunt referenda, quæ ab eorum splendore degeneraverunt, terribilissimis ignaviz ac nequitiz sordibus imbuta nobilia portenta.

1. Quid enim monstro similis, quam superioris Africani filius Scipio? Qui in tanta domestica gloria ortus, à parvulo admodum regis Antiochi præsidio capi sustinuit: cum ei voluntaria morte absumi satius fuerit, quam inter duo fulgentissima cognomina patris & patrui, altero oppressa Africa jam parto, altero jam majore ex parte recuperata Asia, surgere incipiente, manus vinciendas hosti tradere, ejusque beneficio precarium spiritum obtinere: de quo mox L. Scipio speciosissimum deorum hominumque oculis subjecturus erat triumphum.

Idem præturæ petitor candidam togam adeoque purpureæ maculis obsolescentem in campum detulit, ut nisi gratia Cicerei, qui patris ejus scriba fuerat, adjutus esset, honorem à populo impetraturus non videretur. Quanquam quid interfuit utrum repulsam, an sic adeptam præturam domum referret? quam cum propinqui ab eo pollui animadverterent, id egerunt, ne aut sellam ponere, aut jus dicere auderet. Insuperque è manu ejus annulum, in quo caput Africani sculptum erat, detraxerunt. Dii boni quas tenebras ex quo fulmine nasci passi estis!

2. Age Q. Fabii Max. Allobrogici & civis, & imperatoris clarissimi filius Q. Fabius Max. quam perditam luxuria vitam egit? cujus ut cætera flagitia obliterentur, tamen abunde illo dedecore mores nudari possunt: quod ei Q. Pompeius prætor urbanus paternis bonis interdixit: neque in tanta civitate, qui illud decretum reprehenderet, invenit: Dolenter enim homines ferebant, pecuniam quæ Fabiæ gentis splendori servire debebat, flagitiis

gitiis disjici. Quem ergo nimia patris indulgentia heredem reliquerat, publica severitas exheredavit.

3. Possedit favorem plebis Clodius Pulcher, ad-
hærensque Fulvianæ stolæ pugio, militare decus
muliebri imperio subjectum habuit: quorum filius
Pulcher, præterquam quod enervem & frigidam
juventam egit, perditio etiam amore vulgatissimæ
meretricis infamis fuit, mortisque erubescendo ge-
nere consumptus est: Abdomine enim avide de-
vorato, fœdæ ac sordidæ intemperantiæ spiritum
reddidit.

4. Jam Q. quidem Hortensii, qui in maximo &
ingenuorum civium, & amplissimorum proventu,
summum auctoritatis atque eloquentiæ gradum ob-
tinuit, nepos Hortensius Corbio omnibus scortis
abjectiorem & obsceniorẽ vitam exegit: ad ulti-
mumque lingua ejus tam libidine cunctorum inter
lupanaria prostitit, quam avi pro salute civium in
foro excubuerat.

C A P. VI.

DE ILLUSTRIBUS, QUI

in veste aut extero cultu licentius
sibi indulserunt.

- 1 P. Scipio major.
- 2 L. Scipio Asiaticus.
- 3 L. Cornelius Sylla.
- 4 C. Duilius.

- 5 C. Papirius Mæso.
- 6 C. Marius.
- 7 M. Caro Uticensis.

A Nimadverto in quam periculosum iter proces-
serim. Itaque me ipse revocabo, ne si reliqua
eiusdem generis naufragia consectari perseverave-
ro, aliqua inutili relatione implicer. Referam igitur
pedem, deformesque umbras in imo gurgite
turpitudinis suæ jacere patiar. Satiusest enim nar-
rare.

rare, qui illustres viri in cultu, ceteroque ritu, aliqua ex parte novando, sibi indulserint.

1. P. Scipio, cum in Sicilia, augendo, trajiciendoque in Africam exercitu, opportunum quærendo gradum, Carthaginiis ruinam animo voveret: inter consilia ac molitiones hujus tantæ rei operam gymnasio dedit, pallioque & crepidis usus est. Nec hac re segniores Pœnicis exercitiis manus intulit: sed nescio an ideo alacriores, quia vegeta & strenua ingenia, quo plus recessus sumunt, hoc vehementiores impetus edunt. Crediderim etiam favorem eum sociorum uberiores se adepturum existimasse, si victum eorum & solennes exercitationes comprobasset: Ad quas tum veniebat, cum multum ac diu fatigasset humeros, & cetera membra militari agitatione firmitatem suam probare coegisset: consistebatque in his labor ejus, in illis remissio laboris.

2. L. Vero Scipionis statuam chlamydaram & crepidaram in Capitolio cernimus: Quo habitu videlicet, quia aliquando usus erat, effigiem suam formatam poni voluit.

3. L. quoque Sylla, cum Imperator esset, chlamydato sibi & crepidato Neapoli ambulare deformem non duxit.

4. C. autem Duilius, qui primus navalem triumphum ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat, ad fynalem cererem præeunte tibicine, & fidicine, à cœna domum reverti solitus est, insignem bellicæ rei successum nocturna celebratione testando.

5. Papirius quidem Maso, cum bene gesta Rep. triumphum à Senatu non impetrasset, in Albano monte triumphandi & ipse initium fecit, & ceteris postea exemplum præbuit: proque laurea corona, cum alicui spectaculo interesset, myrica semper usus est.

6. Jam C. Marii pene insolens factum; nam post Jugurthinum, Cimbricumque & Teutonicum triumphum, cantharo semper potavit: quod Liber Pater inclytum ex Asia ducens triumphum, hoc usus poculi genere ferebatur: ut inter ipsum haustum vini, victoriæ ejus suas victorias compararet.

7. M. autem Cato Prætor, M. Scauri, cæterorumque reorum judicia, nulla indutus tunica, sed tantummodo prætexta amictus egit.

CAP. VII.

DE FIDUCIA SUI.

QUÆ IN ROMANIS. 11 L. Accipio poeta.

- 1 P. Scipione majore,
- 2 P. Scipione Emiliano eos
- 11*
- 3 M. Nafica Scipione eos.
- 4 P. Livio Salinator eos.
- 5 P. Furio Philo eos.
- 6 L. Licinio Crasso proc.
- 7 M. Catone majore reo.
- 8 M. Emil. Scauro reo.
- 9 M. Antonio oratore.
- 10 Senatu Romano.

QUÆ IN EXTERNIS.

- 1 Euripide poeta.
- 2 Antigenida tribicne.
- 3 Zeuxepistore.
- 4 Phidiasculptore.
- 5 Epaminonda Thebano.
- 6 Annibale Perno.
- 7 Cethe Thracum rege.
- 8 Androclida, Leocida, Agida Spartania.

Sed hæc, atque his similia, virtutis aliquid sibi in consuetudine novanda licentiæ sumentis indicia sunt. Illis autem quæ deinceps subnectam, quantum sui fiduciam habere soleat, cognoscetur.

1. P. & Cn. Scipionibus in Hispania cum majore parte exercitus ab seie Punica oppressis, omnibusque provinciæ ejus nationibus Carthaginensium amicitiam secutis, nullo ducum nostrorum illuc ad corrigendam rem proficisci audente, P. Scipio quartum & vigesimum annum agens iturum se pollicitus est. Quæ quidem fiducia pop. Rom. salutis ac victoriæ spem dedit. Eademque in ipsa Hispania usus est, Nam cum oppidum Badiam circum-

tumfederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quæ intra mœnia hostium erat, vadimonia in postetum diem facere iussit: continuoque urbe positus, & tempore & loco, quo prædixerat, sella posita, ius eis dixit. Nihil hac fiducia generosius, nihil prædictione verius, nihil celeritate efficiacius, nihil etiam dignitate dignius. Nec minus animosus, minusve prosperus illius in Africam transitus, in quam ex Sicilia exercitum senatu vetante traduxit; qui nisi plus in ea re suo, quam patrum conscriptorum consilio credidisset; secundi Punici belli finis inventus non esset. Cui facto par illa fiducia, quod postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, & ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percunctatus est. Sed circa omnes manipulos diligentissime deducendos curavit. Interrogatosque, an satis ea confiderassent, quæ speculari iussi erant, prandio dato ipsis, jumentisque eorum, incolumes dimisit: Quo tam pleno fiduciæ spiritu prius animos hostium, quam arma contudit. Verum ut ad domestica eximiaz ejus fiduciæ acta veniamus: cum à L. Scipione ex Antiocheni pecunia HS. quadragies ratio in curia reposeretur, prolatum ab eo librum, quo acceptæ & expensæ summæ continebantur, & refelli inimicorum accusatio poterat, discepit: indignatus de ea re dubitari, quæ sub ipso legato administrata fuerat. Quinetiam in hunc modum egit: Non reddo patres conscripti ærario vestro HS. quadragies rationem, alieni imperii minister, quod meo ductu, meisque auspiciis bis millies HS. uberius feci. Neque enim hoc puto malignitatis ventum, ut de mea innocentia querendum sit. Nam cum Africam totam potestati vestræ subjecerim, nihil ex ea quod meum diceretur, præter cognomen, retuli. Non igitur me Punicæ, non fratrem meum Asiaticæ gazavarum reddiderunt, sed uterque nostrum magis invidia,

dia. quam pecunia locupletior est. Tam constantem defensionem Scipionis universus senatus comprobavit.

Sicut & illud factum: quod cum ad necessarium Reipubl. usum pecuniam ex ærario promi opus esset, idque Quæstiores, quia lex ob stare videretur, aperire non auderent, privatus claves poposcit, patefactoque ærario, legem utilitati cedere coegit. Quam quidem ei fiduciam conscientia illa dedit, qua meminerat omnes leges à se esse servatas. Non fatigabor ejusdem facta identidem referendo, quoniam nec ille quidem in consimili genere virtutis edendo fatigatus est. Diem illi ad populum M. Nævius tribunus pleb. aut (ut quidam memorant) duo Perillij dixerant: quo ingenti frequentia in forum deductus, rostra conscendit; capitiq; suo corona triumphali imposita. Hac, inquit, Quirites, die, Carthaginem magna sperantem, leges vestras accipere jussi: proinde æquum est vos mecum ire in Capitolium supplicatum. Speciosissimam ejus deinde vocem æque clarus eventus securus est: siquidem & senatum totum, & universum equestrem ordinem, & cunctam plebem, Jovis Optimi Maximi pulvinaria petens, comitem habuit. Restabat ut tribunus apud populum sine populo ageret, desertusque in foro, cum magno calumpniæ suæ ludibrio, solus moraretur: Cujus devitandi ruboris causa, in Capitolium processit, deque accusatore, Scipionis venerator est factus.

2. Aviti spiritus egregius successor, Scipio Æmilianus, cum urbem prævalidam obsideret, suadentibus quibusdam, ut circa mœnia ejus ferreos murices spargeret, omniaque vada tabulis plumbariis consterneret, habentibus clavorum cacumina, ne subita eruptione hostes in præsidia nostra impetum facere possent: respondit, Non esse ejusdem & capere aliquos velle, & timere.

3. In quamcunque memorabilium partem exemplorum convertar, velim nolim, in cognomine Scipionum hancam necesse est. Qui enim licet hoc loci Nasicam præterire, fidentis animi, distique clarissimum auctorem? Annæz caritate increbrescente, C. Curatius Tribunus pleb. productos in concionem Coss. compellebat, ut de frumento emendo, atque ad id negotium explicandum mittendis legatis in curiam referrent. Cujus instituti minime utilis interpellandi gratia Natica contrariam actionem ordiri cœpit. Ostrepente deinde plebe, Tacete quæso Quirites, inquit: plus enim ego, quam vos, quid reipub. expediat, intelligo. Qua voce audita, omnes pleno venerationis silentio, majorem ejus auctoritatis, quam suorum alimentorum, respectum egerunt.

4. Livii quoque Salinatoris æternæ memoriæ tradendus animus: qui cum Asdrubalem, exercitumque Pœnorum in Umbria deleisset, & ei diceretur, Gallos ac Ligures ex acie sine ducibus & signis, sparsos ac palantes parva manu opprimi posse, respondit, Parci eis oportere, ne hostibus tantæ cladis domesticæ nuntii decissent.

5. Bellica hæc præsentia animi: rogata illa, sed non minus laudabilis, quam P. Furius Philus consul in senatu exhibuit. Q. enim Metellum, Q. que Pompeium, consulares viros, vehementes inimicos suos, cupitam sibi profectionem in provinciam Hispaniam, quam sortitus erat, identidem exprobrantes, legatos secum illuc ire coegit. O fiduciam non solum fortem, sed pene etiam temerariam; qua duobus acerrimis odiis latera sua cingere est ausus, usumque ministerii vix tutum in amicis, è sinu inimicorum perere sustinuit.

6. Hujus factum, si cui placet; necesse est L. etiam Crassi, qui apud majores eloquentia clarissimus fuit, propositum non displiceat: nam cum ex

consulatu provinciam Galliam obtineret, atque in eam C. Carbo, ejus patrem damnaverat. ad speculanda acta suavenisset, non solum eum inde non summovit, sed in super locum ei in tribunali assignavit. nec ulla de re, nisi eo in consilium adhibito, cognovit. Itaque acer & vehemens Carbo nihil aliud Gallica peregrinatione consecutus est, quam ut animadverteret, fontem patrem suum ab integerrimo viro in exilium missum.

7. Cato vero superior sæpenumero ab inimicis ad causæ dictionem vocatus, nec ullo unquam crimine convictus: ad ultimum, tantum fiducie in sua innocentia reposuit, ut ab his in questionem publicam deductus, Ti. Gracchum, à quo in administratione reip. ad multum odium dissidebat, judicem deposceret. Qua quidem animi præstantia pertinaciam eorum insectandi se inhibuit.

8. Eadem M. Scauri fortuna, æque senectus longa ac robusta, idem animus. Qui cum pro rostris accusaretur, quod à rege Mithridate ob temp. prodendam pecuniam accepisset, causam suam ita egit: Est quidem iniquum, Quirites, cum inter alios vixerim, apud alios me rationem vitæ reddere. Sed tamen audebo vos, quorum major pars honoribus & actis meis interesse non potuit, interrogare: Varius Sucionensis Æmilium Scaurum regia mercede corruptum, imperium populi Rom. prodidisse ait: Æmilius Scaurus huic se affinem esse culpæ negat: Utri creditis? Cujus dicti admiratione populus commotus. Varium ab illa dementissima actione perrinaci clamore depulit.

9. Contra M. Antonius ille disertus, non enim respuendo, sed amplectendo causæ dictionem, quam innocens esset, testatus est. Quæstor proficiscens in Asiam, krundusium jam pervenerat: ubi literis certior factus incesti se postularum apud L. Cassium Prætozem, cujus tribunal propter nimiam severita-

tem scopulus reorum dicebatur: cum id vitare beneficio legis Memmiae liceret, quæ eorum, qui reip. causa abessent, recipi nomina vetabat: in Urbem tamen recurrit. Quo tam pleno fiduciæ bonæ consilio, cum absolutionem ce'lerem, tum profectiorem honestiorem consecutus est.

10. Sunt & illa speciosæ fiduciæ publicæ exempla. Nam eo bello quod adversus Pyrrhum gerebatur, Carthaginenses c. ac xxx navium classem in præsidium Romanis Ostiam ultro cum misissent, senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent, populum Rom. bella suscipere solere, quæ suo milite gerere posset: proinde classem Carthaginem reducerent. Idem post aliquot annos Cannensi clade exhaustis Romani imperii viribus, supplementum exercitus in Hispaniam mittere ausus, fecit ne hostilium locus castrorum, tum maxime Capenam portum armis Annibale pulsante. minoris videretur, quam si Pœni illum non obtinerent. Ita se gerere in adversis rebus quid aliud est, quam sævientem fortunam, in adiutorium sui, pudore victam convertere?

11. Magno spacio divisus est à senatu ad poetam Accius transiit. Cæterum ut ab eo decentius ad externa transeamus, producat in medium. Is Julio Cæsari amplissimo & florentissimo viro, in collegium poetarum venienti nunquam assurrexit: non majestatis ejus immemor, sed quod in comparatione communium studiorum, aliquanto superiorem se esse consideret: Quapropter insolentiæ crimine caruit, quia ibi voluminum, non imaginum certamina exercebantur.

E X T E R N A.

1. Nec Euripides quidem Athenis arrogans visus est, cum postulante populo, ut ex tragœdia quædam

dam sententiam tolleret, progressus in scenam, dixit: Se, ut eum doceret, non ut ab eo disceret, fabulas componere solere. Laudanda profecto fiducia est; quæ æstimationem sui certo pondere examinat, tantum sibi arrogans, quantum à contemptu & insolentia distare facis est.

Itaque etiam quod Alcestidi tragico poetæ respondit, probabile: apud quem cum quereretur, quod eo triduo non ultra tres versus, maximo impenso labore, deducere potuisset, atque is se centum per facile scripsisse gloriaretur: Sed hoc, inquit, interest, quod tui in triduum tantummodo, mei vero in omne tempus sufficient. Alterius enim fœcundi cursus scripta intra primas memoriæ metas corruerunt, alterius cunctante stylo elucubratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis feretur.

2. Adjiciam scenæ ejusdem exemplum: Antigidas tibicen discipulo suo magni profectus, sed parum feliciter populo se approbanti, cunctis audientibus, dixit: Mihi cane, & Musis. Quia videlicet perfecta ars fortunæ lenocinio defecta, fiducia justa non exiit: quamque scit se laudem mereri, eam etsi ab aliis non impetrat, domestico tamen acceptam judicio refert.

3. Zeuxis autem cum Helenam pinxisset, quid de eo opere homines censuri essent, expectandum non putavit: sed protinus hos versus adjecit. Iliad 3.

Οὐ γάρ μοις Τρώας τε καὶ Ἰουκύνιδας Ἀχαιῆς
Τοῦ δ' ἀμφὶ γυναικὶ πάλιν χρόνον ἄλγιστα πείχον.
Αἰνῶς ἀθανάτοισι θεαῖς ὅ παῖς ἴσταν.

Adco ne dextræ lux multum pictor arrogavit, ut ea tantum formæ comprehensum crederet, quantum aut Læda cœlesti partu edere, aut Homerus divino ingenio exprimere potuit.

4 Phidias quoque Homeri versibus egregio dicto allusit. Simulacro enim Jovis Olympii profecto, quo nullum præstantius, aut admirabilius huma-

humanæ fabricatæ sunt manus; interrogatus ab amico, quonam mentem suam dirigens, vultum Jovis propemodum ex ipso cœlo petitum eboris lineamentis esset amplexus: illis se versibus quasi magistris usum respondit: Iliad. 1.

Η^ν, καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσιν ἴδ' Ἰ. Κρονοῖον,
'Αμείβεσθαι δ' ἄρα χαίται ἐπὶ ῥόσσαν τοῦ ἄνακτος,
Κρατὸς δ' ἐπ' ἄσπερα τοῖς μέγαν δ' ἐλέλιξε δόρυ μιν.

5. Non patiuntur me tenuioribus exemplis diutius insistere fortissimi duces. Siquidem Epaminondas, cum ei cives irari, sternendarum in oppido viarum contumeliæ causa curam mandarent, (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit, daturumque se operam ut brevi speciosissimum fieret, asseveravit: Mirifica deinde procuratione, abjectissimum negotium pro amplissimo ornamento expetendum Thebis reddidit.

6. Annibal vero, cum apud regem Prusiam exsularer, auctorque ei committendi proelii esset, atque is non idem sibi extis portendi diceret; An tu, inquit, vitulinæ caruncula, quam imperatori veteri mavis credere? Si verba numeres, breviter & abscisse; si sensum æstimes, copiose, & valenter. Hispanias enim ereptas populo Romano Galliarum, ac Liguriæ vires in suam redactas potestatem, & novo transitu Alpium iuga parefacta, & Trasimenum lacum dira inustum memoria, & Cannas Pœnicæ victoriæ clarissimum monumentum, & Capuam possessam, & Italiam laceratam, ante pedes hominis effudit, uniusus hostiæ jocinori, longo experimento testatem gloriam suam, postponi æquo animo non tulit: Et sane quod ad exploranda bellica sacrificia, æstimandosque militares ductos arinebat, omnes foculos, omnes aras Bœthyniæ, Marte ipso iudice, pectus Annibalis prægravasset.

7. Capax generosi spiritus illud quoque dictum

regis.

regis Corys: ut enim ab Atheniensibus civitatem sibi datam cognovit, Et ego, inquit, illis mea gentis jus dabo. Æquavit Athenis Thraciam ne vicissitudine talis beneficii imparem se judicando, humiliter de origine sua sentire existimaretur.

8. Nobiliter etiam uterque Spartanus. & qui increpitus à quodam, quod in aciem claudus descenderet, pugnare, non fugere propositum sibi esse respondit. Et qui referente quodam, sagittis Persarum solem obscurari solere: Bene narras, inquit, in umbra enim melius præliabimur. Eiusdem vir urbis atque animi, hospiti suo patriæ muros excelsos latolque ostendenti, dixit: Si mulieribus istos compastis, recte; si viris, turpiter.

CAP. VIII.

DE CONSTANTIA.

ROMANORUM.

- 1 Q. Fulvii Flacci pro.
- 2 Q. Fabii Max. Verrucosii.
- 3 C. Calpurnii Pisonis cos.
- 4 Q. Metelli Numidici.
- 5 Q. Scævolæ Auguris.
- 6 Sempronii Gracchorum sororis.
- 7 Pontii centurionis.

3 C. Mevii centurionis.

EXTERNORUM.

- 1 Brassii Sulpini.
- 2 Phocionis Atheniensis.
- 3 Socratis Atheniensis.
- 4 Ephialtis Atheniensis.
- 5 Dionis Syracusani.
- 6 Alexandri Magni.

A Pertum & animosum bonæ fiduciæ pectus emenso quasi debitum superest opus constantiæ: Natura enim comparatum est, ut quisquis se aliquid ordine, ac recte mente complexum confidit; vel jam gestum, si obtreteatur, acriter tueatur: vel nondum editum, si interpelletur, sine ulla cunctatione ad effectum perducatur.

1. Sed dum exemplar propasitæ rei persequor, laudis mihi circumspicienti ante omnia se Fulvii Flacci constantia offert. Capuam fallacibus Annibalis promissis Italiæ regnum nefaria defectione pacis persuasam, armis occupaverat: Tam deinde culpæ

hostium

hostium justus æstimator, quam speciosus victor, Campanum lenatum impii decreti auctorem funditus delere constituit. Itaque eatenis onustum in duas custodias Theanum, Calenamque divisit: consilium executurus, cum ea peregisset, quorum administrandorum celerior esse necessitas videbatur. Rumore autem de mitiore senatus sententia orto, ne debitam pœnam scelerati effugerent, nocte admissu equo, Theanam contendit, interfectisque qui ibi asservabantur, evestigio Cales transgressus, perseverantiz suæ opus executus est. Et jam deligatis ad palum hostibus, literas P. C. nequicquam Campanis salutares accepit. In sinistra enim eas manu, sicut erant traditæ, retinuit: ac jussu lictore lege agere, tum demum aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. Qua constantia victoriæ quoque gloriam antecellit: quia si eum intra seipsum partita laude æstimes; majorem punita Capua, quam capta reperies.

2. Atque ista quidem severitatis, illa vero pietatis constantia admirabilis, quam Q. Fabius Maximus infatigabilem patriæ præstitit. Pecuniam pro captivis Annibali numeravit, fraudatus ea publice, tacuit. Dictatori ei magistrum equitum Minucium jure imperii senatus æquaverat, silentium egit. Compluribus præterea injuriis laceffitus, in eodem animi habitu permansit, nec unquam sibi reip. permisit irasci, tam perseverans in amore civium fuit. Quid in bello gerendo? nonne par ejus constantia? Imperium Romanum Cannensi prælio pene destructum vix sufficere ad exercitus comparandos videbar. Itaque frustrari & eludere Pœnorum impetus, quam manum cum his tota acie conferere melius ratus, pluribus comminationibus Annibalis irritatus, sæpe etiam specie bene gerendæ rei oblata; nunquam à consilii salubritate, ne parvi quidem certaminis discrimine, recessit. Quodque

est difficillimum, ubique ita ac spe superior apparuit. Ergo ut Scipio pugnando, ita hic non dimicando, maxime civitati nostræ luccurrit. Alter enim celeritate sua Carthaginem oppressit: alter cunctatione id egit, ne Roma opprimi posset.

3. C. etiam Pisonem mirifice & constanter turbulento reipub. statu egisse consulem, narratione insequenti patebit. M. Palicani seditiosissimi hominis pestiferis blanditiis præteritus populi favor, consularibus comitiis summum dedecus admittere conabatur, amplissimum ei imperium deferre cupiens, cujus terribimis actis expostitum potius supplicium, quam ullus honos debebatur. Nec deerat consternatæ multitudini furialis fax tribunitia, quæ temeritatem ejus & ruentem comitaretur, & languentem actionibus suis inflammaret. In hoc miserando partur & erubescendo statu civitatis, tantum non manibus tribunorum pro Rostris Piso collocatus, cum hinc atque illinc eum ambissent, & an Palicanum suffragiis populi consulem creatum, renunciaturus esset, interrogaretur: primo respondit, Non existimare se, tantis tenebris offusam esse rempub. ut huc indignitatis veniretur. Deinde cum perseveranter instarent, ac dicerent: Age, si ventum fuerit: Non renuntiabo, inquit. Quo quidem tam absciso responso consulatum Palicano, prius quam illum adipisceretur, eripuit. Multa & terribilia Piso contempsit, dum speciosum mentis suæ flecti non vult rigorem.

4. Metellus autem Numidicus, propter consimile perseverantiæ genus, excepit quoque indignam majestatem ac moribus suis procellam. Cum enim animadverteret, quo tenderent Saturnini tribuni plebis funesti conatus, quantoque malo Reipub. nisi his occurreretur, erupturi essent, in exilium, quam in legem ejus ire maluit. Potest aliquis hoc viro dici constantior? qui ne sententia sua
belle-

pellieretur, patria, in qua summum dignitatis gradum obtinebat, catere sultinuit.

5. Cæterum ut neminem ei prætulerim, ita Q. Scævola Augurem merito comparaverim. Depulsis, prostratisque inimicorum partibus, Sylla occupata urbe, senatum armatus coegerat, ac summa cupiditate ferebatur, ut C. Marius quam celerime hostis judicaretur: Cujus voluntati nullo obviam ire audente, solus Scævola interrogatus de hac re, sententiam dicere noluit. Quinetiam truculentius sibi minitanti Syllæ, Licet, inquit, mihi agmina militum, quibus Curiam circumsedisti, ostentes: licet mortem identidem miniteris, nunquam tamen efficies, ut propter exiguum senilemque sanguinem meum Marium, à quo urbs & Italia conservata est, hostem judicem.

6. Quid scemina cum concione? Si patrius mos servetur, nihil. Sed ubi domestica quies seditionum agitata fluctibus est, prisca consuetudinis auctoritas convellitur: plusque valet quod violentia cogit, quam quod suadet & præcipit verecundia. Itaque te Sempronia Ti. & C. Gracchorum soror, uxor Scipionis Æmiliani, non ut absurde gravissimis virorum operibus inserens, maligna relatione comprehendam: sed quia à tribuno plebis producta ad populum, in maxima confusione nihil à tuorum amplitudine degenerasti, honorata memoria prosequar. Coacta es eo loci consistere, ubi principum civitatis perturbari frons solebat: instabat tibi torvo vultu minas profundens amplissima potestas, elamore imperitæ multitudinis obstrepens, totum forum acerrimo studio nitebatur, ut Equitio, cui Sempronie gentis falsum jus quærebatur, tanquam filio Tiberti fratris tui osculum dares: tu tamen illum, nescio quibus tenebris protractum portentum, execrabili audacia, ad usurpandam alienam propinquitatem tendentem, repulisti.

7. Non indignabuntur Urbis nostræ lumina, si inter eorum eximium fulgorem, centurionum quoque virtus spectandam se obtulerit. Nam ut humilitas amplitudinem venerari debet, ita nobilitati fovenda magis, quam spernenda bonæ indolis novitas est. An abigi debet Pontius ab horum exemplorum contextu? qui pro Cæsaris partibus excubans, Scipionis præsidio interceptus, cum uno modo salus ab eo daretur, si se futurum Cn. Pompeii generi ipsius militem affirmasset, ira respondere non dubitavit: Tibi quidem Scipio gratias ago: sed mihi uti ista conditione vitæ non est opus.

8. Sine ullis imaginibus nobilem animum. & idem constantiæ propositum secutus C. Mevius centurio divi Augusti, cum Antoniano bello sæpenumero excellentes pugnas edidisset, improvisis hostium insidiis circumventus, & ad Antonium Alexandriam perductus, interrogatusque quidnam de eo statui deberet: Jugulari me, inquit, jube; quia nec salutis beneficio, neque mortis supplicio adduci possum, ut Cæsaris miles esse definam, & tuus esse incipiam. Cæterum quo constantius vitam contempsit, eo facilius impetravit. Antonius enim virtuti ejus incolumitatem tribuit.

EXTERNÆ.

1. Complura hujus notæ Romana exempla superant, sed satietas modo vitanda est. Itaque stylum meum ad externa jam delabi permittam. Quorum principatum teneat Blassius, cujus constantia nihil pertinacius. Salapiam enim patriam suam præsidio Punico occupatam, Romanis cupiens restituere, Dassium acerrimo studio secum in administratione rei publicæ dissidentem, & animo toto Annibalis amicitia vacantem, sine quo propositum consilium peragi non poterat, ad idem opus aggrediendum majore cupi-

cupiditate, quam spe certiore, tentare ausus est: qui protinus sermonem ejus, adjectis quæ se commendatorem, & inimicum invisorem factura videbantur, Annibali retulit: A quo adesse jussi sunt, ut alter crimen probaret, alter defenderet. Cæterum pro tribunali cum res gereretur, & quæstioni illi omnium oculi essent intenti, dum aliud forte citioris curæ negotium tractatur, Blassium vultu dissimulante, & voce summissa, monere Dasium cœpit, ut Romanorum potius quam Carthaginiensium partes foveret. Enimvero tunc ille proclamat, se in conspectu du- cis adversus eum sollicitari; quod quia & incredibile videbatur, & ad unius tantum aures penetraverat, & dictabatur ab inimico, veritas fide caruit. Sed non ita multo post Blassii mira constantia Dasium ad se traxit, Marcelloque Salapiam, & quingentos Numidas, qui in ea custodiæ causa erant, tradidit.

2 Phocion vero, cum Athenienses rem aliter atque ipse suaserat, prospere administrassent, adeo perseverans sententiæ suæ propugnator extitit, ut in concione latari quidem se successu eorum, sed consilium tamen suum aliquanto melius fuisse diceret. Non enim damnavit, quod recte viderat: quia quod alius male consuluerat, bene cesserat: felicius hoc existimans, illud etiam sapientius. Blandum animum sane temeritari casus facit, ubi pravo consilio propitius aspirat; & quo vehementius noceat, insperatus prodest. Placidi & misericordes, & liberales, omnique suavitate temperati mores Phocionis, quos optime profecto consensus omnium bonitatis cognomine decorandos censuit. Itaque constantia, quæ natura rigidior videbatur, lenis è mansueti pectore fluxit.

3. Socratis autem virilicatis robore palliatus animus aliquanto præfractius perseverantiæ exemplum edidit. Universa civitas Atheniensium iniquissimo

quissimo ac truculentissimo errore instincta, de capite decem Prætorum, qui apud Arginusas Lacedæmoniam classem deleverant, tristem sententiam tulerat. Forte tunc ejus potestatis Socrates, cujus arbitrio plebiscita ordinarentur, indignum judicans, tot & tam bene meritos ex indigna causa impetu invidiæ abripi, temeritati multitudinis constantiam suam objecit: maximoque concionis fragore, & incitatissimis minis compulsus non est, ut se publicæ dementiæ auctorem adscriberet: Quæ oppositu ejus legitima grassari via prohibita, injusto Prætorum cruore manus suas contaminare perseveravit: nec timuit Socrates, ne consternatæ patriæ, undecimus furor mors ipsius existeret.

4. Proximum, etsi non ejusdem splendoris est, tamen adeo certum constantiæ haberi potest experimentum, cum efficaciis operæ forensis, tum fidei non latentis. Athenis Ephialtes accusare publice jussus, & inter cæteros Demonstrati nomen deferre coactus est, cujus filius erat Demochares, excellentis formæ puer, animo ejus flagrantissimo inphærens amore. Itaque communis officii sorte truculentus accusator, privati affectus conditione miserabilis reus, puerum ad se exorandum, quo parcius patris criminibus insisteret, venientem, neque repellere, neque supplicem genibus suis advolutum intueri sustinuit. Sed operto capite flens & gemens, preces expromere passus est. Nihiloque minus sincera fide accusatum Demonstratum damnavit: victoriam nescio laude, an tormento majore consecutus: quoniam prius quam fontem opprimeret, se ipsum vicit.

5. Quem Syracusanus Dion diversitate exempli prægravat: qui quibusdam monentibus ut adversus Heraclidem, & Calippum, quorum fidei plurimum credebat, tanquam insidias ei nectentes cautior esset; respondit, se vita malle excedere, quam metu

metu violentæ mortis amicos inimicosque juxtapo-
nere.

6. Quod sequitur, & rei ipsius admiratione, & claritate auctoris illustre. Alexander Macedonum rex inclyta jam pugna, excellentissimis opibus Darii confusus, æstu & itineris fervore in Cilicia perca-
lesactus, Cydno, quiaquæ liquore conspicuus, Tar-
sum interfuit. corpus suum immerfit: Subito dein-
de ex nimio haustu rigore obstupefactis nervis, ac
torpore hebetatis artubus, maxima cum exanimati-
one totius exercitus in oppidum castris propinquum
defertur. Jacebat æger Tarsi, inque valetudine ejus
adversa, instantis victoriæ spes fluctuabat. Itaque
convocati medici, attentissimo consilio salutis reme-
dia circumspiciebant. Quicum ad unam portionem
sententiam direxissent, atque eam Philippus medi-
cus suis manibus temperatam Alexandro (erat autem
ipsius amicus & comes) porrexisset, à Parmenione
missæ literæ superveniunt, admonentes, ut rex insi-
dias Philippi, perinde ac pecunia corrupti à Dario,
caveret. Quas cum legisset, sine ulla cunctatione
medicamentum hausit, ac tunc legendas Philippo
tradidit: Pro quo tam constanti erga amicum judi-
cio, dignissimam à diis immortalibus mercedem re-
cepit: qui incolumitatis ejus præsidium falso inter-
pellari indicio noluerunt.

LIBER QUARTUS.

CAP. I.

DE ANIMI MODERATIONE.

QUÆ IN ROMANIS.

- 1 P. Valerio Poplicola cos.
- 2 M. Furio Camillo exule.
- 3 C. Martio Rutilio cens. i. t.
- 4 L. Quincti, Cincinnato cos.
- 5 Q. Fabio Max. Ruliano.
- 6 P. Africano majore.
- 7 M. Claudio Marcello cens. L. /.
- 8 T. Sempronio Graccho trib. pl.
- 9 C. Claudio Nerone cos.
- 10 P. Scipione Emiliano cens.
- 11 Q. Mucio Scaevola.
- 12 Q. Metello Macedonico.

- 13 Q. Metello Numidico exule.
- 14 M. Catone Uticensi.
- 15 M. Calpurnio Bibulo procos.

QUÆ IN EXTERNIS.

- 1 Archita Tarentino.
- 2 Platone Atheniensis.
- 3 Dione Syracusano.
- 4 Tarasybulo Atheniensis.
- 5 Stafippo Tegeate.
- 6 Pittaco Mitylenæo.
- 7 Septem sapientibus.
- 8 Theopompo Spartanorum rege.
- 9 Antiocho rege Syriæ.

Transgrediar ad saluberrimam partem, animi moderationem, quæ mentes nostras impotentis temeritatis incursum transversas ferri non patitur. Quo evenit, ut reprehensionis morsu sit vacua, & laudis questu opulentissima: itaque effectus suos in claris viris recognoscat.

1. Atque ut ab incunabilis summi honoris incipiam, P. Valerius, qui populi majestatem venerando, Poplicolæ nomen assecutus est, cum, exstis regibus, imperii eorum vim universam, omniaque insignia, sub titulo consulatus in se translata cerneret, invidiosum magistratus fastigium moderatione ad tolerabilem habitum deduxit: fasces securibus vacuofaciendo, & in concione populo summittendo; numerum quoque eorum dimidia ex parte minuit, ultro Sp. Lucretio collega assumpto: ad quem, quia major natu erat, priores fasces transferri

ferri iussit. Legem etiam comitiis centuriatis tulit, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem verberare aut necare vellet. Ita quo civitatis conditio liberior esset, imperium suum paulatim destruxit. Quid, quod aedes suas diruit, quia excelsiore loco posita; instar arcis habere videbantur: nonne quantum domo inferior, tantum gloria superior evasit?

2. Vix juvat abire à Poplicola, sed venire ad Furium Camillum liber. Cujus tum moderatus ex magna ignominia ad summum imperium transitus fuit; ut cum praesidium ejus cives capta à Gallis urbe Ardeus exulantis petissent, non prius Vejos ad accipiendum exercitum irer, quam de Dictatura sua omnia solenni jure acta comperisset. Magnificus Camilli Vejentanus triumphus, egregia Gallica victoria; sed ista cunctatio longe admirabilior. Multo enim, multoque seipsum quam hostem superare operosius est: nec adversa praepropera festinatione fugientem, nec secunda effuso gaudio apprehendentem.

3. Per Furio moderatione Marcius Rutilius Censorinus. Iterum enim censor creatus, ad concionem populum vocatum quam potuit gravissima oratione corripuit, quod eam potestatem bis sibi detulisset; cujus majores, quia nimis magna videretur, tempus coarctandum judicassent. Uterque recte, & Censorinus, & populus: alter enim ut moderate honores crederent, praecipit; alter se moderato credit.

4. Age, L. Quinctius Cincinnatus qualem consulem egit? cum honorem ejus Patres conscripti continuare vellet, non solum propter illius egregia opera, sed etiam quod populus eisdem tribunos in proximum annum creare conabatur, quorum neutrum jure fieri poterat: utrumque discussit, senatus simul studium inhibendo, & tribunos

nos verecundiz suæ exemplum sequi cogendo. Ita unus in causa fuit, ut amplissimus ordo populusque tutus esset ab iniusti facti reprehensione.

5. Fabius vero Maximus cum à se quinquies, & à patre, avo, proavo. maioribusque suis sexpennumero consularum gestum animadverteret: comitiis, quibus filius ejus summo consensu consul creabatur, quam potuit constanter cum populo egit, ut vacationem aliquando hujus honoris Fabiæ genti daret: non quod filii virtutibus diffideret (erat enim illustris) sed ne maximum imperium in una familia continuaretur. Quid hac moderatione valentius, aut efficacius; quæ etiam patrios affectus, qui potentissimi habentur, superavit?

6. Non defuit majoribus grata mens ad præmia superiori Africano exsolvenda; siquidem maxima ejus merita paribus ornamentis decorare conati sunt. Voluerunt illi statuas in comitio, in rostris, in curia, in ipsa denique Jovis Opt. Max. cella ponere: voluerunt imaginem ejus triumphalior datu indutam, Capitolinis pulvinaribus applicare: voluerunt ei continuum per omnes vitæ annos consulatum, perpetuamque dictaturam tribuere. Quorum sibi nullum, neque plebiscito dari, neque senatusconsulto decerni patiendo, pene tantum in recusandis honoribus se gessit, quantum gesserat in emerendis.

Eodem robore mentis causam Annibalis in senatu protexit, cum eum cives sui missis legatis tanquam seditiones apud eos moventem accusarent: Adjecit quoque, non oportere Patres conscriptos se reip. Carthaginensium interponere: altissimaque moderatione alterius saluti consuluit, alterius dignitati; victoria tenus, utriusque hostem egisse contentus.

7. At M. Marcellus, qui primus & Annibalem vinci, & Syracusas capi posse docuit: cum in consulatu ejus Siculi de eo questum in urbem venissent,

nec senatum ulla de re habuit, quia collega Valerius Lavinus forte aberat, ne ob id Siculi in querendo timidiore essent. At ut is rediit, ultro de his admittendis retulit, querentesque de se patienter sustinuit. Jussos etiam à Lavino discedere, remanere, ut suæ defensionis interessent, coegit: Ac deinde de utraque parte perorata, etiam excedentes curia, subsecutus est: quo liberius senatus sententiam ferret. Improbatis quoque eorum querelis, supplices & orantes ut ab eo in clientelam reciperentur, clementer excepit: Super hæc Siciliam sortitus, eam provinciam collegæ cessit. Toties laudatio Marcelli variari potest, quoties novis ipse gradibus moderationis adversus socios usus est.

8. Quam Ti. etiam Gracchus admirabilem se exhibuit: Tribunus enim plebis, cum ex professo inimicitias cum Africano & Asiatico Scipionibus gereret, & Asiaticus judicæ pecuniæ satisfecisset, non posset, atque ideo à consule in vincula publica duci jussus esset, appellassetque collegium tribunorum, nullo volente intercedere, secessit à collegis, decretumque composuit: Nec quilibet dubitavit, quin eo scribendo, irati hostis adversus Asiaticum verbis usus esset. At is primum juravit se eum Scipionibus in gratiam non rediisse: deinde tale decretum recitavit: cum L. Cornelius Scipio die triumphi sui ante curram sætos hostium duces in carcerem conjecerit; indignum & alienum à maiestate populi Rom. videri eodem ipsum duci. Itaque id non se passurum fieri. Libenter tunc opinionem suam populus Romanus à Graccho deceptam cognovit, moderationemque ejus debita laude prosecutus est.

9. C. quoque Claudius Nero inter ceteris precipue moderationis exempla numerandus est. Livii Salinatoris in Asdrubale opprimendo gloriæ participes fuerat: attamen cum triumphantem equo sequi, quam triumpho quem ei senatus æque decre-

verat, uti maluit; quia res in provincia Salinatoris gesta fuerat. Sine curru ergo triumphavit, eo quidem clarius, quod illius victoria tanquammodo laudabatur, hujus etiam moderatio.

10. Ne Africanus quidem posterior nos de se tacere patitur: qui censor, cum lustrum conderet, inque solito fieri sacrificio scriba ex publicis tabulis solenne ei precationis carmen praeiret, quo dii immortales, ut populi Rom. res meliores amplioresque facerent, rogabantur: Satis, inquit, bonae ac magnae sunt; itaque praesor ut eas perpetuo incolumes servant. Ac protinus in publicis tabulis ad hunc modum carmen emendari iussit. Quae votorum verecundia deinceps censores in condendis lustris usi sunt. Prudenter enim sensit, tunc incrementum Romano imperio petendum fuisse, cum intra septimum lapidem triumphique quaerebantur. Majorem autem totius terrarum orbis partem possidenti, ut avidum esset quicquam ultra appetere; ita abunde felix, si nihil ex eo quod obtinebat, amitteret.

Neque alia ejus in censura moderatio pro tribunali apparuit. Centurias recognoscens equitum, postquam C. Licinium Sacerdotem citatum processisse animadvertit: dixit, se scire, illum verbis conceptis pejorasse. Proinde si quis eum accusare veller, usum testimonio suo; sed nullo ad id negotium accedente. Traduc equum, inquit, Sacerdos, ac lucrifac censoriam notam: ne ego in tuam personam, & accusatoris, & testis, & judicis partes egisse videar.

11. Quod animi temperamentum etiam in Q. Scavola excellentissimo viro adnotatum est: Testis namque in reum productus, cum id respondisset, quod salutem periclitantis magnopere laesurum videbatur, discedens adjecit, ita sibi credi oportere, si & alii idem asseverassent: quoniam unius testimonio aliquem credere pessimi esset exempli: Et reli-

religioni igitur suæ debitam fidem, & communi utilitati salubre consilium reddidit.

12. Sentio, quos cives, quæve facta eorum ac dicta quam angusto ambitu orationis amplectar. Sed cum magna, & multa breviter dicenda sint de claritate excellentibus viris: sermo infinitis personis, rebusque circumfusus, utrumque præstare non potest. Itaque propositi quoque nostri ratio non laudanda sibi omnia, sed recordanda sumpsit. Quapropter bona cum venia duo Metelli, Macedonicus & Numidicus, maxima patriæ ornamenta, stricim se narrari patientur. Acerrime cum Scipione Africano Macedonicus dissenserat, eorumque ab æmulatione virtutis profecta contentio, ad graves restat: &que inimicitias progressa fuerat. Sed cum interemptum Scipionem conclamari audisset, in publicum se proripuit, mœstoque vultu & voce confusa, Concurrite, concurrite, inquit, cives, mœnia Urbis nostræ eversa sunt: Scipioni enim Africano intra suos penates quiescenti nefaria vis illata est. O Remp, pariter Africani morte miseram, & Macedonici tam humana, tamque civili lamentatione felicem! eodem enim tempore, & quantum amississet principem, & qualem haberet, recognovit. Idem filios suos monuit ut funebri ejus lecto humeros subjicerent: atque huic exequiarum, illum honorem vocis adjecit, Non fore, ut postea id officium ab illis viro majori præstari posset. Ubi illa rot in curia jurgia? ubi tam multæ pro rostris altercationes? ubi maximorum ducum & civium tantorum togata prælia? Omnia nimirum ista præcipua veneratione prosequenda delevit moderatio.

13. Numidicus autem Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit: in qua, cum ei forte ludos Trallibus spectanti literæ redditæ essent, quibus scriptum erat, maximo senatus & populi consensu reditum illi in Urbem datum: non è

theatro prius abiit, quam spectulum ederetur: non lxtitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit, sed summum gaudium intra se continuit. Eundem constat pari vultu, & exulem fuisse & restitutum, adeo moderationis beneficio, medius semper inter secundas & adversas res animi firmitate versatus est.

14. Tot familiis in uno genere laudis enumeratis. Portium nomen velut expertus huiusce gloriæ silentio prætereundum? Negat fieri debere posterior Cato, non parvo summæ moderationis filius indicio. Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia & sanctitate in Urbem deportaverat: cuius ministerii gratia, senatus relationem interponi jubebat, ut Prætoriiis comitiis extra ordinem ratio ejus haberetur. Sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans quod nulli alii tribueretur, sibi decerni. Ac ne quid in persona sua novaretur, campestris experiri temeritatem, quam curiæ beneficio uti, satius esse duxit.

15. Ad externa jam mihi exempla transire conanti, M. Bibulus vir amplissimæ dignitatis, & summis honoribus functus, manus injicit: Qui cum in provincia Syria moraretur, duos egregios indolis filios suos à Gabinianis militibus occisos esse cognovit. Quorum interfectores ad eum victos regina Cleopatra misit, ut gravissimæ cladis ultionem arbitrio suo exigeret. At ille oblato beneficio, quo nullum majus lugenti tribui potuerat, dolorem moderationi cedere coegit; carnificesque sanguinis sui, intactos è vestigio ad Cleopatram reduci iussit. Edicendo, potestatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere.

EXTERNA.

1. Tarentinus Architas, dum se Pythagoræ præceptis

ceptis Metaponti penitus immergit, magno labore longoque tempore solidum opus doctrinæ complexus, postquam in patriam revertitur, ac rura sua revifere cœpit, animadvertit negligentia villici corrupta & perditâ: intuensque male meritum: Sumpsissem, inquit, à te supplicium, nisi tibi iratus essem: Maluit enim impunitum dimittere, quam propter iram gravius iusto punire.

2. Nimis liberalis Architz moderatio, Platonis temperatior: nam cum adversus delictum servi vehementius exarsisset, veritus ne ipse modum vindictæ dispicere non posset, Spensippo amico castigationis arbitrium mandavit; deforme sibi futurum existimans, si commisisset, ut patem reprehensionem culpæ servi, & animadversio Platonis mereretur. Quo minus miror, quod in Xenocrate discipulo suo tam constanter moderatus fuit. Audierat, eum de se multa impie locutum: sine ulla cunctatione criminationem respuit. Instabat certo vultu index, causam quærens cur sibi fides non haberetur: adjecit, non esse credibile, ut quem tantopere amaret, ab eo invicem non diligeretur. Postremo cum ad jusjurandum inimicitias ferentis malignitas confugisset; ne de perjurio ejus disputaret, affirmavit, nunquam Xenocratem illa dicturum fuisse, nisi ea dici expedire sibi judicasset. Non in corpore mortali, sed in arce cœlesti, & quidem armatum animum ejus, vitæ stationem putes peregisse, humanorum vitiorum incurfus à se invicta pugna repellentem, cunctosque virtutis numeros altitudinis suæ sinu clausos custodientem.

3. Nequaquam Platoni literarum commendatione par Syracusanus Dion: sed quod ad præstandam moderationem attinet, vehementioris experimenti. Patria pulsus à Dionysio tyranno, Megaram perferat: ubi cum Theodorum principem ejus urbis domi convenire veller, neque admitteretur, multum

diuque ante fores retentus, comiti suo, Patienter hoc ferendum est, ait: forsitan enim & nos, cum in gradu dignitatis nostræ essemus, aliquid tale fecimus. Quæ tranquillitate consilii, ipse sibi conditionem exilii placidiorem reddidit.

4. Thrasybulus etiam hoc loci apprehendendus est: qui populum Atheniensem XXX. tyrannorum sævitia sedes suas relinquere coactum, dispersamque & vagam vitam miserabiliter exigentem, animis patiter atque armis confirmatum, in patriam reduxit. Insignem deinde restitutione libertatis victoriam clariorem aliquanto moderationis laude fecit. Plebiscitum enim interposuit, nequa præteritarum rerum mentio fieret: hæc obliuio, quam Athenienses *ἀμνηστία* vocant, concussam & labentem civitatis statum, in pristinum habitum revocavit.

5. Non minoris admirationis ilud: Stasippus Tegeares, hortantibus amicis ut gravem in administratione reipublicæ æmulum, sed alioqui probum & ornatum virum, qualibet ratione vel tolleretur vel summooveret, negavit se facturum, ne, quem in tutela patriæ bonus civis locum obtineret, malus & improbus occuparet: seque potius vehementi adversario urgeri, quam patriam egregio advocatione carere præoptavit.

6. Pittaci quoque moderatione pectus instructum, qui Alceam poëtam, & amaritudine odii, & viribus ingenii adversus se pertinacissime usum, tyrannidem à civibus delatam adeptus, tantummodo quid in opprimendo posset, admonuit.

7. Hujus viri mentio subjicit ut de septem sapientium moderatione referam. A piscatoribus in Milesia regione verriculum trabentibus, quidam jactum emerat. Extracta deinde magni ponderis aurea mensa Delphica, orta controversia est: illis piscium se capturam vendidisse affirmantibus, hoc fortunæ tractus se emissee dicente. Quæ conditione pro-

propter novitatem rei. & magnitudinem pecuniarum, ad universum ejus civitatis populum delata, placuit Apollinem Delphicum consuli, cuinam adjudicari mensa deberet. Deus respondit, illi esse dandam, qui sapientia ceteros praeferret, his verbis :

“Οὐδὲν πάντων τῶν τούτων, τὸ τὸ πρῶτον αἰεὶ δὴν.

Tum Milesii consensu Thaleti mensam dederunt : ille cessit eam Bianti, Bias Pittaco, is protinus alii ; deincepsque per omnium septem sapientium orbem ad ultimum ad Solonem pervenit : Qui & titulum amplissimae sapientiae, & praemium ad ipsum Apollinem transtulit.

8. Arque ut Theopompo quoque Spartanorum regi moderationis testimonium reddamus : cum primus instituisset, ut Ephori Laeetamone crearentur, ira futuri regis potestati oppositi, quemadmodum Romae consulari imperio trib. pleb. sunt objecti : atque illi uxor dixisset, id igisse illum, ut filiis minorem potestatem relinqueret : Relinquam, inquit, sed diuturniorem. Optime quidem : ea enim demum tuta est potentia, quae viribus suis modum imponit. Theopompos igitur legitimis regnum vinculis constringendo, quo longius à licentia retraxit, hoc propius ad benevolentiam civium admovit.

9. Antiochus autem à L. Scipione ultra Taurum montem imperii finibus summotus, cum Asiam provinciam, vicinasque ei gentes amisisset : gratias agere Pop. Rom. non dissimulanter tulit, quod nimis magna procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur. Et sane nihil est tam praeclarum, aut tam magnificum, quod non moderatione temperari desideret.

CAP. II. DE RECONCILIATIONE.

1 M. <i>Æmili</i> Lepidi, & M. <i>Fulvii</i> <i>Lacii</i> censorum. 2 M. <i>Livii</i> <i>Salinatoris</i> , & C. <i>Claudii</i> <i>Neronis</i> consulum. 3 P. <i>African</i> majoris & Tl. <i>Sempronii</i> <i>Græchi</i> . 4 M. <i>Tullii</i> <i>Ciceronis</i> & A. <i>Gabinii</i> .	5 P. <i>Clodii</i> <i>Pu'chri</i> , & L. <i>Cornelii</i> <i>Lentuli</i> . 6 L. <i>Caninii</i> <i>Galli</i> , & C. <i>Antonii</i> . 7 M. <i>Cællii</i> <i>Rufi</i> , & Q. <i>Pompeii</i> .

QUæ quoniam multis & claris auctoribus illustrata est, transigrediamur ad egregium humani animi affectum ab odio ad gratiam deflexum; & quidem eum lato stylo prosequamur. Nam si placidum mare ex aspero, cælumq. ex nubilo serenum hilari aspectu sentitur, si bellum pace mutatum, plurimum gaudii affert: offensarum etiam acerbitas deposita, candida relatione celebranda est.

1. M. *Æmilius* *Lepidus* bis consul, & Pontifex Max. splendoriq; honorum par gravitate vitæ, diutinas ac vehementes inimicitias cum *Fulvio* *Flacco* ejusdem amplitudinis viro gessit. Quas, ut simul censores renuntiati sunt, in campo deposuit: existimans, non oportere eos privatis odiis dissidere, qui publice summa juncti essent potestate. Id judicium animicjus & præsens ætas comprobavit, & nobis vereres Annallum scriptores laudandum tradiderunt.

2. Sicoti *Livii* quoque *Salinatoris* finiendarum simultatum illustre consilium ignotum posteritati esse voluerunt. Is namque etsi *Neronis* odio ardens in exilium profectus fuerat, testimonio ejus præcipue afflictus, tamen postquam eum inde revocatum cives collegam sibi in consulatu dederunt, & ingenii sui, quod erat acerrimum, & injuriæ, quam gravissimam acceperat, oblivisci sibi imperavit: Nec si dissidenti animo consortionem imperii usurpare voluisse, pertinacem se exhibendo inimicum, malum consulem ageret. Quæ quidem mentis ad tranquilliorē

liorem habitum inclinatio, in aspero ac difficili temporum articulo plurimum salutis Urbi, atque Italix attulit: quia pari virtutis impetu connisi, terribiles Pœnicas vires contuderunt.

3. Clarum etiam in Africano superiore ac Ti. Graccho depositarum inimicitiarum exemplum. Si quidem ad cuius mensæ sacra, odio dissidentes venerant, ab ea & amicitia & affinitate juncti discesserunt: Non contentus enim Scipio, auctore senatu, in Capitolio, Jovis epulo cum Graccho concordiam communicasse; filiam quoque ei Corneliam protinus ibi despondit.

4. Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo Urbe expulerat. Idemque P. Vatinius dignitati suæ semper infestum, duobus publicis judiciis tutatus est, ut sine ullo crimine levitatis, ita cum aliqua laude. Quia speciosius aliquanto injuriæ beneficiis vincatur, quam mutui odii pertinaciæ pensantur.

5. Ciceronis autem factum adeo visum est probabile, ut imitari id ne inimicissimus quidem illi P. Pulcher dubitaverit: qui incesti crimine à tribus Lentulis accusatus, unum ex his ambitus reum patrocínio suo protexit. Atque in animum induxit, & judicem & Prætozem, & Vestis ædem inuens, amicum Lentulo agere: inter quam ille salutem ejus fædo crimine obruere cupiens, hostili voce peroraverat.

6. Caninius autem Gallus reum pariter atque accusatorem admirabilem egit, & C. Antonii, quem damnaverat, filiam in matrimónium ducendo, & M. Colonium à quo damnatus fuerat, rerum suarum procuratorem habendo.

7. Cælii vero Rufi ut vita inquinata, ita misercordia, quam Q. Pompeio præstitit, probanda: cui à se publica quæstione prostrato, cum mater Cornelia

fidei commissa prædia non redderet, atq; iste auxilium suum literis implorasset; pertinacissime absenti adfuit. Recitavit & ejus epistolam judicio ultimæ necessitatis indicem; qua impiam Corneliz avaritiam subverrit; factum propter eximiam humanitatem, ne sub Cælio quidem auctore repudiandum.

CAP. III.

DE ABSTINENTIA ET CONTINENTIA.

CUJUS EXEMPLA
ROM. SUNT.

- 1 P. Scipio Africanus major pro. of.
- 2 M. Cato Uicensis propr.
- 3 Nero Claudius Drusus & Antonia.
- 4 Cn. Marcius Coriolanus.
- 5 Mv Curius Dentatus cos.
- 6 C. Fabricius Lucinus cos.
- 7 Q. Ælium Tubero Catus cos.
- 8 L. Æmilius Paulus pro. of.
- 9 Legiti Rom. Q. Fabius Gur-

gus, & Cn. Fabii Pictore,
& Q. Ogulnius.

- 10 L. Calpurnius Progi cos.
- 11 M. Cato senior cos.
- 12 M. Cato Uicensis.
- 13 P. Scipio Æmilian.
- 14 P. Romanus.

EXTERNA SUNT.

- 1 Pericles Atheniensis.
- 2 Sophocles Atheniensis.
- 3 Xenocrates Academicus.
- 4 Diogenes Cynicus.

Magna cura, præcipuoque studio referendam est, quantopere libidinis & avaritiæ furori similes impetus ab illustrium virorum pectoribus, consilio ac ratione summoti sunt. Quia demum si penares, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, ubi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vendicaverit. Nam quo istæ generis humani certissimæ pestes penetraverint, ibi injuria dominatur, infamia flagrat. Quibus longius relictis, contrarios tam diris vitiis mores commemoremus.

I. Quantum & vicissimum annum agens Scipio, cum in Hispania Carthagine oppressa, majoris Carthaginis capiendæ complisset auspicia, multosque obsides,

obsides, quos in eaurbe Pœni clausos habuerant, in suam potestatem redegisset; eximix inter eos formæ virginem, ætatis adultæ, & juvenis, & coelebs, & victor, postquam comperit illustri loco inter Celtiberos notam, nobilissimoque gentis ejus Indibili desponsam, accersitis parentibus, & sponso inviolatam tradidit. Aurum quoque quod pro redemptione puellæ allatum erat, summæ dotis adiecit. Qua continentia ac munificentia Indibilis obligatus, Celtiberorum animos Romanis applicando, meritis ejus gratiam debitam retulit.

2. Verum ut hujus viri abstinentiæ testis Hispania, ita M. Caronis Epiros, Achaia. Cyclades insula, maritima pars Asiæ, provincia Cyprios. Unde cum pecuniæ deportandæ ministerium sustineret, tam aversum animum ab omni Venere, quam à lucro habuit, in maxima utriusque intemperantiæ versatus materia: Nam & regis divitiæ potestate ipsius continebantur, & fertilissimæ deliciarum tot egregiæ urbes, necessaria totius navigationis divitacula erant. Atque id Minatius Rufus, Cypriacæ expeditionis fidus comes, scriptis suis significat: Cujus testimonium non amplector: proprio enim argumento laus ista nititur, quoniam ex eodem naturæ utero & continentia nata est, & Cato.

3. Drusum etiam Germanicum, eximiam Claudiæ familiæ gloriam, patriæque rarum ornamentum, & quod super omnia est, operum suorum probum, ætatis magnitudine, vitrico pariter ac fratri Augustis, duobus reipub. divinis oculis, mirifice respondentem, consistere usum Veneris intra conjugis charitatem clausum tenuisse. Antonia quoque femina laudibus virilem familiæ suæ claritatem supergressa, amorem mariti egregia fide pensavit: quæ post ejus excessum, forma & ætate florens, cubiculum socrus pro conjugio habuit: in eodemque foro alterius adolescentiæ vigor extinctus est, alterius

rius viduitatis experientia consensuit. Hoc cubiculum talibus experimentis summam imponat.

4. Deinceps iis vacemus, quorum animus aliquando in momento ponendi pecuniam nunquam vacavit. Cn. Marcius Patritius gentis adolescens, Anci regis clara progenies, cui Corioli Volscorum oppidum captum cognomen adiecit, cum editis conspicuus fortitudinis operibus à Postumio Cominio consule, ac curata oratione apud milites laudatus, omnibus donis militaribus, & agri C. iugeribus, & decem captivorum electione, & totidem ornatis equis, centenario bouum grege, argentoque quantum sustinere voluisset, donaretur: nihil ex his, præter unius hostis captivi salutem, equumque quo in acie uteretur accipere voluit. Qua tam circumspecta animi moderatione, nescias utrum maiore cum laude præmeruerit, an rejecerit.

5. M. V. autem Curius exactissima norma Romanæ frugalitatis, idemque fortitudinis perfectissimum specimen, Samnitium legatis agresti se in scamno sedentem foco, atque ligneo catillo cœnantem (quales epulas, apparatus indicio est) spectandum præbuit. Ille enim Samnitium divitias contempsit, Samnites ejus paupertatem mirati sunt. Nam cum ad eum magnum auri pondus publice missum attulissent benignis verbis invitatus, ut eo uti vellet, vultu risu solvit, protinusque, Supervacuum, inquit, ne eam ineptæ legationis ministri, narrate Samnitibus M. V. Curium malle locupletibus imperare, quam ipsum fieri locupletem: atque istud ut pretiosius ita malo hominum excogitatum munus referro te, mementote, me nec acie vinci, nec pecunia corrumpi posse.

Idem cum Italia Pyrrhum regem exegisset, nihil omnino ex præda regia, quæ exercitum Urbemque diraverat, attigit. Decretis etiam à senatu septem iugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta

popularis assignationis modum non excessit : parum idoneum reipubl. civem existimans, qui eo quod re-
aliquis tribueretur, contentus non esset.

6. Idem sensit Fabricius Luscinus, honoribus & auctoritate omni cive temporibus suis major, censu
formar unicuique pauperrimo : qui à Samnitibus, quos
ad universos in clientela habebat, decem aris, & quin-
daque pondo argenti, totidemque servos sibi missos.
apud Samnium remisit, continentiz suæ beneficio sine
pecunia prædives, sine usu familiarum abunde comitatus :
re va quia locupletem illum faciebat, non multa possidere,
sed modica desiderare. Ergo domus ejus, quemad-
modum ære & argento & mancipiis Samnitium va-
lens ; ita gloria ex his contemptis parva, referta fuit.
Consentanea repudiatis donis Fabricii vota exite-
runt : legatus enim ad Pyrrhum profectus, cum apud
eum Cyneam Thessalum narrantem audisset, quen-
dam Atheniensem clarum sapientia, suadere, ne quid
aliud homines quam voluptatis causa facere vellent :
pro monstro eam vocem accepit, continuoque Pyr-
rho & Samnitibus istam sapientiam deprecatus est.
Licet Athenæ doctrina sua gloriantur, vir tamen pru-
dens, Fabricii de refectione, quam Epicuri maluit
præcepta : quod eventus quoque indicavit. Nam quæ
urbis voluptati plurimum tribuit, imperium maxi-
mum amisit : quæ labore delectata est, occupavit.
Et illa libertatem tueri non valuit, hæc etiam dona-
re potuit.

7. Curii & Fabricii Q. Ælium Tuberonem co-
gnomine Catum discipulum fuisse merito quis exi-
stimaverit : cui consularum gerenti, cum Ætolorum
gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, &
exquisita arte fabricata, per legatos misisset, qui su-
periori tempore gratulandi causa ad eum profecti
retulerant, fictilia se in ejus mensa vasa vidisse ; mo-
nitos ne continentiz quasi paupertati succurren-
dum putarent, cum suis sarcinis abire jussit. Q. m

bene Aetolicis domestica prztulerat, si frugalitatis ejus exemplum posterior ætas sequi voluisset! Nunc quo ventum est! à servis vix impetrari potest, ne eam supellectilem fastidiant, qua tunc consul uti non erubuit.

8. At Perse rege devicto Paullus, cum Macedonicis opibus veterem atque hæreditariam urbis nostræ paupertatem eo usq; satiasset, ut illo tempore primum populus Rom. tributis prztstandi onere se liberaret; penates suos nulla ex parte locupletiores fecit: Præclare secum æctum existimans, quod ex illa victoria alii pecuniam, ipse gloriam occupasset.

9. Atque huic animi ejus judicio Q. Fabius Gurgæ, Cn. Fabii Pictores, Q. Ogulnius subscripserunt: qui legati ad Ptolemæum regem missi, munera quæ ab eo privatim acceperant, in ærarium, & quidem prius, quam ad senatum legationem referrent, detulerunt: de publico scilicet ministerio nihil cuiquam, præter laudem bene administrati officii, accidere debere judicantes: Jam illud humanitatis senatus, & attentæ majorum disciplinæ indicium est: data sunt enim legatis, quæ in ærarium reposerant, non solum patrum conscriptorum decreto, sed etiam populi permissu, eaque legatis quæstores prompte unicuique distribuerunt. Ita in iisdem Ptolemæi liberalitas, legatorum abstinentia, Senatus ac populi Romani æquitas debitam probabilis facti portionem obtinuit.

10. Fabiorum & Ogulnii continentia Calpurnium Pisonem in consimili genere laudis æmulum fuisse, res ipsa documento est. Consul gravi fugitivorum bello à se liberata Sicilia, eos, quorum præcipua opera vius fuerat, imperatorio more donis prosequens: inter quos filium suum locis aliquot præliatum fortissime, titulo trium librarum aureæ coronæ decoravit; præfatus, non oportere à magistratu e publica pecunia erogari, quod in ipsius do-
mum

num rediturum esset : tantumque pondus se testamento adolescenti legaturum promisit : ut honorem publice à duce, pretium à patre privatim acciperet.

11. Age, si quis hoc seculo vir illustris pallibus hædinis pro stragulis utatur, tribusque servis comitatus Hispaniam regat, & quingentorum æssium sumptu transmarinam provinciam petat, eodem cibo eodemque vino, quo nautæ, uti contentus sit, nonne mirabilis existimeretur? Atque ista patientissime superior Cato toleravit, quia illum grata frugalitatis consuetudo, in hoc genere vitæ, cum summa dulcedine continebat.

12. Multum à prisca continentia spatio annorum posterior Cato discedit, utpote in civitate jam divite & lautitia gaudente natus. Is camen cum bellis civilibus interesset, filium secum trahens, duodecim servos habuit, numero plures, quam superior : temporum diversis moribus, pauciores.

13. Exultat animus maximorum virorum memoriam percurrent. Scipio Æmillianus post duos inclutos consulatus, totidemque suæ præcipuæ gloriæ triumphos, septena servis sequentibus officio legationis functus est : Et puto Carthaginiæ ac Numantiæ spoliis comparare plures potuerat ; nisi operum suorum ad se laudem, manubias ad patriam redundare maluisset. Itaque cum per socios & exterarum gentes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur : nec quantum auri & argenti, sed quantum amplitudinis pondus secum ferret, æstimabatur.

14. Continentia vero etiam in universæ plebis animis sæpenumero cognita est, sed abunde erit, longè inter se distantium seculorum, duo ex his exempla retulisse. Pyrrhus imperus sui terrore solutus, ac jam Epiroticis armis languentibus, benevolentiam populi Rom. mercari, quia virtutis debilitate nequiverat, cupiens ; pene totum regiarum opus appar-

apparatum in urbem nostram transfulerat. Cæterum cum & magni pretii, & varii generis à legatis ejus, tam virorum quam feminarum apta usui munera circa domos ferrentur, nulla cuiquam dono janua patuit. Tarëntinæque petulantix animosus magis quam efficax defensor, haud scio majore cum gloria hujus urbis moribus, quam armis repulsus sit. In illa quoque procella, quam C. Marius & L. Cinna reip. infllexerant, abstinencia populi Roman. mirifica conspecta est. Nam cum à se proscriptorum penates vulgi manibus diripiendos objecissent; inveniri potuit nemo qui è civili jactura prædam peteret. Unus enim quisque se ab his perinde ac à sacris ædibus abstinuit. Quæ quidem tam misericors continencia plebis, tacitum crudelium victorum convitium fuit.

E X T E R N A.

1. Ac ne ejusdem laudis commemorationem externis invidemus: Pericles Atheniensium princeps, cum tragicædiarum scriptorem Sophoclem in Prætura collegam haberet, atque is publico officio undique districtus, prætereuntis ingenui pueri formam impensioribus verbis laudasset: intemperantiam ejus increpans, dixit: Prætori non solum manus à pecuniæ lucro, sed etiam oculos à libidinoso aspectu continentes esse debere.

2. Sophocles autem ætate jam senior, cum ab eo turba quidam quæreret, an etiamnum rebus Veneris uteretur: Dii meliora, inquit. Libenter enim istius uteremur, tanquam ex aliqua furiosa profugi dominatione.

3. Aque abstinentis senectæ Xenocratem fuisse accepimus; cujus opinionis non parva fides erit: narratio quæ sequitur. Thryne nobile Athenis scortum juxta eum vino gravem in pervigilio occubuit, pignore cum quibusdam juvenibus posito, an tem-

perant-

perantiam ejus corrumpere posset: Quam nec tactu, nec sermone aspernatus, quoad voluerat in sinu suo morari, irritam propositi demisit. Factum sapientia imbuti animi abstinens. Sed meretriculæ quoque dictum perquam facerem: Deridentibus enim se adolescentibus, quia tam formosa, tamque elegans poti senis animum illecebris pellicere non potuisset, pactumque victoriae pretium flagitantibus: de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse, respondit. Potestne hæc Xenocratis continentia à quoquam magis vere, magisque proprie demonstrari, quam ab ipsa meretricula expressa est? Phryne pulchritudine sua, nulla ex parte constantissimam ejus abstinenciam labefecit.

Quid rex Alexander? an divitiis eum quaterere potuit? ab illo quoque statuam & quidem æque frustra tentaram pueres. Legatos ad eum cum aliquot talentis miserat, quos in Academiam perductos, solito sibi, id est, modico apparatu, & admodum parvis copiis excepit. Postero die interrogantibus, cuiusnam adnumerari pecuniam vellent: Quid? vos, inquit, hesternæ cœna non intellexistis ea me non indigere? Ita rex philosophi amicitiam emere voluit: philosophus regi suam vendere noluit.

4. Alexander vero cognomen invicti affectus; statu continentiam Diogenis Cynici vincere non potuit: Ad quem, cum in sole sedentem accessisset, hortareturque ut si qua sibi vellet præstari, indicaret: reisque quemadmodum erat in crepidine collocatus, sordiditæ appellationis, sed robustæ vir præstantiæ: Mor, inquit, de cæteris: interim à sole mihi velim non esse obstit. Quibus verbis illa nimirum inhæsit sententia: Alexander Diogenem gradu suo divitiis pellectentat; celerius Darium armis. Idem Syracusis, cum olera ei lavanti Aristippus dixisset; Si Dionysium adulare velles, ista non esses. Imo, inquit, si ista esse velles, non adulares Dionysium.

CAP. IV.

DE PAUPERTATE LAUDATA.

1 P. Valerii Poplicolæ.	6 M. Atilii Reguli procos.
2 Agrippæ Menenii Lavati.	7 L. Quintii Cincinnati dict.
3 C. Fabricii Lusini, & Q. Æ-	8 Ælie familie.
mili Papi.	9 Q. Ælii Tuberonis, & L. Æ-
4 Ducum ex agris ad magistra-	milii Pauli.
tus accessorum.	10 Cn. Cornelii Scipionis.
5 C. Atilii Reguli Serrani cos.	11 M. Æmilii Scauri.

MAXIMA ornamenta esse matronis liberos, apud Pomponium Rufum Collectorum libro invenimus: Cornelia Gracchorum mater cum Campana matrona apud illam hospita, ornamenta sua illo seculo pulcherrima ostenderet: traxit ea sermone, quousque è schola redirent liberi: Et hæc inquit, ornamenta mea sunt. Omnia nimirum habet, qui nihil concupiscit: eo quidem certius, quam qui cuncta possidet: Quia dominium rerum colla solet, bonæ mentis usurpatione nullum tristioris fortune recipit incursum. Itaque quorsum attinet, a divitiis in prima felicitatis parte, aut paupertate in ultimo miseriarum statu ponere? cum & illarum frons hilares multas intus amaritudinibus sit repleta: & hujus horridior aspectus solidis & certis bonis abundet. Quod melius personis, quam veris representabitur.

1. Regio imperio propter nimiam Tarquinii superbiam finito, consulatus initium Valerius Poplicola cum Junio Bruto auspiciatus est. Idem postea tres consulatus acceptissimos populo Regibus: & plurimorum ac maximorum operum preterito, titulum imaginum suarum amplificavit: cum interim fastorum illud columnen patrimonio ne

exregularum quidem impensam sufficiente decessit : ideoque publica pecunia ductæ sunt. Non attinet ul-
teriore disputatione tanti viri paupertatem scrutari :
abunde enim patet, quid vivus possederit, cui mortuo
lectus funebris, & rogos defuit.

2. Quantæ amplitudinis Agrippam Menenium
fuisse arbitremur, quem senatus & plebs pacis inter
se faciendæ auctorem legit ? Quantus scilicet esse de-
buit arbiter publicæ salutis. Hic nisi à populo collatis
in capita sextantibus funeratus esset, ita pecuniæ
inops decessit, ut sepulturæ honore caruisset. Verum
Idem perniciose seditione dividua civitas, manibus
Agrippæ in unum contrahi voluit : quia eos pauperes
quidem, sed sanctas animadverterat : Cujus ut su-
perstitis nullum fuit, quod in censum deferretur, ita
& extincti, hodieque amplissimum est patrimonium
Romans concordia.

3. In C. vero Fabricii, & Q. Æmilii Papi princi-
pum seculi sui domibus argentum fuisse confite-
re oportet : uterque enim patellam decorum & sali-
num habuit. Sed eo lautior Fabricius, quod patel-
lam suam corneo pediculo sustineri voluit. Papi
quoque satis animose, qui cum hæreditatis nomine
ea accepisset, religionis causa abalienanda non
putavit.

4. Illi etiam prædivites, qui ab aratro accersaban-
tur ut coss. fierent, voluptatis causa sterile atque
æstuosissimum Pupinæ solum versabant : deliciarum-
que ignari, vastissimas glebas plurimo cum sudore
dissipabant : imo vero quos pericula reipubl. impe-
ratores asserebant, angustia rei familiaris (quid ces-
so proprium nomen veritati reddere ?) bubulcos
fieri cogeabant.

5. Atilium autem, qui ad eum accersendum à se-
natu missi erant ad imperium populi Rom. suscipi-
endum, semina spargentem viderunt : sed illæ rustico
opere attritæ manus salutem publicam stabilierunt :

ingentes hostium copias pessunderunt. Quæque modo arantium bouum jugum rexerant, triumphasti currus habenas retinuerunt: nec fuit iis ruboreburneo scipione deposito, agrestem stivam arata repetere. Potest pauperes consolari Atilius, sed multo magis docere locupletes, quam non sit necessaria solidæ laudis cupidini nimis anxia divitiarum comparatio.

6. Ejusdem nominis & sanguinis Atilius Regulus primi Punici belli gloria, cladesque maxima: cum in Africa insolentissimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogarum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognoscere consulibus scripsit: Villicū in agello, quem septem jugerum in Pupinia habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium, amoto inde rustico instrumento discessisse. Ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde oror ac liberi sui alerentur. Quæ postquam senatus à coss. accepit, & agrum Atilii illiocolendum locari, & alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, resque quas amiserat, redimi publice jussit. Tanti arario nostro virtutis Atiliani exemplum, quo omnis ætas Romana gloriabitur, stetit.

7. Æque magna latifundia L. Quinctii Cincinnati fuerunt: septem enim jugera agri possedit. ex hisce tria, quæ pro amico ad ararium obsignaverat, multæ nomine amisit. Pœnam quoque pro filio Cæsone, quod ad causam dicendam non occurrisset, hujus agelli reditu solvit. Et tamen ei quatuor jugera aranti, non solum dignitas patris familix constitit, sed etiam dictatura delata est. Anguste se habitare nunc putat, cujus domus tantum pater quantum Cincinnati rura patuerunt.

8. Quid Ælia familia? quam locuples? sexdecim eodem tempore Ælii fuerunt, quibus una domuncula

quia erat eodem loci, quo nunc sunt Mariana monumenta: & unus in agro Veiente fundus, minus multo cultores desiderans, quam dominos habebat. Inque Maximo & Flaminio spectaculi locus: quæ quidem loca ob virtutem publice donata possidebant.

9. Eadem gens nullum ante scrupulum argenti habuit, quam Paullus, Perse rege devicto, Q. Ælio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti ex præda donaret. Taceo enim quod princeps civitatis filiam ei nuptum dedit, cujus penates tam jejunos pecunia videbat: Quin ipse quoque adeo inops decessit, ut nisi fundus, quem unum reliquerat, venisset, uxor ejus dotem unde reciperet, non extitisset. Animi virorum & feminarum vigeant in civitate; eorumque bonis, dignitatis æstimatio cunctis in rebus ponderabatur: hæc imperia conciliabant, hæc jungebant affinitates: hæc in foro, hæc in curia, hæc intra privatos parietes plurimum poterant. Patris enim rem unusquisque, non suam augere properabat: pauperque in divite, quam dives in paupere imperio versari malebat. Atque huic tam præclaro proposito illa merces reddebatur, quod nihil eorum quæ virtuti debentur, emere pecunia licebat, inopiæque illustrium virorum publice succurrebatur.

10. Itaque cum secundo Punico bello Cn. Scipio ex Hispania senatui scripisset, petens ut sibi successor mitteretur, quia filiam virginem adultæ jam ætatis haberet, neque ei sine se dos expediri posset: senatus ne republ. bono duce careret, patris sibi partes desumpsit: consilioque uxoris, ac propinquorum Scipionis constituta dote, summam ejus ex ærario erogavit, ac puellam nuptum dedit. Dotis modus XI. millia æris fuit. In quo non solum humanitas Patrum conscriptorum, sed etiam habitus veterum patrimoniorum cognosci potest. Namque adeo fuerunt acta, ut Tatia Cæsonis filia maximam

dotem ad virum X. millia æris attulisse visa sit : & Megullia, quia cum quinquaginta millibus æris mariti domum intravit, Doratæ cognomen invenerit. Ideo senatus Fabricii Luscini, Scipionisque filias ab îndotatis nuptiis liberalitate sua vindicavit : quoniam paternæ hæreditati præter optimam gloriam nihil erat quod acceptum referrent.

17. M. autem Scaurus quantulam à patre hæreditatem acceperit, in primo libro eorum, quos de vita sua scripsit, refert : Alii enim, sibi decem sola mancipia, totumque censum quinque atque triginta millium nummum relictum. In hac penuria ille futurus senatus princeps nutritus est spiritus.

Hæc igitur exempla respicere, his acquiescere solatis debemus, qui parvulos census nostros nunquam querelis vacuos esse sinimus. Nullum aut admodum parvi ponderis argentum, paucos servos, septem jugera aridæ terræ, indigentia domi, publice impensa funera, inopes dorum filias ; sed egregios consulatus, mirificas dictaturas, innumerabiles triumphos cernimus. Quid ergo mediam fortunam, quasi præcipuum generis humani malum, diuturnis convitiis laceramus ? quæ ut non abundantibus, ita fidis uberibus Poplicolas, Æmilios, Fabricios, Curius, Scipiones, Scauros, hisque paria robora virtutis aluit. Exsurgamus potius animis, pecuniæque aspectu debilitatos spiritus pristini temporis memoria recreemus : Namque per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia restia, & æternos Vestæ focos, fistilibus etiamnum vasis contentos iuro ; nullas divitias talium virorum paupertati posse præferri.

CAP. V.

DE VERECUNDIA.

- 1 Populi Romani.
- 2 C. Terentii Varronis Cos.
- 3 C. Cicerei candidati.
- 4 L. Licinii Crassi candidati.
- 5 C. Pomp. magis proc.

6 C. Julii Cæsaris dictatoris.

EXTERNORUM.

- 1 Spuriæ Etrusci.
- 2 Legatorum Spartanorum.

AQua tempestivus ad verecundiam transitus videtur. Hæc enim iustissimis viris præcepit ut privatas facultates negligerent, publicas quam amplissimas esse cuperent. Digna cui perinde atque cœlesti numini extruantur templa, aræque consecrentur: quia parens est omnis honesti consilii, tutela solennium officiorum, magistra innocentie, chara proximis, accepta alienis, omni loco, omni tempore favorem præ se ferens vultum.

1. Sed ut à laudibus ejus ad facta veniamus; A condita Urbe usque ad Africanum, & T. Longum cons. promiscuus senatui & populo spectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quisquam ex plebe ante Patres conscriptos in theatro spectare sustinuit: Adeo circumspecta nostræ civitatis verecundia fuit. Quæ quidem certissimum sui documentum etiam illo die exhibuit, quo L. Flaminius extrema in parte theatri constitit. Quia à M. Catone & L. Flacco censoribus senatu morus fuerat, consulatus jam honore defunctus, frater etiam T. Flaminii, Macedoniæ Philippique victoris: Omnes enim eum transire in locum dignitati suæ debitum coegerunt.

2. Confregit rempublicam Terentius Varro Cannensis pugne temerario ingressu: idem delatam sibi ab universo senatu & populo dictaturam recipere

pere non sustinendo, pudore culpam maximæ cladis redemit. Effecitque ut clades deorum iræ, modesti ipsius moribus imputaretur. Itaque titulo imaginis ejus speciosius non recepta dictatura, quam aliorum gesta adscribi potest.

3. Nos autem ad præclarius verecundiæ opus transgrediamur. Magna cum invidia fortuna Prætorii comitiis Africani superioris filium Cn. Scipionem, & scribam Cicereium in campum deduxerat, atque nimis impotens sermone vulgi carnebatur, quod tanti viri sanguinem clientelamque comitali cerramine confuderat. Cæterum crimen ejus in suam laudem Cicereius convertit. Nam ut vidit omnibus se centurijs Scipioni anteferri, templo descendit, abjectaque candida toga competitoris sui suffragatorem agere cœpit; ut scilicet Præturam melius Africani memoriz concederet, quam sibi vendicaret. Nec minimum est verecundiæ precium: Scipio tunc honorem adeptus est: Cicereio tamen magis gratulati sunt.

4. Ac ne protinus comitiis abeamus, consulatum petens L. Crassus, cum omnibus candidatorum more circum forum supplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit ut id præsentem Q. Scævola gravissimo & sapientissimo viro socero suo faceret. Itaque rogabat eum ut à se, dum ineptæ rei deserviret, discederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candidæ togæ suæ respectum agens.

5. Pompeius autem Magnus Pharsalica acie victus à Cæsare, cum postero die Larissum intraret, oppidique illius universus populus obviam ei processisset: Ite, inquit, & istud officium præstare victori. Dicerem, non dignus qui vinceretur, nisi à Cæsare superatus esset: certe modestus in calamitate. Nam quia dignitate sua uti jam non poterat, usus est verecundia.

6. Quam præcipuam in C. quoque Cæsare fuisse, & sæpenumero apparuit, & ultimus ejus dies signifi-

signifi-
latus
divinu
tribus
diz
traqu
poris
mine
petur

1.
gestu
tis i
Spur
illu
tribu
vul
sua
din
2
tur
vib
ros
eju
qu
Q
en
un
q

significavit. Compluribus enim parricidarum violatus mucronibus, inter ipsum illud tempus, quo divinus spiritus mortali discernebatur à corpore, ne tribus quidem & viginti vulneribus, quin verecundia obsequeretur, absterri potuit: Siquidem utraque togam manu demisit, ut inferiori parte corporis testa collaberetur. In hunc modum non homines expirant, sed dii immortales sedes suas repetunt.

E X T E R N A.

1. Quod sequitur, externis adnectam, quia ante gestum est quam Erruriz civitas daretur. Excellentis in ea regione pulchritudinis adolescens nomine Spurina, cum mira specie complurium foeminarum illustrium sollicitaret oculos, ideoque viris ac parentibus earum se suspectum esse sentiret; oris decorem vulneribus confudit, deformitatemque sanctitatis suae fidem, quam formam irritamentum alienae libidinis esse maluit.

2. Athenis quidam ultimae senectutis, cum spectatum ludos in theatrum venisset, eumque nemo è civibus sessum reciperet; ad Lacedaemoniorum legatos forte pervenit. Qui hominis ætate moti, canos ejus & annos assurgendi officio venerati sunt, sedemque ei inter ipsos honoratissimo loco dederunt. Quod ubi fieri populus aspexit, maximo plausu alienae urbis verecundiam comprobavit. Ferunt tunc unum è Lacedaemoniis dixisse, Ergo Athenienses quid sit rectum, sciunt, sed id facere negligunt.

G A B. VI.

DE AMORE CONJUGALI.

CUJUS EXEMPLA.

ROM. SUNT.

- 1 Ti. Gracchus major.
- 2 C. Plautius Numida.
- 3 M. Plautius.
- 4 Iulia C. F. Cn. Magni.

5 Porcia, M. F. M. Bruti.

EXTERNA.

- 1 Artem fia Mausoli regis.
- 2 Hyfocratea Mithridatis regia.
- 3 Lacenz Minyarum.

A Placido, & leni affectu, ad æque honestum, verum aliquanto ardentiorẽ & concitatorẽ pergã; legitimique amoris, quasi quasdam imagines, non sine maxima veneratione contemplandas lectoris oculis subjiciam; valenter inter conjuges stabilitæ fidei opera percurrẽs, ardua imitatu, ceterum cognosci dritia. Quia excellentissima animadvertenti, ne mediocria quidem præstare, tubori oportet esse.

1. Ti. Gracchus anguibz domi suæ mare ac fœmina apprehensis, certior factus ab aruspice, mare dimisso, uxori ejus; femina, ipsi celerẽ obitum instare: salutarem conjugi potius, quam sibi partem augurii secutus, marem necari, fœminam dimitti jussit. sustinuitque in conspectu suo seipsum interitu serpentis occidi. Itaque Corneliam nescio utrum feliciorẽ dixerim, quod talem virum habuerit, an miseriorẽ, quod amiserit. O te Thessaliæ rex Admete crudelis, & diri facti crimine sub magno judice damnatum! qui conjugis tuæ fata pro tuis permutari passus es, eaque, ne tu extinguereris, voluntario obitu consumpta, lucem intueri potuisti. Et certe prius parentum indulgentiam tentaveras, fœmineo animo impar inventus.

2. Villior

2. Vilior Graccho iniquæ fortunæ victima, quamvis senatorii vir ordinis C. Plautius Numida. sed in consimili amore, par exemplum. Morte enim uxoris audita, doloris impotens, pectus suum gladio percussit. Interventu deinde domesticorum insepulchrum exsequi prohibitus, colligatusque, ut primum occasio data est scissis fasciis, & vulnere divulso, constanti dextera, spiritum luctus acerbitate permixtum, ex ipsis præcordiis & visceribus hausit. Tam violenta morte testatus, quantum maritalis flammæ illo pectore clausum habuisset.

3. Eiusdem ut nominis, ita amoris quoque M. Plautius. Nam cum imperio senatus classem sociorum sexaginta navium in Asiam reduceret, Tarentumque appulisset, & ibi uxor ejus Orestilla, quæ illum eum prosecuta fuerat, morbo pressa decessisset, funerata ea, atque in rogum imposita, inter officium ungendi, & osculandi, stricto ferro incubuit. Quem amici, sicut erat, rogatum & calcearum corpori conjugis junxerunt: ac deinde subjectis facibus, utrumque una cremaverunt. Quorum ibi factum sepulchrum Tarenti etiamnum conspicitur, quod vocatur ΤΩΝ ΦΙΛΟΤΥΤΩΝ. Nec dubito, quin, si quis modo extinctis sensus inest, Plautius, & Orestilla, fati consortione gestientes vultus tenebris intulerint: Sane ubi idem & maximus & honestissimus amor est, aliquanto præstat morte jungi, quam vita distrahi.

4. Consimilis affectus Juliæ C. Caesaris filiz annoratus est. Quæ cum ædilitiis comitiis Pompeii Magni conjugis sui vestem cruore respersam ex campo domum relatum vidisset; territa metu ne quæ ei vis esset allata, exanimis concidit, partumque, quem utero conceptum habebat, subita animi consternatione & gravi dolore corporis ejicere coacta est. Atque ita expiravit, magno quidem cum totius terrarum orbis detrimento: cujus tranquillitas

quillitas tot civilium bellorum truculentissimo furore perturbata non esset, si Cæsaris & Pompeii concordia communis sanguinis vinculo constricta mansisset.

5. Tuos quoque castissimos ignes Portia, M. Catonis filia, cuncta secula debita admiratione prosequuntur: Quæ cum apud Philippos victum & interemptum virum tuum Brutum cognosceres, quia ferrum non dabatur, ardentes ore carbones haurire non dubitasti, muliebri spiritu virilem patris exitum imitata. Sed nescio an hoc fortius, quod ille usitato, tu novo genere mortis absumpta es.

E X T E R N A.

1. Sunt & alienigeni amor amisti, obscuritate ignorantiz non obruti, è quibus paucos attrigisse satis erit. Gentis Cariz regina Artemisia virum suum Mausolum fato absumptum quantopere desideravit, leve est, post conquistorum omnis generis honorum, monumentique usque ad septem miracula provecti, magnificentiam argumentari. Quid enim aut eos colligas, aut de illo inclyto tumulo loquare, cum ipsa Mausoli vivum ac spirans sepulchrum fieri concupierit, eorum testimonio, qui illam extincti ossa porione aspersa bibisse tradunt?

2. Hypsicratea quoque regina Mithridatem conjugem suam effusis charitatis habenis amavit: propter quem præcipuum formæ suæ decorem in habitum virilem convertere voluptatis loco habuit: Tonsis enim capillis equo se & armis assuescit, quo facilius laboribus & periculis ejus interesset. Quin etiam victum à Cn. Pompeio per efferatas gentes fugientem, animo pariter & corpore infatigabili secuta est: Cujus tanta fides asperarum arque difficilium rerum Mithridati maximum solatium, & jucundissimum lenimentum fuit: cum domo enim & penaribus vagari se credidit, uxore simul exulante.

Veram

Verum quid Asiæ, quid barbaræ immensas solitudines, quid latebras Pontici sinus scrutor? cum splendidissimum totius Græciæ decus Lacedæmon, præcipuum uxoris fidei specimen nostris ostendet oculis, plurimis & maximis patriæ suæ laudibus admiratione facti comparandum.

3. Minyæ, quorum origo ex inclyto sociorum Jasonis numero Lemniorum in insula concepta, per aliquot seculorum vices stabili in sede mansera, à Pelasgis expulsi armis, alienæ opis indigi, excelsa Taygetorum montium juga supplices occupaverant. Quos Spartana civitas recepit respectu Tyndaridarum: namque in illo nobilis famæ navigio destinatum sideribus par fratrum fulserat: Deductosque inde, legibus commotusque suis immiscuit. Sed hoc tantum beneficium in injuriam bene meritiæ urbis, regnum affectantes, verterunt. Igitur publicæ custodiæ inclusi, capitali servabantur supplicio. Quod cum vetere instituto Lacedæmoniorum nocturno tempore passuri essent, conjuges eorum illustris ibi sanguinis, velut allocuturæ perituros viros, impetrato à custodibus aditu, carcerem intraverunt; commutataque veste per simulationem doloris, velatis caputibus eos abire passæ sunt. Hoc loco quid aliud adjecerim, quam dignas fuisse, quibus Minyæ nuberent?

CAPUT. VII.

DE AMICITIÆ VINCULO.

QUO JUNCTI

ROMANI.

1. Tl. Sempronius Gracchus cum C. Bloſio.
2. Sempronius Gracchus cum Pomponio & Lætorio.
3. L. Rheginus cum Q. Servilio Cæviene.
4. T. Volumnius cum M. Lu-

cullio.

5. L. Petronius cum P. Cælio.
6. Ser. Terentius cum D. Bruto.
7. C. Lælius cum Scipione, & M. Agrippa cum Augusto.

EXTERNI.

1. Damon cum Pythia
2. Alexandei Magnus cum Ephæſione.

Con-

Contemplemur nunc amicitiae vinculum, potens & praevalidum, neque ulla ex parte sanguinis viribus inferius. Hoc etiam certius & exploratius, quod illud nascendi fors, fortuitum opus; hoc unuscuiusque solido iudicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celerius est sine reprehensione propinquum avertere, quam amicum: quia altera diremptio iniquitatis, altera utique levitatis crimini subiecta est. Cum enim deserta sit futura vita hominis nullius amicitiae tincta praesidio, tam necessarium subsidium temere assumi non debet: semel autem recte apprehensum sperni non convenit. Sincerae vero fidei amici praecipue in adversis rebus cognoscuntur: in quibus quicquid praestatur, totum à constanti benevolentia proficiscitur. Felicitatis cultus, maiore ex parte adulationi, quam charitati erogatus, cetero suspectus est: perinde ac si plus semper petat, quam impendat. Accedit huc, quod infractae fortunae homines, magis amicorum studia desiderant, vel praesidii, vel solatii gratia. Nam laeta quidem, & prospera negotia, utpote cum divina suffragatione foveantur, humana minus indigent. Tenacius igitur eorum nomina posteritatis memoria apprehendit, qui adversos amicorum casus non deseruerunt; quem qui prosperum vitae cursum comitati sunt. Nemo de Sardana-pali familiaribus loquitur. Orestes Pylade pene amico, quam Agamemnone patre notior est. Siquidem illorum amicitia, in consortione deliciarum & luxuriae contabuit: horum, durae atque asperae conditionis solatium, ipsarum miseriarum experimento enituit. Sed quid externa attingo, cum domesticis prius liceat uti?

1. Inimicus patriae fuisse T. Gracchus existimatus est; nec immerito, quia potentiam suam salutis ejus praetulerat. Quam constantis tamen fidei amicum etiam in hoc tam pravo proposito C. Blossium Cumanum habuerit, operae pretium est cognoscere.

scere.
pultu
non e
confu
confe
ad La
tur, p
risqu
si te
dere
istan
istud
am
nate
qui
com
in e
fi n
Qu
Qu
por
ne
te
vo
ex
C
sp
d
f
f
e
F
v
c

scere. Hostis iudicatus ultimo supplicio affectus, sepulturæ honore spoliatus, benevolentia tamen ejus non caruit. Nam cum senatus Rupilio, & Lælii consulibus mandasset, ut in eos qui cum Graccho consenserant, more majorum animadverterent; & ad Lælium, cujus consilio præcipue consules utebantur, pro se Blossius deprecatum venisset, familiaritatisque excusatione uteretur, atque is dixisset, Quid si te Gracchus in templo Jovis Opt. Max. faces subdere jussisset; obsecuturusne voluntari illius, propter istam quam jactas familiaritatem fuisses? Nunquam istud, inquit, Gracchus imperasset. Satis, imo etiam nimium: totius namque senatus consensu damnatos mores defendere ausus est. Verum quod sequitur, multo audacius, multoque periculosius: compressus enim perseveranti interrogatione Lælii, in eodem constantiæ gradu stetit: seque etiam hoc, si modo Gracchus annuisset, facturum respondit. Quis illum sceleratum putasset fuisse, si tacuisset? Quis non etiam sapientem, si pro necessitate temporis locutus esset? At Blossius nec silentio honesto, nec prudenti sermone salutem suam, ne qua ex parte infelicitis amicitia memoriam desereret, tueri voluit.

2. In eadem domo æque robusta constantis amicitia exempla oboriuntur. Prostratis enim jam & perditis C. Gracchi consiliis, rebusque, cum tota ejus conspiratio late quæreretur; desertum omni auxilio, duo tantum amici, Pomponius & Lætorius, ab infestis & undique ruentibus telis, oppositu corporum suorum texerunt: Quibrum Pomponius, quo is facilius evaderet, concitatum sequentium agmen in porta Trigemina aliquandiu acerrima pugna inhibuit: nec vivus pelli potuit, sed multis confectus vulneribus, transitum eis super cadaver suum (credo etiam post fata invitum) dedit. Lætorius autem in ponte Sublicio constitit, & eum, donec Gracchus tran-

transiret, ardore spiritus sui sensit: ac vi jam multitudinis obrutus, converso in se gladio, celeri saltu profundum Tiberis petiit: quamque in eo ponte charitatem toti patriæ Horatius Cocles exhibuerat, unius amicitie adjecta voluntaria morte, præstitit. Quam bonos Gracchi, si aut patris aut materni avestam vitæ ingredi voluissent, habere milites poterant! Quo enim impetu, qua perseverantia animi Blossus, & Pomponius, & Lætorius trophæa ac triumphos eorum adjuvissent, furiosi conatus tam strenui comites! sinistris quidem auspiciis amicitie conditionem secuti: sed quo miseriora, hoc certiora fideliter cultæ nobilitatis exempla.

3. L. autem Reginus, si ad debitam publico ministerio sinceritatem exigatur, posteritatis convitio lacerandus: si amicitie fido pignora æstimetur, in optimo laudabilis conscientie portu relinquendus est. Trib. enim plebis Capionem in carcerem conjectum, quod illius culpa exercitus noster à Cimbris & Teutonibus videbatur deletus, veteris atque amicitie memor, publicæ custodia liberavit: nec eatenus amicum egisse contentus, etiam fugæ ejus comes accessit. Pro, magnum & inexsuperabile tuum numen Amicitia! cum ex altera parte respublica manum injiceret, ex altera tua illum dextera traheret: & illa ut sacrosanctus esse vellet, exigeret, tu exilium indiceres. Adeo blando uteris imperio, quod is supplicium honori prætulit.

4. Admirabile hoc opus tuum; sed quod sequitur, aliquanto laudabilius. Recognosce enim quousque T. Voluminii constantem erga amicum suum charitatem sine ulla reipublice injuria evexeris? qui ortus equestri loco, cum M. Lucillum familiariter coluisset, eumque M. Antonius, quia Bruti & Cassii partes secutus fuerat, interemisset: in magna fugiendi licentia, exanimi amico adhæsit; hucusque in lachrymas & gemitus profusus, ut nimia pietate

te causam sibi mortis accerferet. Nam propter precipuam & perseverantem lamentationem ad Antonium pertractus est: cujus postquam in conspectu stetit, iube me, inquit, Imperator, protinus ad Luculli corpus perductum occidi. Neque enim absumpto illo superesse debeo, cum ei infelicis militiæ auctor extiterim. Quid hac fidelius benevolentia? mortem amico, hostis odio levavit, vitam suam consilii crimine astrinxit: quoque illum miserabiliorem redderet, se fecit invisorem. Nec difficiles Antonii aures habuit, ductusque quo voluerat, Luculli dexteram avide osculatus, caput, quod abscisum jacebat, sublevatum pectori suo applicavit; ac deinde demissam cervicem victoris gladio præbuit. Loquatur nunc Græcia Theseum nefandis Pirithoi amoribus subscribentem, Ditis se patris regnis commisisse. Vani est istud narrare, stulti credere. Minus cruorem amicorum, & vulneribus innexa vulnera, mortemque morti inhzrentem videre; hæc vera Romanæ amicitie indicia, illa gentis ad fingendum patet monstro similia mendacia.

5. L. quoque Petronius hujusce laudis consortionem merito vendicat: pari etenim & inclytæ amicitie auso par gloriæ portio auferenda est. Admodum humili loco natus ad equestrem ordinem, & splendide militiæ stipendia, P. Cælii beneficio pervenerat, cui gratum animum, quia in læta materia exhibere non contigerat, in ea, quam iniquam fortuna esse voluit, cum multa fide præstitit. Erat ab Octavio consule Placentiæ præpositus Cælius: qua à Cinnano exercitu capta, & senior jam, & gravi valetudine affectus, ne in potestatem hostium veniret, ad auxilium dextræ Petronii confugit. Quem is ab incepto consilio frustra conatus abstrahere, in iisdem perseverantem precibus interemit, cædique ejus suam junxit: ne co-jacente, per quem omnia dignitatis incrementa assecu-

tus fuerat, superesset. Ita alterius fato magnanimas, alterius pietas causam præbuit.

6. Jungendus est Petronio Ser. Terentius, quam ei, sicut cupierat, pro amico suo perire non contigit. Incepto namque egregio, non irritò even-
tū æstimari debet, quia quantum in illo fuit, & ipse
extinctus est, & D. Brutus periculum mortis evasit.
Qui fugiens à Mutina, ut ad se interficiendum à
Antonio missos equites advenisse cognovit; quo-
dam in loco iustæ pœnæ debitum spiritum ten-
bris furari conabatur: Eoque jam facta irruptione
Terentius, fideli mendacio obscuritate ipsa suffra-
gante, Brutum se esse simulavit, & corpus suum
trucidandum equitibus objecit. Verum cognito
à Furio, cui Brutianæ ultionis officium manda-
tum fuerat: nece sua amici supplicium discu-
tere non potuit: Sic invitæ fortuna cogente vi-
xit.

7. Ab hoc horrido & tristi pertinacis amicitiz, ad
lætum & serenum vultum transcamus: atque eam
inde evocatam, ubi omnia lachrymis, gemitu, cædi-
bus fuerant referta, in eo, quo dignior est, felicita-
tis domicilio collocemus, gratia, honore, abundan-
tissimisque opibus fulgentem. Prodire igitur ab illa,
quæ sanctorum umbris dicata esse creditur, sede,
hinc Decime Læli, illinc M. Agrippa, alter virorum,
alter deorum maximum amicum, & certa mente, &
secundis ominibus sortiti: totumque beatæ turbæ
gregem, qui vestro ductu veneranda sinceræ fidei
stipendia, laudibus & præmiis onustus, peregit, in lu-
cem vobiscum protrahere: Vestros enim constantes
animos, vestra strenua ministeria, vestram inexpugna-
bilem taciturnitatem, proque dignitate & salute ami-
corum perpetuam excubationem; restatorem bene-
volentiam, & rursus harum rerum uberrimos fructus
posterior intuens ætas, in excolendo jure amicitiz,
quam libentius, tam etiam religiosius erit operata.

E X T E R N A.

1. Hæret animus in domesticis : sed aliena quoque benefacta referre Romanæ urbis candor horratur. Damon & Pythias, Pythagoricæ prudentiæ sacris initiati, tam fidelem inter se amicitiam junxerant, ut cum alterum ex his Dionysius Syracusanus interficere vellet, atque is tempus ab eo, quo prius quam periret, domum profectus res suas ordinaret, impetravisset : alter vadem se pro reditu ejus tyranno dare non dubitavit. Solutus erat periculo mortis qui modo cervices gladio subjectas habuerat, eidem caput suum subjecerat, cui secure vivere licebat. Igitur omnes, & in primis Dionysius novæ atque anticipis rei exitum speculabantur. Appropinquante deinde definita die, nec illo redeunte ; unusquisque stultitiæ tam temerarium sponsores damnabat : At is nihil se de amici constantia meruere prædicabat. Eodem autem momento, & hora à Dionysio constituta, qui eam acceperat, supervenit : Admiratus amborum animum tyrannus, supplicium fidei remisit ; insuperque eos rogavit ut se in societatem amicitiz, tertium sodalitiis gradum intima cultorum benevolentia reciperent. Hæ sane vires amicitiz, mortis contemptum ingenerare, vitæ dulcedinem extinguere, crudelitatem mansuescere, odium in amorem convertere, poenam beneficio pensare potuerunt : quibus pene tantum venerationis, quantum deorum immortalium ceremoniis debetur. Illis enim publica salus, his privata continetur : atque ut illarum ædes sacra domicilia, ita harum fida hominum pectora quasi quodam sancto spiritu repleta templa sunt.

2. Quod ita esse, rex Alexander sensit. Darii castris, in quibus omnes necessarii ejus erant positus, Ephestione gratissimo sibi larus suum tegente, ad eos

eos alloquendos venit. Cujus adventu mater Daril recreata, humi prostratum caput erexit, Ephestionemque, quia ei, & statura, & forma præstabat, more Persarum adulata, tanquam Alexandrum salutavit. Admonita deinde erroris, per summam trepidationem excusationis verba quærebat. Cui Alexander; Nihil est, inquit, quod hoc nomine confundaris, nam & hic Alexander est. Utri prius gratulemur? qui hoc dicere voluit, an epi audire contigit? Maximi enim animi Rex, etiam totum terrarum orbem aut victoriis, aut spe complexus, tam paucis verbis se cum comite suo partitus est. O donum inclytæ vocis, danti pariter atque accipienti speciosum! Quod privatim quoque merito veneror, clarissimi ac disertissimi viri promptissimam erga me benevolentiam expertus. Nec metuo ne parum conveniat mihi Pompeium meum instar esse Alexandri: cum illi Ephestio suus, alter fuerit Alexander. Ego vero gravissimo crimini sum obnoxius, constantis & benignæ amicitie exempla sine ulla ejus mentione transgressus; ejus in animo velut in parentum amantissimorum pectore, lætior vitæ meæ status vixit, tristior acquievit. A quo omnium incrementa commodorum ultro oblata cepi: per quem tutior adversus casus steti: qui studia nostra ductu & auspiciis suis lucidiora & alacriora reddidit. Itaque pavi invidiam quorundam, optimi amici jactura, videlicet quia fructu torseram: non quidem meo merito: gratiam meam, quantacunque fuit, cum his, qui ea uti voluerant, partitus. Verum nulla tam modesta felicitas est, quæ malignitatis dentes vitare possit. At quo secessu quosdam fugeris, aut quibus insulis misericordie permulseris; non cohibebis, ne alienis malis perinde ac bonis suis lætentur, ac gestiant. Divites sunt aliorum jacturis, locupletes calamitatibus, immortales funeribus. Sed illi qua-

tenus

tenus
insult
ne co1 Q
2 Q
3 Q
4 Po
5 EN
liber
duo
um,
tur,
grat
liqutum
secu
hoc
nib
qui
fili
eju
cal
bus
ere
qu
ma
us

tenus alienis incommodis suorum adhuc expertes insultent, optima vindex insolentiae varietas humanae conditionis viderit.

CAP. VIII.

DE LIBERALITATE.

1 Q. Fabii Max. Verrucosii dict.

2 Pauli & Bassi Canusinae.

3 Q. Confidii eq. Rom.

4 Populi Rom. erga Attalum regem.

5 Ejusdem populi Rom. erga

Græcos.

EXTERNORUM.

1 Hieronis regis Syracusanorum erga Romanos.

2 Gilliae Agrigentini erga concives suos.

NOSTRUM opus pio egressu ad proprium de-
lorem proVectum in suum ordinem revocetur,
liberalitatisque commemorationi vacemus. Cujus
duo sunt maxime probabiles fontes; verum judi-
cium, & honesta benevolentia. Nam cum ab his ori-
tur, tunc demum ei ratio constat: dono autem ipsi
gratiam magnitudo quidem sua, sed efficacior a-
liquanto opportunitas conciliat.

1. Accedit enim pretio rei, inæstimabile momen-
tum occasionis, quæ Q. Fabium Maximum tot ante
secula ob parvam pecuniæ summam erogatam, ad
hoc usq; tempus laudabilem fecit. Captivos ab An-
nibale interposita pactione nummorum receperat;
qui cum à senatu non præstarentur, misso in Urbem
filio, fundum, quem unicum possidebat, vendidit;
ejusq; pretium Annibali protinus numeravit. Si ad
calculos revocetur, parvum, utpote septem jugeri-
bus, & hoc in Pupinia addictis redactum: si animo
erogantis, omni pecunia majus: Se enim patrimonii,
quam patriam fidei inopem esse maluit: eo quidem
majore cum commendatione, quo prouti studii certi-
us indicium est, supra vires niti, quam viribus ex fa-
cili

cili uti. Alter enim, quod præstat, potest; alter etiam plus quam potest.

2. Itaque ejusdem temporis foemina Bula nomine regionis autem Apulix ditissima, merito quidem liberalitatis testimonium recepit: sed si excellentes opes suas Fabianis rei familiaris angustiis non comparavit. Nam etsi circa decem millia civium nostrorum, Cannensis prælii reliquias, benignissime intra Canusina moenia alimentis sustentavit; salvo tamen statu fortunarum suarum, munificam se populo Romano præstitit: Fabius in honorem patriæ, paupertatem inopia mutavit.

3. In Q. quoque Considio saluberrimi exempli, nec sine parvo ipsius fructu, liberalitas annotata est: qui Catilinæ furore ita consternata republica ut ne locupletibus quidem debitæ pecuniz, propter tumultum, pretiis possessionum diminutis, solvi creditoribus possent: eum centies, atque quinquagies HS. summam in fœnore haberet, neque de sorte quemquam debitorum suorum, neque de usura suis appellari passus est: quantumque in ipso fuit, amaritudinem publicæ confusionis privata tranquillitate mitigavit: Opportune, mirificeque testatus nummorum suorum, non civilis sanguinis se esse fœneratorem. Jam qui hac præcipue negotiatione delectantur, cum pecuniam cruentam domum retulerint, quam improbando gaudio exultent, recognoscent; si diligenter senatusconsultum, quo Considio gratiæ actæ sunt, legere non fastidierint.

4. Queri mecum jamdudum populus Romanus videtur, quod cum singulorum munificentiam confectus, de sua taceam: Ad summam enim ejus laudem pertinet, quem animum regibus, & urbibus, & gentibus præstiterit recognosci: quia omne præclari facti decus crebra memoria in se ipso revirescit. Asiam bello captam Attalo regi muneris loco possidendam tradidit; eo excelsius, & speciosius Urbis nostræ futuram

fururum imperium credens, si ditissimam atque amoenissimam partem terrarum orbis. in beneficio, quam in fructu suo reponere maluisset. Ipsa victoria donum felicius: quia multum occupasse, habere invidiam potuit: tantum tribuisse, gloria carere non potuit.

5. Illius vero Romanæ liberalitatis cœlestem spiritum nullæ literæ satis dignis laudibus prosequuntur. Philippo enim Macedonum rege superato, cum ad Isthmicum spectaculum tota Græcia convenisset, T. Quinctius Flamininus tubæ signo silentio facto, per præconem hæc verba recitari iussit, S. P. Q. R. & T. Quinctius Flamininus Imperator omnes Græcæ urbes, quæ sub ditione Philippi regis fuerunt, liberas atque immunes esse jubet. Quibus auditis, maxime & inopinato gaudio homines perculsi: primo veluti non audisse se, quæ audierant credentes, obtinuerunt. Iterata deinde pronuntiatione præconis, tanta cœlum clamoris alacritate compleverunt, ut certo constet, aves quæ supervolabant, attonitas, paventesque decidisse. Magni animi fuisset, à tot captivorum capitibus servitutem detraxisse, quot tunc nobilissimis & opulentissimis urbibus pop. Rom. libertatem largitus est. Ad cuius majestatem pertinet, non solum, quæ ipse benigne tribuit, sed etiam quæ ipso tribuente, sensit commemorari. Ut enim illic collaræ, ita hic repetitæ laudis commendatio est.

E X T E R N A

1. Hiero Syracusanorum rex, audita clade qua Romani apud Thrasymenum lacum erant afflicti, trecenta millia modium tritici, & ducenta millia hordei, aurique ducenta & XL. pondo, Urbi nostræ muneri misit. Neque ignarus verecundiæ majorum nostrorum quod nollent accipere, in habitum id Victoris formam

formavit, ut eos religione motos, munificentia sua
uti cogeret: voluntate mittendi prius, iterum pro-
videntia cavendi, ne remitteretur, liberalis.

2. Subnectam huic Agrigentinum Gilliam; quem propemodum ipsius liberalitatis præcordia constat habuisse: Erat opibus excellens, sed multo etiam animo, quam divitiis locupletior: semperque in eroganda potius, quam in contrahenda pecunia occupatus: adeo ut domus ejus quasi quædam munificentie officina crederetur. Illinc enim publicis usibus apta monimenta exstruebantur, illinc grata populi oculis spectacula edebantur, illinc epularum magnifici apparatus, labentique annonæ subsidia oriebantur: Et cum hæc universis, privatim alimenta inopia laborantibus, dotes virginibus paupertate pressis, detrimentorum incursu quassatis solatia erogabantur; Hospites quoque tum urbanis penatibus, tum etiam rusticis tectis benignissime excepti, variis muneribus ornati dimittebantur. Quodam vero tempore quingentos simul Gelenium equites vi temporis in possessiones suas compulsos, aluit ac vestivit. Quid multa? non mortalem aliquem, sed propitiam fortunæ benignum esse diceres sinum. Ergo quod Gillias possidebat, omnium quasi commune patrimonium erat: pro ejus salute & incrementis, tum Agrigentina civitas, tum etiam vicinæ regiones votis excubabant. Collocæ ex contraria parte arcas inexorabilibus claustris obsecratas; nonne præstantiora aliquanto existimes illam impensam, quam hæc custodiam?

1 S.
2 L.
3 T.
4 M.
5 Q.
6 P.
7 P.
8 L.
9 C.

Idem
pro
tur
me
ipse
tissi
ner
ven
did
ger
tan
cur
dan
cu
de
leg
ciu

LIBER QUINTUS.

CAP. I.

DE HUMANITATE

Et Clementia.

- 1 Senatus Romani.
- 2 L. Cornelii Scipionis Cos.
- 3 T. Quinctii Crispini.
- 4 M. Claudii Marcelli procos.
- 5 Q. Metelli Macedonici procos.
- 6 P. Scipionis Emiliani procos.
- 7 P. Africani majoris procos.
- 8 L. Emilius Pauli Cos. II.
- 9 Cn. Pompeii Magni procos.

10 C. Julius Cæsar Cos. II.

11 M. Antonii III. viri.

EXTERNORUM.

- 1 Alexandri magi.
- 2 Pisistrati Atheniensis.
- 3 Pyrrhi Epirotarum regis.
- 4 Antigoni Macedonum regis.
- 5 Campanorum.
- 6 Annibalis Pœni.

LIBERALITATI quas aptiores comites, quam humanitatem & clementiam dederim? quoniam idem genus laudis expetunt: quarum prima inopia, proxima occupatione, tertia ancipiti fortuna præstatur. Cumque nescias quam maxime probes, ejus tamen commendatio præcurrere videtur, cui nomen ex ipso numine quaesitum est.

1. Ante omnia autem humanissima & clementissima senatus acta referam. Qui cum Carthaginiensium legati ad captivos redimendos in Urbem venissent, protinus his nulla pecunia accepta, reddidit juvenes, numerum duum millium & septingentorum quadraginta trium explentes. Verum tantum hostium exercitum dimissum, tantam pecuniam contemptam, tot Punicis injuriis veniam datam, ipsos legatos obstupuisse arbitror, ac secum dixisse: O munificentiam gentis Romanæ, deorum benignitati æquandam! O etiam nostram legationem supra vota felicem! nam quod beneficium nunquam dedissemus, accepimus. Illud quo-

que non parvum humanitatis senatus indicium est. Syphacem enim quondam opulentissimum Numidiae regem captivum, in custodia Tiburi mortuum, publico funere censuit efferendum, ut vitæ dono honorem sepulcræ adjiceret. Consimilique clementia in Perse usus est: nam cum Albæ, in qua custodiæ causa relegatus erat, decessisset; quaestorem misit, qui eum publico funere efferret: ne reliquias regias jacere inhonoratas pateretur. Hostibus illa, & miseris, & fato sanctis officia regibus erogata: hæc amicis & felicibus, & vivis tributa sunt. Confecto Macedonico bello, Musicanes Massaniæ filius, cum equitibus, quos in præsidium Romanorum adduxerat, ab imperatore Paulo ad patrem remissus, tempestate classe dispersa, Brundisium æger delatus est: Quod ubi senatus cognovit, continuo illo quaestorem ire iussit, cuius cura, & hospitium adolescenti expediretur, & omnia quæ ad valetudinem opus essent, præberentur: impensæque liberaliter cum ipsi, tum toti comitatu præstarentur. Naves etiam ut prospicerentur, quibus se bene ac tuto, cum suis in Africam trajiceret; Equitibus singulas libras argenti, & quingenos sestertios dari imperavit. Quæ tam prompta & exquisita patrum conscriptorum humanitas efficere potuit, ut etiam si expirasset adolescens, æquiore animo desiderium ejus pater toleraret. Idem senatus, cum ad gratulandum sibi Prusiam Bityniæ regem Perse devicto venire audisset, obviam illi P. Cornelium Scipionem quaestorem Capuam misit: censuitque ut domus ei Romæ quam optima conduceretur, & copiæ non solum ipsi, sed etiam comitibus ejus publice præberentur. In eoque excipiendo tota urbs unius humani amici vultum habuit. Itaque iamantissimus nostri venerat, duplicata erga nos benevolentia in regnum suum reversus est. Nec Ægyptus quidem Romanæ humanitatis

expers

expers
regn
adm
ac f
Id p
quan
nec
nec
negl
facta
pena
dibu
curæ
dare
regiu
auxil
repon
2.
singu
bello
tissim
derat
extru
tum d
minim
mum
3.
mans
ria qu
hospit
versa
creave
rum d
cum &
to esse
re mal
te prav

expers fuit. Rex enim Prolomzus à minore fratre regno spoliatus, petendi auxilii gratia cum paucis admodum servis, squalore obfitus, Romam venerat, ac se in hospitium Alexandrini pictoris contulerat. Id postquam senatui relatum est, accersito juvene, quam potuit accurata excusatione usus est, quod nec quaestorem illi more majorum obviam misisset, nec publico eum hospitio excepisset: eaque non sua negligentia, sed ipsius subito & clandestino adventu facta dixit: Et illum è curia protinus ad publicos penates deduxit, hortatusque est, ut depositis foribus adeundi ipsius diem peteret. Quinetiam curæ habuit, uti munera ei quotidie per quaestorem darentur. His gradibus officiorum jacentem ad regium fastigium erexit: effecitque ut plus spei in auxilio populi Rom. quam metus in sua fortuna reponeret.

1. Atque ut ab universis Patribus conscriptis ad singulos veniam, L. Cornelius consul primo Punico bello, cum Olbiam oppidum cepisset, pro quo fortissime dimicans, Anno dux Carthaginiensium occiderat, corpus ejus è tabernaculo suo amplo funere extulit: Nec dubitavit hostis exsequias ipse celebrare: tum demum victoriam & apud deos & apud homines minimum invidiæ habituram credens, cum plurimum humanitatis habuisset.

3. Quid de Quintio Crispino loquar, cujus mansuetudinem potentissimi affectus ira atque gloria quaterere non potuerunt? Badium Campanum & hospitio benignissime domi suæ exceperat, & adversa valetudine correptum attentissima cura recreaverat: A quo post illam nefariam Campanorum defectionem in acie ad pugnam provocatus, cum & viribus corporis & animi virtute aliquanto esset superior; monere ingratum, quam vincere maluit. Nam quid agis, inquit, demens? aut quomodo prava cupiditas transversum rapit? parum habes,

publica impietate furere, nisi etiam privata lapsus fueris? unus tibi Romanorum videlicet Quinctius placet, in quo scelestæ exerceas arma, ejus penatibus, & honoris vicissitudinem, & salutem tuam debes? At me fœdus amicitiae: diique hospitales, sancta nostro sanguini, vestris pectoribus vilia pignora, hostili certamine congrredi recum vetant: Quinetiam si in concursu exercituum fortuito umbonis mei impulsu prostratum agnovissem applicatum jam cervicibus tuis mucronem revocassem. Tuum ergo crimen erit hospitem occidere voluisse: meum non erit hospes occisus. Proinde aliam, qua occidas, dexteram quære, quoniam mea te servare didicit. Dedit utrique caeleste numen debitum exitum: siquidem je eo prælio, Badius obtruncatus est, Quinctius insigni pugna clarus evasit.

4. Age, M. Marcelli clementia, quam clarum, quamque memorabile exemplum haberi debet? qui captis à se Syracusis in arce earum constitit; ut urbis modo opulentissimæ, tunc afflictæ, fortunam ex alto cerneret. Cæterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit; quem si quis ignarus vir adspexisset, alterius victoriam esse credidisset. Itaque Syracusana civitas in maxima clade sua aliquid admistum gratulationis habuisti: quia si tibi incolumen stare fas non erat, leniter sub tam mansueto victore cecidisti.

5. Q. vero Merellus Celtibericum in Hispania gerens bellum, cum urbem Centobricum obsideret, & jam admota machina, partem muri quæ sola convelli poterat, disiecturus videretur; humanitatem propinquæ victoriæ prætulit. Nam cum Rethogenæ filios, qui ad eum transferat, Centobricenses machinæ ictibus objecissent; ne pueri in conspectu patris crudeli genere mortis consumerentur, (quam quam ipse Rethogenes negabat esse impedimento, quo minus etiam per exitum sanguinis sui expo-

gnationem perageret) ab obsidione discessit. Quo quidem tam clementi facto, etsi non unius civitatis mœnia, omnium tamen Celtiberarum urbium animos cepit: effecitque ut ad redigendas eas in ditionem populi Rom. non multis sibi obsidionibus opus esset.

6. Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Siciliæ civitates literas misit, ut ornamenta templorum suorum à Pœnis rapta, per legatos recuperarent; inque pristinis sedibus reponenda curarent. Beneficium diis pariter atque hominibus acceptum.

7. Huic facto par ejusdem avi humanitas. A quæstore suo hastæ subjectos captivos vendente puer eximie formæ & liberalis habitus missus est. De quo cum explorasset, Numidam esse orbem relictum à patre, educatum apud avunculum Massanissam, eo ignorante immaturam adversus Romanos ingressum militiam; & errori illius veniam dandam, & amicitie regis fidissimi populo Rom. debitam venerationem tribuendam existimavit. Itaque puerum annulo, fibulaque auræa & tunica laticlavica, Hispanoque sagulo, & ornato equo donatum, datis qui eum prosequerentur equitibus, ad Massanissam remisit. Eos igitur victoriæ maximos fructus rati Romani, diis, templorum ornamenta, regibus sanguinem suum restituere.

8. L. etiam Paulli in tali genere laudis memoria apprehendenda est. Qui cum Persem, parvi temporis momento captivum ex rege, ad se adduci audisset: occurrit ei Romani imperii decoratus ornamentis: Conatumque ad genua procumbere, dextra manuali levavit, & Græco sermone ad spem exhortatus est: Introductum etiam in tabernaculum, lateri suo proximum in concilio sedere iussit: nec honore mensæ indignum judicavit. Proponatur in conspicuo acies,

qua prostratus est Perses, & harum rerum, quas tulit, contextus; utro magis spectaculo delectetur, homines dubitabant; Nam si egregium est, hostem abjicere, non minus tamen laudabile, infelicem scire misereri.

9. Hæc L. Paulli humanitas admonet me: ne de Cn. Pompeii clementia taceam. Regem Armeniam Tigranem, qui & per se magna eum populo Romæ bellagesserat, & infestissimum Urbi nostræ Mithridatem Ponto pulsum, viribus suis protexerat, in conspectu suo diutius jacere supplicem passus non est; sed benignis verbis recreatum, diadema, quod abjecerat, capiti reponere iussit. Certisque rebus imperatis, in pristinum fortunæ habitum restituit: æque pulchrum esse judicans & vincere reges & facere.

10. Quam præclarum tributz humanitatis specimen Cn. Pompeius, quam miserabile desideratz indidem evasit exemplum! Nam qui Tigranis temporis insigni regio texerat, ejus caput tribus coronis triumphalibus spoliatum, in suo modò terrarum orbis nusquam sepulturæ locum habuit; Sed abscisum à corpore, inops rogi, nefarium Egyptiæ perfidiæ munus portatum est, etiam ipsi victori miserabile. Ut enim id Cæsar adspexit, oblitus hostis, soceri vultum induit, ac Pompeio tum proprias, tum etiam filiz suæ lacrymas reddidit: caput autem plurimis & pretiosissimis adoribus cremandum curavit. Quod si non tam mansuetus animus divini principis extitisset, paullo ante Romani imperii columen habitum (sicut mortalium negotia fortuna versat) inhumatum jacuisset. Catonis quoque morte Cæsar audita, & se illius gloriæ invidere, & illum suæ invidisse dixit: patrimoniumque ejus liberis ipsius incolume servavit. Et hercule divinorum Cæsaris operum non parva pars Catonis salus fuisse.

11. M. Etiam Antonii animus talis humanitatis

in cle

Intellectu non caruit. M. enim Brutū corpus liberto
 non sepeliendum tradidit: quoque honorarius cre-
 naretur, injici ei suum paludamentum iussit: jacen-
 tem non hostem, sed civem deposito æstimans odio.
 Cumque interceptum à liberto paludamentum com-
 perisset, ira percitus, protinus in eum animadver-
 sit, hac ante præfatione usus: Quid? tu ignorasti
 cujus tibi viri sepulturam commiserim? Fortem, pi-
 umque ejus victoriam Philippicam libenter dii vide-
 ant: sed ne ista quidem generosissima indignatio-
 nis verba inviti audierunt.

E X T E R N A.

1. Commemoratione Romani exempli in Mace-
 doniam deductus, morum Alexandri præconium fa-
 cere cogor: cujus ut infinitam gloriam bellica vir-
 tus, ita præcipuum amorem clementiam meruit. Is,
 cum omnes gentes infatigabili cursu lustrat, quodam
 soci tempestate nivali oppressus, senio jam conse-
 tum militem Macedonem, nimio frigore obstupe-
 factum, ipse sublimi & propinqua igni sede sedens,
 animadvertit. Factaque non fortunæ, sed ætatis u-
 triusque æstimatione, descendit, & illis manibus,
 quibus opes Daris afflixerat, corpus frigore compli-
 catum in suam sedem imposuit: Idei salutare futu-
 rum dicens, quod apud Persas capitale extirisset, so-
 lum regium occupasse. Quid ergo mirum est, si sub
 eo duceret annis militari jucundum ducebant, cui
 regarii militis incolumitas proprio fastigio charior
 erat? Idem non hominum ulli, sed naturæ fortunæ-
 que cedens, quanquam violentia morbi dilabebatur,
 in cubitum tamen erectus, dextram omnibus, qui
 eam contingere vellent, porrexerat. Quis autem illam
 seculari non curreret, quæ jam fato oppressa, maxi-
 mi exercitus complexui, humanitate, quam spiritu
 dividiore suffecit?

2. Non

2. Non tam robusti generis humanitas, sed & ipsa tamen memoria prosequenda Pisistrati Atheniensium tyranni narrabitur. Qui, cum adolescens quidam amore filiae ejus virginis accensus, in publicam obviam sibi factam osculatus esset: hortante uxore ut ab eo capitale supplicium sumeret, respondit: Secutus eos, qui nos amant, interficimus; quid his faciemus, quibus odio sumus? Minime digna vox, cui adjiciatur, eam ex tyranni ore mansisse.

In hunc modum filiae injuriam tulit, suam multo laudabilius. A Thrasiippo namque amico inter convivia nam sine fine convitio laceratus, ita & animum & vocem ab ira cohibuit, ut putares satellitem à tyranno male audire. Abeuntem quoque veritus non propter metum maturius se convivio subtrahere invitatione familiari coepit retineret. Thrasiippo concitata temulentia impetu eVectus, os ejus spumantes resperxit: nec tamen in vindictam sui accendere potuit. Ille vero etiam filios suos violatae patri majestati subvenire cupientes retraxit. Postea quoque die Thrasiippo supplicium à se voluntaria morte exigere volente, venit ad eum, dataque filium in eodem gradu amicitiae mansurum, ab incepto retraxit vocavit. Si nihil aliud dignum honore vel memoria gessisset, his tamen factis abunde se posteritati commendasset.

3. Aequae mitis animus Pyrrhi regis. Audierat quosdam Tarentinorum in convivio parum honoratum de se sermonem habuisse, accersitosque qui interfuerant, percontabarur, an ea quae ad aures ejus pervenerant, dixisset. Tum ex his unus: Nisi, inquit, vinum nobis defecisset, ista quae tibi relata sunt praeter iis, quae de te locuturi eramus, lusus ac jocus fuissent. Tam urbana crapulae excusatio, tamque simplicitatis confessio, iram regis convertit in risum. Quod quidem clementia & moderatione affectus est, & sobrii sibi Tarentini gratias agerent, & ebrii bene precor.

precarentur. Ab eadem altitudine humanitatis, legatis Romanorum ad redimendos captivos castra sua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Molossam obviam misit: quoque honoratius exciperentur, ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit. Secundarum rerum proventu non adeo corruptus, ut officii prospectum in iis deponeret, qui tum maxime cum iis cum eo diffidebant.

4. Cujus tam mitis ingenii debitum fructum ultimo fati sui tempore recepit. Nam cum diris auspiciis Argivorum invasisset urbem, abscisumque caput ejus Alcyonetus Antigoni regis filius ad patrem propugnacione laborantem, lætus velut aliquod felicissimum victoriz opus attulisset: Antigonus correpto juvene, quod tanti viri subitæ ruinæ, immemor humanorum casuum, effuso gaudio insultaret: humo caput sublatum, caussa, qua velatum caput suum dolore Macedonum habebat, textit: corporique Pyrrhi redditum, honoratissime cremandum curavit. Quineriam filium ejus Helenum captivum ad se pertractum, & cultum & animum gerere regium jussit: ossaque Pyrrhi ei aurea urna inclusa, Epirum in patriam ad Alexandrum fratrem portanda dedit.

5. Campani autem exercitum nostrum cum consulibus apud Caudinas furcas, sub jugum à Samnitibus missum; nec inermem tantum, sed etiam nudam urbem suam intrantem; perinde ac victorem, & spolia hostium præ se ferentem venerabiliter exceperunt: Protinusque consulibus insignia honoris, ejus militibus vestem, arma, equos, com meatum benignissime præstando, & inopiam & deformitatem Romanæ cladis mutarunt: Quo animo si pro imperio, nostro adversus Annibalem quoque usi fuissent: periculenti securibus materiam faciendi non præbuissent.

6. Facta mentione acerriimi hostis, mansuetudinis ejus operibus, quam Romano nomini præstitit, locum

locum qui inter manus est, finiam. Annibal enim
 Æmilii Paulli apud Cannas trucidati quæsitum cor-
 pus, quantum in ipso fuit, inhumatum jacere passum
 non est. Annibal Ti. Gracchum, Lucanorum cum
 cumventum insidiis, cum summo honore sepulture
 mandavit; & ossa ejus in patriam portanda militi-
 bus nostris tradidit. Annibal M. Marcellum in agro
 Brutio, dum conatus Pœnorum cupidius quam con-
 sideratus speculatur, interemptum, legitimo jure
 extulit: Punicoque sagulo, & corona donatum lan-
 res, rogo imposuit. Ergo humanitatis dulcedo
 etiam in efferata barbarorum ingenia penetrat, tor-
 vosque & truces hostium mollit oculos, ac victoris
 insolentissimos spiritus flectit. Neo illi difficile
 & arduum est, inter arma contraria, inter distri-
 ctos cominus mucrones placidum iter reperire.
 Vincit iram, prosternit odium, hostilemque san-
 guinem hostilibus lacrymis miscet. Quæ etiam
 admirabilem Annibalis vocem pro funeribus Ro-
 manorum ducum arbitria statuentis expressit. Quo-
 re aliquanto ei plus gloriæ Paulus, Gracchus, &
 Marcellus sepulti, quam oppressi attulerunt: Siqui-
 dem illos Pœnico astu decepit, Romana mansuetu-
 dine honoravit. Vos quoque fortes, ac piz umbræ
 non pœnitendas sortitæ estis exsequias: nam ut opor-
 tabilius in pectus, ita speciosius pro patria collapsi
 supremi officii decus infelicitate amissum, virtutis
 recuperastis.

CAP. II.

DE GRATITUDINE.

ROMANORUM.

Senatus Romanus.

juventutis Romanæ.

Plebs Romana.

M. Minucii Ruffi mag.: q.

Q. Terentii Culectis.

Civium à Græcia liberatorum.

Q. Metelli Pii cos.

C. Marii cos. III.

9 L. Syllæ dictatoris.

10 Librinariorum.

EXTERNORUM

REGUM.

1 Darii Persarum.

2 Mithridatis Pontis.

3 Attali Asiæ.

4 Massanise Numidie.

Gratas vero ingratasque animi significationes, & facta libuit oculis subicere, ut virtuti ac vitio iusta merces æstimationis ipsa comparatione accederet. Sed quoniam contrario proposito sese distinxerunt, nostro quoque stylo separentur: prioremque locum obtineant, quæ laudem, quam quæ reprehensionem merentur.

1. Atque ut à publicis actis ordiar. Marcium Coclavianum patriam oppugnare conantem, admotoque porris Urbis ingenti Volscorum exercitu, funus ac tenebras Romano Imperio minitantem; Veturia mater & Volturnia uxor nefarium opus exsequi precibus suis passæ non sunt. In quarum honorem senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornavit. Sanxit namque uti scæminis semita virile haberent, confectus plus salutis reipubl. in stola quam in armis fuisse: verustisque aurium insignibus novum vitæ discrimen adjecit: Permisit quoque his purpurea veste & aureis uti segmentis. Super hæc eodem & aram Fortunæ Muliebris eo loco, quo Cocleianus exoratus fuerat, faciendum curavit, memoriam beneficii animum suum exquisito religionis cultu testando.

Quem secundi etiam belli Punici tempore exhibuit.

bult. Cum enim à Fulvio Capus obsideretur, a
dux Campanæ mulieres benevolentiam erga Roma-
nos dimittere ex animis noluerunt, Vestia Opidi-
mæfamilias; & Cluvia Facula meretrix; quarum
altera quotidie pro salute nostri exercitus sacrifico-
vit, altera captis militibus Romanorum alimenta
subministrare non destitit. Urbe illa oppressa, sen-
tus his & libertatem & bona restituit; & si quid au-
plius præmii petissent, libenter se daturum asseve-
ravit. Vacasse in tanto gaudio Patribus conscriptis
duabus humilibus foeminis inferre gratiam, nedum
tam præ se tulisse, mirandum.

2. Quid illa quoque juventute Romana gratius
quæ C. Natio & Minutio cons. ultro nomina se
militari sacramento obtulit, ut Tusculanis
quorum fines Æqui occupaverant, præsidium
ferrent: quia paucis ante mensibus constantissimè
& fortissime imperium Romani populi defende-
rant. Ergo quod auditu novum est, ne patriæ gra-
voluntas cessasse videretur, exercitus se ipse conser-
psit.

3. Magnus grati populi specimen in Q. Fabio Ma-
ximo enituit: Nam cum quinque consularibus
lutariter reipubl. administratis decessisset, certatim
contulit; quo major ac speciosior ejus funeris pos-
pa duceretur. Elever aliquis præmia virtutis, cum
animadvertat, fortes viros feliciter sepeliri, quæ
vivere ignavor.

4. Fabio alteri etiam incolumi summa cum glo-
ria gratia relata est: Dictatori ei magister equitum
Minutius scito plebis, quod nunquam antea
factum fuerat, æquatus, partito exercitu separatim
Samoio cum Annibale conflixerat: Ubi temere in-
to certamine pestiferum habiturus exitum, sub
dio Fabii conservatus, & ipse eum patrem appella-
vit, & à legionibus suis patronum salutari voluit.
Ac deposito æqualis imperii jugo, magisterium equi-

tum, sicut par erat, dictaturæ subiecit: imprudentisque vulgi errorem grata mentis significatione correxit.

5. Tam hercle probabiliter, quam Q. Terentius Culco, prætoris familia natus, & inter paucos senatorii ordinis splendidus, optimo exemplo Africani superioris currum triumphantis, quia captus à Carthaginensibus ab eo fuerat recuperatus, pileum capite gerens, securus est. Auctori enim liberratis suæ, tanquam patrono accepti beneficii confessionem, spectante populo Romano, merito reddidit.

6. At Flaminini de Philippo rege triumphantis currum, non unus, sed duo millia civium Romanum pileata comirata sunt: quæ Punicis bellis intercepta, à Graecia servientia, cura sua collecta, in pristinum gradum restituerat. Seminatum ea die decus imperatoris, à quo simul & devicti hostes, & conservati cives spectaculum patriæ præbuerunt. Illorum quoque salus dupliciter omnibus accepta fuit: & quia tam multi, & quia tam grati exoptatum libertatis statum recuperaverunt.

7. Metellus vero pius pertinaci erga exulem patrem amore, tam clarum lacrymis, quam alii victoriis, cognomen assecutus, non dubitavit consul pro Q. Calido prætoris candidato supplicare populo, quod tribunus plebis legem, qua pater ejus in civitatem restitueretur, tulerat. Quinetiam patronum eum domum & familiæ suæ semper dictitavit. Nec hac re de principatu, quem procul dubio obtinebat, quicquam percipit: quia non humili, sed grato animo longe inferioris hominis maximo merito eximiam summittebat dignitatem.

8. Nam C. quidem Marii non solum præcipuus, sed etiam præpotens gratæ mentis fuit impetus. Quis etiam Camertium cohortes, mira virtute vim ambrosorum sustinentes, in ipsa acie, adversus con-

ditionem foederis civitate donavit: Quod quidem factum & vere & egregie excusavit, dicendo, inter armorum strepitum, verba se juris civilis exaudire non potuisse. Et sane id tempus erat, quo magis defendere, quam audire leges oponebat.

9. C. Marii vestigia ubique L. Sylla certamine laudis subsequitur: Dictator enim Pompeio etiam privato caput adaperuit, & sella assurrexit, & equo descendit: Haque se libenter facere in concione praedicavit, memor ab eo duodeviginti annis nato partem suas exercitu paterno adjutas. Multa insignia Pompeio, sed nescio an hoc quicquam admirabilius contingerit, quod magnitudine beneficii Syllam sui oblivisci coegit.

10. Sit aliquis in summo splendore etiam sordidus gratis locus. M. Cornuto praetore funus Hirtii & Paullus jussu senatus locante, qui tunc Libitinam exercebant, cum rerum suarum usum, tum ministerium suum gratuitum polliciti sunt; quia hi pro republica dimicantes occiderant. Perseverantique postulationes extulerunt, ut exsequiarum apparatus sestertio nummo ipsis praebentibus addiceretur. Quorum laudem abjecta lege conditio auget magis, quam extenuat, quoniam quidem quæstum contempserunt, nulli rei quam quæstui viventes.

EXTERNAE

Pace cinerum suorum Reges gentium exterarum secundum hunc tam contemptum gregem referri patientur: qui aut non attingendus, aut non nisi ultima parte domesticorum exemplorum collocandus fuit. Sed dum honesti actus etiam ab infimis et ceteris, memoria non intercitant; licet, separatim cum obtineant: ut nec his adjecti, nec illis praevideantur.

1. Darius privatae adhuc fortunae, amiculo Syllae

fontis Samii delectatus, curiosiore contemplatione fecit, ut ultro sibi, & quidem à cupido dareretur. Cujus muneris quam grata æstimatio animo ejus esset allapsa, regno potitus ostendit: totam namque urbem, & insulam Samiorum, Sylosonti fruendam tradidit. Non enim pretium rei æstimatum, sed occasio liberalitatis est honorata; magisque à quo donum proficisceretur, quam ad quem perveniret, provisum.

2. Mithridates quoque rex magnifice gratus apparuit, quoniam pro Leonico acerrimo salutis suæ defensore à Rhodis navali pugna excepto, omnes hostium captivos permutavit: latius esse existimans ab invisissimis circumventri, quam benemerito gratiam non referre.

3. Liberalis populus Rom. magnitudine muneris, quod Attalo regi Asiam dedit dono. Sed Attalus etiam testamenti æquitate gratus, quæ eandem Asiam populo Roman. legavit. Itaque nec hujus munificentia, nec illius tam memor beneficii animus tot verbis laudari potest; quot amplissimæ civitates vel amice datur, vel pie redditæ sunt.

4. Cæterum nescio an præcipue Massanisæ regis pectus grati animi pignoribus fuerit refertum: Beneficio enim Scipionis & Romanorum amicitia, & perampli regni modo liberaliter auctus; memoriam inelucti muneris ad ultimum vitæ finem, longa etiam à diis immortalibus senectute donatus, constantissima fide perduxit. Adeo ut eum non solum Africa, sed etiam cunctæ gentes scirent amiciorum Corneliiæ familæ, atque urbi Rom. quam sibi met ipsi semper fuisse. Ille, cum gravi Carthaginensium bello premeretur, ac vix tutelæ sui regni sufficeret: tamen Scipioni Æmiliano, quia nepos Africanus erat, bonam magnamque partem Numidici exercitus, quem ad Lucillum consulem, à quo ad auxilia petenda missus fuerat, in Hispaniam duceret.

promptissima mente tradidit, præsentique periculo respectum pristini beneficii anteposuit. Ille, cum jam ætate deficiente, magnas regni opes, quarum & quinquaginta filiorum numerum relinquens, in lectulo laberetur. M. V. Manlium, qui proconsule Africam obtinebat, literis obsecravit ut ad se Scipionem Æmilianum, sub eo tunc militantem, mitteret: feliciorum mortem suam futuram ratus, si in complexu dextræ ejus supremum spiritum ac mandata posuisset. Ille advenum Scipionis fati suis præcurrentibus, hæc uxori liberisque præceperat: primum in terris populum Romanum & unam in populo Romano Scipionis domum nosse, integra omnia Æmiliano se servare, cum dividendi regni arbitrum haberent, quod is statuisset, perinde ac testamento cautum, immutabile ac sanctum obtinerent. Tot tamque variis rebus se Massanisa infatigabili pietatis serie ad centesimum extendit annum. His, & horum similibus exemplis, beneficentia generis humani nutritur atque augetur. Hæ sunt ejus facies, hi simul, propter quos juvandi & emerendi cupiditate flagrat. Et sane amplissimæ & speciosissimæ divitiæ sunt, feliciter erogatis beneficiis, late posse censeri. Quorum quoniam religiosum cultum institimus, nunc neglectum, sugillandi gratia, quo sit gratior referemus.

CAP. III.

DE INGRATITUDINE.

- 1 Senatus Romanus in Romulum.
- 2 Populi Rom. in M. Camillum & a. i.
- 3 P. Sextilii in C. Cæsarem creatorem.
- 4 Cn. Papillii in M. Ciceronem.
- 5 Cn. Pompeii Magni in Cn.

Carbonem.

EXTERNORUM.

- 1 Carthaginensium in Annibalem.
- 2 Spartanorum in I. Iurgum.
- 3 Atheniensium in Theia & alios.

I. Urbis

URbis nostræ parentem senatus, in amplissimo dignitatis gradu ab eo collocatus, in curia acceperat; nec duxit nefas ei vitam adimere, qui æternum Rom. imperio spiritum ingeneraverat. Rude nimirum illud & ferox seculum; conditoris sui cruore fœde maculatum, ne summa quidem posteritatis dissimulare pietas potest.

1. Hunc ingratum lapsæ mentis errorem, consensu nostra civitatis pœnitentia sequitur. Virium Romanarum & incrementum lætissimum, & tutela certissima Furius Camillus, in Urbe incolumitatem suam rueri non valuit; ejus ipse salutem stabilierat, felicitatem auxerat. Siquidem à L. Appuleio Tribuno pl. tanquam peculator Vejentanæ prædæ reus, factus, duris atque (ut ita dicam) ferreis sententiis in exilium missus est. Et quidem eo tempore, quo optimo juvene filio spoliatus, solatiis magis allevandus, quam cladibus onerandus erat: Sed immemor patriæ tanti viri maximorum meritum, exsequiis filii, damnationem patri junxit. At, inquit, ærario abesse Tribunus plebis querebatur quindecim millia æris, tanti namque pœna finita est. Indignam summam, propter quam populus Rom. tali principe cecideret. Priore adhuc querela vibrante, alia deinceps exurgit. Africanus superior, non solum contusam & confractam belli Punici armis Remp sed pene jam ex sanguinem, atque morientem, Africæ dominam reddidit: ejus clarissima opera injuriis pensando civeis, vici cum ignobilis, ac desertæ paludis accolam fecerunt: Ejusque voluntarii exilii acerbiter non tacitus ad inferos ruit, sepulchro suo inscribi jubendo, **INGRATA. PATRIA. NECESSARIA. QUIDEM. MEA. HABES.** Quid ista aut necessitate indignius, aut querela justius, aut ultione moderatius? Cineres ei suos negavit, quam in cineres collabi passus non fuerat. Igitur hanc unam Scipionis vindictam ingrati animi

urbs Roma sensit; maiorem mercede Cariolan
 violentia. Ille enim metu patriam pulsavit, hic ve
 recundia: De qua ne queri quidem tanta vera pie
 tatis constantia nisi post facta sustinuit. Talia passi
 (credo) quæ fratri ejus accidere solatio esse potue
 rant: cui rex Antiochus devictus, & Asia imperio
 populi Rom. adjecta, speciosissimusque triumphus
 ut peculatus reus fieret, & in carcerem duci jubere
 tur, causam præbuit.

Nihilo virtute minor fuit posterior Africanus: se
 ne exitu quidem felicior: Duabus enim urbibus
 Numantia atque Carthagine imperio Romano im
 minentibus, ex rerum natura depulsis, raptorem
 spiritus domi invenit, mortis punitorem in foro non
 reperit. Quis ignorat, tantum laudis Scipionem Na
 sicam toga, quantum armis utrumque Africanum
 meruisse? Qui pestifera Ti. Gracchi manu fauibus
 apprehensam rempub. strangulari passus non est. Se
 is quoque propter iniquissimam virtutum suarum
 apud cives æstimationem, sub titulo legationis Per
 gamum secessit. Et quod vitæ superfuit, ibi sine ulla
 ingratis patriæ desiderio peregit.

In eodem nomine versor, necdum Corneliæ genti
 querelas exhausti. Nam P. Lentulus clarissimus & a
 mantissimus reipub. cives, cum in Aventino C. Grae
 chi nefarios conatus & aciem, pia ac forti pugna
 magnis vulneribus exceptis, fugasset: prælii illius
 quo leges, pacem, libertatemque in suo statu retine
 erat, hanc mercedem tulit, ne in urbe nostra more
 retur. Siquidem invidia & obrectatione compulsus
 legatione à senatu libera impetrata, habitaque con
 cione, qua à diis immortalibus petiit ne unquam ad
 ingratum populum reverteretur, in Siciliam profectus
 est, ibiq; perseveranter morando compotem se voti
 fecit. Quinq; igitur Corneliæ totidem sunt notissima
 ingratis patriæ exempla. Atque horum quidem se
 cessus voluntarii.

Abala vero, cum magister equitum Sp. Mœlium regnum affectantem occidisset, custoditz libertatis civium, exilio suo pœnas pependit.

3. Cæterum ut senatus populique mens in modum subitz tempestatis concitata, leni querela prosequenda est; ita singulorum ingrata facta liberiore indignatione prosciendenda sunt: Quia potentes consilii, cum utrumque ratione perpendere liceret, scelus pietati prætulerunt. Quo enim jambo, qua procella verborum, impium Sextilii caput obrui meretur? quod C. Cæsarem, à quo cum studiose, tum etiam feliciter gravissimi criminis reus defensus fuerat, Cinnanz proscriptionis tempore profugum præsidium suum in fundo Tarquinienſi cladis conditione implorare, beneficii jure repetere coactum, à sacris perfidæ mensæ & altaribus nefandorum Penatium avulsum, truculento victori jugulandum tradere non exhorruit. Finge accusatorem ejus, fortuna publica in supplicis nomen conversum, tam luctuosam illum opem genibus annixum orasse, crudeliter tamen repulsus videretur: quia etiam quos injuriæ invisos faciunt, gratiosos miseræ reddunt. Verum Sextilius non accusatorem, sed patronum gravissimæ inimici violentiæ suis manibus objecit: si metu mortis, vita indignus: si præmii spe, morte dignissimus.

4. Sed ut ad alium consentaneum huic ingrati animi actum transgrediar, M. Cicero C. Popillium Lenatē, Picenz regionis, rogatu M. Cœlii, non minore cura quam eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. Hic Popillius postea nec re, nec verbo à Cicerone latus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: Impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exulans Caietam eucurrit, & vitum, omitto quod amplissimæ dignita-

sis, certe salutis ejus auctorem, studio etiam præstantis officii privatim sibi venerandum, jugulum præbere jussit: Ac protinus caput Romanæ eloquentiæ & pacis clarissimam dexteram, per summum & securum otium amputavit. Eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in Urbem reversus est. Neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod præ capite ejus quondam peroraverat. Invalidæ ad hoc monstrum sugillandum literæ: quoniam qui talem Ciceronis casum satis digne deplorare possit, alius Cicero non erat.

5. Quo te nunc modo Magne Pompei attingam, nescio: Nam & amplitudinem fortunæ tuæ, quæ quondam omnes terras, & omnia maria fulgore suo occupaverat, intueor; & ruinam ejus majorem esse, quam ut manu mea attentari debeat, memini. Sed nobis tamen tacentibus Cn. Carbonis, à quo admodum adolescens de paternis bonis in foro dimicans protectus es, jussu tuo interempti mors animis hominum obversabitur, non sine aliqua reprehensione quia tam ingrato facto, plus L. Syllæ viribus, quam propriæ indulisti verecundiæ.

EXTERNA.

1. At ne nostra confessis alienigenæ urbes insultent: Carthaginenses Annibalem, qui pro illorum incolumitate & victoria, tot imperatores, totque exercitus nostros trucidaverat; quot gregarios milites hostium si occidisset, magnæ gloriæ foret; è conspectu suo submovere in animum induxerunt.

2. Neminem Lycurgo aut majorem aut utiliorum virum Lacedæmon genuit: utpote cui Apollo Pythius oraculum petenti respondisse fertur: Nescire se utrum illum hominum, an deorum numero aggregaret. Huic tamen neque vitæ summa sinceritas, neque constantissimus erga patriam amor,

mor, neque leges salutariter excogitatæ auxilio esse poterunt, quo minus infestos cives experiretur: Sæpe enim lapidibus peritus, aliquando furore publico eiectus, etiam privatus oculo: ad ultimum ipsa patria pulsus est. Quid alix faciant urbes; ubi etiam illa quæ constantiz, & moderationis, & gravitatis eximiam sibi laudem vendicat, tam ingrata adversus tam bene meritum existit?

3. Detrahe Atheniensibus Thesea, nullæ, aut non tam claræ Athenæ erunt: siquidem ille vicatim dispersos cives suos in unam urbem contraxit; separatimque & agresti more viventî populo amplissimæ civitatis formam atque imaginem imposuit. Idem sæva potentissimi regis Minoi imperia vixdum ætate pubescente repulit. Idem effrænatam Thebanorum insolentiam domuit. Idem opem liberis Herculis tulit, & quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, virtute animi ac robore dextræ comminuit. Hujus tamen summoti ab Atheniensibus, Scyros exule minor insula, ossa mortui cepit. Jam Solon, qui tam præclaras, tamque utiles Atheniensibus leges tulit, ut si his perpetuo uti voluissent, sempiternum habituri fuerint imperium: qui Salamina velut hostilem arcem ex propinquo salutem eorum imminentem recuperavit: qui Pisistrati tyrannidem primus vidit orientem, & solus armis opprimi debere palam dictitare ausus est; senectutem Cypri profugus exegit: neque ei in patria, de qua optime meruerat, humari contigit. Bene egissent Athenienses cum Miltiade, si eum post trecenta millia Persarum Marathone devicta, in exilium protinus misissent, ac non in carcere & vinculis mori coegissent. Sed ut puto, hætenus sævire adversus optime meritum abunde non duxerunt. Imo ne corpus quidem ejus, sic expirare coacti, sepulturæ prius mandari passi sunt; quam filius ejus Cimon eisdem vinculis se constringendum traderet. Hanc hæreditatem

pater.

paternam maximi ducis filius, & futura ipse ætatis
 suæ dux maximus, solam se sortitum, catenas scilicet
 & carcerem, gloriari potuit. Aristides etiam,
 quo totius Græciæ justitia censeretur, continentia
 quoque eximium specimen, patria excedere iussus
 est. Felices Athenas, quæ post illius exilium inve-
 nire aliquem aut virum bonum, aut amantem sui ci-
 vem potuerunt; cum quo nunc ipsa sanctitas mi-
 gravit! Themistocles eorum, qui ingrati patriam
 experti sunt, celeberrimum exemplum; cum illam
 incolumem, claram, opulentam, principem Græciæ
 reddidisset, eoque sensit inimicam, ut ad Xerxis,
 quem paullo ante destruxerat, non debitam sibi mi-
 sericordiam petere necesse haberet. Phocion
 vero his dotibus, quæ ad pacandum hominem po-
 tentissimæ judicantur, eloquentia & integritate in-
 structissimus, non tantum in ecclia ab Atheniensibus
 impositus est; sed certe post obitum nullam Atticæ
 regionis, quæ ossibus ejus injiceretur, glebulam
 invenit; iussus extra fines projici, intra quos opti-
 mus civis vixerat. Quid obest igitur, quin publica
 dementia sit existimanda, summo consensu maxi-
 mas virtutes, quasi gravissima delicta, punire, be-
 neficiaque injuriis rependere? Quod cum ubique,
 tum præcipue Athenis intolerabile videri debet: in
 qua urbe adversus ingratos actio constituta est. Et
 recte: quia dandi & accipiendi beneficii commercii-
 um, sine quo vix vita hominum constar, perdit &
 tollit, quisquis benemerito parem referre gratiam
 negligit. Quantam ergo reprehensionem merentur,
 qui cum æquissima jura, sed iniquissima haberent in-
 genia; moribus suis, quam legibus uti maluerunt?
 Quod si qua providentia deorum effici posset, ut ex-
 cellentissimi viri, quorum modo casus retuli, legem
 ingratorum vindicem retinentes, patriam suam in-
 jus ad aliam civitatem pertraherent; nonne ingeni-
 osum & garrulum populum, mutum atque clinguem

hac postulatione reddidissent? Discordes socii tui, & pagis dividua tuguria Græciæ facta sunt columen, Lucet Marathon Persicis trophæis: Salamis & Artemisium Xerxis naufragia numerantur: prævalidis manibus exhausta mœnia, pulchrioribus operibus consurgunt: harum rerum auctores ubi vixerint, ubi jacent, responde. Nempe Thesea parvulo in scopulo sepeliri, & Miltiadem in carcere mori, & Cimonæ paternas induere catenas, & Themistoclem victorem victi hostis genua complecti, Solonemque cum Aristide & Phocione penates suos ingrata fugere coegisti: cum interim cineribus vestris scæde ac miserabiliter dispersis, Oedipodis ossa, ex de patris, nuptiis matris concaminata, inter ipsum Areopagum, divini atque humani cœtaminis venerabile domicilium, & excelsis præsidiis Minervæ arcem, honore aræ decorata quasi sacrosancta colis: Adeo tibi aliena mala tuis bonis gratiora sunt. Lege itaque legem, quæ te jurejurando obstrictam tenet; & quia beneficiis debita reddere præmia noluisti, læsis juxta piacula exolve: racent mutæ illorum umbræ fati necessitate constrixtæ; ac immemores beneficiorum Athenas omnis lingua, sermone licenti in reprehensionem soluta, non tacet.

CAP. IV.

DE PIETATE IN PARENTES.

CUJUS EXEMPLA

ROM. SUNT.

- 1 Cr. Marcius Coriolanus.
- 2 P. Scipio Africanus major.
- 3 T. Manlius Torquatus.
- 4 M. Aurelius Cotta.
- 5 C. Flaminius trib. pl.
- 6 Claudia virgo Vestalis.
- 7 Illa matrem in carcere mamma quærens.

EXTERNÆ.

- 1 Pero filia patrem mamma nutiens.
- 2 Cimon Atheniensis.
- 3 Duo fratres Hispani.
- 4 Cleobis & Bytho, Amphion & Anapæ.
- 5 Scythæ.
- 6 Cæsi regis filius mutus.
- 7 Pulso Penænsis juvenis.

Sed omittamus ingratos, & potius de piis loquamur, aliquanto enim sarius est favorabili, quam invisæ rei vacare. Venire igitur in manus nostras prospera parentum vora, felicibus auspiciis propagatæ soboles; quæ efficitis ut & genuisse juver, & generare libeat.

1. Coriolanus maximi vir animi, & altissimi consilii, optimeque de republica meritis, iniquissimæ damnationis ruina prostratus, ad Volscos infestos tunc Romanis confugit. Magno ubique pretio virtus æstimatur. Itaque quo latebras quæsitum venerat, ibi brevi summum adeptus est imperium. Evenitque, ut quem pro se salutarem imperatorem civēs habere noluerant, pene pestiferum adversus se duce[m] experirentur. Frequenter enim fuis exercitibus nostris victoriarum suarum gradibus, aditum junctamque urbem Volscis militi struxit. Quapropter fastidiosus ille in æstimandis bonis suis populus, qui reo non pepercerat, exuli coactus est supplicare. Missi ad eum deprecandum legati, nihil profecerunt. Missi deinde sacerdotes cum infulis, æque sine effectu redierunt. Stupebat Senatus, trepidabat populus, viri pariter ac mulieres exitium imminens lamentabantur. Tunc Veturia Coriolani mater, Voluminiam uxorem ejus, & liberos secum trahens, castra Volscorum petiit. Quam ubi filius adspexit, Expugnasti, inquit, & viciisti iram meam, patria, precibus hujus admotis: cujus uero re, quamvis merito mihi invisam, dono: Continuoque Romanum agrum hostilibus armis liberavit. Ergo pectus dolore acceptæ injuriæ, spe potiundæ victoriæ, verecundia detrectandi ministerii, metu mortis refertum, totum sibi pietas vacuefecit: unusque parentis aspectus bellum atrox salutarī pace mutavit.

2. Eadem pietas viribus suis inflammatum Africanum

num superiorem, vixdum annos puerilitatis egressum, ad opem patri in acie ferendam virili robore armavit. Consulem enim eum apud Ticinum fluvium adversus auspiciis cum Annibale pugnantes graviter saucium, intercessu suo servavit: neque illum aut ætatis infirmitas, aut militiæ tirocinium, aut infelicitis prælii etiam veterano bellatori pertimescendus exitus interpellare valuit, quo minus duplici gloriæ conspicuam coronam, imperatore simul & patre ex ipsa morte rapto, mereretur.

3. Auribus ista tam præclara exempla Romana civitas accepit, illa vidit oculis. L. Manlio Imperiosso diem ad populum Pomponius tribunus pl. dixerat, quod occasione bene conficiendi belli ductus, legitimum obtinendi imperii tempus excessisset. Quodque filium optimæ indolis juvenem rustico opere gravatum publicis usibus subtraheret Id postquam Manlius adolescens cognovit, protinus Urbem petiit, & se in Pomponii domum prima luce direxit: qui existimans in hoc eum venisse, ut patris crimina, à quo plus justo aspere tractabatur, deferret; excedere omnes iussit cubiculo, quo licentius remotis arbitris indicium perageret. Nactus occasionem opportunam proposito suo juvenis, gladium, quem tectum attulerat, distinxit, tribunumque minis ac terrore compulsum jurare coegit, à patris ejus accusatione recessurum: Eoque effectum est, ne Imperiossus eussam diceret. Commendabilis est pietas, quæ mansuetis parentibus præstatur: sed Manlius quo horridiorem patrem habuit, hoc laudabilius periculo ejus subvenit, quia ad eum diligendum præter naturalem amorem nullo indulgentiæ blandimento invitatus fuerat.

4. Hanc pietatem æmulatus M. Cotta, eo ipso die, quo togam sumpsit virilem; protinus ut è Capitolio descendit, C. Carbonem, à quo pater ejus damnatus fuerat, postulavit: peractumque reum judicio affli-

afflixit, & ingenium & adolescentiam præclaro opere auspicatus.

5. Apud C. quoque Flaminium auctoritas patria æque potens fuit. Nam cum tribunus pl. legem de Gallico agro viritim dividendo, invito & repugnante senatu promulgasset, precibus minisque ejus acerrime resistens ac ne exereitu quidem adversus se conscripto, si in eadem sententia perseveraret, absterrentus; postquam pro Rostris ei legem jam referenti pater manum iniecit, privato fractus imperio, descendit è Rostris, ne minimo quidem murmure destituta concionis reprehensus.

6. Magna sunt hæc virilis pietatis opera, sed nescio an his omnibus valentius & animosius Claudie Vestalis virginis factum. Quæ cum patrem suum triumphantem è curru violenta tribunus pl. manu detrahi animadvertisset: mira celeritate utrisque se interponendo, amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit. Igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Vestæ duxit. Nec discerni potuit, utri plus laudis tribueretur, an cui victoria, an cui Pietas comes aderat.

7. Ignoscere vetustissimi foci, veniamque æterni date ignes, si à vestro sacratissimo templo ad necessarium magis, quam speciosum urbis locum contextus operis nostri progressus fuerit. Nulla enim acerbitate fortunæ, nullis sordibus prærium charæ pietatis evilescit; Quin etiam eo certius, quo miserius experimentum habet. Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam, ægium viro in carcere necandam tradidit. Quo receptam, is qui custodiæ præerat, misericordia motus, non protinus strangulavit. Aditum quoque ad eam filiam, sed diligenter excussam, ne quid cibi inferret, dedit: existimans futurum, ut inedia consumeretur. Cum autem jam dies plures intercederent, secum ipse quærens, quidnam esset, quod tamdiu sustentaretur:

cur: curiosius observata filia animadvertit, illam exserto ubere famem matris lactis sui subsidio lenientem. Quæ tam admirabilis spectaculi novitas ab ipso ad triumvirum, à triumviro ad Prætorem, à Prætore ad concilium judicum perlata, remissionem poenæ mulieri impetravit. Quo non penetrat, aut quid non excogitat pietas, quæ in carcere servandæ genetricis novam rationem invenit? Quid enim tam inusitatum, quid tam inaudium, quam matrem natæ uberibus alitam? Putaret aliquis, hoc contra rerum naturam factum; etsi diligere parentes, prima naturæ lex esset.

E X T E R N A.

1. Idem de pietate Perus existimetur, quæ patrem suum Cimonæ consimili fortuna affectum, parique custodiæ traditum, jam ultimæ senectutis, velut infantem pectori suo admotum aluit. Hærent ac stupent hominum oculi, cum hujus facti pictam imaginem vident; casusque antiqui conditionem, præsentis spectaculi admiratione renovant: in illis mutis memororum lineamentis viva ac spirantia corpora intue-
buntur credentes. Quod necesse est animo quoque evenire, aliquanto efficaciore pictura literarum vetera pro recentibus admonitos recordari.

2. Ne re quidem Cimon silentio involvam, qui patri suo sepulturam voluntariis vinculis, emere non dubitasti. Nam etsi maximo tibi postea & civi & duci evadere contigit, plus tamen aliquanto laudis in carcere, quam in Curia assecutus es. Cæteræ enim virtutes admirationis tantummodo multum, pietas vero etiam amoris plurimum meretur.

3. Vos quoque fratres memoria complectar, quorum animus origine fuit nobilior. Siquidem, admodum humiles in Hispania nati, pro parentum ali-

alimentis spiritum erogantes. specioso exitu vitam inclaruistis. Duodecim enim millia numum, quæ post mortem vestram his darentur, à Pacizeis pacti; unum eorum patris interfectorem Epastum generis luxuriosum occideretis: Nec ausi solum insigne facinus estis, sed etiam strenuo ac forti exitu clausistis. Iisdem enim manibus Pacizeis ultionem, Epasto poenam, genitoribus alimenta, vobis gloriosa fata peperistis. Itaque tumulis etiam nunc vivitis, qui parentum senectutem tueri, quam vestram exspectare, satius esse duxistis.

4. Notiora sunt fratrum paria. Cleobis & Biton Amphinomus & Anapus: illi, quod ad sacra Junonis peragenda matrem vexerunt: hi, quod patrem & matrem humeris per medios ignes Aetna portarunt: sed neutris pro spiritu parentum expirare propositum fuit.

5. Nec ergo Argivam detrecto laudem, aut Aetnae montis gloriam involverim: verum obscuriori propter ignorantiam pietati notitiae lumen admoveo: sicut Scythiis libenter pietatis testimonium reddo. Datio enim totius regni sui viribus in eorum regione subinde impetum facienti, paulatim cedentes, ad ultimas Asiae solitudines pervenerant. Interrogati deinde ab eo per legatos, quem fugiendi finem, aut quod initium pugnandi facturi essent; responderunt. Se nec urbes ullas, nec agros cultos, pro quibus dimicarent, habere. Cæterum cum ad parentum suorum monumenta venissent, sciturum quemadmodum Scythæ præliari solerent. Quo quidem uno tanto dicto, immanis & barbara gens ab omni se feritatis crimine redemit. Prima igitur & optima rerum natura pietatis est magistra, quæ nullo vocis ministerio, nullo usu literarum indigens, propriis ac tacitis viribus, charitatem parentum pectoribus liberorum infundit. Quid ergo doctrina proficit, ut politiora, scilicet, non ut meliora fiant ingenia: quo-

quoniam quidem solida virtus nascitur magis, quam
fugitur.

6. Quis enim plaustris vagos, & silvarum latebris
corpora sua regentes, in modumque ferarum lanatu
secundum viventes, Datio sic respondere docuit? illa
nimis, quæ etiam Cræsi filium loquendi usu de-
fectum, ad protegendam patris incolumitatem mi-
nisterio vocis instruxit. Captis enim à Cyro Sardi-
bus, cum unus è numero Persarum, ignarus viri, in
ardum ejus concitato ferretur impetu; velut oblitus
quid sibi nascenti fortuna denegasset, ne Cræsum
regem occideret, proclamando, pene jam impres-
sum jugulo mucronem revocavit. Is qui ad id tem-
pus mutus sibi vixerat, saluti parentis vocalis factus
est.

7. Eadem charitas Italico bello Pinonensem juve-
nem, cui Pultonius erat cognomen, tanto animi cor-
porisque robore armavit, ut cum obsessæ urbis suæ
claustris præsideret, & Romanus imperator patrem
ejus captivum, in conspectu ipsius constitutum, di-
stinctis militum gladiis circumdedit, occisurum se
minitans, nisi irruptioni suæ iter præbisset, solus è
manibus senem rapuerit, duplici pietate memo-
randus, quod & patris servator, nec patriæ fuerit
proditor.

CAP. V.

DE BENEVOLENTIA

Fraterna.

1. Africa: i majoris.

2. M. Fab. Vicolani cos.

3. T. Cæsaris Augusti.

4. Mi itis cujudam.

Hanc pietatem proximus fraternæ benevolentix
gradus excipit. Nam ut merito primum amo-
ris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia
accepisse:

accepisse: ita proximum judicari debet, simul accepisse. Quam copiosæ enim suavitatis illa recordatio est! In eodem domicilio antequam nasceretur habitavi: in iisdem incunabulis infantis temporibus peregi: eosdem appellavi parentes: eadem promissa excubuerunt: parem ex majorum imaginibus gloriam traxi. Chæra est uxor, dulces liberi, jucundi amici, accepti affines: sed postea cogniti nulla beuevolentia accedere debet, quæ priores exhaariat.

1. Atque hoc teste Scipione Africano loquor, qui tametsi arctissima familiaritate Lælio junctus erat, atramentum senatum supplex oravit; ne provincia sors fratri suo erepta, ad eum transferretur: legatumque se L. Scipioni in Asiam iturum promissit: major natus, minori, & fortissimus imbelli, & gloriæ excellens, laudis inopi, & quod super omnia est nondum Asiatico, jam Africanus. Itaque clarissimorum cognominum alterum sumpsit, alterum dedit; triumphique prætextam hujus excepit, illius tradidit: ministerio aliquanto major, quam fratris imperio.

2. M. vero Fabius consul inclita pugna Etruscis & Veientibus superatis; delatum sibi summo senatus populique studio triumphum ducere non sustinuit: quia eo prælio Q. Fabius frater ejus consulari fortissime dimicans occiderat. Quantam in eo pietate pietatem fraternæ charitatis habitasse existimamus, propter quam amplissimi honoris tantus fulgor exingui potuit?

3. Hoc exemplo vetustas, illo seculum nostrum ornatum est: cui contigit, fraternum jugum Claudii prius, nunc etiam Julii gentis intueri decus. Tantum enim amorem princeps, parensque nostræ stirpis, infirum animo fratris Drusi habuit; ut eum Ticini, quo victor hostium ad complectendos parentes venerat, gravi illum & periculosa valere

dine in Germaniam fluctuare cognosset, protinus inde metu attonitus erumperet. Iter quoque quam rapidum & præceps velut uno spiritu corripuerit, eo pariet; quod Alpes Rhenumque transgressus, die ac nocte mutato subinde equo, ducenta millia passuum, per modo devictam Barbariem, Antabagio duce solo comite contentus, evasit. Sed eum tunc maximo labore & periculo implicatum, mortaliumque frequentia defectum, sanctissimum pietatis nomen, & dñi fautores eximiarum virtutum, & fidissimus Romani imperii custos Jupiter comitatus est. Drusus quoque, quanquam fato jam suo, quam ullius officio propior erat, vigore spiritus, & corporis viribus collapsus; eo ipso tamen, quo vita & mors distinguitur, momento, legiones cum insignibus suis fratri obviam procedere iussit, ut imperator saluaretur. Præcepit etiam, dextra in parte prætorium ei statui, & consulare & imperatorium nomen obtinere voluit. Eodemque tempore, & fraternæ majestati cessit, & vita excessit. His scio equidem nullum aliud quam Castoris & Pollucis specimen consanguineæ charitatis convenienter adijci posse.

4. Sed omnis memoriæ clarissimis imperatoribus profecto non erit ingratum, si nullis summa erga fratrem suum pietas huic voluminis parti adhaerit. Is namque in castris Cn. Pompeii stipendiæ peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi in acie instantem cominus interemisset, jacentemque spoliaret: ut fratrem germanum esse cognovit, multum ac diu convitio deos ob donum impiorum victoriæ insectatus, prope castra transtulit, & pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subiecta face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seq; super corpus fratris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit. Licebat igno antiæ beneficio innocenti

centi vivere; sed ut sua potius pietate, quam aliena
venia uteretur, comes fraternæ neci non defuit.

C A P. VI.

DE PIETATE ERGA PATRIAM.

- 1 L. Junii Bruti primi cos.
- 2 M. Cuncteq. Rom.
- 3 M. Genetii Cipi prætoris.
- 4 Q. Ælii Paui prætoris.
- 5 P. Decii Q. F. cos.
- 6 P. Decii P. F. cos.
- 7 P. Africani majoris.

- 8 Civium Romanorum.
- EXTERNORUM.
- 1 Codri regis Atheniensium.
- 2 Thrasybuli Atheniensis.
- 3 Themistoclis Atheniensis.
- 4 Philenorum fratrum.
- 5 Aristoteli, Stagyriæ.

ARTISSIMIS sanguinis vinculis pietas satisfacit
restat nunc ut patriæ exhibeatur: Cujus majore
statu, etiam illa quæ deorum numinibus æquatur, an-
terioritas parentum, vires suas subjecit: fraterna quoque
que charitas æquo animo ac libenti cedit, summa
quidem cum ratione. Quia eversa domo, intentatus
reip. status manere potest: urbis ruina, penates om-
nium trahat secum necesse est. Verum quid attinet
verbis ista complecti? quorum tanta vis est, ut aliqui
ea salutis suæ impendio testati sint.

1. Brutus consul primus cum Arunte Tarquinio
Superbi regno expulsi filio in acie ita equo concurrunt
ut pariter illatis hastis, uterq; mortifico vulneris
ictus exanimis prosterneretur. Merito adjecerim, po-
pulo Romano libertatem suam magno stetitisse.

2. Cum autem in media parte fori, vasto ac re-
pentino hiatu terra subderet, responsumque esset
re illum tantummodo compleri posse, quæ populus
Rom. plurimum valeret: Curtius & animi & ge-
neris nobilissimus adolescens, interpretatus, Ur-
bem nostram virtute armisque præcipue excellere,
militaribus insignibus ornatus, equum conscendit,
eumque vehementer ad moris calcaribus præcipi-

tem in illud profundum egit, super quem universi
cives honoris gratia certatim fruges injecerunt,
continuoque terra pristinum habitum recuperavit.
Magna postea decora in foro Romano fulserunt:
nullum tamen hodie quod pietate Curtii erga pa-
triam clarius observatur exemplum: cui princi-
patum gloriæ obrincenti, consimile factum sub-
nectam.

3. Genuitio Cipo Prætori paludato portam egre-
dienti, novi & inauditi generis prodigium incidit.
Namque in capite ejus subito veluti cornua emerse-
runt: responsumque est, regem eum fore, si in Ur-
bem revertisset. Quod ne accideret, voluntarium
sibi met ac perpetuum indixit exilium. Dignam pie-
tatem, quæ quod ad solidam gloriam attinet, se-
ntem regibus præferatur. Cujus testandæ rei gratia
capitis effigies ærea qua excesserat portæ inclusa est:
hæcque Raudusculana, quod olim æra rudera
dicebantur.

4. Gentius laudis hujus qua major excogitari vix
potest, successionem Alio Prætori tradidit. Cui jus
sacrum, cum in capite picus consedisset, aruspices
ne affirmassent, conservato eo fore domus ipsius sta-
tum felicissimum, reip. miserrimum: occiso, in con-
suetum utrumque cessurum: evestigio picum morfu
in conspectu senatus necavit: Decem & septem
milites suæ familiæ, eximie fortitudinis viros, Can-
crense prælio amisit: reip. procedente tempore ad
summum imperii fastigium excessit. Hæc nimirum
exempla, Sylla & Marius, & Cinna, tanquam stulta
relinserunt.

5. Decius, qui consulatum in familiam suam
primus intulit, cum Latino bello Romanam aciem
gelinaram & pene jam prostratam videret; caput
pro salute reip. devovit: Ac protinus conel-
so equo, in medium hostium agmen, patriæ salu-
tem, sibi mortem petens, irupit: factaque in-
genti

genti strage, plurimis telis obrutus, super corruis
Ex cujus vulneribus & sanguine inseparata victori
emerfit.

6. Unicum talis imperatoris Specimen esset, ni
animo suo respondentem filium genuisset. Is nam
que in quarto consulatu patris exemplum secutus
devotione simili, æque strenua pugna, consentane
exitu labantes perditasque vires Urbis nostræ corre
xit. Itaque dignosci arduum est, utrum Romana civil
tas utilius habuerit Decios duces, an amiserit : quoni
am vita eorum ne vinceretur, obstitit, mors fecit ut
vinceret.

7. Non est extinctus pro rep. superior Scipio A
fricanus : sed admirabili virtute ne respub. exting
gueretur, providit. Siquidem cum afflictæ Cannensi
clade urbs nostra, nihil aliud quam præda victoriæ
esse Annibalis videtur : ideoque reliquæ prostrati ex
ercitus, deserendæ Italiæ, auctore L. Metello, con
siliū agitant : tribunus militum admodum juven
nis, stricto gladio mortem unicuique minitando, ju
rare omnes nunquam se relicturos patriam cog
git : pietatemque non solum ipse plenissimam exhib
uit, sed etiam ex pectoribus aliorum abeuntem re
vocavit.

8. Age, ut à singulis ad universos transgrediar
quanto, & quam æquali amore patriæ tota civitas fla
gravit ! cum secundo Punico bello exhaustum æra
rium, ne deorum quidem cultui sufficeret, & publi
cani ultro aditos censores hortati sunt, ut omnia si
locarent, tanquam respub. pecunia abundaret, sequi
præstituros cuncta ; nec ullum assent, nisi bello con
fecto, petiuros polliciti sunt. Domini quoque se
verum quos Sempronius Gracchus ob insignem pu
gnam Beneventi manu miserat, pretia ab imperatore
exigere superfederunt : in castris etiam non eques
non centurio stipendium dari sibi desideravit. Viri
atque femine, quicquid auri argenteive habuerunt

tem puer insignia ingenuitatis ad sustentandam temporis difficultatem contulerunt: ac ne beneficio lenatus, (qui muneribus sanctos, tributum onere liberaverat) quisquam uti voluit; sed insuper id omnes promptissimis animis prastiterunt. Non ignorabant enim, captis Veïis, cum decimarum nomine, quas Camillus voverat, aurum Apollini Delphico mitti oporteret, neque emendi ejus facultas esset, matronas ornamenta sua in ararium retulisse. Similiterque audierant, mille pondo auri, quæ Gallis obfatione Capitolii promissa debebantur, earum cultu expleta. Itaque & proprio ingenio, & exemplo vetustatis admoniti, nulla sibi in re cessandum existimaverunt.

E X T E R N A.

1. Sed & externa ejusdem propositi exempla attinam. Rex Atheniensium Codrus, cum ingenti hostium exercitu Attica regio debilitata, ferro ignique vastaretur, diffidentia humani auxilii ad Apollinis Delphici oraculum confugit; perque legatos sciscitatus est; quonam modo illud tam grave bellum ducti posset. Respondit deus. Ita finem ei fore, si ipse hostili manu occidisset. Quod quidem non solum in Athenis; sed in castris etiam contrariis percrevit. Eoque factum est, ut ediceretur, ne quis Codri corpus vulneraret. Id postquam cognovit, decessit. Insignibus imperii, familiarem cultum induit, ac pabulantium hostium globo sese objecit, utique ex his falce percussus, in eadem suam commisit: Cujus interitu ne Athenæ occiderent, effectum

2. Ab eodem fonte pietatis Thrasyluli quoque sumus manavit. Is cum Atheniensium urbem tyrannorum teterrima dominatione liberanda superet, parvaque manu maximæ rei molem

aggrederetur; & quidam e consciis dixisset: Quantas tandem tibi Athenæ, per te libertatem consecutæ, gratias debebunt? respondit: Dii faciunt, quantas ipse illis debeo, videar retulisse. Quo affectu ineluctum destructæ tyrannidis opus laude cumulavit.

3. Themistocles autem, quem virtus sua victorem; injuria patriæ imperatorem Persarum fecerat: ut se ab ea oppugnanda abstineret, instituto sacrificio, exceptum patera tauri sanguinem hausit: & ante ipsam aram, quasi quædam Pietatis clara victimæ concidit. Quo quidem tam memorabili ejus excessu, ne Græciæ altero Themistocle opus esset, effectum est.

4. Sequitur ejusdem generis exemplum. Cum inter Carthaginem, & Cyrenas, de margine agri pertinacissima contentio esset; ad ultimum placuit utrinque, eodem tempore juvenes mitti, & locum quem si convenissent, finem ambobus haberi populis. Verum hoc pactum Carthaginienfium, duo fratres nomine Philæni, perfidia præcurrere, citra constitutam horam maturato gressu in longius promotis terminis. Quod cum intellexissent Cyrenenfium juvenes, diu de lassacia eorum questis; postremo accubitate conditionis injuriam discutere conati sunt. Dixerunt namque, sic cum finem ratum fore, Philæni vivos se ibi obrui passi essent. Sed consilio eventus non respondit: illi enim nulla interposita mora, corpora sua his terra operienda tradiderunt. Qui quoniam patriæ, quam vitæ suæ longiores terminos esse maluerunt; bene jacent, manibus & ossibus suis Punico dilatato imperio. Ubi superbe Carthaginis alta moenia? ubi maritima præstigia inelucti portus? ubi cunctis littoribus terribilis classis? ubi tot exercitus? ubi tantus equitatus? ubi immenso Africæ spatio non contenti spiritus? Omnis ista duobus Scipionibus Fortuna partita

At Philænorum egregii facti memoriam ne patriæ quidem interitus extinxit. Nihil est igitur, excepta virtute, quod mortali animo ac manu immortalē quæri possit.

5. Juvenili ardore plena hæc pietas. Aristoteles vero supremæ vitæ reliquias senilibus ac rugosis membris in summo literarum otio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit; ut eam hostilibus armis solo æquatam, in lectulo Atheniensi jacentem, Macedonum de manibus, quibus objecta erat, eriperet. Ita non tam urbs Stagira eversa Alexandri, quam restituta Aristotelis notum est opus. Patet ergo, quam benignæ, quamque profusæ pietatis erga patriam, omnium ordinum, omnis ætatis homines extiterint; sanctissimisque naturæ legibus misericordiarum etiam exemplorum clara mundo subleviserit veritas.

C A P. VII.

DE PATRUM AMORE ET INDULGENTIA
In Liberos.

ROMANORUM.

- 1 Q. Fabii Max. Rulliani.
- 2 Cæsetii Flavii.
- 3 Octavii Balbi.

EXTERNORUM.

REGUM.

- 1 Seleuci Syriæ.
- 2 Antiochæ Cappadociæ.

D Et nunc vela pii & placidi affectus parentum erga liberos indulgentiæ; salubrique auræ provecta, gratam suavitatis secum dotem asserat.

1. Fabius Rullianus quinque consulatibus summa gloria peractis, omnibusque & virtutibus & vitæ meritis stupendus, legatus ire Favio Gurgiti filio ad bellum difficile & periculosum conficiendum gravatus non est: pene ipso duntaxat animo sine corpore militaturus: utpote propter ultimam senectutem lectuli otio, quam labori præliorum habilior. Idem

triumphantis currum, equo infidens, sequi. quem ipse parvulum triumphis suis gestaverat, in maxima voluptate posuit: nec accessor gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est.

2. Non tam Cæsarii speciosa equitis Romani sortis, sed patria par indulgentia: Qui à Cæsare omnium jam externorum & domesticorum hostium victor, cum abdicare filium suum juberetur, quod is tribunus plebis cum Marullo collega, invidiam ei tanquam regnum affectanti fecerat: in hunc modum respondere sustinuit: Celerius tu mihi Cæsar, omnes filios meos eripies, quam ex his ego unum non pellam mea. Habebat autem duos præterea optimæ indolis filios, quibus Cæsar se incrementa dignitatis benigne largiturum pollicebatur. Hunc patrem tamen summa divini principis elementia tutum præstitit; quis tamen humano ingenio majus ausum putet, quod cui totus terrarum orbis succubuerat, non cessit?

3. Sed nescio an Octavius Balbus concitatoris & ardentioris erga filium benevolentiz fuerit. Proscriptus à triumviris, cum domo postica clam esset egressus, jamque fugæ expeditum initium haberet, postquam intus filium trucidari falsus clamore & vicinia accepit, ei se neci quam evaserat, obtulit, occidendumque militibus tradidit. Pluris nimirum illud momentum, quo illi præter spem videre filium incolumem contigerat, quam salutem suam æstimans. Miseros adolescentis oculos, quibus amantissimum sui patrem ipsius opera sic expirantem intueri necesse fuit!

EXTERNA.

1. Cæterum ut ad jucundiora cognitu veniamus, Seleuci regis filius Antiochus novæ Seratonices infinito amore correptus, memor quam improbis facibus arderet,

arderet, impium pectoris vulnus pia dissimulatione contegebat. Itaq; diversi affectus iisdem visceribus ac medullis inclusi, summa cupiditas, & maxima vetecundia, ad ultimam rabem corpus ejus redegerunt. Jacebat ipse in lectulo, moribundo similis: lamentabantur necessarii: pater mœrore prostratus, de obitu unici filii, deque sua miserrima orbitate cogitabat: totius domus funebris magis, quam regius, erat vultus. Sed hanc tristitiæ nubem Leptinis mathematici, vel ut quidam tradunt, Erasistrati medici providentia discussit: Juxta enim Antiochum sedens, ut enim ad introitum Saratonices rubore perfundi, & spiritu increbrescere, eaque egrediente pallescere, & excitatiorem anhelitum subinde recuperare animadvertit; curiosiore observatione ad ipsam veritatem penetravit. Intrante enim Stratonice, & rursus abeunte, brachium adolescentis dissimulanter apprehendendo; modo vegetiore, modo languidiore pulsu venarum comperit, cujus morbi æger esset; protinusque id Seleuco exposuit. Qui charissima sibi conjugæ filio cedere non dubitavit: Quod in amorem incidisset, fortunæ acceptum referens: quod dissimulare eum usque ad mortem paratus esset, ipsius pudori imputans. Subjiciatur animis senex, rex, amans: jam patebit quam multa, quamque difficilia paterni affectus indulgentia superavit.

2. At Seleucus quidem uxore, Ariobarzanes autem filio suo Cappadociæ regno cessit, in conspectu Cn. Pompeii: Cujus cum tribunal conscendisset, invitatusque ab eo in curuli sella sedisset: postquam filium in cornu scribæ humiliorem fortuna sua locum obtinentem conspexit, non sustinuit infra se collocatum intueri: Sed protinus sella descendit, & diadema in caput ejus transtulit: hortarique cœpit ut eo transiret unde ipse surrexerat. Exciderunt lacrymæ juveni, cohorruit corpus, dilapsum diadema est, nec quo jussus erat, progredi potuit: Quodque

pene fidem veritatis excedit, latus erat, qui regnum deponebat: tristis, cui dabatur: Nec ullum finem tam egregium certamen habuisset, nisi patris voluntati auctoritas Pompeii adfuisset. Filium enim & regem appellavit, & diadema sumere iussit, & in curuli sella confidere coegit.

C A P. VIII.

QUI SEVERI ADVERSUS
Liberos.

ROMANORUM.

1 L. Iunius Brutus primus Cos.

2 Cassius Viscellinus.

3 T. Manlius Torquatus jurisconsultus.

4 M. A. Scipio Scaurus.

5 A. Fulvius.

1. **C**OMICÆ lentitatis hi patres, tragicæ asperitatis illi. Par Romulo gloria L. Brutus, quia ille urbem, hic libertatem Romanam condidit: filios suos, Tarquinii dominationem à se expulsam reducentes, summum imperium obtinens comprehensos, proque tribunali virgis cæsos, & ad palum relligatos secui percuti iussit. Exiit patrem, ut consulem ageret: orbusque vivere, quam publicæ vindictæ deesse maluit.

2. Hujus æmulatus exemplum Cassius, filium, qui tribunus plebis Agrariam legem primus tulerat, multisque aliis rebus populariter animos hominum amore sui devinctos tenebat; postquam illam potestatem deposuit, adhibito propinquorum & amicorum consilio, affectati regni crimine domi damnavit: verbisque affectum, necari iussit: ac peculium ejus Cereri consecravit.

3. T. autem Manlius Torquatus, propter egregia multa rara dignitatis, juris quoque civilis, & sacrorum pontificalium peritissimus, in consimili facto ne consilio quidem necessariorum indigere se credidit. Nam cum ad senatum Macedonia de filio ejus D. Si-

lano,

lano, qui eam provinciam obtinuerat, querelas per legatos detulisset; à Patribus conscriptis petiit, nequid ante de ea re statuerent, quam ipse Macedonum filique sui causam inspexisset: Summodeinde cum amplissimi ordinis, tum etiam eorum qui questum venerant, consensu cognitione suscepta, domi consedit, solusque utrique parti per totum biduum vacavit, ac tertio plenissimo die diligentissimeque auditis testibus, ita pronuntiavit: Cum Silanum filium meum pecunias à sociis accepisse mihi probatum sit, & republ. cum & domo mea indignum judico, protinusque è conspectu meo abire jubeo. Tam tristi patris sententia percussus Silanus, lucem ulterius intueri non sustinuit, suspendioque se proxima nocte consumpsit. Peregerat jam Torquatus severi & religiosi judicis partes, satisfactum erat reip. habebat u'tionem Macedonia, paruit tam verecundo obitu filii patris inflecti rigor; at ille neque adolescentis exsequiis interfuit, & cum maxime funtis ejus duceretur, consulere se volventibus, vacuas aures accommodavit. Videbat enim, se in eo atrio consedisse, in quo illius imperiosi Torquati severitate conspicua imago posita erat: Prudentissimoque viro succurrebat, effigies majorum cum titulis suis idcirco in prima ædium parte poni solere, ut eorum virtutes posterì non solum legerent, sed etiam imitarentur.

4. M. vero Scaurus, lumen ac decus patriz, cum apud Arhesim flumen impetu Cimbrorum Romani equites pulsi, deserto procos. Carulo Urbem pavidi repeterent; consternationis ejus participi filio suo misit qui dicerent; libentius se in acie ejus interfecti offibus occursurum, quam ipsum tam deformis fugæ reum visurum. Itaque si quid modo reliquum in pectore verecundiæ superesset, conspectum dègener irati patris vitaret; recordatione enim juvenis suæ, qualis M. Scauro aut habendus aut spernen-

das esset filius admonebatur. Quo nuncio accepto, juvenis constans est fortius adversus semetipsum gladio uti, quam adversus hostes usus fuerat.

5. Nec minus animose A. Fulvius vir senatorii ordinis, euntem in aciem filium retraxit, quam Scavrus è prælio fugientem increpuit. Namque juvenem & ingenio & literis & forma inter æquales nitentem, pravo consilio amicitiam Catilinæ secutum, inque castra ejus temerario impetu ruentem, medio itinere abstractum supplicio mortis affecit: præfatus, Non se Catilinæ illum adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam genuisse. Licuit, donec civilis belli rabies præteriret, inlufum arcere: verum illud cauti patris narraretur opus,, hoc severi refertur.

C A P. IX.

QUI MODERATI ERGA SUSPECTOS Liberos.

1 L. Gellius Poplicola.

2 Q. Horrensius orator.

3 Fulvius qui iam.

4 Pater quidam.

Sed ut hanc incitatum & asperam severitatem mitiores relatu patrum mores clementiæ suæ mistura temperent, exactæ poenæ concessa venia jungatur.

1. L. Gellius, omnibus honoribus ad censuram defunctus, cum gravissima crimina de filio, cum noverca commissum stuprum, & parricidium cogitatum, propemodum explorata haberet, non tamen ad vindictam procurrit continuo, sed pene universo senatu adhibito in consilium, expositis suspicionibus, defendendi se adolescenti potestatem fecit. Inspectaque diligentissime causa, absolvit eum de concilii, tum etiam sententia sua: Quod si impetu iræ abstractus sævire scelerasset, admisisset magis scelus, quam vindicasset.

2. Q.

2. Q. autem Hortensii, qui suis temporibus ornam-
 entum Romanæ eloquentiæ fuit, admirabilis in fi-
 lio patientia existit. Cum enim eoque impieta-
 tem ejus suspectam, & nequitiam invisam haberet,
 ut Messallam suæ sororis filium heredem habiturus
 ambitus reum defendens iudicibus diceret. Si illum
 damnassent, nihil sibi præter osculum nepotum, in
 quibus acquiesceret, superfuturum: Hac scilicet sen-
 tentia, quam etiam editæ orationi inseruit, filium
 potius in tormento animi, quam in voluptatibus re-
 ponens tamen ne naturæ ordinem confunderet, non
 a potes, sed filium heredem reliquit. Moderate usus
 affectibus suis: quia & vivus moribus ejus verum re-
 stimonium, & mortuus sanguini honorem debitum
 reddidit.

3. Idem fecit clari generis, magnæque dignitatis
 vir Fulvius, sed in filio aliquantum retriore. Nam
 cum auxilium senatus implorasset, ut suspectus in
 parricidio & ob id latens per triumvirum conqui-
 reretur, ac jussu Patrum conscriptorum compre-
 hensus esset; non solum cum non notavit, sed etiam
 decedens, dominum omnium esse voluit: Quem sibi
 genuerat heredem instituens, non quem expetius
 fuerat.

4. Magnorum virorum clementibus actis ignoti
 patris novæ atque inusitatæ rationis consilium adji-
 ciam: qui cum à filio nepti sibi insidias comperisset,
 nec inducere in animum posset, ut verum sanguinem
 ad hoc scelus progressum crederet, seductam uxo-
 rem suppliciter rogavit, ne se ulterius celaret, sed
 diceret: sive illum adolescentem subjecisset, sive ex
 illo concepisset: Asteveratione deinde ejus, & jure-
 jurando, & nihil tale debere suspicari, persuasus;
 in locum desertum filio perducto, gladium, quem
 secretum occultum attulerat, tradidit, ac jugulum
 feriendum præbuit: nec veneno, nec latrone ei ad
 peragendum parricidium opus esse affirmans: Quo
 facto

facto non paulatim, sed magno impetu recta cogitatio pectus juvenis occupavit; continuoque abjecto gladio, Tu vero inquit, pater, vive: & si tam obsequens es, ut hoc precari filio permittas, me quoque exsuperas. Sed tantum quaeso, ne meus erga te amor eo sit vilior, quod à poenitentia oritur. O solitudinem sanguine meliorem, pacatiorisque penatibus filias, & alimentis blandius ferrum, ac mortis oblata, quam datæ vitæ felicius beneficium!

CAP. X.

QUI FILIORUM OBITUM
Forti Animo Tulerunt.

ROMANI.

- 1 M. Horatius Pulvillus Cos. II
- 2 L. Æmilius Paullus procos.
- 3 Q. Marcius Rex Cos.

EXTERNI.

- 1 Pericles Atheniensis.
- 2 Xenophanes
- 3 Anaxagoras.

Commemoratis patribus qui injurias filiorum patienter exceperunt, referamus eos qui mores æquo animo tolerarunt.

1. Horatius Pulvillus, cum in Capitolio Jovis Opt. Max. ædem pontifex dedicaret, interque nuncupationem solennium verborum postem tenens, mortuum esse filium suum audisset: neque manu à poste removit, ne tanti templi dedicationem interrumperet; neque vultum à publica religione ad privatum dolorem deflexit; ne patris magis, quam pontificis partes egisse videretur. Tolle, inquit, cadaver.

2. Clarum exemplum: nec minus tamen illustre quod sequitur. Æmilius Paullus nunc felicissimus, nunc miserrimi patris clarissima representatio, et quatuor filiis formæ insignis, egregiæ indolis, dum jure adoptionis in Corneliam, Fabianque gentem translatos, sibi ipse denegavit: duos ei fortuna abstulit.

gira-
pedito
oble-
oque
mon-
tudi-
s fil-
lata,
M
I.
rum
mor-
Jo-
nun-
ens,
num
n in-
ne et
quan-
t, et
n die
simi-
p, et
duo
nem
abi-
ulit.

Quorum alter triumphum patris funere suo
quartum ante diem præcessit : alter in triumphali
carru conspectus, post diem tertium exspiravit. Itaque
qui ad donandos usque liberos abundaverat, in orbi-
tate subito destitutus est. Quem casum quo robore
animi sustinuerit, oratione, quam de rebus à se gestis
apud populum habuit, hanc adjiciendo clausulam,
nulli ambiguum reliquit: Cum in maximo proventu
felicitatis nostræ, Quirites, timerem, ne quid mali for-
tuna moliretur; Jovem Opt. Max. Junonemque regi-
nam, & Minervam precatus sum, ut si adversi quid
populo Romano immineret, totum in meam domum
converteretur. Quapropter bene se res habet: annu-
endo enim votis meis id egerunt, ut vos potius me o-
casu doleatis, quam ego vestro ingemiscerem.

3. Uno etiam nunc domestico exemplo adjecto, in
alienis luctibus orationi mez vagari permittam. Q.
Marcins Rex superior, Catonis in consulatu collega,
filium summæ pietatis & magnæ spei, & quæ non par-
va calamitatis accessio fuit, unicum amisit. Cumque
se obitu ejus subitum, & eversum videret; ita
dolorem altitudine consilii coercuit, ut à rogo juve-
nis protinus Curiam peteret: senatumque, quem eo
die lege habere oportebat, evocaret. Quod nisi forti-
ter mœrorem ferre scisset, unius diei lucem inter ca-
lamitosum patrem, & strenuum consulem, neutra in
parte cessante officio, partiri non potuisset.

E X T E R N A.

1. Princeps Atheniensium Pericles intra quadri-
duum duobus nigrificis adolescentibus filiis spolia-
tus; in iis ipsis diebus & vultu pristinum habitum
retinente, & oratione nulla ex parte infractiore con-
ditionatus est Ille vero caput quoque solito more coro-
narum gerere sustinuit, ut nihil ex veteri ritu pro-
pter domesticum vulnus detraberet: Non sine causa
igitur

igitur tanti roboris animus ad Olympii Jovis cognomen adscendit.

2. Xenophon autem, quod ad Soeraticam disciplinam attinet, proximus à Platone felicitis ac beatæ facundię gradus, cum solenne sacrificium perageret, è duobus filiis majorem natu nomine Gryllum apud Mantineam in prælio cecidisse cognovit: nec ideo institutum deorum cultum omittendum putavit, sed tantummodo coronam deponere contentus fuit. Quam ipsam, percunctatus quonam modo occidisset, ut audivit fortissime pugnatem interiisse, capiti reposuit, numina, quibus sacrificabat, testatus, majorem se ex virtute filii voluptatem, quam ex morte amaritudinem sentire. Alius removisset hostiam, abjecisset altaria, lacrymis respersa thura disjecisset: Xenophontis corpus religioni immobile stetit, & animus in consilio prudentiæ stabilis mansit. Nam dolori succumbere, ipsa clade, quæ nuntiata erat, transiit duxit.

3. Nec Anaxagoras quidem suppressendus est. Audita namque morte filii, Nihil, inquit, mihi inexpectatum aut novum nuntias: ego enim illum ex me natum sciebam esse mortalem. Has voces utilissimis præceptis imbuta virtus mittit: quas si quis efficaciter auribus perceperit, non ignorabit ita liberos esse procreandos, ut meminerit, his à rerum natura, & accipiendi spiritus, & reddendi eodem momento temporis legem dici: atque ut mori neminem solum. qui non vixerit, ita nec vivere aliquem quidem posse, qui non sit moriturus.

DE PUDICITIA.
LIBER SEXTUS.

CAP. I.

DE PUDICITIA.

QUAM COLUIT ROMANI.

- 1 Luceria Sp. L. Collatina.
- 2 L. Virginus.
- 3 Pontius Aufidius eq. Rom.
- 4 P. Mænius.
- 5 Q. Fabius Max. Servilianus.
- 6 P. Atilius Philicus.
- 7 M. Claudius Marcellus ad cur.
- 8 Q. Metellus Celer trib. pleb.
- 9 T. Veturius T. F. Calvint.

10 C. Pescennius III. vir capiti-
talis.

- 11 Camillus trib. plebis.
- 12 C. Marius c. 1. II.
- 13 Privati qui adulteria depre-
hensi vindicarunt.

EXTERNI.

- 1 Hippo femina Græca.
- 2 Chionara Origionis regull.
- 3 Tentoniorum uxores.

UNde te virorum pariter ac foeminarum præcipu-
um firmamentum Pudicitia invocem? Tu e-
nim prisca religione consecratos Vestæ focos inco-
pis. Tu Capitolinæ Junonis pulvinaribus incubas.
Tu palatii columen augustos penates, sanctissimum-
que Julæ gentis genialem thorum assidua statione
celebras. Tuo præsidio puerilis ætatis insignia muni-
ta sunt. Tui numinis respectu sincerus juventæ flos
permanet. Te custode matronalis stola censetur.
Ades igitur, & cognosce quæ fieri ipsa voluisti.

1. Dux Romanæ pudicitie Luceria, cujus viri-
lis animus, maligno errore fortunæ, muliebri cor-
pus sortitus est: A Sex. Tarquinio regis Superbi
filio per vim stuprum pati coacta, cum gravissimis
verbis injuriam suam in consilio necessariorum de-
plorasset: ferro se, quod veste rectum attulerat, in-
teremit. Causamque tam animoso interitui imperi-
um consulare pro regio permutandi, populo Rom.
præbuit.

2. Arque hanc illatam injuriam non tulit Virgi-
nius plebei generis, sed patricii viri spiritus, ne pro-
bro contaminaretur domus sua, proprio sanguini

non pepercit. Nam cum Ap. Claudius decemvir, filix ejus virginis stuprum, potestatis viribus fretus, pertinacius expeteret, deductam in forum puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pateresse maluit.

Nec alio robore animi præditus fuit Pontius Aulidianus, eques Rom. qui postquam comperit filix suæ virginitatem à pædagogo proditam Fannio Saturnino, non contentus sceleratum servum affectisse supplicio, etiam ipsam puellam necavit. Itaque ne turpes ejus nuptias celebraret, acerbæ exsequia duxit.

4. Quid P. Manius? quam severum pudicitix custodem egit! In liberrum namque gratum admodum sibi animadvertit, quia eum nubilis jam ætatis filix suæ osculum dedisse cognoverat, cum præsertim non libidine, sed errore lapsus videri posset. Cæterum amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ sensibus castitatis disciplinam ingenerari magni æstimavit. Eique tam tristi exemplo præcepit, ut non solum virginitatem illibatam, sed etiam oscula ad viros sincera perferret.

5. Q. vero Fabius Maximus Servillianus honoribus quos splendidissime gessit, censuræ gravitate consummatis, exegit à filio unico pœnas dubie æstimationis: is eas pendit, voluntario recessu conspectum patris vitando.

6. Dicerem censorium virum nimis acerbum extitisse, nisi P. Atilium Philiscum in pueritia corpore questum à domino facere coactum, tum senem postea patrem cernerem. Filiam enim suam quod ea se stupri crimine coinquinaverat, interemit. Quam sanctam igitur in civitate nostra pudicitiam fuisse existimare debemus, in qua etiam instituta libidinis, tam severos ejus vindices evasisse animadvertimus?

7. Sequitur excellentis nominis, ac memorabilis

facti exemplum. M. Claudius Marcellus ædilis cōsulis C. Scantino Capitolino trib. pl. diem ad populum dixit, quod filium suum de stupro appellasset: Eoque asseverante se cogi non posse ut adesset, quia sacrosanctam potestatem haberet, & ob id tribuniciū auxilium implorante; totum collegium tribunorum negavit se intercedere, quo minus pudicitiz questio perageretur. Citatus itaque Scantinius reus, uno teste qui tentatus erat damnatus est. Constat, juvenem productum in Rostra defixo in terram vultu perseveranter tacuisse, verecundoq; silentio plurimum in ultionem suam valuisse.

8. Metellus quoque Celer stuprosæ mentis acer punitor extitit, Cn. Sergio Silo promissorum maritum familiarum nummorum gratia dlem ad populum dicendo, eumque hoc uno crimine damando: Non enim fictum tunc, sed animus in questionem deductus est: plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.

9. Concionis hæc, illa Curiz gravitas. T. Veturius filius ejus Veturii, qui in consulari suo Samnitibus, ob turpiter iſtum foedus, deditus fuerat: cum propter domesticam ruinam, & grave æs alienum C. Plotio nexum se dare admodum adolescentulus coactus esset: servilibus ab eo verberibus, quia stuprum pati noluerat, affectus, querelam ad consules derulit. A quibus hac de re cartior factus senatus, Plotium in carcerem duci iussit. In qualicunque enim statu positam Romano sanguini pudicitiam tutam esse voluit.

10. Et quid mirum, si hoc universi P. C. censuerunt? C. Pescennius triumvir Capitalis Cornelium fortissime militiz stipendia emeritum, virtutisque summe quater honore primipili ab imperatoribus donarum; quod cum ingenuo adolescentulo stupri commercium habuisset, publicis vinculis operavit: A quo appellati tribuni, cum de stupro nihil negat

ret sed sponſionem ſe facere paratum diceret, quod adoleſcens ille palam atque aperte corpore quæſtum faciſſet: interceſſionem ſuam interponere noluerunt. Itaque Cornelius in carcere mori coactus eſt. Non putarunt tribuni pleb. remp. noſtram cum fortibus viris paciſci oportere, ut externis periculis domeſticas delicias emerent.

11. Libidinoſi centurionis ſupplicium, M. Lætorii Mergi tribuni militaris, æque ſimilis ſædus exitus ſequitur: Cui Cominius trib. pleb. diem ad populum dixit, quod cornicularium ſuum ſupri cauſa appellaeſſet. Nec ſuſtinuit ejus rei ſententiam Lætorius, ſed ſe ipſe ante judiciũ tempus fuga prius ſubtraxit, deinde morte etiam punivit. Naturæ modum expleverat? ſaro tamen ſunctus, uniuerſæ plebis ſententia crimine impudicitiz damnatus eſt: Signa illum militaria, ſacræ æquilæ & certiſſimi Romani imperii cuſtos ſevera caſtrorum diſciplina, uſque ad inferos perſecuta eſt. Quoniam cujus magiſter eſſe debuerat, ſanctitatis corruptor tentabatur exiſtere.

12. Hoc movit C. Marium imperatorem, tum cum C. Luſcium ſororis ſuz filium tribunum militum à C. Plorio manipulario milite jure exſum pronuntiavit, quia cum de ſupro compellare auſus fuerat.

13. Sed ut eos quoque, qui in vindicanda publicita dolore ſuo pro publica lege uſi ſunt, ſtrictis peteurram: Sempronius Muſca C. Gallium deprehenſum in adulterio flagellis occidit: C. Memmius L. Octavium ſimiliter deprehenſum nervis contudit: Carbo Accienus à Vibieno, item Pontius à Cernio deprehenſi caſtrati ſunt: Cn. etiam Furius Brochum quidam deprehendit & familiæ ſupradum objecit: Quibus ira ſuz indulſiſſe, fraudi non fuit.

E X T E R N A.

1. Atque ut domesticis externa subnectam, Græca femina nomine Hippo, cum hostium classe esset excepta, in mare se, ut morte pudicitiam tueretur, abiecit: Cujus corpus Erechtheo littori appulsum, proxima nodis humo sepulturæ mandatum, ad hoc tempus tumulus contegit: Sanctitatis vero gloriam æternæ traditam memoriz, Græcia laudibus suis celebrando, quotidie florentiorem effecit.

2. Vehementius hoc, illud consideratius exemplum pudicitiz. Exercitu & copiis Gallogræcorum à Cn. Manlio consule in Olympo monte ex parte delentis, ex parte captis, Orgiagonis reguli uxor miræ pulchritudinis, à centurione, cui custodienda tradita erat, stuprum pati coacta. Postquam ventum est in eum locum, in quem centurio, misso nuntio, necessarios mulieris pretium quo eam redimerent, afferre iusserat: Aurum expendente centurione, & in ejus pondus animo oculisque intento, Gallogræcis lingua gentis suæ imperavit, ut eum occiderent. Interfecti deinde caput abscisum manibus retinens ad conjugem venit; abjectoque ante pedes ejus, & injuriæ & ultionis suæ ordinem exposuit. Hujus foeminae quid aliud quisquam, quam corpus in potestatem hostium venisse dicat? Nam neque animus vinci, nec pudicitia capi potuit.

3. Teutonorum verò conjuges Marium victorem orarunt ut ab eo virginibus Vestalibus dono mitterentur, affirmantes æque se, atque illas virilis concubitus expertes futuras. Eaque re non impetrata, laqueis sibi nocte proxima spiritum eripuerunt. Dii melius, quod hunc animum viris earum in acie non dederunt. Nam si mulierum suarum virtutem imitari voluissent, incerta Teutonicæ victoriæ trophæa redidissent.

CAP. II.

QUÆ LIBERE DICTA AUT
Facta.

A ROMANIS.

- 1 Legato Privernatium.
- 2 L. Marcia Philippe cos.
- 3 Scipione Amiliano.
- 4 Cn Calpurnio Alfone.
- 5 M. Catone Uticensi.
- 6 Cn. Lentulo Marcellino cos.
- 7 M Favonio.
- 8 Helvio Mancio Fermiano.

- 9 Diphilo Traçedo.
- 10 M. Castricio Placentino.
- 11 Ser. Sulpicio Galba.
- 12 A. Cæsellio juri con.

A B EXTERNIS.

- 1 Machæra Macedonica mulier.
- 2 Syracusana quadam.
- 3 Theodoro Cyrenæo.

Libertatem autem vehementis spiritus dictis patirer ac factis testatam, ut non invicaverim; ita ultro venientem non excluderim. Quæ inter virtutem vitiumque posita, si salubri modo se temperaverit, laudem: si quo non debuit, profuderit, reprehensionem meretur. Atque vulgi sic auribus gravior, quam sapientissimi cujusque animo probabilior est. Utpote frequentius aliena venia, quam sua providentia tuta. Sed quia humanæ vitæ partes persequi propositum est; nostra fide, propria æstimatione referatur.

1. Priverno capto, interfectisque qui id oppidum ad rebellandum incitaverant, senatus indignatione accensus consilium agitabat, quidnam sibi dereliquis quoque Privernatibus faciendum esset. Ancipiti igitur casu salus eorum fluctuabat, eodem tempore & victoribus & iratis subjecta. Cæterum cum auxilium unicum in precibus restare animadverterent, ingeniti Italici sanguinis oblivisci non potuerunt. Princeps enim eorum in Curia interrogatus, quam poenam mererentur, respondit: Quam merentur, qui se dignos libertate judicant. Verbis arma sumpterat; exasperatosque Patrum conscripti

animos

mimos inflammaverat. Sed Plautius consul favens Privernatium causæ, regressum animoso ejus dicto obtulit; quæsitque, qualem cum eis Romani pacem habituri essent impunitate donata. At is constantissimo vultu, Si bonam dederitis, inquit, perpetuam: si malam, non diuturnam. Qua voce perfectum est, ut victis non solum venia, sed etiam jus & beneficium nostræ civitatis daretur.

2. Sic in senatu Privernas loqui ausus est. L. vero Philippus consul adversus eundem ordinem libertatem exercere non dubitavit. Nam segnitiam pro Rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: tantumque à poenitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summæ dignitatis & eloquentiæ viro, id in Curia graviter ferenti, manum injici juberet. Ille rejecto lictore, Non es, inquit, mihi Philippe consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.

3. Quid? populum ab incurso suo tutum libertas reliquit? imò & similiter aggressa, & æque experta est patientem. C. Carbo trib. pleb. nuper sepulcræ Gracchæ seditionis turbulentissimus vinde, idemque orientium civilium malorum fax ardentissima, P. Africanum à Numantiæ ruinis summo cum gloriæ fulgore venientem, ab ipsa penè porta in Rostra perductum, quid de Ti. Gracchi morte, cujus sororem in matrimonio habebat, sentiret, interrogavit: ut auctoritate clarissimi viri, inchoato jam incendio multum incrementi adjiceret: Quia non dubitabat, quin propter tam arctam affinitatem, aliquid pro interfecti necessarii memoria miserabiliter esset locuturus. At is jure eum casum videri respondit. Cui dicto cum concio tribunitio furore instincta violenter succlamasset, Taceant, inquit, quibus Italia noverca est. Orto deinde murmure, Non efficietis, ait, ut solutos verear, quos alligatos adduxi. Univerfus populus iterum ab uno

contumeliose correptus erat. Quantus est honor virtutis / tacuit actum: Recens victoria ipsius Numantina, & patris Macedonica, devictaque Carthaginis spolia avita, ac duorum regum Syphacis & Periz ante triumphales curtus catenarum cervices, tunc totius fori frementis ora clauserunt: Nec timori datum est silentium, sed quia, beneficio Æmyliæ & Cornelie gentis, multi metus Urbis atque Italia finiti erant, plebs Romanarum libertatis Scipionis liberta non fuit.

4. Quapropter minus mirari debemus, quod amplissima Cn. Pompeii auctoritas toties cum libertate iustata est: nec sine magna laude, quoniam omnis generis hominum licentia ludibrio esset, quiescente fronte tulit. Cn. Piso, cum Manilium Crispum reum ageret, eumque evidenter nocentem gratia Pompeii videret eripi; juvenili impetu ac studio accusationis proventus, multa & gravia crimina præpotenti defensori objecit. Interrogatus deinde ab eo, cur se quoque non accusaret: Da, inquit, prædes reip. te, si postularus fueris, civile bellum non excitaturum, etiam de tuo prius, quam de Manilii capite in consilium iudices mitem. Ita eodem iudicio duos sustinuit reos: accusatione Manilium, libertate Pompeium: & eorum alterum lege peregit, alterum professione, qua solum poterat.

5. Quid ergo libertas sine Catone? non magis quam Cato sine libertate. Nam eum in senatorem nocentem & infamem reum iudex sedisset, tabellæque Cn. Pompeii, laudationem ejus continentes, prolatae essent, proculdubio efficaces futura, protinus submovit eas è questione, legem recitando, qua eorum erat, ne senatoribus tali auxilio uti liceret. Huic facto persona admirationem ademit. Nam quæ in illo audacia videretur, in Catone fiducia cognoscitur.

6. Cn. Lentulus Marcellinus consul, eum in concione de Magni Pompeii nimia potentia querere-

retus,

retus,
esset:
licet:
Pulsa
quere

7.
voniu
diade
expro
trume
re por
que p
minil
duos
3
timz
in qu
tem
cusar
Pom
turus
ium
natu
so ju
clar
rent
rate
puer
in re
seras
ac n
Rom
tu p
eran
inde
ob
vast

retur, assensusque ei clara voce universus populus esset: Acclamate, inquit, Quirites, acclamate, dum licet: jam enim vobis impune facere non licebit. Pullata est tunc eximii civis potentia, hinc invidiosa querela, hinc lamentatione miserabili.

7. Cui candida fascia crus alligatum habenti, Favonius, Non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema: Exigui panni cavillatione regias ejus vires exprobrans. At is neutra in parte mutato vultu, utrumque cavit, ne aut hilari fronte libenter agnosce-re potentiam, aut tristi iram profiteri videretur: Ea-que patientia inferioris etiam generis, & fortunæ hominibus aditum adversus se dedit: E quorum turba duos retulisse abunde erit.

8 Helvius Mancius Formianus, Libertini filius, ultimæ senectutis, L. Libonem apud censores accusabat: in quo certamine cum Pompeius Magnus humilitatem ei, ætatemq; exprobrans, ab inferis illum ad accusandum remissum dixisset: Non mentiris, inquit, Pompei: venio enim ab inferis L. Libonem accusaturus: sed dum illic moror, vidi cruentum Cn. Domitium Ahenobarbum desentem, quod summo genere natus, integerrimæ vitæ, amantissimus patriæ, in ipso juventutis flore, tuo jussu esset occisus. Vidi paritrate conspicuum Brutum ferro laceratum, querentem, id sibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidisse. Vidi Cn. Carbonem acerrimum pueritiæ tuæ, bonorumque patris tui defensorem, in tertio consulatu suo catenis, quas tu ei injici jusseras, vinctum, obtestantem te, adversus omne fas, ac nefas, cum in summo esset imperio. à te equite Romano trucidatum. Vidi eodem habitu & quiritatu prætorium virum Perpernam sævitiam tuam exerantem, omnesque eos una voce indignantes quod indemnati sub te adolescentulo carnifice occidissent. obducta jam victis cicatriceibus bellorum civilium vastissima vulnera, municipali homini, servitum

paternam redolenti, effrenata temeritate, intolerabili quæspiritu impune revocare licuit. Itaque eo tempore & fortissimum erat Cn. Pompeio maledicere, & tutissimum. Sed non patitur nos hoc longiore querela prosequi personæ insequentis aliquanto fors humilior.

9. Diphilus Tragælus cum Apollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Misera nostra Magnus est: dictis in Pompeium manibus, pronuntiavit: Revocatusque aliquoties & populo, sine ulla cunctatione, nimis illum & intolerabilis potentie reum gestu perseveranti egit. Eadem petulantia usus est in ea quoque parte, Virtutem istam veniet tempus cum graviter gemas.

10. M. etiam Castricii libertate inflammatus animus, qui cum Placentiæ magistratum gereret, Cn. Carbone consule jubente decretum fieri, quo sibi obsides à Placentinis darentur, nec summo ejus imperio obtemperavit, nec maximis viribus cessit: Atque etiam dicenti multos se gladios habere, respondit, Et ego annos. Obstupuerunt tot legiones tam robustas senectutis reliquias intuentes. Carbonis quoque ira, quia materiam sæviendi perquam exiguum habebat, parvulum vitæ tempus ablatura, in se ipsa collapsa est.

11. Jam Ser. Galbæ temeritatis plena postulatio, qui Divum Julium consummatis victoriis, in foro jus dicentem, in hunc modum interpellare sustinuit: C. Juli Cæsar, pro Cn. Pompeio Magno quondam genero tuo in tertio ejus consulatu pecuniam spondendi, quo nomine nunc appellor. Quid agam? dependam? Palam atque aperte ei bonorum Pompeii venditionem exprobrando, ut à Tribupali summoveretur, mernerat: sed illud ipsa mansuetudine mitius pectus, et alienum Pompeii ex suo fisco solvi jussit.

12. A. Cællius, vir juris civilis scientia clarus, quam periculose contumax ! Nullius enim aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas triumviri dederant, formulam componeret. Hoc animi judicio victoriarum beneficia extra omnem ordinem legum ponens. Idem, cum multa de temporibus Cæsaris liberius loqueretur, amicique, ne id faceret, monerent : Duas res quæ hominibus amarissimæ videntur, magnam sibi licentiam præbere respondit, senectutem & orbi-
ratem.

E X T E R N A.

1. Inserit se tantis viris mulier alienigeni sanguinis : quæ à Philippo rege temulento immerenter damnata, Provocarem ad Philippum, inquit, sed sobrium. Excussit crapulam oscitanti, ac præsentis animo ebrium resipiscere, causaque diligentius inspecta justior sententiam ferre coegit. Igitur æquitatem, quam impetrare non potuerat, extorsit : potius præsidium à libertate, quam ab innocentia mutuata.

2. Jam illa non solum fortis, sed etiam urbana libertas. Senectutis ultimæ quædam, Syracusanis omnibus Dionysii tyranni exitum, propter nimiam morum acerbiteratem, & intolerabilia onera, votis expectantibus, sola quotidie matutino tempore deos, ut incolumis ac sibi superstes esset, orabat. Quod ubi is cognovit, indebitam sibi admiratus benevolentiam, acceperat eam, & quid ita hoc, aut quo suo merito faceret, interrogavit. Tum illa, Certa est, inquit, ratio propositi mei : puella enim, cum gravem tyrannum haberemus, carere eo cupiebam : quo interfecto, aliquanto retrior arcem occupavit. Ejus quoque finiri dominationem magni æstimabam : tertium te superioribus importuniorem habere cœpimus rectorem.

Itaque

Itaque timens, ne situ fueris absorptus, deterioris locum tuum succedat; caput meum pro tua salute devoveo. Tam faciem audaciam Dionysius punire eubuit.

3. Inter has & Theodorum Cyrenzum quasi animosi spiritus conjugium esse potuit, virtute par., felicitate dissimile. Is enim Lysimacho regi morientem sibi minitanti, Enimvero, inquit, magnifica res tibi contigit, quia cantharidis vim assecutus es. Cumque hoc dicto accensus, cruci eum suffigi iussisset. Terribilis hæc (ait) purpuratis sit tuis: mea quidem nihil interest, humile, an sublime putrescam.

CAP. III.

DE SEVERITATE.

ROMANORUM.

- 1 Populi Rom.
- 2 P. Mucii Scaevola trib. plebis.
- 3 Senatus Rom.
- 4 MV. Curii Dentati eos.
- 5 L. Demitrii Ahenobarbi pr.
- 6 M. Horatii Tergemini.
- 7 Senatus Rom. in incestas.
- 8 Cogitorum in venedicas.

- 9 Egnatii Metelli,
- 10 C. Sulpicii Galli.
- 11 Q. Antistii Vercatis.
- 12 P. Sempromii Sophi.

EXTERNORUM.

- 1 Lacedaemoniorum.
- 2 Atheniensium.
- 3 Cambysis regis Persarum.

Arimet se duritia pectus necesse est, dum horrida ac tristis severitatis acta narrantur; ut humaniore cogitatione seposita, rebus audita asperis vacet. Ita enim destituta & inexorabiles vindictæ, & variæ poenarum genera in medium procurrent, utilia quidem legum munimenta, sed minime in placido & quieto paginarum numero reponenda.

1. M. Manlius, unde Gallos depulerat, inde ipse præcipitatus est; quia fortiter defensam libertatem nefarie opprimere conatus fuerat. Cujus justæ ultionis nimirum hæc præfatio fuit: Manlius eras mihi, cum præcipites agebas Senones: postquam mox

tari cepisti, unus factus es ex Senonibus. Hujus supplicio æternæ memoriæ nota inserta est: Propter illum enim lege sanciri placuit, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret, quia domum eo loci habuerat, ubi nunc ædem Monetæ videmus. Parindignatio civitatis adversus Sp. Cassium erupit: cui plus suspicio concupitæ dominationis nocuit, quam tres magnifici consulatus, ac duo speciosissimi triumphi profuerunt. Senatus enim, populusque Rom. non contentus capitali eum supplicio afficere; interempto domum superjecit, ut penatium quoque strage puniretur. In solo autem ædem Telluris fecit. Itaque quod prius domicilium impotentis viri fuerat, nunc religiosæ severitatis monumentum est. Eadem ausum Sp. Mælium consimili exitu patria multavit. Arca vero domus ejus, quo justî supplicii notitia ad posteros perveniret, Æquimælii appellationem traxit.

Quantum ergo odii adversus hostes libertatis infusum animis antiqui haberent, parietum ac rectorum, in quibus versati fuerant, ruinis restantur. Ideoque & M. Flacci, & L. Saturnini seditiosissimorum civium corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti sunt. Cæterum Flacciana arca, cum diu penatibus vacua mansisset, à Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.

Viguit in nostra civitate Ti. & C. Græchorum summa nobilitas, ac spes amplissima: sed quia statum civitatis conati erant convellere, insepulta cadavera jacuerunt: supremusque humanæ conditionis honos filiis Græchi, & nepotibus Africani defuit: quin etiam familiares eorum, nequis reipub. inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitari sunt.

2. Idem sibi tam licere P. Mucius tribunus pleb. quam senatui & populo Rom. credidit, qui omnes collegas suos, qui duce Sp. Cassio id egerant, ut magistratibus non subrogatis, communis libertas in dubi-

um vocaretur, vivos cremavit. Nihil profecto hac severitate fidentius: unus enim tribunus eam poenam novem collegis inferre ausus est, quam novem tribuni ab uno collega exigere perhorruissent.

3 Libertatis rigida adhuc custos, & vindex severitas, sed pro dignitate ac disciplinaeque gravis inventa est. M. enim Clodium senatus Cordus, quia turpem cum his pacem fecerat, dedit: Quem ab hostibus non acceptum, in publica custodia necari iussit. Semel laesa maiestate imperii, quot modis ira pertinax vindex: factum ejus rescidit, libertatem ademit, spiritum extinxit, corpus contumelia carceris & detestanda Gemoniarum scalarum nota foedavit. Atque hic quidem senatus animadversionem meruerat. Cn. autem Cornelius Scipio Hispalli filius, prius quam mereri posset, expertus est: Nam cum ei Hispania provincia sorte obvenisset, ne illuc iret, decrevit, adjecta causa, quod recte facere nesciret. Itaque quæstor Cornelius propter vitam inhoneste actam sine ullo provinciali ministerio, tantum non reperundarum lege damnatus est. Ne in C. quidem Vettieno, qui sinistrae manus digitos, nè bello Italico militaret, sibi absciderat, severitas senatus cessavit: Publicatis enim bonis ejus, ipsum æternis vinculis puniendum censuit: effecitque, ut quem honeste spiritum profundere in acie noluerat, turpiter in catenis consumeret.

4. Id factum imitatus M. V. Curius consul cum delectum subito edicere coactus esset, & juniorum nemo respondisset: conjectis in sortem omnibus tribubus, Pollie, quæ prima exierat, primum nomen urna extractum citari iussit. Neque eo respondente, bona adolescentis hastæ subiecit. Quod ut illi notiatum est, ad consulis tribunal cucurrit, collegiumque tribunorum appellavit. Tunc M. V. Curius præfatus non opus esse eo cive reip. qui parere nesciret: & bona ejus, & ipsum vendidit.

5. Æquerenax propositi L. Domitius. Nam cum Siciliam Propt regeret, & ad eum eximie magnitudinis aper allatus esset; adduci ad se pastorem; ejus manu occisus erat, jussit. Interrogatumque quo telo eam bestiam confecisset, postquam comperit usum venabulo, cruci suffixit. Quia ipse ad extirpanda latrocinia, quibus provincia vastabatur, ne quis telum haberet, edixerat. Hoc aliquis in fine severitatis & sevitiæ ponendum dixerit: disputatione enim utroque flecti potest. Cæterum ratio publici imperii Prætozem nimis asperum existimari non patitur.

6. Sic se in viris puniendis severitas exercuit. Sed ne in fœminis quidem supplicio afficiendis segnitatem se egit. Horatius unus prælio trium Curiatorum, conditione pugne omnium Albanorum victor; cum ex illa clarissima acie domum reperens sororem suam virginem Curiatii sponsi mortem profusus, quam illa ætas debebat, flentem vidisset; gladio, quo patriæ rem bene gesserat, interemit: Parum pudicas rarus lacrymas, quæ præpropere amori stabantur. Quem hoc nomine reum apud populum actum, pater defendit. Ita paulo propensior animus puellæ ad memoriam faturi viri, & fratrem ferocem vindictæ, & vindictæ tam rigidum assensorem patrem habuit.

7. Consimili severitate senatus postea usus Sp. Postumio Albino, & Q. Marcio Philippo consulibus mandavit, ut de his quæ sacris Bacchanalium incestu usæ fuerant, inquirerent: A quibus cum multe essent damnatæ, in omnes cognati intra domos animadvertenterunt: lateque patens opprobrii deformitas, severitate supplicii emendata est. Quia quantum roboris civitati nostræ mulieres turpiter se gerendo incusserant, tantum laudis graviter punitæ attulerunt.

8. Publicia autem, quæ Postumium Albinum con-

sulem;

Sulem; item Licinia, quæ Claudium Afellium viros suos veneno necaverant, propinquorum decreto strangulatæ sunt: Non enim putaverunt severissimi viri, in tam evidenti scelere longum publicæ quæstionis tempus expectandum. Itaque quarum innocentium defensores fuissent, fontium maturi vindices exstiterunt.

9. Magno scelere horum severitas ad exigendam vindictam concitata est. Egnatii autem Metelii longe minori de causa; qui uxorem, quod vinum bibisset, fuisse interemit. Idque factum non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit; unoquoque existimante, optimo illam exemplo violatæ sobrietatis poenas pependisse. Et sane quæcunque foemina vini usum immoderate appetit, omnibus & virtutibus januam claudit, & delictis aperit.

10. Horridum C. quoque Sulpicii Galli maritale supercilium. Nam uxorem dimisit, quod eam capite aperto foris versatam cognoverat; abscissa sententia, sed tamen aliqua ratione munita. Lex enim, inquit, tibi meos tantum præfinit oculos, quibus formam tuam approbes. His decoris instrumenta comparæ, his esto speciosa, horum te certiori crede notitia; Ulterior tui conspectus supervacua irritatione accersitus, in suspitione & crimine subhæreat necesse est.

11. Nec aliter sensit Q. Antistius Vetus, repudiando uxorem, quod illam in publico cum quadam libertina vulgari secrete loquentem viderat: Nam (ut ita dicam) inconvulvis & nutrimentis culpæ, non ipsa commotus culpa, citiorem delicto præbuit ultionem; ut potius caveret injuriam, quam vindicaret.

12. Jungendus est his P. Sempronius Sophus, qui conjugem repudii nota affecit, nihil aliud quam se ignorante ludos ausam spectare. Ergo dum sic olim foeminis occurritur, mens earum à delictis aberat.

E X T E R N A.

1. Cæterum etsi Romanæ severitatis exemplis totus terrarum orbis instrui potest; tamen externa summæ cognoscere fastidio non erit. Lacedæmonii libros Archilochi à civitate sua exportari iusserunt, quod eorum parum verecundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. Noluerunt enim ea liberorum suorum animos imbui, ne plus moribus noceret, quam ingeniis prodesset. Itaque maximum pocram, aut certe summo proximum, quia domum sibi invisam obscenis maledictis laceraverat, carminum exilio multarunt.

2. Athenienses autem Timagoram, inter officium salutationis Darium regem more gentis illius adulatum, capitali supplicio affecerunt: unius civis humilibus blanditiis, totius urbis suæ decus Perficæ dominationi submissum graviter ferentes.

3. Jam Cambyfes inusitatæ severitatis, qui mali ejusdam judicis ex corpore pellem detractam, scilicet incendi, in eaque filium ejus judicaturum considerare iussit. Cæterum & rex, & barbarus, atroci ac nova pœna judices, ne quis postea corrumpi judex posset, providit.

C A P. IV.

DE GRAVITER DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.

- 1 T. Manlio Torquato.
- 2 P. S ipione Æmiliano.
- 3 C. Popillio Lenate.
- 4 P. Rutilio Rufo.
- 5 M Junio Bruto procos.

AB EXTERNIS.

- 1 Cinninensi populo.
- 2 Socrate Atheniensi.
- 3 Alexandro Magno.
- 4 Lacedæmonie.
- 5 Pzdarero Spartano.

Magnam & bonam laudis partem in clavis viris etiam illa vendicant, quæ aut ab his graviter dicta aut facta pertinax memoria viribus æternis comprehendit. Quorum ex abundanti copia, nec parca nimis, nec rursus avida manu, quod magis desiderio satisfaciatur, quam satietati abundet, hauriamus.

1. Civitate nostra Cannensi clade perculsa, cum admodum tenui filo suspensa reip. salus ex sociorum fide penderet, ut eorum animi ad imperium Romanum tuendum constanter essent; majori parti senatus principes Latinorum in ordinem suum subleghi placebat. Ut Annius olim, Campani etiam consulem alterum Capuæ creari debere asseverabant: sic contusus & æger Romani imperii spiritus erat. Tunc Manlius Torquatus, stirpis ejus qui Latinos apud Veserim inclucta pugna fuderat, quam poterat clara voce denuntiavit: si quis sociorum inter Patres conscriptos sententiam dicere ausus esset, continuo eum se interempturum. Hæc unius minor, & Romanorum languentibus animis calorem pristinum reddiderunt, & Italiam ad ejus civitatis nobiscum exequandum consurgere passæ non sunt: namque ut populi Rom. armis, ita verbis illius fracta cessit.

Parejusdem quoque Manlii gravitas, cum consularatus omnium consensu deferretur, cuique sub excusatione adversæ valetudinis oculorum recusaret; instantibus cunctis, Alium, inquit, Quirites, quærite, ad quem hunc honorem transferatis: Nam si me gerere cum coegeritis, nec ego mores vestros ferre, nec vos meum imperium perpeti poteritis. Si privati tam ponderosa vox, quam graves fasces consulis extitissent!

2. Nihilò segnior Scipionis Æmyliani aut in curia, aut in concione gravitas: qui cum haberet con-

sortem

sortem censuræ Mummium, ut nobilem, ita enervis vitz. pro Rostriis dixit, se ex majestate reip. omnia gesturum, si sibi ciyes vel dedissent collegam, vel non dedissent.

Idem, cum Ser. Sulpicius Galba, & Aurelius Cotta consules in senatu contenderent, uter adversus Viriatum in Hispaniam mitteretur: ac magna inter patres conscriptos dissenso esset; omnibus quonam ejus sententia inclinaretur expectantibus: Neutrum, inquit, mihi mirri placet, quia aliter nihil habet, alteri nihil est satis. Æque malam licentis imperii magistræ judicans inopiam atque avaritiam. Quo dicto, ut neuter in provinciam mitteretur, obtinuit.

3. C. vero Popillius à senatu legatus ad Antiochum missus, ut bello se, quo Ptolemyum laceſſebat, abſtineret: cum ad eum venisset, atque is prompto animo & amicissimo vultu dextram ei porrexisset; invicem ei suam porrigere noluit, sed tabellas senatusconsultum continentes tradidit. Quas ut legit Antiochus, dixit, se cum amicis collocaturum Indignatus Popillius, quod aliquam moram interposuisset; vitz solum, quo insisteret, denotavit: At prius, inquit, quam hoc circulo excedas, da responsum, quod senatui referam. Non legatum locutum, sed ipsam Curiam ante oculos positam crederes: continuo enim rex affirmavit fore, ne amplius de se Ptolemyus quereretur. Ac tum demum Popillius manum ejus tanquam socii apprehendit. Quam efficax est animi sermonisque abscissa gravitas! Eodem momento Syriæ regnum cecidit. Ægypti texit.

4. P. autem Rutilii verba prius an facta æstimem, nescio: nam utriusque æque admirabile inest robur. Cum amici cujusdam injustæ rogationi resisteret, atque is per summam indignationem dixisset: Quid ergo, inquit, mihi opus est amicitia tua, si, quod rogo, non facis? respondit, Imo quid mihi tuæ,
si

si propter te aliquid inhoneste facturus sum? Huic voci consentanea illa opera, quod magis ordinum dissensione, quam ulla culpa sua reus factus, nec obsoleiam vestem induit, nec insignia senatoris deposuit, nec supplices ad genua iudicum manus tetendit; nec dixit quicquam splendore præteritorum annorum humilior. Effecitque ut periculum illud non impedimentum gravitatis ejus esset, sed experimentum. Atque etiam cum ei reditum in patriam Sullana victoria præstaret, in exilio, ne quid adversum leges faceret, remansit. Quapropter Felicis cognomen justius quibus moribus gravissimi viri, quam impotentis armis assignaverit. Quod quidem Sulla rapuit, Rutilius meruit.

5. M. Brutus suarum prius virtutum, quam patris parentis parricida (uno enim facto & illas in profundum præcipitavit, & omnem sui nominis memoriam inexpiabili decessatione persudit) ultimum prælium initurus, negantibus quibusdam id committi oportere: Fidenter, inquit, in aciem descendo: hodie enim aut recte erit, aut nihil curabo. Præsumptum videlicet, neque vivere se sine victoria, neque mori sine securitate posse.

EXTERN A.

1. Cujus mentio mihi subjicit, quod adversus D. Brutum in Hispania graviter dictum est, referre. Nam cum se ei tota pene Lusitania dedidisset, ac sola gentis ejus urbs Cinninia pertinaciter arma retineret, tentata redemptione, propemodum uno ore legatis Bruti respondit: Ferrum sibi à majoribus, quo urbem tuerentur, non aurum, quo libertatem ab imperatore avaro emerent, relictum. Melius sine dubio istud nostri sanguinis homines dixissent, quam audissent.

2. Sed illos quidem natura in hæc gravitatis vesti-

gia deduxit. Socrates autem Græcæ doctrinæ clarissimum columen, cum Athenis causam dicturus esset, defensionemque ei Lyfias à se compositam, qua in iudicio uteretur, recitasset, demissam & supplicem, imminentique procellæ recommodatam, Ausert, inquit, quæso, istam: nam ego si adduci possem, ut eam in ultima Scythiæ solitudine perorarem, tum me ipse morte multandum concederem. Spiritum contempnit, ne careret gravitate: maluitque Socratos extrinsecus, quam Lyfias superesse.

3. Quantum hic in sapientia, tantus in armis Alexander illam vocem nobiliter edidit. Dario enim uno jam & altero prælio virtutem ejus experto, atque ideo partem regni Tauro tenus monte, & filiam in matrimonium cum decies centum millibus talentum pollicente; cum Parmenion dixisset, Se, si Alexander esset, usurum conditione: Et ego uterer, si Parmenion essem. Vocem duabus victoriis respondentem, dignamque cui certia, sicut evenit, tribuebatur.

4. Atque hæc quidem animi magnifici, & prosperi status: illa vero, qua legati Lacedæmoniorum apud patrem ejus miseram fortunæ suæ conditionem testati sunt, generosior, quam optabilior. Intolerabilibus enim oneribus civitatem eorum implicanti, si quid morte gravius imperare perseveraret, mortem se prælaturos responderunt.

5. Nec parum grave Spartani cujusdam dictum: siquidem nobilitate & sanctitate præstant. & in petitione magistratus victus, maximæ sibi lætitiæ esse prædicavit, quod aliquos patria sua se meliores viros haberet. Quo sermone repulsam honori adque quavic.

CAP. V.

DE JUSTITIA.

ROMANORUM.

1. Populi Rom.
2. Quatuor tri unorum plebis.
3. Ti. Gracchi cens.
4. Collegii tribunorum plebis.
5. Cn. Domitii Ahenobarbi.
6. L. Licinii Crassi oratoris.

7 L. Corneli Sullæ Cos.

EXTERNORUM.

1. Pittaci Mitylenæi.
2. Aristidis Atheiensis.
3. Zeluçi Locrensis.
4. Charondæ Thurii.

TEmpus est justitiæ quoque sancta penetralia adire, in quibus semper æqui ac probi facti respectus religiosa cum observatione versatur: & ubi studium verecundiæ est, & cupiditas rationi cedit, nihilque utile, quod parum honestum videri possit, ducitur. Ejus autem præcipuum & certissimum inter omnes gentes nostra civitas exemplum est.

1. Camillo consule Faliscos circumsedente, magister ludi plurimos & nobilissimos inde pueros, velut ambulandi gratia eductos, in castra Romanorum perduxit: Quibus interceptis, non erat dubium quin Falisci, deposita belligerendi pertinacia, traditi se nostro imperatori essent. De ea re senatus censuit, ut pueri victum magistrum virgis cadentes in patriam remitterentur. Quæ justitia animi eorum sunt cepti, quorum mœnia expugnari non poterant: namque Falisci beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt. Eadem civitas aliquoties rebellando, semperque adversis confusa præliis, tandem se Q. Lutatius consuli dedere coacta est. Adversus quam sævire cupiens populus Rom. postquam Papyrio (cujus manu, jubente consule, verba deditionis scripta erant) doctus est, Faliscos non potestati, sed fidei se Romanorum commisisse; omnem iram placida mente deposuit, pariterque & viribus odii

non sane facile vinci assueris, & victoriæ obsequio, quæ promptissime licentiam subministrat, ne justitiæ suæ deesset, obstitit. Idem, cum P. Claudius Camarinos ductu atque auspiciis suis captos sub hasta vendidisset, etsi ararium pecunia, fines agris auctos animadvertebat; tamen, quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura conquisitos redemit iisque habitandi gratia locum in Aventino assignavit, & prædia eis restituit. Pecuniam etiam non ad Curiam, sed ad sacraria ædificanda sacrificiaque facienda tribuit: justitiæque promptissimo tenore effecit, ut exitio suo laxari possent, quia sic renati erant.

Mœnibus nostris, & finitimis regionibus, quæ adhuc retuli; quod sequitur, per totum terrarum orbem manavit. Timochares Ambraciensis Fabricio consuli pollicitus est, se Pyrrhum veneno per filium suum, qui potionibus ejus præerat, necaturum. Ea res cum ad senatum esset delata, missis legatis Pyrrhum monuit ut adversus hujus generis insidias cautiùs se gereret: memor, Urbem à filio Martis conditam: & armis bella, non venenis gerere debere. Timocharis autem nomen suppressit, utroque modo æquitatem amplexus: quia nec hostem malo exemplo tollere, neque eum qui bene mereri paratus fuerat, prodere voluit.

2. Summa justitia in quatuor quoque tribunis pleb. eodem tempore conspecta est. Nam cum C. Atriatino (sub quo duce aciem nostram apud Verruginem à Volscis inclinatam cum cæteris equitibus correxerant) diem ad populum L. Hortensius collega eorum dixisset, pro Rostris juraverunt, in squalore se esse, quoad imperator ipsorum reus esset futurus. Non enim sustinuerunt egregii juvenes, cujus armari periculum vulneribus & sanguine suo defenderant, ejus rogati ultimum discrimen, potestatis insignia retin-

retinentes, intueri: Qua iustitia mota concio, assensu Hortensium desistere coegit.

3. Nec se etiam aliter eo facto, quod sequitur, exhibuit. Cum Ti. Gracchus, & C. Claudius, ob nimis severe gestam censuram, maiorem civitatis partem exasperassent, diem his P. Rutilius tribunus plebis perduellionis ad populum dixit, præter communem consternationem, privata etiam ira accensus, quia necessarium ejus ex publico loco parietem demoliri jussierant: Quo in judicio primæ classis permultæ centuriæ Claudium aperte damnabant: de Gracchi abtolutione universæ consentire videbantur: Qui clara voce juravit, si de collega suo gravius esset judicatum, in factis paribus se eandem cum illo poenam exilii subiturum. Eaque iustitia tota illa tempestas ab utriusque fortunis & capite depulsa est. Claudium enim populus absolvit: Graccho causæ dictionem trib. Rutilius remisit.

4. Magnam laudem & illud collegium tribunorum tulit, quod cum unus ex eo L. Cotra fiducia sacrosanctæ potestatis creditoribus suis nollet satisfacere, decrevit; Si neque solveret pecuniam, neque daret cum quo sponso fieret; appellantibus se creditoribus auxilio futurum: iniquum ratum, majestatem publicam privatæ perfidie obtentui esse. Itaque Cotram in tribunatu quasi in aliquo sacrario latentem, tribunitia inde iustitia extraxit.

5. Cujus ut ad alium æque illustrem transgrediar, Cn. Domitius tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi devocavit; Ut, si fortuna aspirasset, ruinam: sin minus, certe ipsa obrectatione amplissimi viri incrementum claritatis apprehenderet. Cujus opprimendi eum summo studio flagraret, servus Scauri ad eum noctu pervenit instructurum se ejus accusationem multis & gravibus domini criminibus promittens. Erant in eodem pretore Domitii, inimicus & dominus, diversa æstimati-

one nefarium indicium perpendentes: Justitia vicit odium. Continuo enim & suis auribus obsecratis, & iudicis ore clauso, duci eum ad Scaurum iussit. Accusatorem etiam reo suo, ne dicam diligendum, certe laudandum: quem populus cum propter alias virtutes, tum hoc nomine libentius & consulem, & censorem, & pontificem maximum fecit.

6 Nec aliter se L. Crassius in eodem iustitiae experimento gessit. C. Carbonis nomen infesto animo utpote inimicissimi sibi detulerat: sed tamen scrinium ejus à servo allatum ad se, complura continens quibus facile opprimi posset, ut erat signatum, cum servo catenato ad eum remisit. Quo pacto igitur inter amicos viguisse tunc iustitiam credimus, cum inter accusatores quoque & reos tantum virium obtinuisse videamus?

7. Jam L. Sulla non se tam incolumem, quam Sulpicium Rufum perditum voluit, tribunatio furore ejus sine fine vexatus. Cæterum cum eum proscriptum, & in villa latentem à servo proditum comperisset; manumissum parricidam, ut fides edicti sui erraret, precipitari proutinùs è saxo Tarpeio cum illo scelere parvo pileo iussit. Victor alioquin insolens, hoc imperio iustissimus.

EXTERN A.

1. Verum ne alienigenæ iustitiæ obliti videamur, Titacus Mirylenus, cujus aut meritis tantum civis debuerunt, aut moribus crediderunt, ut suis & suffragiis tyrannidem deferrent; tamdiu illud impetium sustinuit, quamdiu bellum de Sigæo cum Atheniensibus gerendum fuit. Postquam autem pax victoria parta est, continuo reclamantibus Mirylenis deposuit; ne dominus civium ultra quam nunc necessitas exegerat, permaneret. Atque etiam, cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium

offerretur; avertit animum ab eo munere; deforme judicans, virtutis gloriam magnitudinis prædæ minuire.

2. Alterius nunc mihi prudentia referenda est, ut alterius representari iustitia possit. Cum saluberrimo consilio Themistocles migrare Athenienses in classem coegisset, Xerxeque rege, & copiis ejus Græcia pulsas, ruinas patriæ in pristinum habitum reformaret, & opes clandestinis molitionibus ad principatum Græciæ capeffendum nutritet; in concione dixit, habere se rem deliberatione sua provisam, quam si fortuna ad effectum perducere passa esset, nihil majus aut potentius Atheniensi populo futurum, leam vulgari non oportere. Postulavitque ut aliqui sibi, cui illam tacite exponeret, daretur. Datus est Aristides. Is postquam cognovit, classem illum Lacedæmoniorum, quæ tota apud Gytheum subdula erat, velle incendere, ut ea consumpta dominatio maris ipsis cederet, processit ad cives, & retulit Themistoclem, ut utile consilium, ita minime iustum animo volvere. E vestigio universa concio, quæ æquum non videretur, ne expedire quidem probavit, ac protinus Themistoclem incepto desistere iussit.

3. Nihil illis etiam iustitiæ exemplis fortius Zaleucus urbe Locrensi a se saluberrimis atque utilissimis legibus munita, cum filius ejus adulterii crimine damnatus, secundum jus ab ipso constitutum, atque oculo carere deberet, ac tota civitas in honorem patris pœnæ necessitatem adolescentulo committeret, aliquandiu repugnavit. Ad ultimum præbui populi evictus, suo prius, deinde filii oculo usus videndi utrique reliquit. Ita debitum supplicium legi reddidit, æquarumque admirabili temperamento, se inter misericordem patrem & iustum legem partitus.

4. Sed aliquanto Charonda Thurii præfracti

atque
fediti
do, u
terfio
ginq
indict
coque
suz m
protin
Camo
defens
qua fr

QUA
1. Sena
2. L. M
1. Idem
9. P. A

H
human
vitare
paucis
r. C
filio re
max. h
andria
citare
curatio
tra pe
eunabo
Ptolem
motis

atque abscissor justitia. Ad vim & errorem usque seditiosas conciones civium pacaverat; lege cavendo, ut si quis eas cum ferro intrasset, continuo interficeretur. Interjecto deinde tempore, ex longinquo rure gladio cinctus, domum repetens, subito indicta concione, sicut erat, in eam processit. Ab eoque, qui proxime constiterat, solutæ à se legis suæ monitus: Idem ego illam, inquit, sanciam: ac protinus ferro, quod habebat, districto incubuit. Cumque liceret culpam vel dissimulare, vel errore defendere; poenam tamen repræsentare maluit, ne qua fraus justitiæ fieret.

CAP. VI.

DE FIDE PUBLICA.

QUAM COLUERE

1. Senatus Rom.
2. L. Manlius, M. Acilius eos.
1. Idem senatus Rom.
3. P. Africanus superior.

5. Idem senatus Romanus.

EXTERNI.

1. Seguntini.
2. Petellini.

Hujus imagine ante oculos posita, venerabile fidei numen dexteram suam certissimum salutis humanæ pignus ostendat. Quam semper in nostra civitate vixisse, & omnes gentes senserunt, & nos paucis exemplis recognoscamus.

1. Cum Ptolemæus rex tutorem populum Romæ filio reliquisset, senatus M. Æmylum Lepidum pont. max. bis consulem ad pueri tutelam gerendam Alexandriam misit: amplissimi que & integerrimi viri sanctitatem reip. usibus & sacris operatam externæ procuratori vacare voluit; ne fides civitatis nostræ frustra perita existimaretur. Cujus beneficio regia incunabula conservata pariter ac decorata, incertum Ptolemæum reddiderunt, patri sine fortuna magis, an motis majestate gloriari deberet.

2. Speciosa quoque illa Romana fides. Ingenti Peronorum classe circa Siciliam devicta, duces eius fractis animis, consilia petendæ pacis agitabant. Quorum Amilcar ire se ad consules negabat audere; ne eodem modo carenz sibi injicerentur, quo ab ipsius Cornelio Asinæ consuli fuerant injectæ. Anno autem certior Romani animi æstimator, nihil tale timendum ratus, maxima eum fiducia ad colloquium eorum tendit: Apud quos cum de belli fine ageret: & tribunus militum ei dixisset, posse illi merito evenire quod Cornelio accidisset: uterque consul, tribuno tacens jussu, Istote, inquit, metu, Anno, fides civitatis nostræ liberat. Claros illos fecerat, tantum hostium ducem vincere potuisse; sed multo clariores fecit, noluisse.

3. Adversus eosdem hostes parem fidem in jure legationis tuendo Patres conscripti exhibuere. M. enim Amylio Lepido, C. Flaminio coss. L. Minucium, & L. Manlium, Carthaginiensium legatis, quia manus his attulerant, per feciales Culeo prætor ex S.C. dedendos curavit. Se tunc Senatus, non eos quibus hoc præstabatur, adspexit.

4. Hæc exempla superior Africanus secutus: cum onustam multis, & illustrium Carthaginiensium viris navem in suam potestatem redegisset, inviolatam dimisit, quia se legatos ad eum missos dicebant: Tametsi manifestum erat, illos vitandi præsentis periculi gratia falsum legationis nomen amplecti, ut Romani imperatoris potius decepta fides, quam frustra implorata judicaretur.

5. Repræsentemus etiam illud senatus nullo modo prætermittendum opus. Legatos, ab urbe Apollonis Romam missos, Q. Fabius, & Cn. Apronius ædiles orta contentione pulsaverunt. Quod ubi compertum, continuo eos per feciales legatis dedit, quæstoremque cum his Brundisium ire jussit, ne quam in itinere à cognatis deditorum injuriam acciperent. Illam

Curiam

Curiam, mortalium quis concilium, ac non Fidei Templum dixerit? Quam ut civitas nostra semper benignam præstitit; ita in sociorum quoque animis constantem recognovit.

E X T E R N A.

1. Nam ante duorum in Hispania Scipionum, totidemque Romani sanguinis exercituum miserabilem stragem, Saguntini victricibus Annibalis armis intra moenia urbis suæ compulsi, cum vim Punicam ulterius nequirent arcere; collatis in forum quæ unicuique erant carissima, atque undique circumdatis accensisque ignis nutrimentis, ne à societate nostra desciscerent, publico & communi rogo semet ipsi superjecerunt. Crediderim, tunc ipsam Fidem humana negotia speculantem moestum gessisse vultum; perseverantissimum sui cultum inique fortunæ judicio tam acerbo exitu damnatum cernentem.

2. Idem præstando Petellini eundem laudis honorem meruerunt. Ab Annibale, quia deficere nostram amicitiam noluerant, obsessi, legatos ad senatum auxilium implorantes miserunt. Quibus propter recentem cladem Cannensem succurri non potuit; ceterum permissum est, uti facerent, quod utilissimum incolumitati ipsorum videretur. Liberum ergo erat, Carthaginensium gratiam amplecti. Illi tamen seminis, omnique ætate imbelli urbe ejecta, quo diutius armati famem traherent, pertinacissime in muris perstitērunt; expiravitque prius eorum tota civitas, quam ulla ex parte Romanæ societatis respectum deponeret. Itaque Annibali non Petelliam, sed fidei Petellinæ sepulchrum capere contigit.

CAP. VII.

DE FIDE UXORUM ERGA MARITOS:

- 1 Amylia L. F. Torcia, ux. P. I. Ionia.
 At Icani majoris. 3 Sulpiciae Lentuli
 2 Thuria Q. Lucretii Vespil-

Y. Atque ut uxoriam quoque fidem stringamus.
 Tertia Amylia Africani prioris uxor, mater
 Cornelii Gracchorum, tanta fuit comitatus & pati-
 entia, ut, cum sciret viro suo ancillulam ex suis gra-
 tam esse, dissimulaverit: ne domitorem orbis Afri-
 cani foemina impudicitiae reum ageret: Tantumque
 vindicta mens ejus absuit, ut post mortem Africani
 manumissam ancillam in matrimonium liberti sua
 daret.

2. Q. Lucretium proscriptum à triumviris uxor
 Thuria inter cameram & tectum cubiculi abditum,
 una conscia ancilla, ab imminente exilio, non sine
 magno periculo suo, tutum praestitit: Singularique
 fide id egit, ut cum ceteri proscripti in alienis & ho-
 stilibus regionibus per summos corporis & animi
 cruciatus vix evaderent; ille in cubiculo, & in con-
 jugis sinu salutem retineret.

3. Sulpicia autem cum à matre Julia diligentissime
 custodiretur, ne Lentulum virum suum proscriptum
 à triumviris in Siciliam sequeretur: nihilominus se-
 mulari veste sumpta, cum duabus ancillis, totidem-
 que servis, ad eum clandestina fuga pervenit. Ne-
 recusavit se ipsam proscribere, ut ei fides sua in con-
 jugis proscripto constaret.

CAP. VIII.

DE FIDE SERVORUM ERGA
Dominos.

1. M. Antonii oratoris servus.
2. C. Marii C. F. cos. servus.
3. C. Gracchi Philocrates.
4. C. Cassi Pinarius.

5. Cp. Plotii Planci familia.
6. Urbini Anapionis servus.
7. Antii Reilionis servus.

Restat ut servorum etiam erga dominos, quo minus expectatam, hoc laudabiliorem fidem referamus.

1. M. Antonius, avorum nostrorum temporibus clarissimus orator, incesti reus agebatur; Cujus in judicio accusatores servum in questionem perseverantissime postulabant; quod ab eo, cum ad stuprum iret, laternam prælucam contenderent. Erat autem is etiam cum imberbis, & stabat coram, videbatque rem ad tuos cruciatus pertinere, nec tamen eos fugitavit. Ille vero, ut domum quoque ventum est, Antonium hoc nomine vehementius confusum & sollicitum ultro est hortatus, ut se iudicibus torquendum traderet; affirmans nullum ore suo verbum exiturum, quo causa ejus laederetur. Ac promissi fidem mira patientia præstitit: plurimis etiam laceratus verberibus, eculeoque impositus, candentibus etiam laminis ustus, omnem vim accusationis, eundem rei salute, subvertit. Argui fortuna merito potest, quod tam pium & tam fortem spiritum servilli nomine incluserit.

2. Consulem autem C. Marium Prænestinae obsidionis miserabilem exitum sortitum, cuniculi lateribus frustra evadere conatum, levi que vulnere à Thesino, cum quo commori destinaverat, perstrictum, servus suus ut Sullanæ crudelitatis expertem faceret, gladio trajectum interemit; cum magna præmia

sibi proposita videret, si eum victoribus tradidisset; Cujus dexterae tam opportunum ministerium nihil eorum pietati cedit, à quibus salus dominorum protecta est. Quia eo tempore Mario non vita, sed mors in beneficio reposita erat.

3. Aequè illustre quod sequitur. C. Gracchus, ne in potestatem inimicorum veniret, Philocrati servo suo cervicem incidendas praebuit. Quas cum celeri ictu abscidisset, gladium cruore domini madentem per sua egit praecordia. Euporum alii hunc vocitatum existimant: ego de nomine nihil dispuro, famularis tantummodo fidei robur admiror: Cujus si praestantiam animi generosus juvenis imitatus foret, suo, non servi beneficio imminuentia supplicia vitasset: nunc commisit ut Philocratis, quam Gracchi cadaver speciosius jaceret.

4. Alia nobilitas, alius furor, sed fidei par exemplum. Pindarus C. Cassium Philippeni praelio victum, nuper ab eo manumissus, jussu ipsius obruncatum, insultationibus hostium subtraxit. Sequens conspectu hominum voluntaria morte abstulit, ita ut ne corpus quidem ejus absumpti inveniretur. Quis deorum gravissimi sceleris ultor, illam dexteram quae in necem patriae parentis exarserat, tanto torpore illigavit, ut secretebundam Pindari genibus submitteret, ne publici parricidii, quas merebatur poenas, arbitrio pii victoris exolveret? Tu profecto, tu Dive Juli, caelestibus tuis vulneribus debitam exegisti vindictam, perfidum erga te caput sordidis auxiliis supplex fieri cogendo, eo animi aestu compulsum, ut neque retinere vitam vellet, neque finis manu sua auderet.

5. Adjunxit se iis eladibus C. Plotius Plancus, Munacii Planci consularis & censorii frater, qui cum à triumviris proscriptus in regione Salernitana luteret, delicatioris vitae genere, & odore unguentorum occultam salutis custodiam detexit; Istitis enim vestigiis

gila, eorum qui miseros persequabantur, sagax indocta cura, abditum fugæ illius cubile odorata est. A quibus comprehensi servi, multumque ac diu torti, negabant se scire ubi dominus esset. Non sustinuit deinde Plancus tam fideles, tamque boni exempli servos ulterius cruciari: sed processit in medium, jugulumq; gladiis militum objecit. Quod certamen muræ benevolentix arduum dignosci facit, utrum dignior dominus fuerit, qui tam constantem servorum fidem experiretur; an servi, qui tam justa dominimisericordia quæstionis sævitia liberarentur.

6. Quid Urbinii Panopionis servus, quam admirabilis fidei! Qui cum ad dominum proscriptum occidendum, domesticorum indicio certiotes factos milites in Reatinam villam venisse cognosset; commutata cum eo veste, permutato etiam annulo, illum postico clam emisit, se autem in cubiculum ac lectulum recepit, & ut Panopionem occidi passus est. Brevis hujus facti narratio, sed non parva materia laudationis. Nam si quis ante oculos ponere velit subitum militum accursum, convulsa januæ claustra, minacem vocem, truces vultus, fulgentia arma, rem vera æstimatione prosequetur: Nec quam cito dicitur aliquem pro alio mori voluisse, tam id ex facili etiam fieri potuisse arbitrabitur. Panopion autem quantum servo deberet, amplum ei faciendo monumentum, ac testimonium pietatis grato titulo reddendo, testatus est.

7. Contentus essem hujus generis exemplis: nisi unum me dicere admiratio facti cogeret. Antius Reñio proscriptus à triumviris, cum omnes domesticos circa rapinam & prædam occupatos videret, quam maxime poterat dissimulata fuga se penaribus suis intempesta nocte subduxit. Cujus furtivum egressum servus ab eo vinculorum pœna coercitus, inexpressibilique literarum nota per summam oris contumeliam iniustus, curiosis specularis oculis;

ac vestigia huc atque illuc errantia benevolo studio subsecutus, lateri voluntarius comes adrepsit. Quo quidem tam exquisito, tamque ancipiti officio, perfectissimum spectatae pietatis cumulum expleverat: His enim, quorum felicior in domo status fuerat, lucro intentis, ipse, cum nihil aliud quam umbra & imago suppliciorum suorum esset, maximum sibi emolumentum ejus, à quo tam graviter punitus erat, salutem judicavit. Cumque abunde foret iram remittere, adjecit etiam caritatem: nec solum haec benevolentia processit, sed in eo consensuando mira quoque arte usus est. Nam ut sensit cupidos sanguinis milites supervenire, amoto domino rogam exstruxit: eique egentem à se comprehensum & occisum senem superiecit. Interrogantibus deinde militibus, ubinam esset Antius, manum rogo intentans, ibi illum datis sibi crudelitatis piaculis uri respondit: Quia verisimilia loquebatur, habita est voci fides: quo evenit, ut Antius statum quaerendae incolumitatis hac occasione assumeretur.

CAP. IX.

DE MUTATIONE MORUM AUT
Fortunae.

IN ROMANIS.

- 1 T. Manlio L. F. Torquato.
- 2 P. Africano majore.
- 3 C. Valer. Flac. Flamini.
- 4 Q. Fabio Max. Al obrogico.
- 5 Q. Lutatius Catulo.
- 6 L. Cornelio Sulla Felice.
- 7 T. Anfidio.
- 8 P. Rupilio.
- 9 P. Ventidius Bassus.
- 10 L. Cornelio Lentulo Lupo.
- 11 C. Cornelio Scipione Africano.

- 12 Licinio Crasso Divite.
- 13 Q. Ser. ilio Capione.
- 14 C. Mario.
- 15 C. Julio Cesare.

IN EXTERNIS.

- 1 Polemone Atheniensi.
- 2 Themistocle Atheniensi.
- 3 Cimone Atheniensi.
- 4 Alcibiade Atheniensi.
- 5 Polycrate Samio.
- 6 Dionysio Syracusanorum.
- 7 Syphace Numidarum rege.

Multum animis hominum, & fiduciz adjicere, & sollicitudinis detrahere potest morum ac fortunæ in claris viris recognita mutatio; siue nostros status, siue proximorum ingenia contemplantur. Nam cum aliorum fortunas spectando, ex conditione abjecta atque contempta emeruisse claritatem videamus, quid oberit, quin & ipsi meliora de nobis semper cogitemus? memores, stultum esse perpetuæ infelicitatis se prædammare, spemque, quæ etiam incerta recte fovetur, interdum certam in desperationem convertere.

1. Manlius Torquatus adeo hebetis atque obtusi cordis inter initia juventutis existimatus est, ut à patre Lucio Manlio amplissimo viro, quia & domesticis & reipubl. usibus inutilis videbatur, rus relegatus agresti opere fatigaretur. Is postmodum patrem reum judiciali periculo liberavit: filium victorem, quod adversus imperium suum cum hoste manum conseruerat, securi percussit: patriam, Latino tumultu fessam, speciosissimo triumpho recreavit. In hoc credo fortunæ malignæ nubilò adolescentiæ contemptu perfusum, quo senectutis ejus decus lucidius enitesceret.

2. Scipio autem Africanus superior, quem dii immortales nasci voluerunt, ut esset in quo se virtus per omnes numeros hominibus efficaciter ostenderet, solerioris vitæ primos adolescentiæ annos egisse fertur. R. motos quidem à luxuriæ crimine, sed tamen Puniciis trophæis, devictæ Carthaginis cervicibus imposito iugo, teneriores.

3. C. quoque Valerius Flaccus secundi Punici belli temporibus luxu perditam adolescentiam inthoavit. Cæterum à P. Licinio Pont. Max. flamen captus quo facilius à vitiis recederet; ad curam sacrorum & ceremoniarum converso animo, usus ducte singulæ relligionis, quantum prius luxuriæ fuerat

fuerat exemplum, tantum postea modestia & sanctitatis specimen evasit.

4. Nihil Q. Fabio Maximo, qui Gallica victoria cognomen Allobrogici sibi met ac posteris peperit, adolescente magis infame: nihil eodem sensu ornatus, aut speciosius illo seculo nostra civitas habuit.

5. Quis ignorat Q. Catuli auctoritatem in maximo clarissimorum virorum proventu excelsum gradum obtinuisse? Cujus si superior aetas revolvatur, multi luxus, multae deliciae reperientur. Quae quidem ei impedimento non fuerunt quo minus patria princeps existeret, nomenque ejus in Capitolino fastigio fulgeret, ac virtute civile bellum ingenti more oriens sepeliret.

6. L. vero Sulla usque ad quaesturam suam comitis vitam libidine, vino, ludicrarum artis amore, inquinatam perduxit. Quae propter C. Marium Consulem moleste tulisse traditur, quod sibi asperrimum in Africa bellum gerenti tam delicatus quaestor fore obvenisset: Ejusdem virtus quasi perruptis & disiectis nequitiae, qua obsidebatur, claustris, catenas Jugurthae manibus iniecit: Mithridatem compescuit: socialis belli fluctus repressit: Cinnae dominationem fregit, eumque qui se in Africa quaestorem fastidiarat, illam ipsam provinciam proscriptum & exulem petere coegit. Quae tam diversa, tamque inter se contraria si quis apud animum suum attentiore comparatione expendere velit, duos in uno homine Sullas fuisse crediderit: turpem adolescentem, & virum dicerem fortem, nisi ipse felicem se appellari maluisset.

7. Atque ut nobilitatem beneficio poenitentiae se ipsam admonuimus respicere, ita altiora modo sperare anfos subtexamus. T. Aufidius cum Asiatici publici exiguum admodum particulam habuisset, postea totam Asiam proconsulari imperio obtinuit.

auit. Nec indignati sunt socii, ejus parere fascibus, quem aliena tribunalia adulantem viderant. Gessit se etiam integerrime atque splendidissime: eoque modo demonstravit pristinum quæstum suum fortunæ: præsens vero dignitatis incrementum moribus ipsius imputari debere.

8. At P. Rupilius non publicanum in Sicilia agit, sed operas publicanis dedit: Idem ultimam inopiam suam auctorato sociis officio sustentavit. Ab hoc postmodum consule leges universi Siculi acceperunt, acerbissimoque prædonum ac fugitivorum bello liberati sunt. Portus ipsos, si quis modo mutis rebus inest sensus, tantam in eodem homine varietatem status admiratos arbitror. Quem enim diurnas capturas exigentem animadvertent, eundem jura dantem, classesque & exercitus regentem viderunt.

9. Huic tanto incremento majus alijciam. Asculocapto, Cn. Pompeius Magni pater P. Ventidium ætate impuberem in triumpho suo populi oculis subjecit. Hic est Ventidius, qui postea Romæ ex Parthis, & per Parthos de Crassi manibus in hostili solo miserabiliter jacentibus, triumphum duxit. Itaque qui captivus carcerem exhorruerat, victor Capitolium felicitate celebravit. In eodem etiam illud eximium, quod eodem anno Prætor & consul est factus.

10. Casuum nunc contemplemur varietatem. L. Lentulus consularis lege Cæcilia repetundarum crimine oppressus, censor cum L. Censorino creatus est. Quem quidem fortuna inter ornamenta & dedecora alterna vice versavit, consulatui illius damnationem, damnationi censuram subjiciendo: & neque bonis eum perpetuis frui, neque malis æternis ingemiscere patiando.

11. Iisdem viribus uti voluit in Cn. Cornelio Scipione Africo: Qui consul à Pœnis apud Liparas cap-

Prius cum belli jure omnia perdidisset; lætiore subinde vultu ejus adjutus, cuncta recuperavit; consulque etiam iterum creatus est. Quis crederet illum? duodecim securibus ad Carthaginensium perventurum catenas? quis rursus existimaret à Punicis vinctulis ad summa imperii perventurum fastigia? sed tamen ex consule captivus, & ex captivo consul factus est.

12. Quid? Crasso nonne pecuniarum magnitudo locupletis nomen dedit? sed eidem postea inopia tuam pem decoctoris superlationem injunxit. Siquidem bona ejus à creditoribus, quia solitum præstare non poterat, venierunt. Ita quoque amara sugillatione non caruit: quia cum egens ambularet, Dives ab occurrentibus salutabatur.

13. Crassum casus acerbitate Q. Cæpio præcurrit. Is namque præturæ splendore, triumphæ claritate, consulatus decore, maximi pontificatus sacerdotio, ut senatus patronus diceretur, affecturus; in publicis vinculis spiritum deposuit, corpusque ejus funestis carnificis manibus laceratum, in secalis Gemoniis præcens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum est.

14. Jam C. Marius maxima fortunæ Inſtatio est. omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortissime sustinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæsturam Romæ petere ausus est: patientia deinde repulsarum, irrupit magis in Curiam quam venit. In tribunatus quoque & ædilitatis petitione consimilem campi notam expertus: Præturæ candidatus supremo loco inhaesit, quam tamen sine periculo obtinuit: ambitus enim accusatus, ut atque ægre absolutionem à judicibus impetravit. In illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ tamque fastidiendo candidato, ille Marius evasit qui Africam subegit, Jugurtham regem ante cum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus

levit. Cujus bina trophæa in urbe spectantur, ejus septem in fastis consulatus leguntur. Cui post exilium consulem creati, proscriptoque facere proscriptionem contigit. Quid hujus conditione inconstantius aut mutabilius? quem si inter miseros posueris, miserrimus: inter felices, felicissimus reperietur.

15. C. autem Cæsar, ejus virtutes aditum sibi in cælum struxerunt, inter primæ juventæ initia privatus Asiæ petens, à maritimis prædonibus circa insulam Pharmacusam exceptus, quinquaginta se talentis redemit. Parva igitur summa clarissimum mundi sidus in piratico myoparone rependi fortuna voluit. Quid est ergo quod amplius de ea queramur: si ne consortibus quidem divinitatis suæ parcat? Sed cœlesti numen se ab injuria vindicavit: continuo enim captos prædones crucibus affixit.

E X T E R N A.

1. Attento studio nostra commemoravimus: remissiore nunc animo aliena narrentur. Perditiæ luxuriz Athenis adolescens Polemo, neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens; cum è convivio non post occasum solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis Philosophi patientem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, seris capite redimito, pellucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit: Nec contentus tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium, & prudentissima præcepta remulentiz lasciviis eluderet. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione; Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omisisque de quibus disserabat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis respicere coactus Polemo, primum coronam capite

detractam projecit, paulo post brachium intra pallium reduxit, procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exiit, uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone maximus philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.

2. Piget Themistoclis adolescentiam attingere, siue patrem adspiciam, abdicationis inurentem notam, siue matrem suspendio finire vitam propter filii turpitudinem coactam: cum omnium postea Graii sanguinis virorum clarissimus extiterit, mediumque Asiae & Europae vel spei, vel desperationis pignus fuerit: Haec enim salutis eum suae patronum habuit, illa vadem victoriae assumpsit.

3. Cimonis vero incunabula opinione stultitiae fuerunt repleta: ejusdem stultitiae imperia salutaria Athenienses senserunt: Itaque coegit eos stuporis semetipsos damnare, qui eum stolidum crediderant.

4. Jam Alcibiadem quasi dux fortunae partitae sunt: Altera quae ei nobilitatem eximiam, abundantes divitias, formam praestantissimam favorem civium propensum, summa imperia, praecipuas potentiae vires, flagrantissimum ingenium assignaret: altera quae damnationem, exilium, venditionem bonorum, inopiam, odium patris, violentam mortem infligeret: Nec aut haec, aut illa simul universa; sed varie perplexa, freto atque aestui similia.

5. Ad invidiam usque Polycratis Samiorum tyranni abundantissimis bonis conspicuus vitae fulgor excessit: nec sine causa. Omnes enim conatus ejus placido excipiebantur itinere: spes certum cupitae rei fructum apprehendebat: vota nuncupabantur simul & solvebantur: velle ac posse in aequo positum erat: Semel dumtaxat vultum mutavit, perquam brevi tristitiae salebra successum; tunc cum admodum gra-

rum sibi annulum de industria in profundum, ne omnis incommodi expertus esset, abiecit: Quem tamen continuo recuperavit, capto pisce, qui eum devoraverat. Sed hunc felicitatis semper plenis velis prosperum cursum tenere non potuit. Comprehensum enim Orontes Darii regis præfectus, in excellissimæ Micalensis montis vertice cruci affixit. E qua putres ejus artus, & tabido eruore manantia membra, atque illam lævam, cui Neptunus annulum piscatoris manu restituerat, situ marcidam, Samos amara servitute aliquamdiu pressa, liberis ac lætis oculis aspexit.

6. Dionysius autem cum hæreditatis nomine à patre, Syracusanorum, ac pene totius Siciliæ tyrannidem accepisset, maximarum opum dominus, exercituum dux, rector classium, equitatum potens; propter inopiam, literas puerulos Corinthi docuit. Eodemque tempore, tanta mutatione, majores natum, ne quis nimis fortunæ crederet, magister ludis factus extyranno, monuit.

7. Sequitur hunc Syphax Rex, consimilem fortunæ iniquitatem expertus, quem amicum hinc Roma per Scipionem, illinc Carthago per Asdrubalem ultro petrum ad penates deos ejus venerat. Cæterum eo claritati evectus, ut validissimorum populorum tantum non arbiter victoriæ existeret; parvi temporis interjecta mora, catenatus à Lælio legato ad Scipionem imperatorem pertractus est. Cujusque dexteram regio insidens solio arrogantem manu attrigerat, ad ejus genua supplex procubuit. Caduca nimium hæc & fragilia, puerilibusque consentanea crepundiis sunt, quæ vires atque opes humanæ vocantur. Assuunt subito, repente dilabuntur; nullo in loco, nulla in persona stabilibus nixa radicibus consistunt; sed incertissimo statu fortunæ, huc atque illuc æstus, quos in sublime extulerunt, improvise decursu destitutos, profundo cladium miserabiliter immergunt.

Itaque neque existimari, neque dici debent bona, quæ ut inflictorum malorum amaritudine delictorum sui duplicent, propensiore favore primo delinctor. majore postea malorum cumulo opprimere solent.

LIBER SEPTIMUS.

CAP. I.

DE FELICITATE.

1. Q. Metelli Macedonici,

2. Gygis Lyderum regis.

Volubilis fortunæ complura exempla retulimus, constanter propitiæ admodum pauca narrare possunt. Quo patet, eam adversas res cupido animo infligere, secundas parco tribuere: Eadem ubi malignitatis oblivisci sibi imperavit, non solum plurima ac maxima, sed etiam perpetua bona congerit.

1. Videmus ergo quot gradibus beneficiorum Q. Metellum à primo originis die, ad ultimum usque fati tempus, nunquam cessante indulgentia, ad summum beatæ vitæ culmen perduxerit. Nasci eum in urbe terrarum principe voluit: parentes nobilissimos dedit: adjecit animi rarissimas dotes, & corporis vires, ut sufficere laboribus possent: uxorem pudicitia & fecunditate conspicuam conciliavit. Consulatus decus, imperatoriam potestatem, spectatissimi triumphi prætextam largita est: Fecit, ut eodem tempore tres filios consulares, unum etiam censorium, ac triumphalem & quartum prætorium videret. Utque tres filias nuptum daret, earumque sobolem sinu suo exciperet. Tot partus, tot incubula, tot visiles roge, tam multæ nuptiales facer-

ho-

honorum, imperiorum, omnis denique gratulationis summa abundantia; cum interim nullum funus, nullus gemitus, nulla causa tristitiz. Cælum contemplare: vix tamen ibi talem statum reperies: quoniam quidem luctus & dolores deorum quoque pectoribus à maximis varibus assignari videmus. Hunc autem vitam ætæ ejus consecutus finis excepit. Nam Q. Metellum ultimæ senectutis spatio defunctum, lenique genere mortis inter oscula complexusque carissimorum pignorum extinctum, filii, & generi humeris suis per Urbem latum rogo impulerunt.

1. Clara hæc felicitas: obscurior illa, sed divino splendore præposita: Cum enim Gyges regno Lydiæ armis & divitiis abundantissimo inflatus Apollinem Pythium sciscitatum venisset, an aliquis mortaliū se esset felicior: deus ex abdito sacrarii specu, vasa missa, Aglaum Sophidium ei prætulit. Is erat Arcadium pauperrimus, sed ætate jam senior: terminus agelli sui nunquam excefferat, parvuli ruris fructibus contentus. Verum profecto beatæ vitæ finem Apollo, non adumbratum, oraculi sagacitate complens est. Quocirca insolenter fulgore fortunæ suæ glorianti respondit, magis se probare securitate ridens cupissem, quam tristem curis & solitudinibus autum: paucaque glebas pavoris experies, quam pinguis Lydiæ arva metu referta: & unum aut alterum jugum boum facilis tutelæ, quam exercitus & arma, & equitarum voracibus impensis onerosum: & usus necessarii horreolum nulli nimis appetendum, quam thesauros omnium insidiis & cupiditatibus expositos. Ita Gyges dum ad stipularorem vanæ opinionis deum habere concupiscit, ubinam solida & secura esset felicitas, didicit.

CAP. II.

DE SAPIENTER DICTIS AUT
Factis.

A ROMANIS.

- 1 Ap. Claudio.
- 2 P. Scipione Africano.
- 3 Q. Cæcilio L. F. Merello.
- 4 L. Fimbria.
- 5 L. Papyrio L. F. Cursore, cos.
- 6 Senatu Romano.

A EXTERNIS.

- 1 Socrate Atheniensis.
- 2 Solone Atheniensis.
- 3 Biante Priœnensis.
- 4 Platone Atheniensis.

- 5 Anligono rege.
- 6 Xenocrate Philo'op'o.
- 7 Aristophane comico.
- 8 Thalete Philosopho.
- 9 Anaxagora Clazomenis.
- 10 Demade Atheniensis.
- 11 Anacharle Scythæ.
- 12 Agésilao Lacedæmonie.
- 13 Annone Pœ 10.
- 14 Herensio Ponto Samnite.
- 15 Cretensibus.

Nunc id genus felicitatis explicabo, quod totum in habitu animi est: nec votis petitur, sed in pectoribus sapientia præditis natum, dictis factisque prudentibus enitescit.

1. Ap. Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negotium populo Rom. melius, quam otium committi: non quod ignoraret quam jucundus tranquillitatis status esset, sed quod animadverteret, præpotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capessendam excitari, nimia quies in desidiam resolvere. Er sane negotium nomine horridum, civitatis nostræ mores in suo statu continuit; blandæ appellationis quies plurimis vitiis resperxit.

2. Scipio vero Africanus turpe esse aiebat in remilitari, dicere, Non putaram: videlicet quia explorato & excusso consilio, quæ ferro aguntur administrari oportere arbitrabatur. Summa ratione. Inemendabilis enim est error, qui violentia Martis committitur. Idem negabat, aliter cum hoste configi debere, quam aut si occasio obvenisset, aut necessitas incidisset. Æque prudenter. Nam & prospere gerendæ rei facultatem omittere, maxima demerentia

mentia est
pulsam
adfert ex
alter ben
sistere.

3. Q.
in senatu
se. illa v
lisset, al
profuisse
nocuisse
tem jam
que deb
num rev
uri rest
roboris

4. Q.
sapiens
iudex a
quod vi
pronun
virum.
aut jur
rabilib

5. F.
dentia
quilon
pullari
optim
factus
datum
eem a
cujus
rectur
minis
missur
exani

mentia est: & in angustias utique pugnandi compellum abstinere se praelio, pestiferum ignaviae adfert exitum: Eorumque qui ista committunt, alter beneficio fortunæ uti, alter injuriæ nescit resistere.

3. Q. quoque Metelli cum gravis, tum etiam alta in senatu sententia: qui de viستا Carthagine, nescire se, illa victoria bonine plus an mali Reipubl. attulisset, asseveravit. Quoniam ut pacem restituendo profuisset; ita Annibalem submovendo, nonnihil nocuisset. Ejus enim transitu in Italiam, dormientem jam populi Romani virtutem excitaram: metuique debere, ne acri æmulo liberata in eundem somnum revolveretur. In æquo igitur malorum posuit, uti restæ, vastari agros, exhauriri ærarium, & prisce roboris nervos hebetari.

4. Quid illud factum L. Fimbriæ consulari? quam sapiens! à M. Lutatio Pythia splendido equite Rom. iudex aditus de sponsione, quam is cum adversario, quod vir bonus esset, fecerat, nunquam id iudicium pronuntiatione sua finire voluit. Ne aut probatum virum, si contra eum iudicasset, fama spoliaret: aut juraret virum bonum esse, cum ea res innumere-
rabilibus laudibus contineatur.

5. Forensibus hæc, illa militaribus stipendiis prudentia exhibita est. Papyrius Cursor consul cum Aquiloniam oppugnans praelium vellet committere, pullariusque non prosperantibus avibus ementi-
us opimum ei auspici-um renunciasset; de fallacia illius factus certior, sibi quidem & exercitui bonum omen datum credidit, ac pugnam iniit. Cæterum menda-
sem ante ipsam aciem constituit: ut haberent dii, cujus capite, si quid iræ conceperant, expi-
rent. Directum est autem sive casu, sive etiam cœlestis numinis providentia, quod primum è contraria parte missum erat telum, in ipsum pullarii pectus, eumque exanimem prostravit. Id ubi consul cognovit, fiden-

te animo & hosteis invasit, & Aquiloniam cepit. Tam cito animadvertit, quopæcto injuria imperatoris vindicari deberet, quemadmodum violata religio expianda foret, & qua ratione victoria apprehendi posset. Egit virum severum, consulem religiosum, imperatorem strenuum: timoris modum, potestatis genus, spei viam, uno mentis impetu rapiendo.

6. Nunc ad senatus acta transgrediar. Cum adversus Annibalem senatus Claudium Neronem & Livium Salinatorum consules mitteret; eosque ut virtutibus pares, ita inimicitias acerrime inter se diffidentes videret, summo studio in gratiam reduxit, ne propter privatas dissensiones, remp. parum utiliter administrarent. Quia consimili imperio, nisi concordia inest, major aliena opera interpellandi, quam sua edendi cupiditas nascitur: ubi vero etiam pertinax intercedit odium, alter alteri, quam è contrariis castris utrique certior hostis profisciscitur. Eosdem senatus, cum ob nimis aspere actam censuram à C. Bruto trib. pl. pro Rostriis agerentur rei, causæ diffinitione decreto suo liberavit. Vacuum omnis iudicii metu cum honorem reddendo, qui exigere debet rationem, non reddere. Par illa sapientia senatus, qua Ti. Gracchum trib. pl. Agrariam legem promulgantem, morte multavit: idem ut secundum legem ejus per triumviros ager populo viritim divideretur, egregie censuit. Siquidem gravissimæ seditionis eodem tempore & auctorem & causam sustulit.

Quam deinde se prudenter in rege Massanisæ gessit? Nam cum promptissima & fidelissima cuncta opera adversus Carthaginienses usus esset, eumque in dilatando regno avidiorem cerneret; legem ferri iussit, qua Massanisæ ab imperio populi Rom. solutam libertatem tribueret. Quo facto cum optime meriti benevolentiam retinuit, cum Mauritanis & Numidis, cæterarumque illius tractus gentium nunquam

quam fida
seculit.

t. Temp
am imp
quam ani
sui comp
prudential
genisque
etates hu
oraculum
arbitraba
mum sci
plerumq
melius se
mortalit
cas prec
malis
complu
quorum
splendit
quando
vertur
horum
toram
bue
possum
Idem
perven
vellen
aperte
quam
lescer
omni
rum

quam

quā fida pace quiescentem feritatem à valvis suis
cepulit.

E X T E R N A.

1. Tempus deficiet domestica narrantem: quo-
iam imperium nostrum non tam roborē corporum,
quam animorum vigore incrementum ac tutelam
sui comprehendit. Majore itaque ex parte Romana
prudētia in admiratione tacita reponatur, alieni-
genisq; hujus generis exemplis detur adirus. So-
cietates humanæ sapientiæ quasi quoddam terrestre
oraculum, nihil ultra petendum à diis immortalibus
arbitrabatur, quam ut bona tribuerent. Quia illi de-
um scirent quid unicuique esset utile: nos autem
plerumque id votis expetere, quod non impetrasse
melius foret. Etenim, densissimis tenebris involuta
mortalium meos, in quam late parentes errores ex-
as preces tuas spargis! Divitias appetis, quæ
malis exitio fuerunt: honores concupiscis, qui
complures pessundederunt: regna tecum ipsa volvis,
quorum exitus sæpenumero miserrabiles cernuntur:
splendidis conjugis injicis manus, at hæc ut ali-
quando illustrent, ira nonnunquam sandiras domos
vertunt. Desine igitur, stulta, futuris malorum
horum causis, quasi felicissimis rebus lachryare, reque
coram cœlestium arbitrio permitte: Quia qui tri-
buere bona facile solent, etiam eligere optissima
possunt.

Idem expedita & compendiarīa via eos ad gloriam
pervenire dicebat, qui id agerent, ut quales videri
vellent, tales etiam essent. Quā quidem prædicatione
aperte monebar, ut homines ipsam potius virtutem,
quam umbram ejus consecrarentur. Idem ab ado-
lescentulo quodam consultus, uxorem duceret, an se
omni matrimonio abstineret; respondit, utrum eo-
rum fecisset, actum pœnitentiam. Hic te, inquit,
solitu-

solitudo, hic orbitas, hic generis interitus, hic huiusmodi alienus excipiet: illic perpetua sollicitudo, contextus querelarum, dotis exprobratio. affinium grave supercilium, garrula socrus lingua, subsessor alieni matrimonii, incertus liberorum eventus. Non passus est juvenem, in contextu rerum asperarum, quasi laetitia materiz facere delectum.

Idem cum Atheniensium scelerata dementia tristitem de capite ejus sententiam tulisset, fori que animo & constanti vultu portionem veneni è manu carnificis accepisset: admoto iam labris poculo, usque proprii Xanthippi interfletum & lamentationem vociferanti innocentem eum perimi, Quid ergo? inquit, nocenti mihi mori satius esse duxisti? O immensa illam sapientiam, quæ ne in ipso quidem vitæ excessu oblivisci sui potuit!

2. Age, quam prudenter Solon, neminem, dum adhuc viveret, beatum dici debere arbitrabatur, quod ad ultimum usque facti diem ancipiti fortunæ subjecti essemus. Felicitatis igitur humanæ appellationem rogi consummat, qui se incur sui malorum objicit. Idem cum ex amicis quendam graviter morientem videret, in arcem perduxit, horiatusque est ut per omnes subjectorum ædificiorum partes oculos circumferret: Quod ut factum animadvertit, Cogita nunc tecum, inquit, quam multi luctus sub his testis & olim fuerint, hodieque versentur, insequentibusque seculis sint habitaturi: ac mitte mortalium incommoda tanquam propria deslere. Quæ consolatione demonstravit, urbes esse humanarum eladium consepra miseranda. Idem aiebat, si in unum locum cuncti mala sua contulissent, futurum, ut propria deportare domum, quam ex communi miseriarum acervo portionem suam ferre mallerent. Quo colligebat, non oportere nos quæ fortuito patimur, præcipue & intolerabilis amaritudinis judicare.

3. Bias autem, cum patriam ejus Prienen hostes invasisse, omnibus, quos modo sævitia belli incolumes abire passa fuerat, preciosarum rerum ponderis onustis fugientibus, interrogatus, quid ita nihil ex bonis suis secum terrer: Ego vero (inquit) bona mea tu cum porro. Pectore enim illa gestabat, non humeris: non oculis visenda, sed æstimanda animo. Quæ domicilio mentis inclusa, nec mortalium, nec deorum manibus labefactari queunt: & ut manentibus præsto sunt, ita fugientes non desunt.

4. Jam Platonis verbis adstricta, sed sensu prævalens sententia. Qui tum demum beatum terrarum orbem futurum prædicavit: cum aut sapientes regnare, aut reges sapere cepissent.

5. Rex etiam ille subtilis judicii; quem ferunt traditum sibi diadema, priusquam capiti imponeret, retentum diu considerasse, ac dixisse: O nobilem magis quam felicem pannum! quem si quis penitus cognoscat, quam multis sollicitudinibus, & periculis, & miseriis sit refertus; ne humi quidem jacentem tollere vellet.

6. Quid? Xenocratis responsum quam laudabile! Cum maledico sermoni quorundam summo silentio interesset; uno ex his quærente cur solus ita linguam suam cohiberet: Quia dixisse me, inquit, aliquando poenituit, vacuisse nunquam.

7. Aristophanis quoque altioris est prudentiæ præceptum, qui in comædia introduxit remissum ab inferis Atheniensem Periclem, vaticinantem, non oportere in urbe nutrirî leonem; sin autem sit alitus, obsequi ei convenire. Monet enim, ut præcipue nobilitatis & concitati ingenii juvenes refrenentur. Nimio vero favore ac profusa indulgentia passi, quo minus potentiam obtineant, ne impediuntur: quod stultum sit, & inutile, eas obrectare vires, quas ipse fovetis.

2. Mirifice etiam Thales; Nam interrogatus an facta hominum deos fallerent: Nec cogitara, inquit. Ut non solum manus, sed etiam mentes puas habere vellemus; cum secretis cogitationibus nostris coeleste numen adesse credidissemus.

Ac ne quod sequitur quidem minus sapiens. Unice filius pater Themistoclem consulebat, utrum eam pauperi, sed ornato: an locupleti parum probato collocaret: cui is, Malo, inquit, virum pecunia, quam pecuniam viro indigentem. Quo dicto stultum monuit ut generum potius, quam divitias generi legeret.

Age, Philippi quam probabilis epistola, in qua Alexandrum quorundam Macedonum benevolentiam largitione ad se attrahere constum sic increpuit: Quæ te fili ratio in hanc tam vanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos pecunia ad amorem tui compulisses? à caritate istud præstatur. At vero ante Philippus majore ex parte mercator Græciæ, quam victor.

Aristoteles autem Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum dimitrens monuit, ut cum eo aut rarissime, aut quam jucundissime loqueretur: quo scilicet apud regias aures vel silentio rutilior, vel sermone esset acceptior. At ille dum Alexandrum Persæ Macedonum salutatione gaudentem objurgat, & ad majorum mores invitum revocare perseverat; spiritus carere jussus, seram neglecti salubris consilii penitentiam egit.

Idem Aristoteles de semetipso in neutram partem loqui debere prædicabat: quoniam laudare se, vanis viruperare, stulti esset. Ejusdem est utilissimum præceptum, Ut voluptates abeuntes consideremus. Quis quidem sic ostendendo minuit: Feciss enim, penitentiaque plenas animis nostris subiecit, quominus cupideretantur.

9. Nec parum prudenter Anaxagoras interroganti quidam, quisnam esset beatus: Nemo inquit, ex his quos tu felices existimas: sed eum in illo numero reperies. qui à te ex miseriis constare creditur. Non erit ille divitiis & honoribus abundans: sed aut exigui rursus, aut non ambitiosæ doctrinæ fidelis ac pertinax cultor. in secessu quam in fronte beator.

10. Demadis quoque dictum sapiens: nolentibus enim Atheniensibus divinos honores Alexandro decernere, Videte (inquit) ne dum coelum custoditis, terram amittatis.

11. Quam porro subtiliter Anacharsis leges aranearum telis comparabat: Nam ut illas, infirmiora animalia retinere, valentiora transmittere; ita his humiles & pauperes constringi, divites & præpotentes non alligari, videmus.

12. Nihil etiam Agesilai facto sapientius: siquidem cum adversus remp. Lacedæmoniorum conspirationem ortam noctu comperisset, leges Lycurgi continuo abrogavit, quæ de indemnatis supplicium sumi verabant: Comprehensis autem & interfectis fontibus, easdem è vestigio restituit. Atque utrumque simul providit, ne salutaris animadversio vel injusta esset, vel jure impediretur. Itaque ut semper esse possent, aliquando non fuerunt.

13. Sed nescio an Annonis excellentioris prudentiæ consilium. Magone enim Cannensis pugnae exitum senatui Pœnorum nunciante, inque tanti successus fidem annulos aureos trium modiorum mensuram ex-plentes effundente, qui interfectis nostris civibus detracti erant; quæ sitit an aliquis sociorum post tantam cladem à Romanis defecisset: Atque ut audivit neminem ad Annibalem transisse, suasit protinus, ut legati Romam, per quos de pace ageretur mitterentur: cuius si sententia valuisset, neque secundo Punico bello victa Carthago, neque tertio deleta foret.

14. Ne Samnites quidem parvas poenas confimilis erroris pependerunt, quod Herennii Pontii salutare consilium neglexerunt: Qui auctoritate & prudentia ceteros præstans, ab exercitu & ejus duce filio suo consultus, quidnam fieri de legionibus Romanis apud Furcas Caudinas inclusis deberet, inviolatas dimittendas respondit. Postero die eadem de re interrogatus, deleri eas oportere dixit: ut aut maximo beneficio gratia hostium emeretur, aut gravissima jactura vires confringerentur: sed improvide temeritas victorum, dum utramque partem spernit utilitatis, sub jugum missas in perniciem suam accendit.

Multis & magnis sapientiz exemplis parvulum adjiciam. Cretenses cum acerbissima execratione adversus eos, quos vehementer oderunt, uti volunt, ut mala consue tudine delectentur, oprant; modestoque vori genere efficacissimum ultionis eventum reperiunt. Inutiliter enim aliquid concupiscere & in eo perseveranter morari, exitio vicina dulcedo est.

C A P. III.

DE VAFRE DICTIS AUT FACTIS.

A ROMANIS.

- 1 Ant. Nire tem. li Dianz.
- 2 L. Junio Bruto.
- 3 P. Scipione Africano majore.
- 4 Q. Fabio Labéon.
- 5 M. Antonio oratore.
- 6 Q. Sertorio.
- 7 Q. Fabio Max. Verrucoso.
- 8 M. Volusio Saturnino & i. pl.
- 9 Senio Saturnino.
- 10 Patre quodam.

AB EXTERNIS.

- 1 Alexandro Magno, & quodam asinasi.
- 2 Darii regis equifone.
- 3 Biante Prieniensi.
- 4 Anaximene.
- 5 Demosthen: orator.
- 6 Quodam Atheniensi.
- 7 Anniale Giffonis F. Pæno.
- 8 Annibale Amilcaris F. Pæno.
- 9 Tulculanis.
- 10 Tullo Actio Volscorum duce.

Est al
pro
quod ni
non inv
quam ap
1. Ser
Agro Sal
vacce
dotes in
rent, ut
fisset, e
obtinere
ma festi
tam Dia
humani
entior f
vi&im
abluisset
ipse imm
not genti
dit.

2. Qu
quærefere
gelo suo
ceteros e
erat, int
esse simu
tegit. F
filiis, q
sacrifici
mine dor
timebat
nerari tu
parris, A
en ipfis R
flammam
dit, qui

Est aliud factorum dictorumque genus à sapientia proximo deflexu ad Vafri nomen progressum: quod nisi fallacia vires assumpserit, fidem propositi non invenit: laudemque occulto magis tramite, quam aperta via petit.

1. Ser. Tullio regnante, cuidam patrifamilias in agro Sabino præcipue magnitudinis & eximie forme vacca nata est. Quam oraculorum certissimi auctores in hoc à diis immortalibus editam responderunt, ut quisquis eam Aventiniensi Dianæ immolasset, ejus patria totius terrarum orbis imperium obtineret. Lætus eo dominus, bovem cum summa festinatione Romam actam, in Aventino ante æram Dianæ constituit, sacrificio Sabinis regimen humani generis daturus. De qua re antistes templi senior factus, religionem hospiti inculcit, ne prævictimam exderet, quam proximi amnis aqua seculisset. Eoque alveum Tiberis perente, vaccam se immolavit, & urbem nostram tot civitatum, tot gentium dominam, pio sacrificii furto reddidit.

2. Quo in genere acuminis in primis Junius Brutus referendus est. Nam cum à rege Tarquinio avunculo suo omnem nobilitatis indolem excerpti, interque ceteros etiam fratrem suum, quod vegetioris ingenii erat, interfectum animadverteret; obtusi se cordis esse simulavit: eaque fallacia maximas virtutes suas exivit. Profectus etiam Delphos cum Tarquinii filiis, quos is ad Apollinem Pythium muneribus sacrificiisque honorandum miserat, aurum deo nomine doni clam cavato baculo inclusum tulit: quia timebat ne sibi cæleste numen aperta liberalitate venerari tutum non esset. Peractis deinde mandatis patris, Apollinem juvenes consuluerunt; quisnam ex ipsis Romæ regnaturus videretur. At is penes eum summam Urbis nostræ potestatem futuram respondit, qui ante omnes patri osculum dedisset. Tunc

Brutus,

Brutus, perinde atque casu prolapsus, de indestitis se abiecit, terramque communem omnium matrem existimans, osculatus est. Quod tam vafre telluri impressum osculum, Urbi libertatem, Bruto primum in fastis locum tribuit.

3. Scipio quoque superior præsidium calliditatis amplexus est. Ex Sicilia enim petens Africam, cum ex fortissimis peditibus Romanis trecentorum equorum numerum complere vellet, neque tam subito posset eos instruere: quod temporis angustia negabant, sagacitate consilii assecutus est. Namque ex his juvenibus, quos secum ex tota Sicilia nobilissimos & ditissimos, sed inermes, habebat, trecentos speciosa arma & electos equos quam celerissime expedire iussit; velut eos continuo secum ad oppugnandam Carthaginem avesturus: Qui cum imperio ut celeriter, ita longinqui & periculosi belli respectu sollicitis animis paruissent: remittere se Scipio illam expeditionem, si arma & equos militibus suis traderent, edixit. Aspuit conditionem imbellis ac timida juventus, instrumentoque suo cupide nostris cessit. Ergo calliditas ducis providit, ut si quod protinus imperaretur, grave prius, deinde remisse militis metu maximum beneficium foret.

4. Quod sequitur, narrandum quoque est. Q. Fabius Labeo arbiter à senatu finium constituendorum inter Nolos & Neapolitanos datus, cum in rem præsentem venisset, utrosque separatim monuit, ut omissa cupiditate, regredi modo controverso, quam progredi mallent: Idque cum utraque pars auctoritate viri mota fecisset, aliquantum in medio vacui agri relictum est. Constitutis deinde finibus ut ipsi terminaverant; quicquid reliqui soli fuit, populo Romano adjudicavit: Cæterum etsi circumventi Nolani ac Neapolitani queri nihil potuerunt, secundum

ipso

iporum demonstrationem dicta sententia ; improbo tamen præstigiorum genere novum civitati nostræ restigal accessit. Eundem ferunt, cum à rege Antiocho, quem bello superaverat, ex fœdore isto dimidiâ parrem navium accipere deberet, medias omnes secuisse, ut eum tota classe privaret.

5. Jam M. Antonio remittendum convitium est : qui idcirco se aiebat nullam orationem scripsisse, ut, siquid, superiore judicio actum, ei, quem postea defensor esset, nociturum foret, non dictum à se, affirmare posset : Qui facti vix prudentis tolerabilem causam habuit : pro periclitantium enim capite, non solum eloquentia sua uti, sed etiam verecundia abuti erat paratus.

6. Sertorius vero corporis robore, atque animi consilio parem naturæ indulgentiam expertus, proseripione Sullana dux Lusitanorum fieri coactus, cum eos oratione flectere non posset, ne cum Romanorum universa acie configere vellent, vafro consilio ad suam sententiam perduxit. Duos enim in conspectu eorum constituit equos, alterum validissimum alterum infirmissimum : ac deinde validi caudam ab imbecillo sene paulatim carpi, infirmi à juvene eximiarum virium universam convelli jussit. Obtemperatum imperio est. Sed dum adolescentis dextera incito se labore fatigat, senio confecta manus ministerium exequuta est. Tunc barbaræ concioni, quorsum eas res tenderet cognoscere cupienti, subiecit : Equi caudæ consimilem esse Romanorum exercitum, cujus partes aliquis aggrediens opprimere possit : universum conatus prosternere, celerius tradideris victoriam, quam occupaverit. Itaque barbaræ, aspera, & regi difficilis, in exitium suum ruens, quam utilitatem auribus respuerat, oculis prævidit.

7. Fabius autem Maximus, cujus non dimicare, necesse fuit : cum præcipuè fortitudinis Nolanum pedi-

peditem dubia fide suspectum, & strenuæ operæ Lucanum equitem amore scorti deperditum in castris haberet: ut utroque potius bono milite uteretur, quam in utrumque animadverteret; alteri suspicionem suam dissimulavit, in altero disciplinam paululum recto renore deflexit: Nam illum plene pro tribunali laudando, omnique genere honoris prosequendo, animum suum à Pornis ad Romanos coegit revocare, & hunc clam meretricem redimere passus; paravissimum pro nobis excursorem reddidit.

8. Veniam nunc ad eos, quibus salus astutia quaesita est. M. Volusius ædilis plebis proscriptus, assumpto Iliaci habitu, per itinera viasque publicas stipem petens, quisnam revera esset, occurrentes agnoscere passus non est. Eoque fallaciz generatus, in M. Bruti castra pervenit. Quid illa necessitate milerius, quæ magistratum populi Rom. abiecti honoris prætexa, alienigenæ religionis obscuratum insignibus, per Urbem iussit incedere? Omnes autem hi suæ vitæ, aut illi alienæ mortis cupidi, qui talia vel ipsi sustinnerunt, vel alios perpeti coegerunt.

9. Aliquanto speciosius Sentii Saturnini Vetulionis in eodem genere casus ultimæ sortis auxilium. Qui cum à triumviris inter proscriptos nomen suum propositum audisset: continuo præturæ insignia invasit: præcedentibusque in modum lictorum, & apparitorum, publicorumque servorum subornatis, vehiculi comprehendit, hospitia occupavit, obvios submovit, ac tam audaci usurpatione imperii, in maxima luce densissimas hostilibus oculis tenebras offudit. Idem ut Puteolos venit, perinde ac publicum ministerium agens, summa cum licentia correptis navibus in Siciliam, certissimum tunc proscriptorum profugium, penetravit.

10. His uno adjecto levioris notæ exemplo, ad externa convertar. Amantissimus quidam filii, cum

eum

cum inconcessis ac periculosis facibus accensum, ab insana cupiditate inhibere veller; salubris consilia patria indulgentiam temperavit. Petiit enim ut prius quam ad eam, quam diligebat, iret, vulgari ac permissa Venere uteretur. Cujus precibus obsecutus adolescens, infelicem animi impetum satietate concubitus liciti resolutum, ad id, quod non licebat, tardiorum pigrioremque asserens paulatim depoluit.

E X T E R N A.

1. Cum Alexander Macedonum rex forte monitus ut eum qui sibi portæ egresso primus occurrisset, interfici juberet; asinarium forte ante omnes obvium factum ad mortem arripere imperavit. Eoque quærente, quidnam se immerentem capitali supplicio, innocentemque addiceret; cum ad excusandum factum suum oraculi præceptum retulisset; asinarius, si ita est inquit, rex, alium fors huic morti destinavit: nam asellus, quem ego ante me agebam, prior tibi occurrir. Delectatus Alexander & illius tam callido dicto, & quod ab errore ipse revocatus erat; occasionem in aliquanto viliori animali expiandæ religionis rapuit. Summa in hoc cum calliditate mansuetudo, summa quoque in alterius regis equisone calliditas.

2. Sordida Magorum dominatione oppressa, Darius rex adiutoribus ejusdem dignitatis assumptis, partem cum præclari operis consortibus fecit, ut equis cidentibus, solis ortu cursum in quendam locum dirigerent;isque regno potiretur, cujus equus in eo primus hinnisset. Cæterum maximæ mercedis competitoribus fortunæ beneficium expectantibus, solis acumine equisonis sui Ebaris prosperum exoptatæ rei effectum assecutus est: qui in equæ genitam partem demissam manum, cum ad eum locum

ventum esset, naribus equi admovit. Quo odore irritatus, ante omnes hinnitum edidit: Auditoque eo, sex reliqui summæ potestatis candidati continuo equis delapsi, (ut est mos Persarum) humi prostratis corporibus Darium regem salutaverunt. Quantum imperium, quam parvo interceptum est vafra-mento!

3. Bias autem, cujus sapientia diuturnior inter homines est, quam patria Priene fuit, (siquidem illa patriam nunc spirat, hujus perinde atque extinctæ vestigia tantummodo extant) ita aiebat oportere homines in usu amicitie versari, ut meminissent, eam ut gravissimas inimicitias posse converri. Quod quidem præceptum prima specie nimis fortasse callidum videatur, inimicumque simplicitati, quæ præcipue familiaritas gaudet: sed si altioribus animis cogitatio demissa fuerit, perquam utile reperietur.

4. Lampiacenz vero urbis salus unius vafra-menti beneficio constitit. Nam cum ad excidium ejus summo studio Alexander ferretur, progressumque eximonia Anaximenem præceptorem suum vidisset: quia manifestum erat, futurum ut preces suas ei ejus opponeret; non facturum se quod petiisset juravit. Tunc Anaximenes, Peto, inquit, ut Lampiacum diruas. Hæc velocitas sagacitatis, oppidum vetusta nobilitate inclytum exitio, cui destinatum erat, subtraxit.

5. Demosthenis quoque astutia mirifice cuidam ancillæ succursum est, quæ pecuniam depositi nomine à duobus hospitibus acceperat, ea conditione illam simul utrisque redderet. Quorum alter interfecto tempore tanquam mortuo socio sequi more obituro, decepta ea omnes nummos abstulit. Supervenit deinde alter, & depositum petere cœpit. Hærebant misera in maxima pariter & pecuniæ & defensionis penuria: jamque de laqueo & suspendio cogitabat: Sed opportune Demosthenes ei patronum adfuit.

adfulsit: qui ut in advocationem venit, Mulier, inquit, parata est depositi se fide solvere: sed nisi foelam adduxeris, id facere non potest. Quoniam, ut ipse vociferaris, hac dicta est lex, ne pecunia alteri sine alicui numeretur.

6. Ac ne illud parum quidem prudenter. Quidam Athenis universo populo invisus, causam apud eum de capitali crimine dicturus, maximum honorem subito petere cepit: Non quod speraret se illum consequi posse; sed ut haberent homines ubi procursum ire, qui acerrimus esse solet, effunderent. Neque tam hæc tam callidi consilii ratio fefellit: comitibus enim clamore infesto, & crebris totius concionis sibilis vexatus, nota etiam denegati honoris perstrictus, ejusdem plebis paulo post in discrimine vitæ elementissima suffragia expertus est. Quod si adhuc ejusultionem sitienti, capitis sui periculum objecisset, nullam partem defensionis, odio obsecræ aures reperissent.

7. Huic vafamento confimilis illa calliditas. Superior Annibal à Duilio consule navali prælio victus, timensque classis amissæ pœnas dare; offensam astutia mire avertit: Nam ex illa infelici pugna prius quam cladis nuntius domum perveniret, quendam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misit. Qui postquam civitatis ejus curiam intravit: Consulit, inquit, vos Annibal, cum dux Romanorum magnas secum maritimas trahens copias advenit, an cum eo configere debeat: Acclamavit universus senatus, non esse dubium quin oportere; tum ille: Confluxit, inquit, & superatus est. Ita liberum illi non reliquit id factum damnare, quod ipsi fieri debuisset judicaverant.

8. Alter item Annibal Fabium Maximum invictam armorum suorum vim saluberrimis cunctationibus pugnae ludificantem, ut aliqua suspitione trahendi belli respergeret: totius Italix agros ferro atque igni vastando,

vastando, unius ejus fundum immunem ab hoc injurix genere reliquit. Profecisset aliquid tantibeneficii insidiosa adumbratio, nisi Romanæ ubique Fabli pietas, & Annibalis vafri mores fuissent notissimi.

9. Tusculanis etiam acumine consilii incolumitasparsa est. Cum enim crebris rebellionibus mentisissent, ut eorum urbem funditus Romani evertere vellent, atque id exequendum Furius Camillus, duravolidissimo instructus exercitu venisset; universi rogati obviam processerunt. comnearusque, & cetera pacis munia, benignissime præstiterunt; Armæcum etiam intrare mœnia passi sunt, nec vultu, ne habitu mutato. Qua constantia tranquillitatis non solum ad amicitix nostræ jus; sed etiam ad communionem civitatis, quam usque cupierant, penetraverunt. Sagaci hercule usi simplicitate, quoniam aptum esse intellexerant, metum officio dissimulare, quam armis protegere.

10. At Volscorum ducis Tulli execrabile consilium; Qui ad bellum inferendum Romanis maximacupiditate accensus, cum aliquot adversis præliis confusus animos suorum, & ob id paci proniores animos madverteret; insidiosa ratione, quo volebat, commovit. Nam cum spectandorum ludorum gratia magna Volscorum multitudo Romam convenisset; consiliis dixit, Vehementer se timere, ne quid hostes subito molirentur: monuitque ut essent cautions, & protinus ipse urbe egressus est. Quam rem consules ad senatum retulerunt, qui, tamen nulla suspicio suberat, auctoritate tamen Tulli commotus, ut ante noctem Volsci abirent, decrevit. Qua contumelia irritati, facile impelli potuerunt ad rebellandum. Imendacium versuri ducis, simulatione benevolentia involutum, duos simul populos scellit: Romanum, ut insolentes notaret; Volscum, ut deceptis irascetur,

CAP. IV.

DE STRATEGEMATIS.

ROMANORUM.

Tulli Hostilii t. gis
 Sex. Tarquinii L. F.
 Ocellorum in Capitolio.
 M. Livii, C. Claudii, cons.

3 Q. Metelli Macedonici.

EXTERNORUM.

1 Agathoclis Syracusanorum re-
 gis.
 2 Annibalis Pœni.

Ha vero pars calliditatis egregia, & ab omni reprehensione procul remota; cujus opera, quia, appellatione nostra vix apte exprimi possunt, Græca nuntiatio Strategemata dicuntur.

1. Omnibus militaribus copiis Tullo Hostilio Fidenas aggresso; quæ surgentis imperii nostri incunabula crebris rebellionibus torpere passæ non sunt, hostiumque trophæis ac triumphis alitam virtutem, spes suas ulterius promovere docuerunt; Metellus Suffetius dux Albanorum, dubiam & suspectam semper societatis suæ fidem repente in ipsa acie demerit; Detecto enim Romani exercitus latere, in proximo colle consedit, pro adjutore speculator pugnæ futurus; ut aut victis insultaret, aut victores effos aggrederetur. Non erat dubium quin ea res militum nostrorum animos debilitatura esset; cum eodem tempore & hostes configere, & auxilia deficere timerent. Itaque ne id fieret, Tullus providit: conlato enim equo omnes pugnantium globos præcursum, prædicans, suo jussu secessisse Metellum, eumque cum ipse signum dedisset, invasurum Fidenatum terram. Quo imperatoris artis consilio metum fiducia mutavit; proque trepidatione, alacritate suorum castra replevit.

2. At ne continuo à nostris regibus recedam Sex. Tarquinius Tarquinii filius indigne ferens quod patris viribus expugnati Gabii nequissent, valentior

Q

armis

armis excogitavit rationem, qua interceptum id op-
pidum Romano imperio adjiceret. Subito namque se
ad Gabinos contulit, tanquam parentis scævitiā &
verbera, quæ voluntate sua perpeffus erat, fugiens.
Ac paulatim uniuscujusque fectis & compositis blan-
ditis alliciendo benevolentiam, ut apud omnes plu-
rimum posset, consecutus, familiarem suum ad pa-
trem misit, indicaturum, quemadmodum in sua ma-
nu haberet universa: & quæsiturum quidnam fieri
vellet. Juvenili calliditati senilis astutia respondit:
Siquidem re eximia delectatus Tarquinius, fidei
autem nuntii parum credens, nihil respondit;
sed seducto eo in hortum, maxima & altissima papa-
verum capita baculo decussit. Cognito adolescens fa-
lento patris, simul ac facto, causam altioris argu-
menti pervidit: nec ignoravit, præcipi sibi ut excel-
lentissimum quemque Gabinorum, aut exilio sum-
moveret, aut morte consumeret. Ergo spoliaram
bonis propugnatoribus civitatem tantum non vindicis
manibus ei tradidit.

3. Illud quoque à majoribus & consilio pruden-
ter, & exitu feliciter provisum, cum Urbe capta
Galli Capitolium obsiderent, solamque potiendie
spem in fame obsessorum repositam animadvertē-
rent. Perquam callido enim genere consilii, unico
perseverantiæ irritamento victores spoliaverunt. Pe-
nes enim jacere compluribus ex locis cœperunt. Quo
spectaculo obstupefactos, infinitamque frumentum
abundantiam nostris superesse credentes; ad paci-
onem omittendæ obsidionis compulerunt. Miser-
tus est tunc profecto Jupiter Romanæ virtutis, præ-
sidium ab astutia mutantis; cum in summa ali-
mentorum inopia, projici præsidia inopiæ cerneret.
Igitur ut vafro, ita periculoso consilio salutarem exi-
um dedit.

4. Idemque Jupiter postea præstantissimorum do-
cum nostrorum sagacibus consiliis propitius adspice-

vir. Nam cum alterum Italiae latus Annibal laceraret, alterum invasisset Asdrubal; ne duorum satrum junctæ copiarum intolerabili onere fessas simul res nostras urgerent, hinc Claudii Neronis vegetum consilium, illinc Livii Salinatoris inclita providentia effecit. Nero enim compresso à se in Lucanis Annibale, præsentiam suam (quoniam ita ratio belli desiderabat) mentitus hosti; ad opem collegæ ferendam per longum iter celeritate miraretendit. Salinator in Umbria apud Metaurum flumen proximo die dimicaturus; summa cum dissimulatione Neronem castris noctu recepit; Tribunos enim à tribunis, centuriones à centurionibus, equites ab equitibus, pedites à peditibus excipi jussit: ac sine ulla tumultuatione, solo vix unum exercitum capiente, alterum inseruit. Quo evenit, ne Asdrubal cum duobus se consulibus præliaturum prius sciret, quam ab utrisque prosterneretur. Ita illa rotæ terrarum orbe infamis Punica calliditas frustrata fuit: Romanæ prudentia Annibalem Neroni, Asdrubalem Salinatori decipiendum tradidit.

3. Memorabilis etiam consilii Q. Metellus. Qui tum proconsule bellum in Hispania adversus Celtiberos gereret, urbemque Contrebiæ caput ejus gentis viribus expugnare non posset, intra prætoris suum finem multumque consiliis agitatæ, viam reperit quæ propositum ad exitum perduceret. Itinere magno impetu ingrediebatur, deinde alias atque alias regiones petebat. Modo hos obsidebat montes, paullo post ad illos transgrediebatur. Cum interim tam suis omnibus, quam ipsis hostibus ignota erat causa inopinatæ ejus ac subitæ fluctuationis. Interrogatus quoque à quodam amicissimo sibi, quid ita sparsum & incertum militiæ genus sequeretur, Absiste, inquit, ista querere: nam si hujus consilii mei intentionem tunicam consciam sensero, continuo eam tremari jubebo. Quorsum igitur ista dissimulatio erupit?

erupit? aut quem finem habuit? Postquam vero & exercitum suum ignorantia, & totam Celtiberiam errore implicavit; cum alio cursum direxisset, subito ad Contreblam reflexit, eamque inopinaram & attonitam oppressit. Ergo nisi mentem suam dolose servari coegisset, ad ultimam ei senectutem apud mœnia Contreblæ armato sedendum foret.

EXTERN A.

1. Agathocles autem Syracusanorum rex audaciter callidus. Cum enim urbem ejus majore ex parte Carthaginienses occupassent, exercitum suum in Africam trajecit: ut metum metu, vim vi discuteret; neque sine effectu: Nam repentino ejus adventu perculsi Poeni, libenter incolumitatem suam salute pretium redemerunt: pactique sunt ut eodem tempore & Africa Siculis, & Sicilia Punicis armis liberaretur. Age si Syracusarum mœnia tueri perseverasset, illi belli malis urgerentur, bona pacis fruenda secure Carthagini reliquisset. Nunc inferendo quæ patiebatur, dum alienas potius laceffit opes, quam suas tueretur; quo æquiore animo regnum deseruit, celerius recepit.

2. Quid Annibal Cannensi prælio? nonne priusquam ad dimicandum descenderet, aciem populi Rom. compluribus astutis implicatam laqueis ad tam miserabilem perduxit exitum? Ante omnia enim providit, ut & solum & pulverem, qui ibi vento multus excitari solet, adversum haberet. Deinde partem copiarum suarum, inter ipsam prælii tempus industriis fugere jussit: quam cum à reliquo exercitu abruptam legio Romana sequeretur, tuccidandam eam ab iis, quos in insidiis collocaverat, curavit. Postremo quadringentos equites subornavit, qui simulata transitione petierunt consulem. à quo jussu more transfugarum depositis armis in ultimam pugnam

pugnæ
inter et
etiam
fortit
Quæ
excusa
fuit

1 Q. Æ
1 AS 1p
1 L A

C
porum
struxer
orum
dention
nefas
sapenu
refas
deberet

1. C
lam p
rogatu
pellib
mia ex
fendit
miriis
in ave
let, r
sempe
pacu
convi

pugnæ

pugnae partem secedere; districtis gladiis, quos inter cunicas & loricas abdiderant, poplites pugnantium Romanorum ceciderunt. Hæc fuit Punica fortitudo, dolis, & insidiis, & fallacia instructa. Quæ nunc certissima circumventæ virtutis nostræ excusatio est: quoniam decepti magis, quam victi fuimus.

C A P. V.

D E R E P U L S I S.

1 Q. Ælii Tuberonis,
2 S. Iponis Nasice,
3 L. A. nillii Pauli,

4 Q. Metelli Macedonici.
5 L. Cornelli Sullæ,
6 M. Catonis Uticensis.

Campi quoque representata conditio. ambitio-
sam ingredientiẽs viam, ad fortius sustinendos
perum prosperos comitiorum eventus utiliter in-
struxerit. U: propositis ante oculos clarissimorum vi-
rorum repulsis, non minore cum spe honores, ac pru-
dentiore cum animi iudicio petant: Meminerintque
nefas non esse, aliquid ab omnibus uni negari: cum
sæpenumero singuli cunctorum voluntatibus resiste-
re fas esse duxerint. Scientes etiam, patientia quæri
debere, quod gratia impetrari nequierit.

1. Q. Ælius Tubero, à Q. Fabio Maximo, epu-
lum populo nomine P. Africani patrui sui dante,
rogatus ut triclinium sterneret, lectulos Punicanos
pellibus hædinis stravit, & pro argenteis vasis Sa-
mia exposuit. Cujus rei deformitate sic omnes of-
fendit, ut cum aliqui vir egregius haberetur, co-
mitionisque Prætoris candidatus in campum L. Paul-
lo avo, & P. Africano avunculo nixus descendis-
set, repulsa inde notatus abierit. Nam ut privatim
semper continentiam probabant, ita publice maxi-
mæ cura splendoris habita est: Quocirca non unius
convivii numerum, sed totum se in illis pelliculis

jacuisse credens civitas, ruborem epuli suffragiis sibi vindicavit.

2. P. autem Scipio Nasica, rogatus potentiae clarissimum lumen, is qui consul Jugurthae bellum induxit, qui matrem Idæam Phrygiis sedibus ad nostras aras focosque migrantem sanctissimis manibus exepit: qui multas & pestiferas seditiones auctoritate suæ robore oppressit: quo principe senatus per aliquot annos gloriatus est: cum ædilitatem curulem adolescens peteret, manumque ejusdam rustici opere duratam, more candidatorum tenacius apprehendisset: joci gratia interrogavit eam, num manibus solitus esset ambulare. Quod dictum à circumstantibus exceptum, ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit. Omnes namque iustitiae tribus paupertatem sibi ab eo exprobratam iudicantes, iram suam adversus contumeliosam ejus urbanitatem distinxerunt. Igitur civitas nostra nobilium juvenum ingenia ab insolentia revocando, magnos & utiles cives fecit; honoribusque non peritendo eos à securis peri, debitum auctoritatis potius adjecit.

3. Nullus error talis in L. Æmilio Paulo conspectus est: sed tamen aliquoties frustra consularum petiit. Idemque, cum jam campum repulsis suis perigasset, bis consul & censor factus, amplissimum dignitatis gradum obtinuit. Cujus virtutem injuria non fregerunt, sed acuerunt. Quoniam quidem ipse nota accensus, cupiditatem summi honoris ardentem ad comitia detulit; ut populum, quia nobilitatis splendore & animi bonis movere non poterat, pertinacia vinceret.

4. P. autem Cællium Metellum pauci & molles amici, consularis repulsa afflatum, tristitia ac rubore plenum, domum reduxerunt: quem de Pseudo-philippo triumphantem universus senatus lætum & alacrem in Capitolium profectus erat. Achaici er-

am bel
maxima
go popu
clariss
biturus
est. In
esset co
seret.
3. Q
quam I
ges ver
eo cam
Piztur
quis
ejus po
rurus.
6. Se
M. Poi
in adj
urus;
it. P
graver
quem
coacti
Caton
est.

1. Pop
ne
2. Cal
3. Pra
de
4. Pop
5. C.

in belli, cui summam manum L. Mummius adiecit, maxima pars ab hoc viro profligata fuerat. Eine ergo populus consularum negare potuit, cui mox duarum clarissimas provincias, aut debebat, aut erat debiturus? Et quidem hoc facto, meliore eo cive usus est. Intellexit enim, quam industrie sibi gerendus esset consularatus, quem tanto labore impetrati sentiebat.

5. Quid tam excellens, quid tam opulentum, quam L. Sulla? Divitias, & imperia largitus est: leges verustas abrogavit, novas tulit: Hic quoque in eo campo, cujus postea dominus extitit, repulsa Præturæ fugillatus est: omnia loca petiti honoris, & quis modo deorum formam & imaginem futuræ ejus potentiz populo Rom. representasset, impetraturus.

6. Sed ut comitiorum maximum crimen referam, M. Porcius Cato plus moribus suis præturæ decoris adjecturus, quam prætextæ ejus splendoris ipse laetaturus; consequi illam à populo aliquando non potuit. Proxima dementiæ suffragia, quæ satis quidem graves pœnas erroris sui pependerunt! quoniam quem honorem Catoni negaverant, Vatinius dare coacti sunt. Ergo si vere æstimare volumus, non Catoni tunc prætura; sed præturæ Cato negatus est.

CAP. VI.

DE NECESSITATE.

1 Populi Rom. post cladem Cannensem.

2 Castellanum in obsidione.

3 Prænestinorum militum in eadem obsidione.

4 Populi Rom. bello Mariano.

5 C. Cæsar. ad Mundam.

6 Populi Asiatici bello Parthico-
EXTERNORUM.

1 Cretensium à Q. Metello obsessorum.

2 Numantinorum à P. Scipione

3 Calaguritanorum à C. Iulio

A Dominandæ quoque necessitatis amarissimi reges, & truculentissima imperia, tum Urbem nostram, tum etiam exteras gentes, multa, non intellectu tantum, sed etiam auditu gravia, perpessus sunt.

1. Nam aliquot adversis præliis secundo Punico bello exhausta militari juventute Romana, senatus auctore T. Graccho consule designatus censuit; ut publice servi adversus propulsandorum hostium impetum emerentur: Eaque de re per tribunos plebis ad populum lata rogatione, tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti millia servorum comparaverunt, pactosque iurejurando, strenuam se, fortemque operam duros, quoad Poni essent in Italia, daris armis in castra miserunt. Ex Apulia quoque & Fidiculis septuaginta atque ducenti ad supplementum equitatus sunt empti; Quanta violentia et casus acerbi! Quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis capite censore habere milites fastidierat; eadem ocellis servilibus extracta corpora, & pastoralibus casis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum, exercitui suo adjecit. Cedit ergo interdum generosus spiritus utilitati, & fortitudo viribus succumbit: ubi nisi tutiora elegeris consilia, speciosa sequenti concidendum est. Capnensis autem clades adeo urbem nostram vehementer confudit, ut M. Junii opera, dictatura remp administrantis, spolia hostium affixa templis, deorum numini consecrata, instrumenta militiæ futura, convellerentur, ac prætextati pueri arma induerent, additorum etiam, & capitali crimine damnatorum sex millia conscriberentur. Quæ si per se aspiciantur, aliquod ruboris habent: si autem admodum necessitatis viribus ponderentur, sævitæ temporis convenientia præsidia videbuntur. Propter eandem cladem senatus Ocellio, qui Siciliam, &

Cornelio
obineban
neque fru
socii præ
quidem e
ararium
de, quo
ipsi vide
ni sui g
que & S
trices,
multo su
tas, pa
dimisit.
2. Ea
alliment
vinculo
pelles f
Quid ill
si const
descisc
pingui
sibus f
urbis,
fovit,
virtute
obocu
3. I
fini p
captu
lenier
deoru
uterq
fame
liquit
enda
cibo

Cornelio Mammulæ, qui Sardiniam prætoribus obtinebant: querentibus quod neque stipendium, neque frumentum classibus eorum & exercitibus socii præberent: affirmantibus etiam, ne habere quidem eos, unde id præstare possent; rescripsit, ararium longinquis expensis non sufficere: Proinde, quo pacto tantæ inopiæ succurrendum esset, ipsi viderent. His literis quid aliud quam imperii sui gubernacula è manibus abiecit? Siciliamque & Sardiniam, benignissimas urbis nostræ nutrices, gradus & stabilimenta bellorum, tam multo sudore & sanguine in jus ac potestatem redactas, paucis verbis, te scilicet necessitate jubente, dimisit.

2. Eadem Casilinares obsidione Annibalis clausos, alimentorumque facultate defectos, lora necessariis vinculorum usibus subducta, eque scutis detractas pelles ferventi resolutas aqua, mandere voluisti, Quid illis, si acerbiter casus intueare, miserius? si constantiam respicias, fidelius? qui ne à Romanis desciscerent, tali cibi genere uti sustinuerunt: cum pinguißima arva sua, fertilissimosque campos manubius suis subiectos intuerentur. Itaque Campanæ urbis, quæ Punicam feritatem deliciis suis cupide fovit, in propinquo situm Casilinum, modo rara virtute clarum, perseverantis amicitia pignore impio oculos verberavit.

3. In illa obsidione & fide, cum trecenti Prænestini permanerent, evenit ut ex his quidam murem captum ducentis potius denariis vendere, quam ipse leniendæ famis gratia consumere mallet. Sed credo, deorum providentia & venditori & emptori, quem uterque merebatur exitum, attribuit. Avaro enim fame consumpto, manubiis sordium suarum frui non licuit: æquij animi vir, ad salutarem impensam faciendam, carè quidem, verum necessariè, comparato cibo vixit.

4. C. autem Mario & Cn. Carbone consulibus bello civili cum L. Sulla dissidentibus; quo tempore non reip. victoria quærebatur, sed præmium victoriz res erat publica; senatus consulto aurea arque argentea templorum ornamenta, ne militibus stipendia deessent, conflata sunt. Digna enim erat causa, bini, an illi crudelitatem suam proscriptione civium satiarent; ut dii immortales spoliarentur. Non ergo patrum conscriptorum voluntas, sed tua, terribilissima necessitas, truculenta manus illi consulto stylum impressit.

5. Divi Julii exercitus, idem invicti ducis invicta dextera; cum armis Mundam clausisset, aggerique extruendo materia deficeret; congerie hostilium cadaverum quam desideraverat altitudinem instruxit. Eamque tragulis & pilis, quia roborex fudes deerant, magistra novæ molitionis necessitate usus, vallavit.

6. Atque ut divinam filii mentionem ecclestis patris recordationi subiectam: cum effusus se in nostras provincias Parthorum rex Phraates videretur, vicinæque imperio ejus regiones subita indicti tumultus denuntiatione quæterentur: tanta in Bosphorano tractu comæatus penuria incessit, ut à militibus, singulis olei frumenti que modiis totidem mancipia permutarentur. Sed amarissimam tempestatem Augusti cura, tutelæ tunc terrarum vacans, dispulit.

EXTERN A.

1. Cretensibus nihil tale præsidii affulsit: qui obsidione Metelli ad ultimam usque penuriam compulsi, sua, jumentorumque suorum urina sitim cõserunt, justius dixerim, quam sustentarunt: Quia dum vinci timent, id passi sunt, quod eos ne victor quidem pati cogisset.

2. Numantini autem à Scipione vallo & aggere circum-

DE

i Patr's e
-rat.
i M. Ann
i G. Tetr

VA

circumdati, cum omnia, quæ famem eorum trahere poterant, contumpfissent; ad ultimum humanorum corporum dapibus usi sunt. Quapropter capta jam urbe, complures inventi sunt, artus & membra cruciadorum corporum sinu suo gestantes. Nulla est in his necessitatis excusatio: nam quibus mori licuit, nec vivere necesse non fuit.

3. Horum trucem pertinaciam in consimili facinore Calagurritanorum execrabilis impietas supergressa est: Qui quo perseverantius interempti Sertorii cineribus, obsidionem Cn. Pompeli frustrantes, fidem præstarent; quia nullum jam aliud in urbe eorum supererat animal, uxores suas natosque ad usum præfariæ dapis verterunt. Quoque diutius armata juvenis viscera sua visceribus suis aleret, infelices cadaverum reliquias salire non dubitavit. Eamne unquam aliquis in acie hortaretur, ut pro salute coniugum & liberorum fortiter dimicaret? Ex hoc nihil aliud hoste, tanto duci pœna magis quam victoria petenda fuit: quia plus vindicatus libertatis, quam victus gloriæ afferre potuit: cum omne serpentum ac ferarum genus comparatione sui titulo feritatis superavit: Nam quæ illis dulcia vitæ pignora proprio spiritu chariora sunt, ea Calagurritanis prandia atque cœnæ extiterunt.

CAP. VII.

DE TESTAMENTIS RESCISSIS.

1. Pair's qui filium exheredaverat.

2. M. Anelli Carseolani.

3. C. Tetrii.

4. Septimæ Tractatorum matris.

5. Terrentii cujuscumque.

6. Næviani cujuscumque.

7. Juventii cujuscumque.

VAcemus nunc negotio, quod actorum hominis & præcipue eujus, & ultimi est temporis: confide-

sideremusque quæ testamenta aut rescissa sunt legiti-
me facta, aut cum merito rescindi possent, rata man-
serunt: quæve ad alios quam qui exspectabant, hono-
rem hæreditaris transtulerunt.

1. Atque ista, ut ordine, quo proposui, exequamur.
militantis cujusdam pater, cum de morte filii falsum
è castris nuntium accepisset, aliis hæredibus scrip-
tis decessit. Peractis deinde stipendiis, adolescens
reversus, domum errore patris, impudentiaque
amicorum sibi clausam reperit. Quid enim illis in-
verecundius? florem juvenia pro rep. absumpserat,
maximos labores, & plurima pericula toleraverat,
adverso corpore exceptas ostendebat cicatrices,
& postulabat, ne avitos ejus lares otiosa ipsi urbi
onera possiderent. Itaque depositis armis, coactus
est in foro rogatam ingredi militiam. Acerbe
cum improbißimis enim hæredibus de paternis be-
nis apud centumviros contendit: omnibusque, non
solum consiliis, sed etiam sententiis superior dis-
cessit.

2. Item M. Anneius M. Carseolani splendidissimi
equitis Romani filius, à Sufenate avunculo suo ado-
ptatus, testamentum naturalis patris, quo præteritus
erat, apud centumviros rescidit, cum in eo Tulli-
anus Pompeii Magni familiaris, ipso quidem Pompeio
signatore, hæres scriptus esset. Itaque plus illi la-
judicio cum excellentissimi viri gratia, quam cum
parentis cineribus negotii fuit: Cæterum quamvis
utraq; hæc adversus eum nitebantur, tamen pater-
na bona obtinuit. Nam L. quidem Sexrilius & P.
Popilius, quos M. Anneius sanguine sibi conjunctos
eadem ex parte, qua Tullianum hæredes fecerat,
sacramento cum adolescentulo contendere ausi
non sunt: tamen præcipuis eo tempore Magi-
stratibus viribus ad defendendas tabulas testamenti invian-
poterant. Et aliquantulum adjuvabat hæredes,
quod M. Anneius in Sufenatis familiam ac sacra tran-
sulerat.

erat: sed arctissimum inter homines procreationis vinculum, patris simul voluntatem, & principis viri auctoritatem superavit.

3. C. autem Tertium infantem à patre exheredatum, Petronia matre, quam Tertius quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, Divus Augustus, in bona paterna ire decreto suo iussit: patri patriæ antipathus: Quoniam Tertius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat.

4. Septicia quoque mater Trachalorum Ariminensis, filiis irata, in contumeliam eorum, cum jam vivere non posset, Publicio seni admodum nupsit, testamento etiam utrumque præterit. A quibus solutus Divus Augustus, & nuptias mulieris, & supremæ iudicia improbavit. Nam hæreditatem mater- nam filios habere iussit: dotem, quæ a non creandum liberorum causa conjugium intercesserat, vim retinere vetuit. Si ipsa æquitas hac de re cognosceret, posse ne justius aut gravius pronuntiare? Pernis quos genuisti: nubis effœra: testamenti ordinem violento animo confundis: neque erubescis totum patrimonium addicere, cujus pollincto in corpori marcidam senectutem tuam substravisti. Igo dum sic te geris, ad inferos usque cœlesti fulmine affita es.

5. Egregia est quoque C. Calpurnii Pisonis prætoris Urb. Constitutio. Cum enim ad eum Tere- tius ex octo filiis, quos in adolescentiam perdu- xerat, ab uno in adoptionem dato exheredatum querelam detulisset: bonorum adolescentis pos- sessionem ei dedit, hæredesque lege agere passus non est. Movit profecto Pisonem patria majestas, bonum vitæ, beneficium educationis: sed aliquid nimis flexit circumstantium liberorum numerus, quod cum patre septem fratres impie exheredatos videbat.

6. Quid Mamerci *Æmilii Lepidi* consulis, quam grave decretum! *Genucius* quidam, *Matris Magnæ Gallus*, à *Cn. Oreste* prætore Urbis impetraverat, ut restitui se in bona *Næviani* juberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. Appellatus *Mamercus* à *Surdino*, cuius libertus *Genucium* hæredem fecerat, prætoris jurisdictionem abrogavit: quod diceret, *Genucium* amputatis sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus, neque virorum, neque mulierum numerum haberi debere. Conveniens *Mamercus*, conveniens principi senatus decretum; quo provisum est, ut obscæna *Genucii* præsentia, inquinataque vota, tribunalia magistratum sub specie petiti juris poluerentur.

7. Multo *Q. Metellus* prætorem urbanum severiorem egit, quam *Orestes* gesserat: Qui *Veciliolo* noni bonorum *Juventii* possessionem secundum tabulas testamenti non dedit; quia vir nobilissimus & gravissimus, fori ac lupanaris separandam conditionem existimavit: Nec aut factum illius comprobare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat: aut huic tanquam integro civi reddere, qui se ab omni honesto viri genere abiecerat.

G A P. VIII.

DE RATIS TESTAMENTIS ET Insperatis.

ROMANORUM.

1 *Sempronii Tudimani.*

2 *Albucis.*

3 *Q. Metelli.*

4 *Francis Pompeii Regini.*

5 *Q. Cæcili.*

6 *T. Marci.*

7 *L. Valerii Heptachordi.*

8 *T. Brutii.*

9 *M. Poppii.*

His rescissorum testamentorum exemplis contenti, attingamus ea quæ rata manent.

causas haberent propter quas rescindi possent.

1. Quam certæ, quam etiam notæ insanix Tuditanus; utpote qui populo nummos sparserit, togamque velut tragicam vestem in foro trahens, magno cum hominum risu conspectus fuerit, ac multa his consentanea fecerit. Testamento is filium instituit heredem: quod Ti Longus sanguine proximis, bastæ iudicio subvertere frustra conatus est. Magis enim centumviri, quid scriptum esset in tabulis, quam quis eas scripssisset, considerandum existimaverunt.

2. Vita Tuditani demens: Æbucix autem, quæ L. Menenii Agrippæ uxor fuerat, tabulæ testamenti plenæ furoris. Nam cum haberet duas simillimæ probitatis filias, Plætoriam & Afraniam: animi sui potius inclinatione provecta, quam ullis alterius injuriis aut officiis commota, Plætoriam tantummodo heredem instituit: Filiis autem Afranix ex suo admodum amplo patrimonio viginti millia nummum legavit. Afrania tamen cum sorore sua sacramento contendere noluit; testamentumque matris, patientia honorare, quam iudicio convellere satius esse duxit: Eo se ipsa indigniorem injuria ostendens, quo eam æquiore animo sustinebat.

3. Minus mirandum errorem muliebre Q. Metellus fecit. Is namque plurimis & celeberrimis ejusdem nominis viris in urbe nostræ vigentibus, Claudiorum etiam familia, quam arctissimo sanguinis vinculo contingebat, florebat; Carrinatem solum heredem reliquit; nec hocce ejus testamentum quicquam attenuavit.

4. Item Pompæius Rheginus, vir transalpinæ regionis, cum testamento fratris præteritus esset; & ad coarguendam iniquitatem ejus, binas tabulas testamentorum suorum in comitio incitas, habitæ utriusque ordinis maxima frequentia, recitasset; in

6. Quid Mamerci Æmilii Lepidi consulis, quam grave decretum! Genucius quidam, Matris Magnæ Gallus, à Cn. Oreste prætor Urbis impetraverat, ut restitui se in bona Næviani juberet, quorum possessionem secundum tabulas testamenti ab ipso acceperat. Appellatus Mamercus à Surdino, cuius libertus Genucium hæredem fecerat, prætoriam jurisdictionem abrogavit: quod diceret, Genucium amputatis sui ipsius sponte genitalibus corporis partibus, neque virorum, neque mulierum numero haberi debere. Conveniens Mamercus, conveniens principi senatus decretum; quo provisum est, ut obscena Genucii præsentia, inquinataque voce, tribunalia magistratum sub specie petiti juris poluerentur.

7. Multo Q. Metellus prætorem urbanum severiorem egit, quam Orestes gesserat: Qui Vecilio noni bonorum Juventii possessionem secundum tabulas testamenti non dedit; quia vir nobilissimus & gravissimus, fori ac lupanaris separandam conditionem existimavit: Nec aut factum illius comprobare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat: aut huic tanquam integro civi ius reddere, qui se ab omni honesto vitæ genere abieperat.

G A P. VIII.

DE RATIS TESTAMENTIS ET
Insuperatis.

ROMANORUM.

1. Sempronii Tuditani.

2. Abucæ.

3. Q. Metelli.

4. Frantis Pompeii Regini.

5. Q. Cecilli.

6. T. Muri.

7. L. Valerii Septastordi.

8. T. Rutili.

9. M. Popilli.

His rescissorum testamentorum exemplis contenti, attingamus ea quæ rata manserunt.

cum causas haberent propter quas rescindi possent.

1. Quam certæ, quam etiam notæ insaniz Tuditanus; utpote qui populo nummos sparserit, togamque velut tragicam vestem in foro trahens, maxime cum hominum risu conspectus fuerit, ac multa his consentanea fecerit. Testamento is filium instituit heredem: quod Ti Longus sanguine proximus, bastæ judicio subvertere frustra conatus est. Magis enim centumviri, quid scriptum esset in tabulis, quam quis eas scripssisset, considerandum existimaverunt.

2. Vita Tuditani demens: Æbuciz autem, quæ L. Menenii Agrippæ uxor fuerat, tabulæ testamenti plenæ furoris. Nam cum haberet duas simillimæ probitatis filias, Plætoriam & Afraniam: animi sui potius inclinatione profecta, quam ullis alterius injuriis aut officiis commota, Plætoriam tantummodo heredem instituit: Filiis autem Afraniz ex suo admodum amplo patrimonio viginti millia nummum legavit. Afrania tamen cum sorore sua sacramento contendere noluit; testamentumque matris, patientia honorare, quam judicio convellere satius esse duxit: Eo se ipsa indigniorem injuria ostendens, quo eam æquiore animo sustinebat.

3. Minus mirandum errorem muliebrem Q. Metellus fecit. Is namque plurimis & celeberrimis ejusdem nominis viris in urbe nostræ vigentibus, Claudiorum etiam familia, quam arctissimo sanguinis vinculo contingebat, florebat; Carrinatem solum heredem reliquit; nec hocce ejus testamentum quicquam attenuavit.

4. Item Pompeius Rheginus, vir transalpinæ regionis, cum testamento fratris præteritus esset; & ad coarguendam iniquitatem ejus, binas tabulas testamentorum suorum in comitio incitas, habitæ utriusque ordinis maxima frequentia, recitasset; in

quibus magna ex parte hæres frater erat scriptus, prælegabaturque ei centies & quinquagies sestertium: multum ac diu inter assentientes indignatione suæ amicos questus, quod ad hæc iudicium attrinxisse, oīnes fratris quieros esse passus est. Et erant ab eo instituti hæredes, neque sanguine patrio pares, neque proximi: sed & alieni & humiles: ut non solum flagitiosum silentium, sed etiam prælatio contumeliosa videri posset.

5. Æque felicitis impunitatis, sed nescio an terrioris hæc delicti testamenta. Q. Cæcilius L. Luculli promptissimo studio, maximaque liberalitate, & honestum dignitatis gradum, & amplissimum patrimonium consecutus: cum præ se semper tulisset, unum illum sibi esse hæredem, moriens etiam annulos ei suos tradidisset; Pomponium Atticum testamento adoptavit, omniumque bonorum reliquit hæredem. Sed fallacis & insidiosi cadaver pop. Rom. cervicibus recte circumdatum, per viam traxit: itaque nefarius homo filium quidem, & hæredem habuit quem voluit: funus autem & exequias quales meruit.

6. Neque aliis dignus fuit T. Marius Urbinas, qui ab infimo militiæ loco, beneficiis Divi Augusti imperatoris ad summos castrenses honores perductus, eorumque uberrimis quæstibus locuples factus; non solum cæteris vitæ temporibus ei se fortunas suas relinquere, à quo acceperat, prædicavit; sed etiam pridie quam expiraret, idem istud ipsi Augusto dixit: cum interim ne nomen quidem ejus tabulis testamenti adjecerit.

7. L. autem Valerius, cui cognomen Heptachordo fuit, togatum hostem Cornelium Balbum expertus, utpote opera ejus & consilio compluribus privatis vexatus litibus, ad ultimumque subiecto accusatore capitali crimine accusatus: præceteris advocatis & patronis suis, solum hæredem reliquit, nimis

confleratione quæ animum ejus transversum egit, depravatus. Amavit enim sordes suas, & dilexit pericula, & damnationem votis expetivit: auctorem horum rerum benevolentia, propulsa odio insecutus.

8. T. Barrulus Lentulo Spintheri, cujus amantissimum animum, liberalissimamque amicitiam senserat, decedens suos annulos perinde atque unico hæredi tradidit. quem nulla ex parte hæredem relinquebat. Quantum illo momento temporis conscientia, (si modo vires, quas habere creditur, possidet) à terribilissimo homine supplicium exegit! Inter ipsam enim fallacis & ingratae culpæ cogitationem spiritum posuit, quasi tortore aliquo mentem ejus intus cruciante: Quod animadvertibat, è vita ad mortem transitum suum, & superis diis invisum esse, & inferis detestabilem futurum.

9. M. vero Popillius senatorii ordinis Oppium Gallum ab ineunte ætate familiarissimum sibi, moriens, pro vetusto jure amicitiae & vultu benigno respexit, & verbis magnum præ se amorem ferentibus prosecutus est. Unum etiam de multis, qui assidebant, ultimo complexu & osculo dignum judicavit; insuperque annulos suos ei tradidit: videlicet ne quid ex ea hæreditate, quam non erat aditurus amitteret. Quos ocyus vir diligens, sed morientis amici plenum contumeliae ludibrium, in locellum repositos, & à presentibus assignatos, diligentissime hæredibus illius, ex hæres ipse reddidit. Quid hoc loco inhonestius? aut quid intempestivius? Senatorem populi Rom. curia egressum homo vitæ fructibus continuo cariturus, sanctissimæ jura familiaritatis, morte pressa oculis, & spiritu supremos anhelitus reddente, scurrili lusu sugillanda sibi desumpsit.

LIBER OCTAVVS.

CAP. I.

DE JUDICIIS PUBLICIS
Insignibus.

QUIBUS ABSOLUTI.

- 1 M. Horatius Tergeminus.
- 2 Ser. Sulpicius Galba.
- 3 A. Gabinus.
- 4 P. Claudius Pulcher.
- 5 Tuccia virgo Vestalis.
- 6 L. Calpurnius Piso.
- 7 Q. Flavius Augur.
- 8 C. Cosconius Callidianus.
- 9 A. Atillius Calatinus.
- 10 M. Aemilius Scaurus junior.
- 11 L. Aurelius Cotta.
- 12 Callivius Boponensis.
- 13 Clodius duo T. F. Tarmacensis.

DAMNATI.

- 1 L. Scipio Asiaticus.
  - 2 C. Decianus.
  - 3 Sex. Titius.
  - 4 Claudia Ap. Cæci F.
  - 5 M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sexilius, III. viri.
  - 6 P. Villius III. vir.
  - 7 M. Aemilius Porcius.
  - 8 Paterfamilias quidam.
- AMBUSTÆ DUA**
- 1 Muller matricida.
  - 2 Materfamilias quidam.

ABSOLUTI.

Nunc quoque ut æquiore animo ancipites judiciorum motus tolerentur, recordemur invicem laborantes, quibus de causis aut absoluti sunt, aut damnati.

1. M. Horatius interfecit sororis crimine à Tulo rege damnatus, ad populum provocato judicio absolutus est. Quorum alterum atrocitas necis movit, alterum causa flexit: quia immaturum virginis morem severe magis, quam impie punitum existimabat. Itaque forti punitione liberata fratris dextera, tantum consanguineo, quantum hostili cruori gloriæ haurire potuit.

2. Acrem se tunc pudicitie custodem populum Rom. postea plus justo placidum judicem præstitit.

Cum

Cum à Libone trib. pleb. Ser. Galba pro rostris vehementer increparetur, quod Lusitanorum magnam manum interposita fide prætor in Hispania interemisisset; actionique tribunicie M. Cato ultimæ senectutis, oratione sua, quam in Origines retulit, subscriberet: reus pro se jam nihil recusans, parvulos liberos suos, & Galli sanguine sibi conjunctum filium, seus commendare coepit: Boque facto mitigata concione, qui omnium consensu periturus erat, pene nullum triste suffragium habuit. Misericordia ergo illam quæstionem, non æquitas rexit: quoniam quæ innocentie tribui nequiebat absolutio, respectu puerorum data est.

3. Consentaneum est quod sequitur. A. Gabinus in maximo infamie suæ ardore suffragiis populi C. Memmio accusatore subiectus, abruptæ esse spei videbatur: quoniam & accusatio partes suas plene exhibebat, & defensionis præsidia invalida fide nitentibus: & qui judicabant, ira præcipiti, poenam hominis cupide expecebant. Lictor igitur & carcer ante oculos obversabantur; cum interim omnia illa propitiæ fortunæ interventu dispulsa sunt. Filius namque Gabinii Sisenna consternationis impulsu ad pedes se Memmii supplex prostravit: inde aliquod fomentum procellæ petens, unde totus impetus tempestatis eruperat: Quem truci vultu à se victor insolens repulsum, excusso è manu anpulo humi jacere aliquandiu passus est. Quod spectaculum fecit, ut Lælius trib. pleb. approbantibus cunctis Gabinium dimitti juberet; ac documentum daretur, neque secundarum rerum proventu insolenter abuti, neque adversis propere quemquam debilitari oportere.

4. Idque proximo exemplo æque parer. P. Claudius nescio religionis major, an patriæ injuria (si quidem illius vetustissimum morem neglexit, hujus pulcherrimam classem amisit) infesto populo

objectus, cum effugere debitam poenam nulla modo posse crederetur, subito coorti imbris beneficentia fuit à damnatione: discussa enim quaestio, aliam velut diis interpellantibus, de integro instaurari non placuit. Ita cui maritima tempestas easa dictionem contraxerat, coelestis salutem attulit.

5. Eodem auxilii genere Tucciae virginis Vestalis incesti criminis rex castitas infamiae nube obsecrata emerfit: quae conscientia certae sinceritatis suae spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. Adrepto enim cribro, Vesta, inquit, si sacris tuis castis semper admovi manus, effice, ut hoc hauriam è Tiberi aquam, & in ædem tuam perferam. Audaciter & temere jactis votis sacerdotis, rerum ipsa natum cessit.

6. Item L. Piso à P. Claudio Pulchro accusatus, quod graves & intolerabiles injurias sociis intulisset, haud dubie ruinæ metum fortuito auxilio vitavit. Namque per id ipsum tempus, quo tristes de coelestis ferebantur, repentina vis nimbi incidit. Cumque prostratus humi pedes judicum oscularetur, in suum cæno replevit. Quod conspectum, totam quaestionem à severitate ad clementiam & mansuetudinem transtulit: quia satis tam graves eum poenas sociis dedisse arbitrati sunt huc deductum necessitatis, ut abjicere se tam suppliciter, aut attollere tam deformiter cogeretur.

7. Subnectam duos accusatorum suorum culpe absolutos. Q. Flavius Augur à C. Valerio ædilem populum reus actus, cum quatuordecim tribunis suffragiis damnatus esset; proclamavit se innocentem opprimi. Cui Valerius æque clara voce respondit, nihil sua interesse, nocensne an innoxius periret, dummodo periret. Qua violentia dicti, reliquas tribus adversario donavit. Abjecerat inimicum: eundem, dum pro certo pessundatum credidit,

didit, erexit: victoriamque in ipsa victoria perdidit.

8. C. etiam Cosconium Servilia lege reum, propter plurima & evidentissima facinora, sine ulla dubitatione nocentem, Valerii Valentini accusatoris ejus recitatum in judicio carmen, quo puerum prætextatum & ingenuam virginem à se corruptam poetico joco significaverat, erexit. Siquidem iudices iniquum rati sunt, eum victorem dimittere, qui palmam non ex alio ferre, sed de se dare merebatur. Magis ergo Valerius in Cosconii absolutione damnatus, quam Cosconius in causa sua liberatus est.

9. Attingam eos quoque quorum salus propriis obruta criminibus, proximorum claritati donata est. A. Atilium Calatinum Soranorum oppidi proditione reum admodum infamem, imminentis damnationis periculo, Q. Maximi soceri pauca verba subtraxerunt: quibus affirmavit, si in eo crimine fontem illum ipse comperisset, dirempturum se fuisse affinitatem. Continuo enim populus pene jam exploratam sententiam suam unius judicio concessit: indignum ratus ejus testimonio non credere: cui difficilimis reipublicæ temporibus bene se exercitus credidisse meminerat.

10. M. quoque Æmilius Scaurus repetundarum reus, adeo perditam & comploratam defensionem in judicium attulit, ut accusator diceret, lege sibi centum atque viginti hominibus denunciare testimonium licere, seque non recusare quominus absolveretur, si totidem nominasset, quibus in provincia nihil abstulisset. Licet tam bona conditione uti non potuerit; tamen propter vetustissimam nobilitatem, & recentem memoriam patris, absolutus est.

11. Sed quemadmodum splendor amplissimorum virorum in protegendis reis plurimum valuit; ita in opprimendis non sane multum potuit. Quic-

etiam evidenter noxiis, dum eos acrius impugnavit profuit. P. Scipio Æmilianus L. Cottam ad præteritam accusavit. Cujus causa, quanquam gravissima criminibus erat confossa, septies ampliata, & ad ultimum octavo judicio absoluta est. Quia homines sapientissimi verebantur ne præcipue accusatoris auctoritati multitudinem ejus donata existimaretur. Quam hæc secum locutos crediderim: Nolumus caput altius petentem, in judicium, triumphos & trophæa, spoliaque, ac devictarum navium rostra deferre: Terribilis sit is adversus hostem: civis vero salutem, tantum fulgore gloriæ subnixus, ne insequatur.

12. Tam vehementes hi judices adversus excellentissimum accusatorem, quam illi mites in longe inferioris fortunæ reo. Callidius Bononiensis in cubiculo mariti noctu deprehensus, eum ob id causam adhiberi diceret; inter maximos, & gravissimos infamie fluctus emeruit, tanquam fragmentum naufragii, leviter admodum genus defensionis amplexus. Affirmavit enim, se ob amorem pueri servi eo esse perductum. Suspectus erat locus, suspectum tempus, suspecta matris familiæ persona, suspecta etiam adolescentia ipsius: sed crimen adulterii, libidinis intemperantia confessio liberavit.

13. Remissioris hoc, illud aliquanto gravioris materis exemplum. Cum patricii causam duo fratres Clœli dicerent, splendido Tarracina loco nati quorum pater T. Clœlius in cubiculo quiescens, illis altero lecto cubantibus, erat interemptus: neque aut servus quisquam aut liber inveniretur, a quem suspicio cædis pertineret: hoc uno nomine absoluti sunt, quia iudicibus planum factum est, illos aperto ostio inventos esse dormientes. Somnus in noxiæ securitatis certissimus index miseris operam tulit. Judicatum est enim, rerum naturam non recipere, ut occiso patre, supra vulnera & cruorem ejus quicquam capere potuerint.

D A M N A T I.

1. Percurreremus nunc eos, quibus in causse dictione, magis quæ extra quæstionem erant, nocuerunt, quam sua innocentia opem tulit. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum, perinde ac pecuniam ab eo accepisset, damnatus est. Non puto quod pretio corruptus fuerat, nullum totius Asiæ dominum & jam Europæ victoræ manus injicientem, ultra Taurum montem summo-
moveret: sed atque iniqui vir sincerissimæ vitæ, & ab hac suspitione procul remotus, invidiæ, quæ tunc in duorum fratrum inclytis cognominibus habitabat, resistere non potuit.

2. At Scipioni quidem maximus fortunæ fulgor, C. autem Deciano spectatæ integritatis viro, vox sua exitium attulit. Nam cum P. Furium inquinatissimæ vitæ pro Rostris accusaret; quia quadam in partactionis de morte L. Saturnini queri ausus fuerat; nec reum damnavit, & insuper ei pœnas addictas pendit.

3. Sex. quoque Titium similis casus prostravit: Erat innocens, agraria lege lata graciosus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, suffragiis eum tota cognitio oppressit.

4. Adjiciatur his Claudia, quam in fontem criminis, votum impium subvertit: Quia cum à ludis domum rediens turba elideretur, optaverat, ut frater suus maritimarum virium nostrarum præcipua iactura revivisceret; sapiusque consul factus, infelici ductu nimis magnam urbis frequentiam minueret.

5. Possumus & ad illos brevi diverticulo transgredi, quos leves ob causas damnationis incursum abripuit. M. Mulvius, Cn. Lollius, L. Sextilius triumviri, quod ad incendium in Sacra via ortum extinguendum

dum tardius venerant, à trib. pleb. die dicta ad populum damnati sunt.

6. Item P. Villius triumvir nocturnus à P. Aquilio trib. pleb. accusatus, populi judicio concidit: qui vigilias negligentius circumierat.

7. Admodum severæ notæ & illud populi judicium, cum M. Æmilium Porcinam à L. Cassio accusatum crimine nimis sublime extractæ villæ in Alifan agro, gravi multa affecit.

8. Non suppressenda illius quoque damnatio, qui pueruli sui nimio amore corruptus, rogatus ab eorum ut omasum in coenam ferri juberet, cum bubula carnis in propinquo emendæ nulla facultas esset; de mito bove occiso, desiderium ejus explevit. Eoque nomine publica quæstione afflictus est: innocens, nisi tam prisco seculo natus esset.

A M B U S T A.

1. Atque ut eos quoque referamus qui in disce-men capitis adducti, neque damnati, neque absoluti sunt. Apud M. Popillium Lenatem prætorem quædam, quod matrem fuisse interemerat, causam dixit: de qua neutram in patrem lætæ sententiæ sententiam. Quia abunde constabat, eandem veneno necatorum liberorum dolore commorari, (quos avia filia interfecta sustulerat) parricidium ultam esse parricidio. Quorum alterum ultione dignum, alterum absolutione non dignum judicatum est.

2. Eadem hæsitatione P. Dolabellæ proconsulæri imperio Asiam obtinentis, animus fluctuatus est. Materfamilias Smyrna virum & filium interemit, cum ab his optimæ indolis juvenem, quem ex prore viro enixa fuerat, occisum comperisset. Quam rem Dolabella ad se delatam, Athenis ad Areopagum cognitionem relegavit: quia ipse neque liberam cædibus duabus contaminatam, neque punire em

justo dolore impulsam, sustinebat. Consideranter, & mansuete populi Rom. magistratus; sed Areopagitæ quoque non minus sapienter. Qui inspecta causa, & accusatorem & ream post centum annos adesse jusserunt: eodem affectu moti, quo Dolabella, Sed ille transferendo questionem, hi differendo damnandi atque absolvendi inexplicabilem cunctationem invitabant.

CAP. II.

DE PRIVATIS JUDICIIS
Insignibus.

QUIBUS DAMNATI. 3 C. Titinius Minturnensis.
1 T. Claudius Centumalus. 4 Quidam ob equi vesturam longiorem.
2 Oscilia Latrentis.

PUBLICIS judiciis adjiciam privata, quorum magis æquitas querentium delectare, quam immoderata turba lectorem offendere poterit.

1. Claudius Centumalus ab auguribus iustus altitudinem domus suæ, quam in Cœlio monte habebat, summittere, quia his ex arce augurium capientibus officiebat, vendidit eam Calpurnio Lanario: nec indicavit quod imperatum à collegio Augurum erat. A quibus Calpurnius demoliri domum coactus, M. Porcium Catonem inclyti Catonis patrem, arbitrum Claudio adduxit, & formulam **QUIDQUID. SIBI. DARE. FACERE. OPORTERET. EX. FIDE. BONA.** Cato ut est edoctus, de industria Claudium edictum sacerdotum suppressisse; continuo illum Calpurnio damnavit. Summa quidem cum æquitate, quia bonæ fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.

2. Notum suis temporibus iudicium commemoravi: sed nec quod relaturus quidem sum, oblitteratum

num est silentio. C. Visellius Varro gravi morbo correptus, trecenta milia nummum ab Oracilia Latrensi, cum qua commercium libidinis habuerat, expensa ferri sibi passus est: Eo consilio, ut si decessisset, ab heredibus eam summam peteret, quam legati genus esse voluit, libidinofam liberalitatem debiti nomine colorando. Evasis deinde Visellius ex illa tempestate adversus vota Oraciliz. Quæ offensa quod spem prædæ suæ morte non maturasset; ex amica obsequenti, subito districtam fœneratricem agere cepit, nummos petendo; quos ut fronte inverecunda, ita inani stipulatione captaverat. De qua re C. Aquilius, vir magnæ auctoritatis, & scientia juris civilis excellens, iudex adductus, adhibitis in consilium principibus civitatis, prudentia & religione sua mulierem reppulit. Quod si eadem formula & Varro damnari, & adversaria absolvi potuisset; ejus quoque non dubito quin turpem & inconcessum errorem libenter castigaturus fuerit. Nunc privatæ actionis calumniam ipse compescuit, adulterii crimen publicæ quæstioni vindicandum reliquit.

3. Multo animosius, & ut militari spiritu dignum erat, se in consimili genere judicii C. Marius gessit: Nam cum C. Titinius Minturnensis Fanniam uxorem, quam impudicam de industria duxerat, eo crimine repudiatam, dote spoliare conaretur: sumptus inter eos iudex, in conspectu habita quæstione, subductum Titinium monuit, ut incepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum sæpius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronunciare: mulierem impudicitæ ream sestertio nummo, Titinium summâ totius dotis damnavit: Prefatus, ideirco se hunc judicandi modum secutum, quod liqueret sibi, Titinium patrimonio Fanniz infidias struentem, impudicæ conjugium expetisse. Fannia autem hæc est, quæ postea Marium hostem

in Senatu iudicatum, cœnoque paludis, qua extractus erat, oblitum, etiam in domum suam custodendum Minturnis deductum, ope quantacunque potuit, adjuvit: Memor, quod impudica iudicata esset, suis moribus; quod dorem servasset, illius religioni acceptum ferri debere.

4. Multus sermo eo etiam iudicio manavit, in quo quidam furti damnatus est; quod equo, cuius usus illi usque Ariciam commodatus fuerat, ulteriore ejus municipii clivo vestus esset. Quid aliud hoc loci quam verecundiam illius seculi laudemus, in quo tam minuti à pudore excessus puniebantur?

C A P. III.

DE MULIERIBUS QUÆ CAUSSAS APUD
Magistratus egerunt.

1 Amælia Sentia

3 Hortensia Q. F.

2 Afrania Licinii Buccionis.

NE de his quidem forminis tacendum est. quas conditio naturæ, & verecundix stola ut in foro & iudiciis tacerent, cohibere non potuit.

1. Amælia Sentia rea, causam suam L. Titio præ-tore iudicium cogente, maximo populi concursu egit: partesque omnes ac numeros defensionis non solum diligenter, sed etiam fortiter executæ, prima actione, cunctis penè sententiis liberata est: Quam, quia sub specie foemina virilem animum gerebat, Androgynem appellabant.

2. Afrania vero Licinii Buccionis senatoris uxor prompta ad lites contrahendas, pro se semper apud prætorem verba fecit; non quod advocatis deficiebatur, sed quod impudentia abundabat. Itaque inustis foro latratibus assidue tribunalia exercendo, muliebris calumnix notissimum evasit exemplum: adeo ut pro crimine improbis foeminarum moribus

Afra-

Afraniæ nomen obijciatur. Prorogavit autem spiritum suum ad G. Cæsarem iterum atque P. Servilium Coss. Tale enim monstrum magis quo tempore extinctum, quam quo sit ortum, memoriz tradendum est.

3. Hortensia vero Q. Hortensii filia, cum ordo matronarum gravi tributo à Triumviris esset oneratus, nec quisquam virorum patrocinium eis accommodare auderet; causam foeminarum apud triumviros & constanter & feliciter egit. Repræsentata enim patris facundia, impetravit ut major pars imperatoris pecuniaz his remitteretur. Revixit tum muliebri stirpe Q. Hortensius, verbisque filiaz aspiravit: cujus si virilis sexus posteri vim sequi voluissent, Hortensianæ eloquentiæ tanta hæreditas una foeminae actione abscissa non esset.

CAP. IV.

DE QUÆSTIONIBUS.

HABITISA

1 M. Agrii servo.

2 Alexandro C. Fannii,

3 Philippo Fulvii Flacci.

ATque ut omnes judiciorum numeros exequamur, quæstiones quibus aut creditum non est, aut temerè habita fides est, referamus.

1. M. Agrii argentarii servus Alexandrum C. Fannii servum occidisse insimulatus est; eoque nomine tortus à domino, admisisse se id facinus constantissime asseveravit: Itaque Fannio deditus, supplicio affectus est. Parvulo deinde tempore interjecto, ille cujus de nece creditum erat, domum rediit.

2. Contra Fannii servus Alexander, cum in suspicionem C. Fl. equitis Romani occisi venisset, sexies tortus pernegavit ei se culpæ affinem fuisse, Sed perinde

de stupro confessus, & à judicibus damnatus, & à L. Calpurnio triumviro in crucem actus est.

3. Item Fulvio Flacco causam dicente, Philippus servus ejus, in quo tota quæstio nitebatur, octies tortus, nullum omnino verbum quo dominus perfringeretur, emisit: Et tamen reus damnatus est: eum certius argumentum innocentie unus octies tortus exhiberet, quam octo semel torti præbissent.

CAP. V.

DE TESTIMONIIS IRRITIS VEL
Ratis.

1. Cælonum ac Metellorum in Q. Pompeium.	sensu & Lepidi in C. Cornelium.
2. M. Æmylii Scauri in diversos.	3. M. Ciceronis in P. Clodium.
3. L. Crassi in M. Marcellum.	6. P. Servilii Isaurici in quendam reum.
4. Q. Metelli, Lucullorum, Hor-	

1. Sequitur ut ad testes pertinentia exempla commemorem. Cn. & Q. Serviliis Cæpionibus iisdem parentibus natis, & per omnes honorum gradus ad summam amplitudinem provectis: item fratribus Q. & L. Metellis consularibus & censoriis, altero etiam triumphali in Q. Pompeium A. F. repetundarum reum acerrime dicentibus testimonium. non abrogata fides, absoluto Pompeio; sed ne potentia inimicum oppressisse viderentur, occursum est.

2. M. etiam Æmylius Scaurus princeps senatus C. Mettimum repetundarum reum restricto testimonio insecutus est. Item C. Flavium eadem lege accusatum testis proscidit. Jam C. Norbanum majestatis crimine publicæ quæstioni subjectum, ex professo opprimere conatus est: nec tamen aut auctoritate, qua plurimum pollebat, aut religione,
de

de qua nemo dubitabat, quenquam illorum affligere potuit.

3. L. Quoque Crassus tantus apud iudices, quantus apud P. C. Amylius Scaurus: namque eorum suffragia robustissimis & felicissimis eloquentiæ stipendiis regebat, eratque sic fori, ut ille curiæ princeps. Cum vehementissimum testimonii fulmen M. Marcellum reum iniecisset; impetu gravis, exis vanus apparuit.

4. Age Q. Metellus Pius, L. M. Luculli, Q. Hortensius, M. Lepidus, Q. Cornelii majestatis rei, quam non onerantur tantummodo testes salutem; sed etiam negantes illo incolumi stare rempubl. posse, & poposcerunt. Quæ decora civitatis (pudet referre) umbone judiciali repulsa sunt.

5. Quid, M. Cicero forensi militia summos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus, nonne in ipsis eloquentiæ suæ castris testis obiectus est, dum P. Clodium Romæ apud se fuisse jurant, illo sacrilegum flagitium uno absentis argumentante? Siquidem iudices Clodium incesti criminis quam Ciceronem infamia perjurii liberare maluerunt.

6. Tot elevaris testibus, unum, cujus nova ratione iudicium ingressa auctoritas confirmata est, afferam. P. Servilius consularis censorius, triumphalis, qui majorum suorum titulis Iulaurici cognomen adiecit; cum forum præteriens testes in reum devidisset, loco testis constitit; ac inter summam peritronorum pariter & accusatorum admirationem forsus est. Hunc ego, iudices, qui causam dicit, confit, aut quam vitam egerit, quamque merito vel injuriæ accusetur, ignoro: illud tantum scio, cum currisset mihi Laurentina via iter facienti, addum angusto loco equo descendere noluisse. Quod an aliquid ad religionem vestram pertineat, ipsi examabitis: ego id suppressendum non putavi. Iudic

nam, vix auditis ceteris testibus, damnaverunt. Valuit enim apud eos, cum amplitudo viri, tum gravis neglectæ dignitatis ejus indignatio: eumque qui venerari principes nesciret, in quodlibet facinus procursurum crediderunt.

CAP. VI.

QUI QUÆ IN ALIIS VINDICARANT
Ipsi commiserunt.

1 C. Licinius Hoplomachus.
2 C. Marius Cos. VI.

3 C. Licinius Calvus Stolo.
4 Q. Varius Hybrida.

NE illos quidem latere patiamur, qui quæ in aliis vindicarant, ipsi commiserunt.

1. C. Licinius cognomine Hoplomachus, à patre postulavit, ut patri suo bonis, tanquam ea dissipanti interdiceretur. Et quidem quod petierat, impetravit: sed ipse parvo post tempore, mortuo senē, amplam ab eo relictam pecuniam larifundisque festinanter consumpsit. Dignus hac vicissitudine pœnæ fuit: quoniam hæreditatem absumere, quam hæredem maluit tollere.

2. C. autem Marius, cum magnum & salutarem sibi. civem in L. Saturnino opprimendo egisset, à quo in modum vexilli pileum servituti ad arma capiendæ ostensatum erat: L. Sulla cum exercitu in Urbem irrumpente, ad auxilium servorum pileo sublatum confugit. Itaque dum facinus, quod punieras, imitatur, alterum Marium, à quo affligeretur invenit.

3. C. Vero Licinius Stolo, cujus beneficio plebi petendi consulum potestas facta est, cum lege sancisset ne quis amplius quam quingenta agri iugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis gratia, dimidia partem filio emancipavit. Quam ob causam à M. Popillio Lenate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud

aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit.

4. Q. autem Varius propter obscurum jus civitatis Hybrida cognominatus, tribunus plebis legem adversus intercessionem collegarum perrogavit: quæ jubebat quæri, quorum dolo malo socii ad arma incoacti essent, magna cum clade reipublicæ: socii enim prius, deinde civile bellum excitavit. Sed dum ante pestiferum tribunum pleb. quam certum civem agit, sua lex eum domesticis laqueis confectum absumpsit.

C A P. VII.

DE STUDIO ET INDUSTRIA.

ROMANORUM.

- 1 M. Catonis majoris.
- 2 M. Catonis Uticensis.
- 3 M. Terentii Varronis.
- 4 C. Divi Drusi.
- 5 Pauli senatoris & Pontii Lupi.
- 6 Crassi Muciani.
- 7 Q. Roselli comædi.

EXTERNORUM.

- 1 Demosthenis Atheniensis.
- 2 Pythagoræ Samii.
- 3 Platons Atheniensis.

- 4 Democriti Abderitæ.
- 5 Carneadis Cyrenæi.
- 6 Anaxagoræ Clazomenii.
- 7 Archimedis Syracusii.
- 8 Socratis Atheniensis.
- 9 Ilocratis Atheniensis.
- 10 Chryssipi Tarsensis.
- 11 Cleanthis Assii.
- 12 Saphircelli Atheniensis.
- 13 Simonidis Celi.
- 14 Solonis Atheniensis.
- 15 Themistoclis Atheniensis.

Quid cesso vires industriæ commemorare? cuius alacri spiritu militiæ stipendia roborantur; strenua gloria accenditur; fido sinu cuncta studia recepta nutriuntur: quicquid animo, quicquid manu, quicquid lingua admirabile est, ad cumulum laudis perducitur. Quæ cum perfectissima sit virtus, eam mentis duramento sui confirmat.

1. Cato sextum & octogesimum annum agens, dum in rep. tuenda juvenili animo præstat; ab inimicis capitali crimine accusatus, suam causam egit. Neque aut memoriam ejus quisquam tardiolem, aut firmitatem lateris ulla ex parte quassatam, aut ossificatione impeditum animadvertit. Quid omnia ista

in statu suo æquali ac perpetua industria continebat. Quinetiam in ipso diutissime actæ vitæ fine disertissimi oratoris Galbæ, accusationi defensionem suam pro Hispania apposuit.

Idem Græcis literis erudiri concupivit: quam senem, inde æstimemus, quod etiam Latinas pene jam senex didicit. Cumque eloquentia magnam jam gloriam partam haberet; id egit, ut juris civilis quoque esset peritissimus.

2. Cujus mirifica proles, propior ætati nostræ Cato, ita doctrinæ cupiditate flagravat; ut ne in Curia quidem, dum tenatus cogitur, temperaret sibi, quominus libros Græcos lectitaret: Qua quidem industria ostendit, aliis tempora deesse, alios temporibus superesse.

3. Terentius autem Varro humanæ vitæ exemplum, ætatisque spatium nominandus: non annis, quibus sæculi tempus æquavit, quam stylo vivacior fuit. In eodem enim lectulo & spiritus ejus, & egregiorum operum cursus extinctus est.

4. Consimilis perseverantiæ Livius Drusus, qui ætatis viribus, & acie oculorum defectus, jus civile populo benignissime interpretatus est; utilissimaque discere id cupientibus monumenta composuit. Nam ut senem illum natura, cæcum fortuna facere potuit: ita neutra interpellare valuit; ne non animo & videret & vigeret.

5. Paullus vero senator, & Pontius Lupus eques Romanus, suis temporibus celebres causarum actores, luminibus capti, eadem industria forensia stipendia executi sunt. Itaque frequentius etiam audiebantur, concurrentibus aliis quia ingenio eorum delectabantur, aliis quia constantiam admirabantur. Namque tali incommodo percussæ secessum petunt, duplicantque tenebras. fortuitis voluntarias adjuvantes.

6. Jam P. Crassus, cum in Asiam ad Aristonicum regem

regem debellandum consul venisset, tanta curæ græcæ linguæ notitiam animo comprehendit, ut eam in quinque divisam genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret. Quæ res maximum ei sociorum amorem conciliavit, quæ quis eorum linguæ apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta reddenti.

7. Ne Roscius quidem suberatur scenicæ industriæ notissimum exemplum, qui nullum unquam spectanti populo gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est. Quæ propter non ludere ars Roscium, sed Roscius ludicram artem commendavit: nec vulgi tantum favorem verum etiam Principum familiaritates amplexus est. Hæc sunt attentæ & anxii, & nunquam cessantis studii præmia: propter quæ tantorum vitorum laudibus non impudenter se persona histriionis inseruit.

EXTERN A.

1. Græca quoque industriæ, quoniam nostræ multum profuit, quem meretur fructum Latinæ linguæ recipiat. Demosthenes, cujus commemoratio nomine, maximæ eloquentiæ consummatio audientis animo oboritur, cum inter initia juventutis, artis, quam affectabat, primam literam dicere non posset, oris sui vitium tanto studio expugnavit, ut ea à nullo expressius efferretur. Deinde propter nimiam exilitatem acerbam auditu vocem suam exercitatione continua ad maturum & gratum auribus sonum perduxit. Lateris etiam firmitate defectus, quas corporis habitus vires negaverat, à labore mutatus est: Multos enim versus uno impetu spiritum complectebatur, eosque adversa loca celeri gradum scandens, pronuntiabat. Ac vadosis litoribus insitens declamationes fluctuum fragoribus oblectabatur edebat, ut ad fremitus concitatorum concitatus

num patientia duratis auribus uteretur. Fertur quoque ore insertis calculis multum ac diu loqui solitus, quo vacuum promptius esset & resolutius. Præliatus est contra rerum naturam. & quidem victor abiit, malignitatem ejus pertinacissimo animi robore superando. Itaque alterum Demosibenem mater, alterum industria enixa est.

2. Atque ut ad vetustiore[m] industriæ actum transgrediar, Pythagoras perfectissimum opus sapientiæ à juvenia, pariter omnis honestatis percipiendæ cupiditatem ingressus (nihil enim quod ad ultimum sui finem perventurum est, non & mature & celeriter incepit) Ægyptum petiit, ubi literis gentis ejus assuetus, præteriri xvi sacerdotum commentarios scrutatus, innumerabilium seculorum observationes cognovit. Inde ad Persas profectus, magorum exactissimæ prudentiæ se formandum tradidit; à quibus fiderum motus, cursusque stellarum, & aniu-tusque vim, proprietatem & effectum benignissime demonstratum docili animo hausit. Cretam deinde, & Lacedæmona navigavit: quarum legibus ac moribus inspectis, ad Olympicum certamen descendit. Cumque multiplici scientiæ maxima totius Græciæ admiratione specimen exhibuisset: quo cognomine censeretur interrogatus, non se σοφός (jam enim illud septem excellentes viri occupaverant) sed φιλόσοφος esse respondit. In Italiæ etiam partem, quæ tunc Major Græcia appellabatur, perrexit; in qua plurimis & opulentissimis urbibus effectus suorum studiorum approbavit. Cujus ardentem rogam plenis venerationis oculis Metapontus aspexit oppidum Pythagoræ quam suorum cinerum nobiliter clarissive monumento.

3. Plato autem patriam Athenas, præceptorem Socratem sortitus, & locum & hominem doctrinæ fertilissimum; ingenii quoque divinis instructus abundantia: cum omnium jam mortalium sapientissimus

mus haberetur, eo quidem utque, ut si ipse Jupiter
 cælo descendisset, nec elegantiore, nec beatiore fa-
 cundia usus videretur: Ægyptum peragravit,
 dum à sacerdotibus ejus gentis Geometrix multipli-
 ces numeros, atque cælestium observationem ratio-
 num percipit. Quoque tempore à studiosis juveni-
 bus cæcè Athenæ Platonem doctorem quærenti-
 bus petebantur; ipse Nilî fluminis inexplicabiles ri-
 pas, vastissimosque campos, effusam barbariem, &
 fluxuosos fossarum ambitus Ægyptiorum senum
 discipulus lustrabat. Quo minus miror eum in
 Italiam transgressum, ut ab Archita Tarenti, à Ti-
 mæo, & Arione, & Cæto Locis Pythagoræ præ-
 cepta & instituta acciperet. Tanta enim vis, tan-
 ta copia literarum undique colligenda erat, ut invi-
 cem per totum terrarum orbem dispergi & dilata-
 ri posset. Altero etiam & octogesimo anno decedens
 sub capite Sophronis mimos habuisse fertur: sic ne
 extrema quidem ejus hora agitatione studii vacua
 fuit.

4. At Democritus, cum divitiis censeri posset,
 quæ tantæ fuerunt, ut pater ejus Xerxis exercitui
 epulum dare ex facili potuerit: quo magis vacuo
 animo studiis literarum esset operatus, parva admo-
 dum summa retenta, patrimonium suum patriæ do-
 navit. Athenis autem compluribus annis moratus,
 omnia temporum momenta ad percipiendam & ex-
 ercendam doctrinam conferens, ignotus illi urbi vix-
 it; quod ipse in quodam volumine testatur. Stupe-
 mens admiratione tantæ industriæ, & jam transi-
 tiæ aliæ.

5. Carneades laboriosus & diuturnus sapientiæ
 miles; siquidem nonaginta expletis annis, idem il-
 li vivendi ac philosophandi finis fuit. Ita se miti-
 cum doctrinæ operibus addixerat, ut cum sibi ca-
 piendi causa recubivisset, cogitationibus inhaerent
 manum ad mensam porrigere oblivisceretur. Sed
 enim

enim Melissa, quam uxoris loco habebat, temperato inter studia non interpellandi, sed inedia succurrendi officio, dexteram suam necessariis usibus aptabat. Ergo animo tantummodo vita fruebatur, corpore vero quasi alieno & supervacuo circumdatus erat. Idem cum Chrysippo disputaturus, helioboro se ante purgabat, ad exprimendum ingenium suum attentius, & illius refellendum acrius: quas portiones industria solidæ laudis cupidis effecit appetendas.

6. Quali porro studio Anaxagoram flagrasse credimus? quicum è diutina peregrinatione patriam repisset, possessionesque desertas vidisset, Non essem, inquit, ego salvus, nisi istæ periissent. Vocem peritæ sapientiæ compotem. Nam si prædiorum potius, quam ingenii culturæ vacasset; dominus rei familiaris intra penates mansisset, nec tantus Anaxagoras ad eos rediisset.

7. Archimedis quoque fructuosam industriam fuisse dicerem, nisi eadem illi & dedisset vitam, & abstulisset. Captis enim Syracusis, Marcellus machinationibus ejus multum ac diu victoriam suam inhibitam senserat: eximia tamen hominis prudentia delectatus, ut capiti illius parceretur, edixit; pene tantum gloriæ in Archimede servato, quantum in oppressis Syracusis reponens. At is dum animo & oculis in terram defixis formas describit, militi qui prædandi gratia domum irruerat, strictoque super caput gladio, quisnam esset, interrogabat: propter nimiam cupiditatem investigandi quod requirebat, nomen suum indicare non potuit. Sed protracto manibus pulvere, Noli, inquit, obsecro, istum disturbare: Ac perinde quasi negligens imperii victoris, obtruncatus, sanguine sue artis suæ lineamenta confudit. Quo accidit, ut propter idem studium modo donaretur vita, modo spoliaretur.

8. Socratem etiam constat ætate proVectum fidi-

dibus tractandis operam dare cepisse: satius iucantem, ejus artis usum sero, quam nunquam percipere. Et quantula Socrati accessio ista fuisse scientiæ erat? sed pergrinax hominis industria, ut eis doctrinæ suæ divitiis etiam Musicæ rationis viliissimum elementum accedere voluit. Ergo dum discendum semper se pauperem credidit, ad docendum fecit se locupletissimum.

9. Atque ut longæ & feliciis industriæ quasi unum acervum exempla redigamus, Isocrates nobilissimum librum, qui inscribitur Περὶ Παιδείας, quæ tum & nonagesimum annum agens, ut ipse significat, composuit, opus ardentis spiritus plenum. In quo apparet, senescentibus membris eruditorum, intus animos industriæ beneficio florem juvenitæ retinere. Neque hoc stylo terminos vitæ suæ clausit, namque admirationis ejus fructum quinquennium percepit.

10. Citeriores ætatis meras, sed non parvi tamen spatii Chryssippi vivacitas flexit: nam octogesimo ætate coeptum, unde quadragesimum λόγιας exactissimæ subtilitatis volumen reliquit. Cujus studium in tradendis ingenii sui monumentis tantum operæ laborisque sustinuit; ut ad ea quæ scripsit penitus cognoscenda, longa vita sit opus.

11. Te quoque Cleanthe tam laboriose baurientem, & tam pertinaciter tradentem sapientiam, numerus ipsius industriæ suspexit: cum adolescentem quæstus extrahendæ aquæ nocturno tempore inopiam tuam sustentantem, diurno Chryssippi præceptis percipiendis vacantem, eundemque ad undecentesimum annum attentæ cura erudentem auditores tuos videres. Duplici enim labore unius seculi spatium occupasti, incertum reddendo, discipulusne an præceptor esse laudabilior.

12. Sophocles quoque gloriosum cum rerum naturæ certamen habuit; tam benigne mirifica opera

ille

illa sua exhibendo, quem illa operibus ejus temporis liberaliter subministrando: Prope enim centesimum annum attigit, sub ipsum transitum ad mortem Oedipode Coloneo scripto; qua sola fabula omnium ejusdem studii poetarum præripere gloriam potuit: Idque ignotum esse posteris filius Sophoclis Sophon noluit, sepulchro patris, quæ retuli, insculpendo.

13. Simonides vero poeta octogesimo anno & docuisse se carmina, & in eorum certamen descendisse ipse gloriatur: nec fuit iniquum, illum voluptatem ex ingenio suo diu percipere, cum eam omni ævo fruendam traditurus esset.

14. Jam Solon quanta industria flagraverit, & versibus complexus est, quibus significat se quotidie aliquid addiscentem senescere, & supremo viridie confirmavit. Quum assidentibus amicis, & quadam de re sermonem inter se conferentibus, satis jam pressum caput erigeret: interrogatus, quapropter id fecisset, respondit, Ut eum istud, quicquid est, de quo jam disputatis, percepero, moriar. Migrasset profecto ex hominibus inertia, si eo animo vitam ingrederemur, quo eam Solon egressus est.

15. Quam porro industrius Themistocles, qui maximarum rerum cura districtus, omnium tamen civium suorum nomina memoria comprehendit: Per summamque iniquitatem patria pulsus, & ad Xerxem, quem paulo ante devigerat, confugere coactus, prius quam in conspectum ejus veniret, Persico sermoni se assuefecit: ut labore parva commendatione, regis auribus familiarem & assuetum sonum vocis adhiberet.

16. Cujus utriusque industriæ laudem duo reges partiti sunt; Cyrus omnium militum suorum nomina; Mithridates duarum & viginti gentium, quæ sub regno ejus erant, linguas ediscendo. Ille,

ut sine monitore exercitum salutarer: hic, ut quibus imperabat, sine interprete alloqui posset.

CAP. VIII.

DE OTIO LAUDATO.

IN ROMANIS.

- 1 P. Æmiliano & C. Lelio.
2 Q. Mucio Scaevola Augure.

IN EXTERNIS.

- 1 Socrate Atheniensi.
2 Achille Homérico.

OTium, quod industriz, & maxime studio, contrarium videtur, subnecti breviter debet; non quo evanescit virtus, sed quo recreatur. Alterum enim etiam inertibus vitandum; alterum strenuis quoque interdum appetendum est: Illis, ne vitam enervem exigant: his ut tempestiva laboris intermissione ad laborandum fiant vegetiores.

1. Par veræ amicitiz clarissimum Scipio & Lælius, cum amoris vinculo, tum etiam omnium virtutum inter se juncti societate, ut actuosæ vitæ inter æquali gradu exsquebantur, ita animi quoque remissioni communiter acquiescebant. Constat namque eos Caietæ & Laurenti vagas lictoribus conchylas & umbilicos lectitasse: Idque se L. Crassus ex foro suo Q. Scaevola, qui gener Lælii fuit, audisse sæpenumero prædicavit.

2. Scaevola autem quietæ remissionis eorum certissimus testis, optime pila lusisse traditur: quia videlicet ad hoc diverticulum animum suum forensibus ministeriis fatigatum, transferre solebat. Alveo quoque & calculis vacasse interdum dicitur; cum bene ac diu jura civium, & ceremonias deorum ordinasset: ut epim in rebus seriis Scaevolam; ita & in scurrilibus lusibus hominem agebat, quem rerum natura continui laboris patientem esse non sinit.

E X T E R N A.

1. Idque vidit. cui nulla pars sapientiz obscura fuit, Socrates: ideoque non erubuit tunc, cum interposita arundine cruribus suis, cum parvulis filioliis ludens ab Alcibiade risus est.

2. Homerus quoque ingenii coelestis vates non aliud sensit, vehementissimis Achillis manibus canoras fides aptando, ut earum militare robur leni pacis studio relaxaret.

C A P. IX.

DE VI ELOQUENTIAE.

IN ROMANIS.

- 1 Mu. Valer. Max. dict.
- 2 M. Antonio oratore.
- 3 C. Aurelio Cotta.

IN EXTERNIS.

- 1 Pisistrato Atheniensi.
- 2 Pericle Atheniensi.
- 3 Hegesia Cyrenalico.

Potentiam vero eloquentiz et si plurimum valere animadvertimus; tamen sub propriis exemplis, quo scilicet vires ejus testatiores fiant, recognosci convenit.

1. Regibus exactis, plebs dissidens à patribus, juxta ripam fluminis Anienis in colle, qui Sacer appellatur, armata confedit. Eratque non solum deformis, sed etiam miserrimus reipub. status: à capite ejus cetera parte corporis pestifera seditione divisa. Ac ni Valerii subvenisset eloquentia, spes tantissimi imperii in ipso pene ortu suo corruisset. In namque populum nova & insolita libertate temere gaudentem, oratione ad meliora & saniora consilia revocatum, senatui subjecit, id est, urbem urbi junxit. Verbis ergo facundis ira, consternatio, & arma cessarunt.

2. Quæ etiam Marianos Cinnanosque muerones civilis

ivillis profundendi sanguinis cupiditate furentes, prohibuerunt. Missi enim à severissimis ducibus milites ad M. Antonium obruncandum, sermone ejus obstupescit, districtos jam & vibrantes gladios cruore vacuos vaginis reddiderunt. Quibus digressis, P. Antonius (is enim solus in ambitu expertus Antonianæ vocis steterat) crudele imperium truculento ministerio peregit. Quam disertum igitur eum fuisse patemus, quem ne hostium quidem quisquam occidere sustinuit, qui modo vocem ejus ad aures suas voluit admittere!

1. Divus quoque Julius, quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen, vim facundia propriæ expressit: dicendo in accusatione Cn. Dolabellæ, quem reum egit, extorqueri sibi causam optimam C. Cottæ patrocínio. Siquidem maxima tunc vis eloquentiæ quæta est: cujus facta mentione, quoniam domesticum nullum majus adjectum exemplum, peregrinandum est.

E X T E R N A.

1. Misistratus dicendo tantum valuisse traditur, ut ei Athenienses regium imperium oratione capti permitterent: cum præsertim ex contraria parte amantissimus patriæ Solon niteretur. Sed alterius salubriores erant conciones, alterius disertiores: quo evenit, ut alioqui prudentissima civitas libertati servitutem præferret.

2. Pericles autem felicissimis naturæ incrementis, sub Anaxagora præceptore summo studio perpolitus & instructus, liberis Athenarum cervicibus jugum servitutis imposuit: egit enim illi urbem, & versavit arbitrio suo. Cumque adversus voluntatem populi loqueretur, jucunda nihilominus & popularis ejus vox erat. Itaque veteris comœdiz maledica lingua, quamvis potentiam viri perstringere cupiebant.

cupiebat, tamen in labris ejus hominis melle dulciorem leporem fatebatur habitare: inque animis eorum, qui illum audierant, quasi aculeos quosdam relinqui prædicabat. Fertur quidam, cum admodum senex, primæ concioni Periclis adolescentuli interfueret, idemque juvenis Pisistratum jam decrepitem concionantem audisset; non temperasse sibi quominus exclamaret, Caveri illum civem oportere, quod Pisistrati orationi simillima ejus esset oratio. Nec hominem aut æstimatio alloquii, aut morum augurium fefellit. Quid enim inter Pisistratum & Periclem interfuit? nisi quod ille armatus, hic sine armis tyrannidem gessit.

3. Quantum eloquentia valuisse Hegesiam Cyrenalium philosophum arbitramur? qui sic mala vitæ representabat; ut eorum miseranda imagine audientium pectoribus inserta, multis voluntatis mortis oppetendæ cupiditatem ingeneraret? Ideoque à rege Ptolemæo ulterius hac de re differere prohibeatur.

C A P. X.

DE PRONUNTIATIONE ET APTO MOTU Corporis.

IN ROMANIS.

- 1 C. Gracchus.
1 Q. Hortensio,

3 M. Tullio.

EXTERNIS UNO.

1 Demosthenes Atheniensis.

Eloquentiæ autem ornamenta in pronuntiatione apta, & convenienti motu corporis consistunt; quibus cum se instruxit, tribus modis homines aggreditur, animos eorum ipsa prædicando, horum alteri aures, alteri oculos permovendos tradendo.

1. Sed ut propositi fides in personis illustribus exhiberetur, C. Gracchus eloquentiæ quam propositi-

ciolis adolescens, quoniam flagrantissimo ingenio
optime repub. tueri posset, perturbare impie
salut: quoties apud populum concionatus est,
erum post se musicæ artis peritum habuit, qui oc-
cultæ eburnæ fistulæ pronuntiationis ejus modos for-
mabat; quæ nimis remissos excitando, aut plus justo
concitato revocando: Quia ipsum calor atque im-
petus actionis, attentum hujusce temperamenti æsti-
mationem esse non patiebatur.

2. Q. autem Hortensius plurimum in corporis de-
coro motu repositum credens, pene plus studii in eo-
dem elaborando, quam in ipsa eloquentia affectanda
impendit. Itaque nescires, utrum cupidius ad audi-
endum eum, an ad spectandum concurreretur: sic
verbis oratoriis aspectus, & rursus aspectus verba ser-
viebant. Itaque constat, Æsopum & Roscium ludi-
eræ artis peritissimos viros, illo causas agente, in
corona frequenter assitisse; ut foro petitos gestus, in
scenam referrent.

3. Jam M. Cicero, quantum in utraque re, de qua
loquimur, momenti sit, oratione quam pro Gallio
habuit, significavit, M. Calidio accusatori exprobran-
do, quod præparatum sibi à reo venenum, testibus,
chirographis, quæstionibus se probaturum affirmans,
remisso vultu, & languida voce, & soluto genere o-
rationis usus esset: pariterque & oratoris vitium
detexit, & causæ periclitantis argumentum adjecit,
eum hunc locum ita claudendo: Tu istud M. Cali-
di, nisi fingeres, sic ageres?

EXTERNÆ.

1. Consensaneum huic Demosthenis iudicium, qui
eum interrogaretur, quidnam esset in dicendo effi-
cacissimum, respondit, *in verborum*. Iterum deinde,
& tertio interpellatus idem dixit, pene totum se illi
debere confutendo. Recte itaque *Æschines*, cum
propter

propte
rhod
rius i
lem o
er; a
pentia
li, inc
do ran
remqu
rum i
cerrim
dus,
efficac
adjudici
pars D
auditu

DE

AP

1 Astro
2 Araly
AP

1 Astro

EFF
a
ter ex
luide
fructu

I.
rarum
fuit
Perser
to lun

propter judicalem ignominiam, relictis Athenis : Rhodum perisset, atque ibi rogatu civitatis suam prius in Ctesiphontem, deinde Demosthenis pro eodem orationem clarissima & suavissima voce recitasset ; admirantibus cunctis utriusque columnis eloquentiam, sed aliquanto magis Demosthenis. Quid si, inquit, ipsum audissetis / tantus orator, & modo tam infestus adversarius, sic inimici vim, ardoremque dicendi suspexit, ut se scriptorum ejus parum idoneum lectorem esse diceret : expertus acerrimum oculorum vigorem, terribile vultus pondus, accommodatum singulis verbis sonum vocis, efficacissimo corporis motus. Ergo et si operi illius adjici nihil potest, tamen in Demosthene magna pars Demosthenis adest ; quod legitur potius, quam auditur.

CAP. XI.

DE EFFECTIBUS ARTIUM RARIS.

APUD ROMANOS,

UT IN

1 Astrologia C. Sulpicii Galli.

2 Aruspicina Spurinae.

APUD EXTEROS,

UT IN

1 Astrologia Pericla.

2 Pictura Apelli, & Plastica
Lyssippi.

3 Vulcano Alcamenis.

4 Venere Praxitelis.

5 Neptuno Euphranoris.

6 Agamemnone Timantis.

7 Equo Nealcia.

Effectus etiam in artium recogniti possunt aliquid afferre voluptatis : protinusque & quam utiliter excogitatae sint, patebit : & memoratu dignae res lucido in loco reponentur, & labor in iis edendis suo fructu non carebit.

1. Sulpicii Galli maximum in omni genere literarum recipiendo studium plurimum reipubl. profuit. Nam cum L. Paulli bellum adversum regem Persen gerentis, legatus esset, ac serena nocte subito luna defecisset, eoque veluti diro quodam mon-

stro perterritus exercitus noster, manus cum hoste conferendi fiduciam amisisset; de cœli ratione, & siderum natura peritissime disputando, alacrem eum in aciem misit. Itaque illi inclytæ Paullianæ victoriæ liberales artes Galli aditum dederunt: quia nisi ille metum nostrorum militum vicisset, imperator Romanus vincere hostes non potuisset.

2. Spuriæ quoque in confestandis decorum monitis efficacior scientiâ apparuit, quam urbs Romana voluisset. Prædixerat enim C. Cæsari, ut proximos xxx. dies quasi fatales caveret, quorum ultimus erat Idus Martiæ. Eo cum forte mane uterque in domum Calpurni Domitii ad officium convenisset, Cæsar Spuriom, Ecquid seis inquit Idus Martias jam venisset & is; Ecquid seis illas nondum præteriiisse? Abiecerat alter timorem, tanquam exacto tempore suspecto, alter ne extremam quidem ejus partem periculo vacuam esse arbitratus est. Utrinam aruspiciem potius augurium, quam patriæ parentem securitas fecelisset.

E X T E R N A.

1. Sed ut alienigena scrutemur, cum obscurato repente sole innuatis persulz tenebris Athenæ solitudine agerentur, interitum sibi cœlesti denuntiatione portendi credentes; Pericles processit in medium, & quæ à præceptore suo Anaxagora pertinentiâ ad solis & lunæ cursum acceperat, disseruit: nec ulterius trepidare cives suos vano metu passus est.

2. Quantum porro dignitatis à rege Alexandro tributum arti existimamus; qui se & plangi ab uno Apelle, &ungi à Lysippo tantummodo voluit.

3. Tenet viscentes Athenas Vulcanus Alcamenis manibus fabricatus. Præter cætera enim perfectissimæ artis ipso præcurrentiâ indicia, etiam illud mi-

miran
veste l
expro
dei n
4. C
spiran
puleh
plexu
equi,
dus e
ratus
vaccæ
temp
re dec
ditate
mus
9. C
xmul
quanc
mi an
cum
quam
comp
fiore
ration
ejus
runt.
6.
immo
ebant
cem,
caput
roris
est?
tris l
affim
7.

mi-

mirantur; quod stat dissimulata claudicationis sub veste leviter vestigium representans, ut non tanquam exprobratum vitium, ita tamen certam propriamque dei notam decore significans.

4. Cujus conjugem Praxiteles in marmore quasi spirantem in templo Gnidiorum collocavit, propter pulchritudinem operis à libidinoso cujusdam complexu parum tutam. Quo excusabilior est error equi, qui visa pictura eque, hinnitum edere coactus est: & canum latratus aspectu picti canis incitatus: taurusque ad amorem & concubitum aeneæ vacæ Syracusis nimis similitudinis irritamento compulsus. Quid enim vacua rationis animalia arte decepta miremur, cum hominis sacrilegam cupiditatem mutilapidis lineamenti excitatam videamus?

5. Ceterum natura quemadmodum sæpenumero æmulam virium suarum artem esse patitur: ita aliquando irritam fesso labore dimittit: quod summi artificis Euphranoris manus senserunt. Nam cum Atheniæ XII. deos pingeret, Neptuni imaginem quam poterat excellentissimis majestatis coloribus complexus est, perinde ac Jovis aliquanto augustinorem representaturus. Sed omni imperu cogitationis in superiori opere absumpro, posteriores ejus conatus assurgere quo tendebant, nequiverunt.

6. Quid ille alter æque nobilis pictor, luctuosum immolatæ Iphigeniæ sacrificium referens, cum Calchanta tristem, moestum Ulyssem, clamantem Ajaxem, lamentantem Menelaum circa aram statuisset; caput Agamemnonis involvendo, nonne summi mentoris acerbiter, arte exprimi non posse confessus est? Itaque pictura ejus, aruspici amicorum, & fratris lacrymis madet, patris fictum spectantis affectui affirmandum reliquit.

7. Atque ut ejusdem studii adjiciam exemplum:

Præcipue artis pictor equum ab exercitatione venientem, modo non vivum, labore industriæ suæ comprehenderat: cujus naribus spumas adjicere cupiens, tantus artifex in tam parvula materia multum ac diu frustra tenebatur. Indignatione deinde accensus, spongiam omnibus imbutam coloribus forte juxta se positam apprehendit, & veluti corrupturus opus suum, tabulæ illisit: Quam fortuna ad ipsas equi nases directam, desiderium pictoris coegit explere. Itaque quod adumbrare non valuit, casus imitatus est.

C A P. XII.

OPTIMIS ARTIUM MAGISTRIS CONCEDENDUM ESSE.

UT FACTUM APUD APUD EXTEROS.

ROMANOS.

1 Furio & Cællio in jure Prædiatorio.

1 Euclidi in geometria.

2 Philoni in architectura.

3 Apelli in pictura.

SUæ autem artis unumquemque & actorem, & disputatorem optimum esse ne dubitemus, paucis exemplis admoncamus.

1. Q. Scævola legum clarissimus & certissimus vates, quotiescunque de jure prædiatorio consulebatur, ad Furium, & Cællium, quia huic scientia deditierant, consultores rejiciebat. Quo quidem facto moderationem magis suam commendabat, quam auctoritatem minuebat: ab his id negotium aptius explicari posse confitendo, qui quotidiano ejus usu callebant. Sapientissimi igitur artis sui professores sunt, à quibus & propria studia verecunde, & aliena callidè æstimantur.

E X T E R N A.

1. Platonis quoque eruditissimum pectus hæc cogitatio

titariis attigit: qui conductores sacrae arcis de modo & forma ejus secum sermonem conferre conatos, ad eandem Geometram ire jussit, scientiae ejus cedens, imo professioni.

2. Gloriantur Athenae armamentario suo, nec sine causa: est enim illud opus & impensa & elegantia visendum: Cujus architectum Philonem ita facunde rationem institutionis suae in theatro reddidisse constat, ut disertissimus populus non minorem laudem eloquentiae ejus, quam arti tribuerit.

3. Mirifice & ille artifex, qui opere suo moneri se a sui oro de crepida, & ansulis passus: de crure etiam disputare incipientem, supra plantam ascendere ve-

CAP. XIII.

DE SENECTUTE MEMORABILI.

IN ROMANIS.

- 1 M. Valerio Corvo sexies cos.
- 2 L. Metello pont. Max.
- 3 Q. Fabio Max. Verrucosio.
- 4 M. Perperna censorio.
- 5 App. Claudio Caeco.
- 6 Mulleribus, Livia, Terentia, & Clodia.

IN EXTERNIS.

- 1 Hierone Siciliæ, & Massania Numidiæ regibus.
- 2 Gorgia Leonino.
- 3 Xenophilo Chalcidensi.
- 4 Argantoclo Gaditanorum rege.
- 5 Æthiopibus, Indis, & Epiminde Cnossio.
- 6 Gente Epiorum Aetola.
- 7 Danthone quodam, & Lachmiorum regibus duobus.

Senectus quoque ad ultimum sui finem provecta, in hoc eodem opere, inter exempla industriæ, aliquot claris viris conspecta est, separatim tamen proprium titulum habeat: ne, cui Deorum immortalium præcipua indulgentia adfuit, ei nostra ornata mentio defuisse existimetur. Et simul per diuturnioris vitæ, quasi adminicula quædam dentur: quibus insistent, alicuiorem se respectu vetustatis

T

felici-

felicitatis facere quis possit: tranquillitatemque seculi nostri, qua nulla unquam beator fuit, subinde fiducia confirmet, salutaris principis incolumitatem, ad longissimos humanæ conditionis terminos prolongando.

1. M. Valerius Corvus centesimum annum complevit: cujus inter primum & sextum consulatum quadraginta septem anni intercesserunt: suffecitque integris viribus corporis non solum speciosissimis reipublicæ ministeriis, sed etiam exactissimæ agrorum suorum culturæ, & civis & patrisfamilias optabile exemplum.

2. Cujus vitæ spatium æquavit Metellus, quartoque anno post consularia imperia, senex admodum pont. max. creatus, tutelam cæremoniarum per duos & viginti annos, neque ore in votis nuncupandis hæsitante, neque in sacrificiis faciendis tremula manu, gessit.

3. Q. autem Fabius Max. duobus & sexaginta annis auguratus sacerdotium sustinuit, robusta jam ætate id adeptus: quæ utraque tempora si in unum conferatur, facile seculi modum expleveriat.

4. Jam de M. Perperna quid loquar? qui omnibus, quos in senatu consul rogaverat, superstes fuit: seprem quoque tantummodo, quos censor collegæ Philippi legerat, è patribus conscriptis reliquos vix toto ordine amplissimo diuturnior.

5. Appii vero ævum clade metirer, quia infinitum numerum annorum orbatus luminibus exegit: & quatuor filios, & quinque filias, plurimas clientelam denique publicam hoc casu gravatus forissimè rexisset. Quinetiam fessus jam vivendo, lecticæ in Curiam deferri jussit, ut cum Pyrro deformem fieri prohiberet. Hunc cæcum aliquis nominat à quo patria, quod honestum erat, per se parum cogens, coacta est pervidere?

6. Muliebris etiam vitæ spatium non minus lo-

gum in compluribus apparuit, quarum aliquas strictim retulisse me satis erit. Nam & Livia Rutilii septimum & nonagesimum, & Terentia Ciceronis, tertium & centesimum, & Clodia Aufilii quindecim filiis ante amissis, quintumdecimum & centesimum explevit annum.

E X T E R N A.

1. Jungam his duos reges: quorum diuturnitas populo Romæ fuit utilissima. Siciliæ rector Hiero ad nonagesimum annum pervenit. Massanisa Nomidiæ rex hunc modum excessit, regni spacium sexaginta annis emensus, vel ante omnes homines robore senectæ admirabilis. Constat eum, quemadmodum Cicero refert libro quem De Senectute scripsit, nullo unquam imbre, nullo frigore, ut caput suum veste tegeret, adduci potuisse. Eundem ferunt aliquot horis in eodem vestigio perstare solitum, non ante moto pede, quam consimili labore juvenes fatigasset: Ac si quid agere assidentem oporteret, toto die sæpenumero nullam in partem converso corpore in solio durasse. Ille vero etiam exercitus equo insidens, noctem diei plerunque jungendo duxit: nihilque omnino ex iis operibus quæ adolescens sustinere assueverat, quum illam senectutem ageret, omisit. Veneris etiam usu ita semper vixit, ut post sextum & octogesimum annum filium generarit, cui Methymnato nomen fuit. Tertam quoque, quam vastam & desertam acceperat, perpetuo culturæ studio frugiteram reliquit.

2. Gorgias etiam Leontinus Isocratis, & complurium magni ingenii virorum præceptor, sua sententia felicissimus. Nam cum centesimum & septimum ageret annum, interrogatus quapropter tamdiu vellet in vita remanere: Quia nihil, inquit, habeo, quod senectutem meam accusem. Quid isto

tractu ætatis aut longius, aut beatius? Jam alterum seculum ingressus, neque in hoc querelam ullam invenit, neque in illo reliquit.

3. Biennio minor Xenophilus Chalcidensis Pythagoricus, sed felicitate non inferior. Siquidem (ut ait Aristoxenus musicus) omnis humani incommodi expertus, in summo perfectissimæ splendore doctrinæ extinctus est.

4. Arganthonius autem Gaditanus tamdiu regnavit, quamdiu etiam ad satietatem vixisse abunde foret. Octoginta enim annis patriam suam rexit, cum ad imperium quadraginta annos natus accessisset: cuius rei certi sunt auctores. Asinius etiam Pollio non minima pars Romæ styli, in tertio historiarum suarum libro centum illum & viginti annos expresse commemorat: & ipse nervosæ vivacitatis haud parvum exemplum.

5. Huius Regis consummationem annorum minus admirabilem faciunt Æthiopes: quos Herodotus scribit centesimum & vigesimum annum transgredi. Et Indi, de quibus Ctesias idem tradit. Et Epimenides Cnosius: quem Theopompus dicit septem & quinquaginta & centum annos vixisse.

6. Hellanicus vero ait, quosdam ex gente Epiorum, quæ pars est Ætolix, ducentos explere annos, eique subscribit Damasthes, hoc amplius adfirmans, Litorium quendam ex his maximarum virium, statutzque præcipuz, trecentesimum annum cumulasse.

7. Alexander vero in eo volumine, quod de Illyrico tractu composuit, affirmat Danthona quendam ad quingentesimum usque annum nulla ex parte senescentem processisse. Sed multo liberalius Xenophon, cuius *μετ' αὐτὸν* legitur: Insulæ enim Lachmiorum regem octingentis vitæ annis donavit. Ac ne pater ejus parum benigne acceptus videretur, ei quoque sexcentos assignavit annos.

CAP. XIV.

DE CUPIDITATE GLORIÆ.

IN ROMANIS.

- 1 P. Africano majore.
- 2 D. Bruto Galliaico.
- 3 Cn. Pompeio Magno.
- 4 Sulla Felice.
- 5 Equite quodam.
- 6 C. Fabio Pictore.

IN EXTERNIS.

- 1 Themistocle Atheniensi.
- 2 Alexandra Magno.
- 3 Aristotele Stagirito.
- 4 Pausania Macedone.
- 5 Herōli raro.

Gloria autem unde oriatur, aut cujus sit habitus, aut qua ratione debeat comparari, & an melius à virtute ac veluti non necessaria, negligatur; viderint ij, quorum in contemplandis hujusmodi rebus cura teritur; quibusque illa quæ prudenter animadverterunt, facunde contigit eloqui. Ego in hoc opere factis auctores, & auctoribus facta sua reddere contentus, quanta cupiditas ejus esse soleat, propriis exemplis demonstrare conabor.

1. Superior Africanus Ennii poetæ effigiem in monumentis Cornelie gentis collocari voluit, quod ingenio ejus opera sua illustrata judicaret. Non quidem ignarus quamdiu Romanum imperium floreret, & Africa Italiæ pedibus esset subjecta, totiusque terrarum orbis summum columen arx Capitolina possideret; eorum extingui memoriam non posse: Si tamen literarum quoque lumen illis accessisset, magnæstimans. Vir Homérico, quam rudi atque impolito præconio dignior.

2. Similiter honoratus animus erga poetam Accium D. Bruti suis temporibus clari ducis extitit: cujus familiari cultu, & prompta laudatione delectatus ejus versibus templorum aditus, quæ ex manubiis consecraverat, adornavit.

3. Ne Pompeius quidem Magnus ab hoc affectu gloriæ aversus: qui Theophanem Mitylenæum scriptorem rerum suarum in concione militum civitate

donavit, beneficium per se amplum, accurata etiam & testata oratione prosecutus: Quo effectum est, ut ne quis dubitaret quin referret potius gratiam, quam inchoaret.

4. L. autem Sulla, etsi ad neminem scriptorem animum direxit; tamen Jugurthæ à Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupide asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet. Et quantus postea! ne minimum quidem gloriæ vestigium contempsit.

5. Atque ut imperatoribus gloriosum militis spiritum subnectam; Scipionem dona militaria iis qui strenuam operam ediderant, dividentem, T. Labienus, ut forti equiti aureas armillas tribueret, admonuit: Eoque negante se id facturum, ne castrensis honos in eo, qui paullo ante servisser, violaretur, ipse ex præda Gallica aurum equiti largitus est. Nee tacite id Scipio tulit: nam equiti, Habebis, inquit, donum viri divitis. Quod ubi ille accepit, projecto ante pedes Labieni auro, vultum demisit. Idem ut audiit Scipionem dicentem, Imperator te argenteis armillis donat: alacer gaudio abiit. Nulla est ergo tanta humilitas, quæ dulcedine gloriæ non tangatur.

6. Illa verò etiam à claris viris interdum ex humilissimis rebus petita est. Nam quid sibi voluit C. Fabius nobilissimus civis? qui eum in æde Salutis, quam C. Junius Bubulcus dedicaverat, parietes pinxisset, nomen his suum inscripsit. Id enim demum ornamentum familiæ, consulatibus, & sacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. Cæterum sordido studio deductum ingenium, qualemcunque illum laborem suum silentio obliterari noluit: Videlicet Phidias secutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem suam inclusit: qua convulsa, tota operis colligatio solveretur.

E X T E R N A.

1. Sed melius aliquanto, si imitatione aliena capiebatur, Themistocelis ardorem esset æmularus: quem ferunt stimulis virtutum agitatum, & ob id noctes inquietas exigentem, quærentibus, quid ita eo tempore in publico versaretur, respondisse: Quia me trophæa Miltiadis, de somno excitant. Marathon nimirum animum ejus, & Artemisum, & Salamis navalis gloriæ fertilia nomina illustranda tacitis facibus incitabant. Idem theatrum petens, cum interrogaretur, cujus vox auditu illi futura esset gratissima, dixit: Ejus à quo artes meæ canentur optime. Dulcedinem gloriæ pene adjecit gloriosum.

2. Jam Alexandri pectus insatiabile laudis, qui Anaxarcho comiti suo ex auctoritate Democriti præceptoris innumerabiles mundos esse referenti, Heu me, inquit, miserum, quod ne uno quidem adhuc potitus sum! Angusta homini possessio gloria fuit, quæ decorum omnium domicilio sufficit.

3. Regis & juvenis flagrantissimæ cupiditatis similem Aristorelis in capeßenda laude sitim subnestam. Is namque Theodecti discipulo oratoris aristilibros, quos ederet, donaverat: molestæque potestæ ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine quibusdam rebus insistens, planius sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit. Nisi me tantæ & tam late parentis scientiæ verecundia teneret, dicerem dignum philosophum, cujus stabiendi mores, altioris animi philosopho traderentur. Cæterum gloria ne ab his quidem qui contemptum ejus introducere conantur, negligitur: quoniam quidem ipsis voluminibus nomina sua diligenter adjiciunt; ut quod professione elevant, usurpatione memoriæ consequantur. Sed qualiscunque horum

diffimulatio, proposito illorum longe tolerabilior est, qui dummodo æternam memoriam assequantur, etiam sceleribus innotescere non dubitarunt.

4. Quorum è numero nescio an in primis Pausanias debeat referri: Nam dum Hermoclem percontatus esset, quonam modo subito clarus posset evadere: atque is respondisset, si illustrem virum aliquem occidisset, futurum ut gloria ejus ad ipsum redundaret: continuo Philippum interemit. Et quidem quod petierat, assecutus est: tam enim se parricidio, quam Philippus virtute notum posteris reddidit.

5. Illa vero gloriæ cupiditas sacrilega: inventus enim qui Dianæ Ephesæ templum incendere vellet, ut opere pulcherrimo consumpro, nomen ejus per totum terrarum orbem differeretur. Quem quidem mentis furorem eculeo impositus detexit. At bene consuluerant Ephesii, decreto memoriam teterrimi hominis abolendo: nisi Theopompi magnæ fecundæ ingenium in historiis eum suis comprehenderet.

CAP. XV.

QUE CUIQUE MAGNIFICA CON-
tulerunt.

ROMANIS.

- 1 P. Africano majori.
- 2 M. Catoni censorio.
- 3 P. Scipioni Nasicæ.
- 4 P. Scipioni Emiliano.
- 5 M. Valerio Corvo.
- 6 Q. Mucio Sævola.
- 7 C. Mario.
- 8 Cn. Pompeio Magno.

- 9 Q. Lutatius Catulo.
- 10 M. Catoni Uticensi.
- 11 L. Marcio eq. Rôm.
- 12 Sulpiciæ Ser. F. Q. Flaccæ.

EXTERNIS.

- 1 Pythagoræ Samio.
- 2 Gorgiæ Leontino.
- 3 Amphiarao vari.
- 4 Phœrenicæ mulieri Græcæ.

Candidis autem animis voluptatem præbuerint in conspicuo posita, quæ cuique magnifica me-

nito contigerunt: Quia æque præmiorum virtus, æque honorum contemplatio judicanda est; ipsa natura nobis alacritatem subministrante, cum honorem industriæ appeti, & exolvi gratè videmus. Verum etsi mens hoc loco protinus ad Augustanæ domum beneficentissimum & honoratissimum templum omni impetu fertur, melius cohibebitur: quoniam cui ascensus in cælum paret, quamvis maxima, debito tamen minora sunt, quæ in terris tribuuntur.

1. Superiõri Africano consulatus ceterior legitimo tempore datus est. Cui quæ in vita præcipua assignata sunt, & longum est referre, quia multa: & non necessarium, quia majore ex parte jam relata sunt. Itaque quod hodieque eximium, capiti adjiciam. Imaginem in cella Jovis opt. max. positam habet; quæ quotiescunque funus aliquod Corneliz genti celebrandum est, inde peritur; unique illi instar atrii Capitolium est.

2. Tam hercle, quam Curia superiori Catoni. Unde effigies illius ad ejusdem generis officia expromitur. Gratum ordinem, qui utilissimum reipublicæ senatorem tantum non semper secum habitare voluit, omnibus numeris virtutum divitem, magisque suo merito, quam fortunæ beneficio magnum: cujus prius consilio, quam minoris Scipionis imperio est deleta Carthago.

3. Rarum specimen honoris à Scipione quoque Nasica oboritur: Ejus namque manibus, & penatibus nondum quæstorii, senatus Pythii Apollinis monitu, Pessinunte accersitam deam excipi voluit: quia eodem oraculo præceptum erat, ut hæc ministra Matri Deûm à sanctissimo viro præstarentur: Explicis totos fastos, constitue omnes currus triumphales, nihil tamen morum principatu speciosius repeties.

4. Tradunt subinde nobis ornamenta sua Sci-

piones commemoranda. *Æmilianum* enim populus ex candidato *ædilitatis*, consulem fecit. Quod fieri oportere, exercitus senatum literis admonuit. Ita nescias utrum illi plus decoris patrum conscriptorum *æstorias*, an militum consilium adjecerit. Toga enim *Scipionem* ducem adversus *Pœnos* creavit, arma poposcerunt. Eundemque, cum *quæstoriiis* comitiis suffragator *Q Fabii*, *Maximi* fratris filii, in campum descendisset, consulem iterum reduxit. Eidem senatus hic sine sorte provinciam; prius *Africam*, deinde *Hispaniam* dedit. Atque hæc neque civi, neque senatori ambitioso: quemadmodum non solum vitæ ejus severissimus cursus, sed etiam mors claudestinis illata insidiis declaravit.

5. *M.* quoque *Valerium* duabus rebus insignibus dii pariter atque cives speciosum reddiderunt: Illi cum quodam Gallo cominus pugnantii corvum propugnatorem subjicientes: hi tertium & vigesimum annum ingressi, consulatum largiti: quorum alterum decus verustæ originis ac optimi ominis, genus *Corvini* amplexa cognomen usurpat: alterum summo subjungitur ornamento, tam celeritate, quam principio consulatus gloriando.

6. At ne *Q* quidem *Scævola*, quem *L. Crassus* in consulatu collegam habuit, gloria parum illustris: Qui *Asiam* tam sancte, & fortiter obtinuit; ut senatus deinceps in eam provinciam ituris magistratibus; exemplum atque formam officii *Scævola* decreto suo proponeret.

7. Inhærent illi voci posterioris *Africani* septem *C. Marii* consulatus, ac duo amplissimi triumphi. Ad rogam enim usque gaudio exultavit: Qui cum apud *Numantiam* sub eo duce stipendia equestris mereret, & forte inter cœnam quidam *Scipionem* interrogasset, si quid illi accidisset: quænam respubl. æque magnum habitura esset. Imperator ipsum respiciens infra se cubantem, vel hunc

dixit

dixit:
orient
accend
milita
cœnas
delecto
qui no
mensa
3.
conge
invidi
Roma
rium,
missu
trium
cepit
de M
bus,
bus,
9.
non
stis
repo
curs
su a
biler
bus
tio i
10
nia
cui
& u
que
Cai
tus.
1
dec

dixit: Quo augurio perfectissima virtus, maximam orientem virtutem, videritne certius, an efficacius accenderit, perpendi vix potest. Illa nimirum coena militaris, speciosissimas tota in urbe Mario futuras cenae ominata est. Postquam enim Cimbros ab eo deletos initio noctis nuntius pervenit, nemo fuit, quin non illi tanquam diis immortalibus, apud sacra mensae suae libaverit.

8. Jam quae in Cn. Pompeium & ampla & nova congesta sunt, hinc assensione favoris, illinc fremitu invidiae literarum monumentis obstrepuntur. Eques Romanus proco. sule in Hispaniam adversus Sertorium, pari imperio cum Plo Metello principe civitatis missus est: nondum illum honorem auspicatus bis triumphavit: initia magistratuum à summo imperio cepit: tertium consulatum decreto senatus solus gessit: de Mithridate, & Tigraue, de multis praeterea regibus, gentibus, plurimisque civitatibus, & praedoniibus, unum duxit triumphum.

9. Q. etiam Catulum pop. Rom. voce sua tantum non ad sidera usque evertit. Nam cum ab eo pro Rostris interrogaretur, si in uno Pompeio Magno omnia reponere perseverasset; absumpto illo subiti casus incursu, in quo spem esset habiturus; summo consensu acclamavit, In te. Vim honorati iudicii admirabilem. Siquidem Magnum Pompeium cum omnibus ornamentis, quae retuli, duarum syllabarum spatium inclusum Catulo requavit.

10. Porell & M. Catonis ex Cyprio cum regia pecunia revertentis appulsus ad urbem videri memorabilis: cui navi egredienti consules, & ceteri magistratus, & universus S. P. Q. R. officii gratia praesto fuit. Non quod magnum pondus auri & argenti; sed quod M. Catonem classis illa incolumem advexerat, laetatus.

11. Sed nescio an praecipuum sit L. Marci iustificati decoris exemplum, quem equitem Romanum duo exer-

exercitus P. & Cn. Scipionum interitu, victoriæque Asdrubalis lacerati, ducem legerunt: quo tempore salus eorum in ultimas angustias deducta, nullum ambitioni locum relinquebat.

12. Merito virorum commemorationi Sulpitia, Ser. Paterculi filia, Q. Fulvii Flacci uxor, adjicitur. Quæ, cum senatus libris Sibyllinis per decemviros inspectis censuisset, ut Veneris Verticordix simulachrum consecraretur, quo facilius virginum mulierumque mentes à libidine ad pudicitiam converterentur; & ex omnibus matronis centum, ex centum autem decem sorte ductæ, de sanctissima femina iudicium facerent, cunctis castitate prælata est.

EXTERNÆ.

1. Cæterum quia sine ulla diminutione Romanæ majestatis extera quoque insignia respici possunt, ad ea transgrediamur. Pythagoræ tantæ veneratio ab auditoribus tributa est; ut quæ ab eo acceperant, in disputationem deducere nefas existimarent: Quinetiam interpellati ad reddendam causam; hoc solum respondebant, Ipsum dixisse; Magnus honos. sed schola tenuis. Illa urbium suffragiis tributa est. Enixæ Crotoniæ studio ab eo petierunt ut senatum ipsorum, qui mille hominum numero constabat, consiliis suis uti pateretur. Opulentissimæque civitas tam frequenter venerati post mortem domum, Cereris sacrarium fecit: quantumque illa urbs viguit, & dea in hominis memoria, & homo in deæ religione cultus est.

2. Gorgiæ vero Leontini studiis literarum ætatis suæ cunctos præstantis, adeo ut primus in conventu poscere, quæ de re quisque audire vellet, ausus sit, universa Græcia in templo Delphici Apollinis statnam solido ex auro posuit; cum exteriorum ad id tempus auratas collocasset.

3. Eadem

3. Eadem gens summo consensu ad Amphiarum decorandum incubuit; locum in quo humatus est, in formam conditionemque templi redigendo, atque inde oracula capi instituendo. Cujus cineres idem honoris possident, quod Pythicæ Cortinæ, quod ahend Dodonæ, quod Hammonis fonti datur.

4. Pherenices quoque non vulgaris honos, cui soli omnium fœminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cum ad Olympia filium Euclea certamen ingressurum adduxisset, Olympionico patre genita, fratribus eandem palmam affecutis latera ejus cingentibus.

L I B E R N O N U S.

C A P. I.

DE LUXURIA ET LIBIDINE.

EXEMPLA ROMANA
S U N T.

- 1 C. Sergius Orata.
- 2 Clodius Aspici Tragœdi F.
- 3 Mulieres legis Oppiæ oppugnatrices.
- 4 Cn. Domitius & L. Crassus cens.
- 5 Q. Metellus Pius.
- 6 C. Scribonius Curio filius.
- 7 P. Clodii pulchrum.

- 8 Gemellus viator tribunicius.
- 9 L. Catilina.

E X T E R N A.

- 1 Annibal Pœnus Amilcaris F.
- 2 Vulsinieses.
- 3 Xerxes Persarum rex.
- 4 Antiochus Syriæ rex.
- 5 Ptolemæus Aegypti rex.
- 6 Aegypti.
- 7 Cyprus.

Randum etiam malum luxuria, quam accusare aliquanto facilius est, quam vitare, operi nostro inseratur: Non quidem ut ullum honorem recipiat; sed ut se ipsam recognoscens ad poenitentiam impelli possit. Jungatur illi libido: quoniam ex iisdem vitiorum principiis oritur; neque aut à reprehensione, aut ab emendatione separentur gemino mentis errore connexæ.

1. O. Sergius Orata pensilia balnea primus facere instituit: quæ impensa levibus initiis cœpta, ad suspensa calidæ aquæ tantum non æquora penetravit.

Idem videlicet, ne gulam Neptuni arbitrio subiectam haberet, peculiana sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus, pisciumque diversos greges separatos molibus includendo, ut nulla tam læva tempestas incideret, qua non Oratæ mensa varietate ferculorum abundaret. Ædificiis etiam spatiosis & excelsis deserta ad id tempus ora Lutrini lacus præstitit, quo recentiore usu conchyliorum frueretur: Ubi dum se publicæ aquæ cupidius immergit, cum Confidio publicano iudicium nactus est: in quo L. Crassus adversus illum causam agens, errare amicum suum Confidium dixit, quod putaret Oratam remotum à lacu, cariturum ostreis: namque ea, si inde petere non licuisset, in tegulis reperturum.

2. Huic nimirum magis Æsopus tragicus in adoptionem dare filium suum, quam bonorum suorum hæredem relinquere debuit: non solum perditæ, sed etiam furiosæ luxuriæ juvenem. Quem constat cantu commendabiles aviculas immanibus emptas pretiis, in cœna pro ficedulis ponere, acetoque liquatis magnæ summæ uniones portionibus aspergere solitum; amplissimum patrimonium, tanquam amaram aliquam sarcinam, quam celerrime abjicere cupientem: Quorum alterius senis, alterius adolescentis sectam secuti plurimi, longius manus porrexerunt. Neque enim ullum finitur vitium ibi, ubi oritur. Inde ab Oceani littoribus attracti pisces, inde infusa culinis ostrea. Arte censibusque edendi atque bibendi voluptas reperta est.

3. Urbi autem nostræ secundi belli Punici finis, & Philippus rex Macedoniæ devictus, licentioris vitæ fiduciam dedit. Quò tempore matronæ Brutorum domum ausæ sunt obsidere, qui abroga-

tioni

tionem legis Oppii intercedere parati erant, quam foeminae tolli cupiebant: quia his nec veste varii coloris viri, nec auri plus semper habere, nec juncto vehiculo propius Urbem mille passus, nisi sacrificii gratia vehi permittebat. Et quidem obtinuerunt ut jus per continuos viginti annos servatum aboleretur. Non enim providerunt seculi illius viri, ad quem cultum tenderet insoliti ceteris pertinax studium; antequam se usque effusura esset legum victrix audacia. Quod si animi muliebris apparatus intrinsecus potuissent, quibus quotidie aliquid novitatis sumptuosius adiectum est: in ipso introitu ruenti luxuria obstitissent.

4. Sed quid ego de foeminis ulterius loquor? quas & imbecillitas mentis, & graviorum operum negata affectatio, omne studium ad curiosiorem sui cultum hortatur conferre; cum temporum superiorum & nominis & animi excellentes viros, in hoc priscae continentiae ignotum diverticulum prolapsos videam, idque jurgio ipsorum pateat.

C. Domitius L. Crasso collegae suo altercatione orta objecit, quod columnas Hymettias in porricu domus haberet. Quem continuo Crassus, quanti ipse domum suam aestimaret, interrogavit. Atque ut respondit, sexagies sestertio: Quanto ergo eam, inquit, minoris fore existimas, si decem arbutulas inde succidero? Ipso tricies sestertio, ait Domitius. Tunc Crassus: Uter igitur luxuriosior est? Egone, qui decem columnas centum millibus nummum emi, an tu qui decem arbutularum umbram tricies sestertium summa compensas? Sermonem oblitum Pyrrhi, immemorem Annibalis, jamque transmarinorum stipendiorum abundantia oscitantem: aliquanto tamen insequentium seculorum aedificiis & nemoribus angustiorum. Quoniam inchoatam à se laetitiam posteris relinquere, quam à majoribus acceptam contentiam retinere maluerunt.

5. Quid enim sibi voluit princeps suorum temporum Metellus Pius, tunc cum in Hispania adventus suos ab hospitibus aris & thure excipi patiebatur? cum Attalicis aulaeis contextos parietes læto animo in-uebatur? cum immanibus epulis apparatissimos interponi ludos sinebat? cum palmata veste convivio celebrabat, demissasq; lacunaribus aureas coronas velut cœlesti capite recipiebat? Et ubi ista? non in Græcia, neque in Asia; quarum luxuria severitas ipsa corrumpi poterat: sed in horrida & bellicosa provincia, cum præsertim acerrimus hostis Sertorius, Romanorum exercituum oculos Lusitanis telis perstringeret: Adco illi patris sui Numidica castra exciderant. Patet igitur, quam celeri transitu luxuria affluerit. Nam ejus adolescentia priscos mores vidit, senectus novos orsa est.

6. Consimilis mutatio in domo Curionum exitit: Siquidem forum nostrum & patris gravissimum supercilium, & filii sexcenties sestertium æris alieni asperxit, contractum famosa injuria nobilium juvenum. Itaque eodem tempore, & in iisdem penatibus, diversa secula habitarunt, frugalissimum alterum, alterum nequissimum.

7. P. autem Clodii judicium quanta luxuria & libidine abundavit? in quo ut evidenter incesti crimine nocens reus absolveretur, noctes marronarum & adolescentium nobilium magna summa emptæ mercedis loco iudicibus erogatæ sunt. Quo in flagitio tam tetra, tamque multiplici, nescias primum quem detestere; an qui istud corruptelæ genus excogitavit, an qui suam pudicitiam sequestrem perjurii fieri passi sunt, an qui religionem stupro permutarunt.

8. Æque flagitiosum illud convivium, quod Gemellus Tribunicus viator ingenui sanguinis, sed officii intra servilem habitum deformis, Metello Scipioni consoli, ac tribuni plebis, magno cum rubore civi-

civitati
sturo,
viro ut
inum
a, lud
sulibus
das.

9. P.
vesano
num in
se jung
jam pu
ex rog
ritæ or
deinde
filii pa
nas de

1. A
stræ fu
bis fu
it. Il
rimun
rum fi
& del
sa Pur
stra ef
etiam
langu
animi
ut ne
haber

2.
erube
erat

civitatis comparavit. Lupanari enim domi suæ instituto, Muciam, & Fulviam, tum à patre, tum à viro utramque abductam, & nobilem puerum Saturninum in eo prostituit. Probrosa prosapia corporis, ludibrio temulentæ libidini futura: epulas confalibus & tribunis non celebrandas, sed vindicandas.

9. Præcipuè vero Catilinæ libido scelerata: Nam vesano amore Aureliæ Orestillæ correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter se jungerentur, filium suum, quem & solum, & ætate jam puberem habebat, veneno sustulit: protinusque ex rogo ejus maritalem facem accendit, ac novæ matris orbitatem suam loco muneris erogavit. Eodem deinde animo civem se gerens, quo patrem egerat: filii pariter manibus, & nefarie attentatæ patriæ poenas dedit.

EXTERNA.

1. At Campana luxuria perquam utilis civitati nostræ fuit. Invictum enim armis Annibalem illecebris suis complexa, vincendum Romano militi tribuit. Illa vigilantissimum ducem, illa exercitum acerrimum dapibus largis, abundanti vino, unguentorum fragrantia, Veneris usu lascivior, ad somnum & delicias evocavit. Ac tum demum fracta & contusa Punica feritas est, cum Sepasia ei & Albana, castra esse coeperunt. Quid ergo his vitæ scædus, quid etiam damnosius, quibus virtus atteritur, victoriæ languescunt, sopita gloria in infamiam convertitur, animique pariter & corporis virès expugnantur? Adeo ut nescias ab hostibusne, an ab illis capi perniciosius habendum sit.

2. Quæ etiam Volsiniensium urbem gravibus & erubescendis cladibus implicarunt. Erat opulenta, erat moribus & legibus ornata. Etruriæ caput habebatur:

bebatur: sed postquam luxuria prolapsa est, in profundum injuriarum & turpitudinis decidit, ut servorum se insolentissimæ dominationi subiceret. Qui primum admodum pauci senatorium ordinem in rare ausi, mox universam rempublicam occupaverunt. Testamenta ad arbitrium suum scribi jubebant: convivis, cœtusque ingenuorum fieri verabant: filias dominorum in matrimonium ducebant. Postremo lege sanxerunt, ut stupra sua in viduis pariter ac nuptis impunita essent; ac nequa virgo ingenuo nubere, cujus castitatem non ante ex numero ipsorum aliquis delibasset.

3. Age. Xerxes opum regiarum ostentatione eximia, eoque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset. Quanta, dum deliciis nimis capitur, amplissimi imperii ruina evasit!

4. Antiochus quoque Syriæ rex nihilo continentioris exemplis. Cujus ezcæm & amentem luxuriam exercitus imitatus, magna ex parte aureos clavos crepidis subjectos habuit: argenteaque vasa ad usum culinæ comparavit: & tabernacula textilibus sigillis adornata statuit. Avaro potius hosti præda optabilis, quam ulla ad vincendum strenua mora.

5. Jam Ptolemæus rex accessione vitiorum suorum vixit: ideoque Physcon appellatus est. Cujus nequitia quid nequius? Sororem natu majorem communi fratri nuptam sibi nubere coegit. Postea deinde filia ejus per vim stuprata, ipsam dimisit, ut vacuum locum nuptiis puellæ faceret.

6. Consentaneus igitur regibus suis gentis Ægyptiæ populus: qui ductu Archelai adversus A. Gabinium mœnibus urbis egressus, cum castra vallo atque fossa cingere juberetur; universos succlamavit, ut id opus publicâ pecunia faciendum locaretur. Quapropter deliciis tam enerves ani-

nl, spiritum exercitus nostri sustinere non potuerunt.

7. Sed tamen effoeminatio multitudo Cyptiorum, qui reginas suas mulierum corporibus velut gradibus constructis, quo mollius vestigia pedum ponerent, rotas conscendere ex quo animo sustinebant. Viris enim, si modo viri erant, vita carere, quam tam delicato imperio obtemperare satius fuit.

CAP. II.

DE CRUDELITATE.

L. Cornelli Sullæ dict.

C. Ma. ij. cos. VII.

L. Iulii Damasippi pr.

Munat. i. Flacci.

INTERNORUM.

Carrhaginiensium.

Annibal. s. Pœni.

Mithridatis regis.

4 Numulizinthis Thracia regis.

5 Ptolemæi Phytconis regis.

6 Darii Ochi Persarum regis.

7 Artaxerxis Ochi regis.

8 Athenensium.

9 Pirilli Siculi.

10 Etruscorum.

11 Quorundam barbarorum.

HÆc societas vitiorum lascivi vultus, & novæ cupiditati inhaerentium oculorum, ac delicato cultu affluente, per varios illecebrarum motus volutans animi: crudelitatis vero horridus habitus, maculenta facies, violenti spiritus, vox terribilis, aaminis & cruentis imperiis repleta: cui silentium donare, incrementum est adjicere. Etenim quem modum sibi ipsa statuet, si ne fugillationis quidem penis fuerit revocata? ad summam, cum penes illam sit timeri, penes nos sit odisse.

1. L. Sulla, quem neque laudare, neque vituperare quisquam se is digne potest: quia dum quaerit victorias, Scipionem se populo Romano; dum sextitiam exercet, Annibalem repræsentavit. Egregie namque auctoritate nobilitatis defensa, crudeliter totam urbem, atque omnes Italie partes civilis sanguinis

guinis fluminibus inundavit. Quatuor legiones contrariae partis, fidem suam secutas, in Publica villa, (quae in Martio campo erat) nequicquam fallacis detrahe misericordiam implorantes, obtruncari iussu. Quarum lamentabiles quiritatus trepidae civitatis res receperunt: lacerata ferro corpora Tiberis, impatiens tanti oneris, cruentatis aquis vehere coacta est. Quinque millia Praenestinum, spe salutis per P. Cethegum data, extra moenia municipii evocata, cum abjectis armis humi corpora prostravissent, interficienda, protinusque per agros dispergenda contulit. Quatuor millia & septingentos dirae proscriptionis edicto jugulatos in tabulas publicas retulit, ut delictum ne memoria tam praecellae rei dilueretur. Nec contentus in eos scire, qui armis à se dissenferant, etiam quieti animi cives, propter pecuniae magnitudinem, per nomenclatorem conquisitos, proscriptorum numero adjecit. Adversus mulieres quoque gladios distinxit: quasi parum cadibus virorum satiatas. Id quoque inexplabilis feritatis indicium est. abscisa miserorum capita, modo non vultum spiritum retinentia, in conspectum suum affert voluit, ut oculis illis, quia ore nefas erat, manderet. Quam porro crudeliter se in M. Mario protoregessit! quem per ora vulgi ad sepulchrum Latratiae gentis pertractum, non prius vita privavit, quam oculos infelicis erueret, & singulas corporis partes confringeret. Vix mihi verisimilia narrare videor. At ille etiam M. Praetorium, quod ad Marii supplicium exanimis ceciderat, continuo ibi mactavit: novus punitor misericordiae, apud quem iniquo animo scelus intueri, scelus admittere fuit. Sed mortuorum umbris saltem pepercit? Minime. nam C. Marii, cujus, etsi postea hostis, quaestor tamen aliquando fuerat, erutos cineres in Anienis alveum sparsit. En, quibus actis Felicis cognomen assequendum patavit!

1. Cujus tamen crudelitatis C. Marius invidiam levat: nam & ille nimia cupiditate persequendi inimicos, iram suam nefarie dittrinxit, L. Cæsaris consularis & censorii nobilissimum corpus ignobili savi-
ria trucidando: Et quidem apud seditiosissimi & abje-
ctissimi hominis bustum: id enim malorum miserrimæ tunc reipublicæ decrat, ut Mario Cæsar piaculum caderet. Pene tanti victoriæ ejus non fuerunt: quarum oblitus plus criminis domi, quam laudis militiæ meruit. Idem caput M. Antonii abscisum lætis manibus inter epulas per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu tenuit: clarissimique & civis & oratoris sanguine contaminari mensæ sacra passus. Atque etiam P. Annium, qui id attulerat, in sinum suum, recentis cædis vestigiis adpersum, recepit.

2. Damocippus nihil laudis habuit quod corrumpere: itaque memoria ejus licentioze accusatione perfringitur; Cujus jussu principum civitatis capita hostiarum capitibus permista sunt; Carbonisque Arvini truncum corpus patibulo affixum gestatum est: Adeo aut flagitiosissimi hominis prætura multum, ut reipublicæ majestas nihil potuit.

4. Munatius etiam Flaccus, Pompeiani nominis ærior, quam probabilior defensor, cum ab imperatore Cæsare in Hispania inclusus mœnibus Atteguentem obsideretur, efferatam crudelitatem suam truculentissimo genere vesaniæ exercuit. Omnes enim ejus oppidi cives, quos studiosiores Cæsaris censerat, jugulatos, muris præcipitavit; fœminas quoque, citatis nominibus virorum, qui in contrariis castris erant, ut cædes conjugum suarum cerne-
rent; maternis gremiis superpositos liberos trucidavit, infantesque alios in conspectu parentum humo suffigi, alios superjactatos pilis excipi jussit: Quæ auditu etiam intolerabilia, Romano jussu, Lusitanianis manibus administrata sunt: cujus gentis præsidio

Flac-

Flaccus vallatus, divinis operibus vecordi pertinaciter resistebat.

EXTERNA.

1. Transgrediamur nunc ad illa, quibus, ut dolor ira nullus nostræ civitatis rubor inest. Carthaginienses Atilium Regulum, palpebris resectis, machinæ, in quæ undique præacuti stimulis eminebant, inclusum, vigilantia pariter & continuo tractu doloris necaverunt. Tormenti genus haud dignum passu, auctoribus dignissimum. Eadem ugi sunt delicate in milites nostros, quos maritimo certamine in suam potestatem redactos, navibus subtrahunt; ut in earum carinis ac pondere elisi, inusitata ratione mortis barbaram feritatem satiant: tum facinore pollutis classibus ipsum mare violaturi.

2. Eorum Dux Annibal, cujus majore ex parte virtus sævitia constabat, in flumine Vergello corporibus Romanis ponte facto, exercitum tradunt ut terrestrium Carthaginensium copiarum aspectum scelestum egressum terra, quam maritimarum præparatus experiretur. Idem captivos nostros oneribus & itinere fessos infima pedum parte succissa reliquit. Quos vero in castra perduxerat, præfere fratrum & propinquorum iungens, ferro cernere cogebat: neque ante sanguine explebantur quam ad unum victorem omnes rede-gisset. Idem ergo illum odio, veruntamen tardo supplicio, præfatus Prusæ regi factum supplicem, ad voluntariam mortem compulit.

3. Tam hercle, quam Mithridatem regem, una epistola octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negotiandi gratia dispersa, interemit; tantæque provinciæ hospitales Deos, iniunctum sed non inulto cruore respergit. Quoniam cum morbo cruciatus, veneno repugnantem spiritum suffocasset.

tandem succumbere coëgit. Simulque piascula crucibus illis dedit, quibus amicos suos, auctore Gau-
ro spadone libidinosus obsequio, scelestus imperio
affecerat.

4. Numulizinthi Diogiridis filix Thracix regis
etsi minus admirabilem crudelitatem gentis ipsius
feritas, narrandam tamen rabies scivitix facit: cui
neque vivos homines medios secare, neque paren-
tes liberorum vefci corporibus nefas fuit.

5. Iterum Ptolemæus Physcon emergit, paulo
ante libidinosæ amentix terrorem exemplum:
idem etiam inter præcipua crudelitatis indicia re-
ferendus. Quid enim hoc factum truculentius? fi-
lium suum nomine Menephitem, quem ex Cleo-
patra eadem sorore & uxore sustulerat, liberalis
formæ, optimæque spei puerum, in conspectu suo
occidi iussit: protinusque caput ejus & pedes præ-
cisos, & manus in cista chlamyde opertos pro mu-
nere natalitio matri misit. Perinde quasi ipse cladis
quam inferebat, expers, ac non infelicius quod in
communi orbitate Cleopatram miserabilem, con-
stitis se invisum redderet. Adeo cæco furore summa
quæque effervescit crudelitas, cum munimentum
ex se ipsa capit. Nam cum animadverteret, quanto
sui odio patria teneretur, timori remedium scelere
petivit: quoque tutius plebe trucidata regnaret,
frequens juventute gymnasium armis & igni cir-
cundedit, omnesque qui in eo erant, partim ferro
partim flamma necavit.

6. Ochus autem, qui postea Darius appellatus est,
sanctissimo Persis jurejurando obstrictus, ne quem
ex conjuratione, quæ septem Magos cum eo op-
presserat, aut veneno, aut ferro, aut ulla vi, aut ino-
pia alimentorum necaret, crudeliorem mortis ratio-
nem excogitavit, quo onerosos sibi, non perrupto
religionis vinculo tolleretur. Septem enim altis pa-
ritibus locum cinere complevit, suppositoque tigno
pro-

prominente, benigne cibo & portione exceptos in eo collocabat; è quo somno sopiti, in illam insidiosam congeriem decidebant.

7. Apertior & tetrior alterius Ochi cognomine Arraxerxis crudelitas, qui Ocham sororem, atque eandem socrum, vivam capite defodit: & patrum, cum centum amplius filiis ac nepotibus vacua arca destitutum, jaculis confixit; nulla injuria lacessitus, sed quod in his maximam apud Persas probitatis & fortitudinis laudem consistere videbat.

8. Consumili genere æmulationis instincta civitas Atheniensium, indigno gloriæ suæ decreto Æginensium juventuti pollices abscidit; ut classe potens populus, in certamen maritimarum virium secum descendere nequiret. Non agnosco Athenas timore medium à crudelitate mutantes.

9. Saxus etiam ille ænci tauri inventor, quo inclusi subditis ignibus, longo & abdito cruciatus, mugitus resonante spiritu edere cogebantur, ne ejulatus eorum humanæ sono vocis expressi, Phalaridis tyranni misericordiam implorare possent. Quam, quia calamitosus deesse voluit, teterrimum artis suæ opus primus artifex inclusus merito auspicatus est.

10. At ne Etrusci quidem parum feroces in poenæ excogitanda; qui vivorum corpora cadaveribus adversa adversis alligata atque constricta, ita ut singulæ membrorum partes singulis essent accommodatæ, tæbescere simul patiebantur: Amari vitæ pariter ac mortis tortores.

11. Sicut illi barbari, quos ferunt, mastatant pecudum intestinis & visceribus egestis, hominibus inferere, ita ut capitibus tantummodo emineant, atque ut diutius poenæ sufficiant, cibo & portione infelicem spiritum prorogare: donec intrus pueri facti laniatui sint animalibus, quæ tabidis corporibus innasciscent. Queramus nunc cum natura rerum

rerum
nis in
que
mole
mort

M. L.
C. M.
Patri
Juven
Exerc
Pleb
Q. M.

TRA
I gn
endi
nation
to sui
patitur
anxiu
gines,
quo, au
1. G
bellum
Maxim

stium
sionem
rogato
num co
aut gla
stratis
sem ej

rerum

rum, quod nos multis & aspectis adversæ valetudinis incommodis obnoxios esse voluerit; habitumque cælestis roboris humanæ conditioni denegarum moleste feramus, cum tot cruciatus sibi met ipsa mortalitas impulsu crudelitatis excogitaverit.

C A P. III.

DE IRA ET ODIO.

M. Livii Salinatoris cos.

C. Martii Figuli juriscos.

Patriciorum.

Juventutis Romanæ;

Exercitus Rom.

Plebis Rom.

Q. Metelli Macedonici præcos.

2 L. Cornelii Sullæ.

EXTERNORUM.

1 Alexandri Magi.

2 Amilcaris Barchæ Pœni.

3 Annibalis Barchæ Pœni.

4 Semiramidis Assyriorum reginæ.

Ira quoque & odium in pectoribus humanis magnos fluctus excitant; procurſu celerior illa. noſcendi cupidine hoc pertinacius. Uterque conſiderationis plenus affectus, ac nunquam ſine tormento ſui violentus: quia dolorem cum inferre vult, patitur, amara ſollicitudine, ne non contingat ultio, anxius: Sed proprietatis eorum certiffimæ ſunt imagines, quas Dii ipſi in claris perſonis, aut dicto aliquo, aut factio vehementiore conſpici voluerunt.

1. Cum adverſus Aſdrubalem Livius Salinator bellum geſturus urbe egrederetur, monente Fabio Maximo, ne ante deſcenderet in aciem, quam hoſtium vires animumque cognoffet; primam occaſionem pugnandi non omiſſurum ſe reſpondit. Interrogatoſque ab eodem, quid ira tam feſtinanter manum conſerere velle: Ut quam celerrime (inquit) aut gloriâ ex hoſtibus victis, aut ex civibus proſtratis gaudium capiam. Ira tunc atque virtus ſermo- nem ejus inter ſe diviſerunt: illa injuſtæ damnationis

memor, hęc triumphı glorıa intentı. Sed nescio an ejusdem fuerit hoc dicere, & sic vincere.

2. Ardentis spiritus virum, & bellicis operibus assuetum, huc iracundię stimuli egerunt: C. autem Figulum mansuetissimum, pacato juris civilis iudicio celeberrimum, prudentię moderationisq; immemorem reddiderunt. Consulatus enim repulsę dolore accensus, eo quidem magis, quod illum bis patri suo datum meminerat; cum ad eum postero comitiorum die multi consulendi causa venissent, omnes dimisit; pręfatus, An vos consulere scitis, consulem facere nescitis? Dictum graviter, & merito; sed tamen aliquanto melius non dictum. Nam quis populo Rom. irasci sapienter potest?

3. Itaque ne illi quidem probandi, quamvis factum eorum nobilitatis splendore protectum sit: qui, quod Cn. Flavius humillimę quondam sortis pręturam adeptus erat, offensus, annulos aureos subimet ipsis, & phaleras equis detractas abjecerunt, doloris impotentiam tantum, non luctum profecto testari

4. Talis irę motus aut singulorum, aut paucorum adversus populum universum: multitudinis autem erga principes ac duces, ejusmodi. Manlio Torquato amplissimam & gloriosissimam ex Latinis & Campanis victoriam in Urbem referenti, cum seniores omnes lætitia ovantes occurrerent; juniorum nemo obviam processit: quod filium adolescentem, fortissime adversus imperium suum præliatum, securi percuisset. Miserti sunt æqualis nimis asperę puniti. Nec factum eorum defendo, sed irę vim indico, quę unius civitatis & ætates & affectus dividere valuit.

5. Eadem tantum potuit, ut universum populum Rom. peditatum, à Fabio consule ad hostium copias persequendas missum, cum & tuto & facile ex-

liceret

liceret delere, legis agrariae ab eo impeditae memoria immobilem retineret. Illa vero etiam Appio doci (cujus pater, dum pro senatus amplitudine nititur, commoda plebis acerrime impugnaverat) infensum exercitum faciendo, voluntaria fuga terga hosti, ne triumphum imperatori quæreretur, dare coëgit. Quoties ergo victoriæ victrix, congratulationem ejus in Torquato spernendam, in Fabio pulcherrimam partem omittendam, in Appio totam fugæ postponendam credidit.

6. Age quam violenter se in pectore universi populi Romæ gessit eodem tempore, quo suffragiis ejus dedicatio ædis Mercurii M. Platorio primipili centurioni data est; præteritis consulibus; Claudio quod obstitisset, quo minus æri alieno suo succurreretur; & Servilio, quod susceptam causam suam languido patrocinio protexisset? Negas efficacem est iram, cujus hortatu miles summo imperio prælatus est?

7. Non quidem proculcavit tantum imperia; sed etiam gessit impotenter. Nam Q. Metellus cum provinciam Hispanam consul prius, deinde pro consule, pene totam subegisset, postquam cognovit Q. Pompeium consulem inimicum suum successorem sibi mitti: omnes, qui modo militiam suam voverunt finire, dimisit: comæatus potentibus, neque causis excussis, neque constituto tempore, dedit: Horrea, custodibus remotis, opportuna rapinae præbuit: arcus, sagittasque Cretensium frangi, neque in amnem abjici jussit: elephantis cibaria dædavit: Quibus factis ut cupiditati suæ indulgit, ea magnifice gestarum rerum gloriam corrumpit: meritumque honorem triumphi hostium, quam iræ, fortior victor, amisit.

8. Quid Sulla, dum huic vitio obtemperat? nonne multo alieno sanguine profuso, ad ultimum & se ipsum erogavit? Putcolis enim ardens indignatione,

quod Granius princeps ejus coloniz pecuniam à de-
curionibus ad refectiorem Capitolii promissam
cunctantius daret; animi concitatione nimis, atque
immoderato vocis impetu convulso pectore,
spiritum cruore ac minis mistum evomit. Nec
senio jam prolapsus, utpote sexagesimum ingredi-
ens annum; sed alita miseriis reipubl. impotentis
furens. Igitur in dubio est, Sulla ne prior, an ir-
cundia Sullæ sit extincta.

E X T E R N A.

Nunc ab ignotis exempla petere juvat, sed ma-
ximis viris exprobare vitia sua verecundia est: ce-
terum cum propositi fides excellentissima quæque
complecti moneat, voluntas operi cedat; dum præ-
clara libenter probando necessaria narrandi consci-
entia non deficiat.

1. Alexandrum iracundia sua propemodum celo
diripuit. Nam quid obstitit, quo minus illuc assur-
geret, nisi Lyfimachus leoni objectus, & Clytus
hasta trajectus, & Callisthenes mori jussus? qui
tres maximas victorias totidem amicorum injustis
cædibus victor perdidit.

2. Quam vehemens deinde adversus populum Ro-
manum Amilearis odium! Quatuor enim puerili
statu filios intuens, ejusdem numeri catulos leo-
ninos in perniciem impetii nostri alere se prædicabat.
Digna nutrimenta, quæ in exitium patriæ suæ, ut
evenit, converterentur.

3. E quibus Annibal mature adeo patris vestigia
subsecutus est; ut eo exercitum in Hispaniam tra-
jecturo, & ob id sacrificante, novem annorum na-
tus, altaria tenens juraret; se, cum primum per sta-
tem potuisset, acerrimum hostem pop. Rom. futu-
rum; ut pertinacissimis precibus instantis belli
commilitium exprimeret. Idem significare cupient

quam

quanto inter se odio Carthago & Roma diffiderent ; infesto in terram pede, suscitatoque pulvere, tunc inter eas fore finem belli dixit, cum alterutra Urbs in habitum pulveris esset redacta.

4. In puerili pectore non tantum vis odii poruit, sed in muliebri quoque æque multum valuit. Namque Semiramis Assyriorum regina, cum ei circa cultum capitis sui occupatz nunciatum esset, Babylonem defecisse ; altera parte crinium adhuc soluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit : Nec prius decorem capillorum in ordinem, quam tantam urbem in potestatem suam redegit. Quocirca statua ejus Babylone posita est illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti terendit.

C A P. IV.

DE AVARITIA.

ROMANORUM.

1. M. Crassi & Q. Hortensii.
2. Q. Catuli Longini propret.

3. L. Septimuleii.

EXTERNORUM.

1. Ptolemæi Cypriorum regis.

Protrahatur etiam Avaritia, latentium indagatrix lucrorum, manifestæ prædæ avidissima vorago ; nec habendi fructu felix, & cupiditate querendi miserrima.

1. Cum admodum locupleti L. Minucio Basilio falsum testamentum quidam in Græcia subjecissent, ejus denique confirmandi gratia, potentissimos civitatis nostræ viros M. Crassum & Q. Hortensium, quibus Minucius ignotus fuerat, tabulis hæredes inseruerunt. Quanquam evidens fraus erat, tamen uterque pecuniæ cupidus, facinoris alieni munus non repudiavit. Quantam culpam quam leviter retuli ! Lumina Curiz, ornamenta fori, quod scelus vindicare debebant, inhonesti lucri captura invitati, auctoritatibus suis tlexerunt.

2. Verum aliquanto majores vires in Q. Cassio exhibuit; qui in Hispania M. Silium & A. Caspurnium, occidendi sui gratia cum pugionibus deprehensos, quinquagies sestertium ab illo, ab hoc sexages pactus dimisit. Atqui ne dubites, si alterum tantum daretur, jugulum quoque suum æquo animo illis fuisse præbiturum.

3. Cæteram avaritia ante omnes L. Septimuleii præcordia possedit: Qui, cum C. Gracchi familiaris fuisset, caput ejus abscindere, & per Urbem pilæ fixum ferre sustinuit; quia Optimus consul auro se repensurum edixerat. Sunt qui tradunt, liquore plumbo eum cavatam partem capitis, quo ponderosius esset, expleffe. Fuerit ille seditiolus, bona perierit exemplo: clientis tamen scelestæ famæ in has usque jacentis injurias esurire non debuit.

EXTERNA.

1. Odium merita est Septimuleii avaritia; Ptolemyi autem regis Cypriorum, risu prosequenda. Nam cum anxiiis sordibus magnas opes corripuisset, propterque eas periturum se videret; & ideo omni pecunia imposita navibus, in altum processisset, ut classe perforata suo arbitrio periret, & hostes præda carerent; non sustinuit mergere aurum, & argentum; sed futurum suæ necis præmium domum reverit. Proculdubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est: ritulo rex insulæ, animo pecuniæ miserabile mancipium.

CAP. V.

DE SUPERBIA ET IMPOTENTIA.

1 M. Fulvii Placci c. 106.

2 M. Livii Drusi trib. plebis.

3 Cn. Pompeii Magni c. 110. III.

EXTERO K U M.

1 Al. x. d. 10. 10. 10.

2 Xerxis Persarum regis.

3 Annibalæ Punici.

4 Carthaginiensium & Campæni-
sensuum.

1. **A** Tque ut superbia quoque & impotentia in conspectu ponantur, M. Fulvius Flaccus consul, M. Plautii Hypsæi collega, cum perniciosissimas reipublicæ leges introduceret, de civitate danda, & de provocatione ad populum eorum qui civitatem mutare voluissent; ægre compulsus est ut in Curiam veniret. Deinde partim monenti, partim oranti senatui, ut incepto desisteret, responsum non dedit. Tyrannici consul spiritus haberetur, si adversus unum senatorem hoc modo se gessisset, quo Flaccus in totius amplissimi ordinis contemnenda majestate versatus est.

2. **Quæ** à M. quoque Druso trib plebis per summam contumeliam vexata est. Parvi enim habuit, L. Philippum Consulem, quia interfari concionantem ausus fuerat, obtorta gula, & quidem non per viatorem, sed per clientem suum, adeo violenter in carcerem præcipitem egisse, ut multus è natis ejus cruor profunderetur. Verum etiam cum senatus ad eum misisset, ut in Curiam veniret. Quare non potius, inquit, ipse in Hostiliam propinquam Rostris ad me venit? Piget adjicere quod sequitur. Tribunus Senatus imperium despexit: Senatus tribuni verbis paruit.

3. **Cn.** autem Pompeius quam insolenter? qui balneo egressus, ante pedes suos prostratum Hypsæum ambitus reum, & nobilem virum, & sibi amicum jacentem reliquit, contumeliosa voce proculecaturum. Nihil enim eum aliud agere, quam ut convivium suum moraretur, respondit. Et hujus dissensu conscientis, securus animo cœnare potuit. Ille vero etiam in foro non erubuit, P. Scipionem fratrem suum, legibus noxium; quas ipse tulerat, in maxima quidem reorum & illustrium ruina, muneris loco a radicibus deponere, maritalis lecti blanditis laqueis reipublicæ temperando.

4. **Terræ** in facto pariter ac dicto M. Antonii con-

vivum. Nam cum ad eum triumvirum Cæsetii Rufi senatoris caput allatum esset; aversantibus id cæteris, propius admoveri iussit, ac diu diligenterque consideravit. Conactis deinde expectantibus quidnam esset dicturus; Hunc ego, inquit, notum non habui. Superba de senatore, impotens de occiso confessio.

EXTERNA.

1. Satis multa de nostris, aliena tunc adjiciantur. Alexandri regis virtus & felicitas tribus insolentia gradibus exultavit evidentissimis. Fastidio enim Philippi, Jovem Hammonem, patrem ascivit: radio morum, & cultus Macedonici, vestem & instituta Persica assumpsit: spero mortali habitu, divinum æmulatus est. Nec fuit ei pudori, filium, civem, hominem dissimulare.

2. Jam Xerxes, cujus in nomine superbia & impotentia habitat, suo jure quam insolenter abusus est, quum Græciæ indicturus bellum, adhibitis Asiæ principibus, Ne viderer, inquit, meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. Cæterum mementote parendum magis vobis esse, quam suadendum. Arroganter, etiam si victori repetere ei regiam contigisset, tam deformiter victi, nescias utrum insolentius dictum, an impudentius.

3. Annibal autem Cannensis pugnae successu elatus, nec admisit quenquam civium suorum in castris, nec responsum ulli, nisi per interpretem dedit. Maharbala etiam, ante tabernaculum suum clara voce affirmantem, prospexisse se quoniam modo paucis diebus Romæ in Capitolio cœnaret, aspernatus est. Adeo felicitatis & moderationis dividiuum contubernium est.

4. Insolentia vero inter Carthaginiensem & Campanum senatum quasi æmulatio fuit. Ille enim separato

rato à plebe balneo lavabatur; hic diverso foro utebatur: Quem morem Capuz aliquandiu retentum, C. quoq; Gracchi oratione in Plautium scripta patet.

CAP. VI.

DE PERFIDIA.

1 T. Tatij Sabinorum regis.
2 Ser. Sulpicii Galbae pr.
3 Cn. Domitii Ahenobarbi pro-
cof.

4 Q. Servitii Sulpicii co s.
5 X T E R N O R U M
6 Carthaginiensium.
7 Annibalis Pœni.

Oculum jam, & insidiosum malum perfidia, latebris suis extrahatur. Cujus efficacissima vires sunt, mentiri, ac fallere: fructus in aliquo admissio scelere consistit: tum certus, cum crudelitatem nefarijs vinculis circumdedit; tantum incommodi humano generi afferens, quantum salutis bona fides præstat. Habeat igitur non minus reprehensionis, quam illa laudis consequitur.

1. Romulo regnante Sp. Tarpeius arci præerat; ejus filiam virginem, aquam sacris petitem extra moenia egressam, Tatius, ut armatos Sabinos in arcem secum reciperet, corripit; mercedis nomine pactam quæ in sinistris manibus gerebant. Erant autem his armillæ, & annuli magno ex pondere auri. Loco positum agmen Sabinorum, puellam præmium flagitantem, armis obrutam necavit: perinde quasi promissum (quod ea quoque laxius gestaverant) solvens. Absit reprehensio: quia impia proditio celeri poena vindicata est.

2. Ser. quoque Galba summæ perfidiæ: triumphum enim Lusitanarum civitatum convocato populo tanquam de commodis ejus acturus, septem millia, in quibus flos juventutis consistebat, electa, & armis exuta, partim trucidavit, partim vendidit: Quo facinore maximam cladem barbarorum, magnitudine criminis antecessit.

3. Cn. autem Domitium summi generis, & magni animi virum, nimis gloriæ cupiditas perfidum existere coëgit. Iratus namque Betulio regi Arvernotum, quod cum suam, tum etiam Allobrogum gentem, se etiam tum in provincia morante, ad Q. Fabii successoris sui dexteram confugere hortatus esset, per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, ac Romam nave deportandum curavit. Cujus factum senatus neque probare potuit, neque rescindere voluit, ne remissus in patriam Betulius bellum renovaret. Igitur eum Albam custodiæ causa relegavit.

4. Viriati etiam cædes duplicem perfidiæ accusationem recepit: in amicis, quod eorum manibus interemptus est: in Q. Servilio Cypione consule, quia is sceleris hujus auctor impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit.

EXTERN A.

1. Verum ut ipsum fontem perfidiæ contempleretur: Carthaginenses Xanthippum Lacedæmonium, ejus optima opera primo Punico bello usi fuerant, & quo juvante Atilium Regulum ceperant; simulantes sese domum revehere, in alto merferunt. Quid tanto facinore percentes? an, ne victoriæ eorum socius superesset? Extat nihilominus, & quidem cum illorum opprobrio; quem sine ulla gloriæ jactura inviolatum reliquissent.

2. Annibal porro Nucerinor, hortatu suo cum bimis vestimentis urbem inexpugnabilibus muris cinctam egressor, vapore & fumo balnearum strangulando, & Acerranorum senarum eadem ratione extra mœnia evocatum, in profundum puteorum abjiciendo, nonne bellum adversus populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendacijs & fallacia quasi præclaris artibus gaudens?

Quo

Quo evenit, ut alioqui insignem nominis sui memoriam relicturus, in dubio, majorne, an pejor vir haberi deberet, poneret.

CAP. VII.

DE SEDITIONIBUS.

PLEBIS ROMAN.

ADVERSUS

- 1 C. Marium cos. VI.
- 2 Q. Metellum censorem.
- 3 A. Numium candidatum.
- 4 A. Sempronium Asellionem proc.

MILITUM ROM.

ADVERSUS

- 1 Gracchum legatum
- 2 Q. Pompeium consul. m.
- 3 C. Carbo legatum.

Sed ut violentæ seditionis tam rogatæ, quam etiam armatæ facta referantur :

1. L. Equitium, qui se Ti. Gracchi filium simulabat, tribunatumque adversus leges cum L. Saturnino petebat, à C. Mario sextum consularum gerente in publicam custodiam ductum, populus claustris carceris convulsis, raptum humeris suis per summam animorum alacritatem portavit.

2. Idemque Q. Metellum censorem, quod ab eo, tanquam Gracchi filio, censum recipere volebat, lapidibus prosternere conatus est, affirmantem, tres tantummodo filios Graccho fuisse. E quibus unum in Sardinia stipendia merentem, alterum infantem Præneste, tertium post patris mortem natum Romæ decessisse : neque oportere clarissimæ familiæ ignotas sordes inseri : Cum interim improvida concitatæ multitudinis temeritas, pro impudentia, & audacia, adversus consulum, & censuram tetendit, principesque suos omni petulantia genere vexavit.

3. Vesana hæc tantummodo : illa etiam cruenta seditio. Populus enim A. Numium competitorum Saturnini, novem jam creatis tribunis, unoque loco duobus candidatisistente, vi prius in ædes priva-

tas compulit. Extractum deinde interemit; ut ex-
de integerrimi civis, facultas adipiscendæ potestatis
tererrimo civi daretur.

4. Creditorum quoque consternatio adversum
Sempronii Asellionis prætoris urbani caput intolé-
rabili modo exarsit. Quem, quia causam debitorum
susceperat, concitati à L. Cassio trib. plebis pro æde
concordiæ sacrificium facientem, ab ipsis altaribus
fugere extra forum coactum, inque tabernaculo lati-
tantem, prætextatum discerpserunt.

MILITUM ROMANORUM.

1. Detestanda fori Rom. conditio; sed, si castra
respicias, æque magna orietur indignatio. Cum C.
Cario lege Sulpicia, provincia Asia, ut adversus
Mithridatem bellum gereret, privato decreta esset
missum ab eo Gratidium legatum ad L. Sullam con-
sulem accipiendarum legionum causa milites truci-
darunt: Proculdubio indignati, quod à summo im-
perio, ad eum qui nullo in honore versaretur, tran-
sire coperentur. Sed quis ferat militem scita plebis
exitio legati corrigenstem?

2. Pro consule istud tam violenter exercitus, illud
adversus consulem. Q. enim Pompeium Sullæ col-
legam, senatus jussu ad exercitum Cn. Pompei
quem aliquandiu invita civitate obtinebat, contem-
dere ausum, ambitiosi ducis illecebris corrupti mi-
lites, sacrificare incipientem odorri, in modum ho-
stis mactaverunt: tantumque scelus Curia, castris
cedere se confessa, inultum habuit.

3. Ille quoque exercitus nefarie violentus, qui
C. Carbonem fratrem Carbonis ter consulis, pro-
pter bella civilia dissolutam disciplinam militarem
præfractus & rigidius astringere conatum, privati-
vita: satiusque duxit maximo scelere coinquinari
quam parvos ac terros mores mutare.

CAP. VIII.

DE TEMERITATE.

P. Africa: majoris.

C. Caesaris eos 11.

Etricus Rom.

EXTERNORUM.

1 Annibalis Pœni.

2 Atheniensis populi.

Temeritatis etiam & subiti, & vehementes sunt impulsus; quorum ictibus hominum mentes concussæ, nec sua pericula dispicere, nec aliena facta ista æstimatione prosequi valent.

1. Quam enim temere se Africanus superior ex hispania duabus quinquaginta milibus ad Suphacem traiecit, in unius Numidæ infidis præcordiis suam patris & patriæ salutem depositurus! Itaque exiguo momento maximæ rei cæcis fluctuavit, utrum captivus, an victor Scipio Suphacis fieret.

2. Jam C. Caesaris anceps conatus, etiam si cœlestium cura protectus est, attamen vix sine summi horrore referri potest. Si quidem impatiens legionum ardoris à Brundisio Apolloniam trajectus, per simulationem adversæ valetudinis convivio egressus, majestate sua servili veste occultata, naviculam conscendit, & è flumine maris Adriatici sæva tempestate ruces perit. Protinusque in altum dirigi jussio navigio, multum ac diu contrariis jactatus fluctibus, eadem necessitati cedit.

3. Age, illa quam execrabilis militum temeritas! Hæc enim ut A. Albinus, nobilitate, moribus, honore omnium consummatione civis eximius, propter infamias & inanes suspiciones, in castris ab exercitu lapidibus obrueretur. Quodque accessionem indignationis non recepit, oranti atque obsecranti a militibus cuncta dicenda potestas negata.

E X T E R N A.

1. Itaque minus miror, apud truce[m] & scru[m] Annibalis animum defensionis locum innoxio gubernatori non fuisse; quem à Petilia classe Africam repetens freto appulsus, dum tam parvo spatio Iuliam Siciliamque inter se divisas non credit, velut insidiosum cursus rectorem interemit. Posteaque diligentius inspecta veritate, tunc absolvit, cum ejus innocentix nihil ultra sepulchri honorem adpotuit. Igitur angusti atque æstuosi maris alto tumultu specularix statua, tam memoriæ Peloni, quam Punice temeritatis, ultra citraque navigationis oculatum indicium est.

2. Jam Atheniensium civitas ad vesaniam usque temeraria, quæ decem universo imperatores suos & quidem à pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos necavit; quod militum corpora sævitia maris interpellante, sepulture mandare non potuissent: necessitatem puniens, cum honorem virtutem debuisset.

C A P. IX.

D E E R R O R E.

1 Plebis Romanæ.
2 C. Cassi Longini Præc.

3 Satellitum Lartii Toluntatis
regis.

Temeritati proximus est error: quemadmodum ad lædendum par, ita cui facilius quis ignorat: quia non sua sponte, sed vanis concitatis imaginibus, culpæ se implicat. Quiquam læta pectoribus hominum vageatur, si complecti concitatio, de quo loquor, sum obnoxius. Paucos igitur ejus lapsus referemus.

1. C. Helvius Cinna trib. pleb. ex funere C. C.

saris domum suam petens, populi manibus discerptus est pro Cornelio Cinna, in quem sœvire se existimabar: Iratus ei, quod cum affinis esset Cæsaris, adversus eum nefarie raptum, impiam pro Rostris orationem habuisset: Eoque errore propulsus est, ut caput Helvii perinde, atque Cornelii, circa rogam Cæsaris, fixum jaculo ferret; officii sui, alieni erroris piaculum miserabile.

2. Nam C. Cassium error à semetipso pœnas exigere coëgit. Inter illum enim pugnae quatuor excreuitum apud Philippos varium ipsique ducibus ignotum eventum, missus ab eo Titinius centurio nocturno tempore, ut specularetur quonam in statu res M. Bruti essent, dum crebros excessus viz petit, quia tenebrarum obscuritas, hostesne an commiliones occurrerent, dignoscere non sinebat, tardius ad Cassium rediit. Quem is exceptum ab hostibus, omniaque in eorum potestatem recidisse existimans, finire vitam properavit: cum & castra hostium intacta capta, & Bruti copiae magna ex parte intactae essent. Titinii vero non oblitteranda silentio virtus, qui oculis paulisper hæsit, inopinato jacentis ducis spectaculo attonitus; deinde profusus in lacrymas. Etsi imprudens, inquit, imperator, iussa tibi mortis fui: tamen ne id ipsum impunitum sit, accipe me fati tui comitem. Superque exanime corpus ejus iugulo suo gladium capulo tenus demisit: & permixto utriusque sanguine, duplex victima jacescit, Pietatis hæc. Erroris illa.

3. Cæterum falsa opinatio, nescio an præcipuam causam Lartii Tolumnii Veientium regis penitus intulerit. Nam cum in tessellatum prospero sermone per jocum collusori dixisset, Occide: & forte Romanorum legati intervenissent: satellites ejus more vocis impulsu interficiendo legatos, iussum ad imperium transulerunt.

CAP. X.

DE ULTIONE.

ROMANORUM.

1. Papyria tribus Tusculanorum.
in Pollam.2. Populi Vicensis in C. Fabium
Hadrianum.

EXTERNORUM.

1. Thamyris & Berenices regina-
rum.2. Iuvenum quorundam Graeco-
rum.

Ultionis autem quemadmodum acres, ita iusti aculei sunt: qui, lacesciti concitantur, acceptum dolorem pensare cupientes. Quos latius complecti non attinet.

1. M. Flavins trib. pleb. ad populum de Tusculanis retulit, quod eorum consilio Veliternos Privernatesque rebellaturos diceret: Qui cum conjugibus et liberis squalore obstiti, cum supplices Romam venissent; accidit, ut reliquis tribubus salutarem sententiam secutis, sola Pollia iudicaret, oportere publice eos verberatos securi pereuri: imbellem multitudinem sub corona venire. Quam ob causam Papyria tribus, in qua plurimum Tusculani in civitatem recepti potuerunt, neminem postea candidarum Pollis tribus fecit magistratum: ne ad eam ullus bonos suis suffragiis perveniret, quæ illis vitam ac libertatem, quantum in ipsa fuit, ademerat.

2. Illam vero ultionem & senatus, & consensus omnium approbavit. Cum Hadrianus oives Romanos qui Uticæ consistebant, sordido imperio vexasset, idcircoque ab his vivus esset exustus; nec quaestio ulli in urbe hac de re habita, nec querela versata est.

EXTERNA.

1. Claræ ultionis utraque regina, & Thamyris quæ caput Cyri abscisum in utrem humano sanguine repletum dimitti iussit, exprobrans illi iniuriabilem

visibilem cruoris sitim, simulque pœnas occisi ab eo filii sui exigens: & Beronice, quæ Laodices infidlis interceptum sibi filium graviter ferens, armata currum conscendit. persecutaque satellitem regium crudelis operis ministrum. nomine Cœneum, quem hasta nequicquam petierat, saxo ictum prostravit; ac super ejus corpus actis equis, inter infesta contrariæ partis agmina ad domum in qua interfecti pueri corpus oculcrari arbitrabatur, perrexit.

2 Jasonem Theffalum Persarum regi bellum inferre parantem. an satis justa ultio absumpserit, ambiguz æstimationis est. Taxillo enim gymnasiarchæ, à quibusdam juvenibus pulsatum se conquæsto, permisit, ut aut tricenas ab his drachmas exigeret, aut denas plagas singulis imponeret. Quo posteriore vindictæ uso: qui vapulaverant, Jasonem interfecerunt, animi, non corporis dolore pœnæ modum æstimantes. Cæterum parvo irritamento ingenui pudoris maxime rei expectatio subruta est. Quoniam opinione Græciæ tantum in spe Jasonis, quantum in effectu Alexandri reponebatur.

C A P. XI.

DE IMPROBE DICTIS, ET SCELERATE
Factis.

ROMANORUM.

- 1 Tullie Ser. F. L. Superbiregis.
- 2 C. Fimbriæ trib. pl.
- 3 L. Catlinæ.
- 4 Magi Chilonis.
- 5 C. Torani C. F.
- 6 Villi Annalis.

7 Uxoris Verrii Salassi.

EXTERNORUM.

- 1 Dabranæ fratrum Hispanorum.
- 2 Mithridatis regis.
- 3 Sarrastris Tigranis regis R.
- 4 L. Ælii Seleni.

Nunc quatenus vitæ humanæ tum bona, tum etiam mala substitutis exemplorum imaginibus persequimur; dicta improbe, & facta scelerate referantur.

1. Unde autem potius, quam à Tullia ordinari, quia tempore verustissimum, conscientia nefarium, voce improbum ac monstri simile exemplum est. Quæ cum carpento veheretur, & is qui iumenta agebat, succussis frenis constitisset: repentinæ mortis causam requisivit? Ex ut comperit corpus patris Ser. Tullii occisi ibi jacere: supra idem vehiculum duci iussit, quo celerius in complexum interfectoris ejus Tarquinii veniret. Quæ tam impia, tamque probiosa festinatione, non solum se æterna infamia; sed ipsum etiam vicum cognomine sceleris commaculavit.

2. Non tam atrox est C. Fimbriæ factum & dictum: sed si per se æstimetur, utrumque audacissimum. Is egerat, ut Scævola in funere C. Marii jugularetur: quem postquam ex vulnere recreatum comperit, accusare ad populum instituit. Interrogatus deinde quid de eo secus dicturus esset, cui profanitate morum satis digna laudatio reddi non posset: respondit, se objecturum illi, quod parcius corpore telum recepisset. O licentiam furoris ægræ reipublicæ gemitu prosequendam!

3. L. vero Catilina, in senatu M. Cicerone incendiū ab ipso excitatum dicente, Sentio, inquit, & quidem illud si aqua non potuero, ruina extinguam. Quem quid aliud existimemus, quam conscientie stimulis, actum à se inchoati parricidii peregrisse?

4. Consternatum etiam Magii Chilonis amentis pectus: qui M. Marcello datum à Cæsare spiritum sua manu etipuit. Verus etiam Pompeianæ militiæ comes, indignatus aliquem amicorum ab eo sibi præferri. Urbem enim à Mitylenis, quo se contulerat, repetentem, in Atheniensium portu pugione confodit, prorsusque ad irritamenta vesaniæ suæ crucianda retendit; amicis hostis, divini beneficii interceptor, publicæ religionis, quod ad salutem

tem clarissimi civis recuperandam attinuit, acerba
liber.

3. Hanc crudelitatem, cui nihil adjici posse videtur, C. Toranius atrocitate parricidii superavit. Namque triumvirum partes secutus, proscripti patris sui prætorii & ornati viri latebras, ætatem, notasque corporis, quibus agnosci posset, censuretionibus edidit, qui eum persecuti sunt. Senex de filii magis vita & incrementis, quam de reliquo spiritui solo sollicitus, an incolumis esset, & an impetitionibus satisfaceret, interrogare eos cœpit. E quibus unus: Ab illo, inquit, quem tantopere diligis, demonstratus, nostro ministerio, filii iudicio occideris: protinusque pectus eius gladio trajecit. Collapsus itaque est infelix, auctore cædis, quam ipsa cæde miserior.

6. Cujus fati acerbiter L. Villius Annalis sortitus. Qui cum in Campum ad quæstoria comitia filii descendens, proscriptum se cognosset, ad clientem suum confugit: sed ne fide ejus tutus esse posset, scelere nefarii juvenis effectum est. Siquidem per ipsa vestigia patris militibus ductis, occidendum eum in conspectu suo objecit: bis parricida, consilio prius, iterum spectaculo.

7. Ne Vertius quidem Salastus proscriptus parum amari exitus; quem latentem uxor interficiendum, quid dicam, tradidit, an ipsa jugulavit? Quanto enim levius est scelus, cui tantummodo manus abest?

EXTERNA.

1. Illud autem facinus, quia externum, tranquilliore affectu narrabitur. Scipione Africano patris & patrui memoriam gladiatorio munere Carthagine Nova celebrante, duo regii filii, nuper patre mortuo, in arenam processerunt: pollicitique sunt ibi se de regno præliaturos, quo spectaculum illud

illustrius pugna sua facerent, Eos cum Scipio monuisset, ut verbis, quam ferro dijudicare mallet, uter regnare deberet: ac jam major namque consilio ejus obtemperaret; minor corporis viribus frater in amentia persistit. Initoque certamine peritior impietas fortunæ judicio morte multata est.

2. Mithridates autem multo sceleratius, qui se cum fratre de paterno regno, sed cum ipso patre bellum de dominatione gessit: in quo qui, aut homines ullos adjucores invenerit, aut deos invocatus sit, præ admiratione hæreo.

3. Quanquam quid hoc, quasi iussitatum illi gentibus miremur? cum Sarnas, adversus patrem suum Tigranem Armeniæ regem, ita cum amicis consenserit; ut omnes dextris manibus sanguines mitterent, atque eum invicem sorberent. Vix ferrent illi pro salute parentis tam cruenta conspiratione fœdus facientem.

4. Sed quid ego ista confector, aut quid illi immoror: cum unius parricidii cogitatione cuncta scelera superata cernam? Omni igitur imperio mentis, omnibus indignationis viribus, ad id lacerandum pio magis quam valido affectu rapior. Quis enim amicitie fide extincta genus humanum cruentis in tenebris sepelire conatum, profundo debite execrationis, satis efficacibus verbis adegerit? Te videlicet efferae barbarie immanitate crudelentior habenas Rom. imperii, quas princeps, parensque noster, salutari dextera continet, capere potuisti? Aut te compote furoris, in suo statu mundus mansisset? Urbem à Gallis captam, & trecentorum inclytæ gentis virorum stragem fœdam, Alliensem diem, & oppressos in Hispania Scipiones, Thrasymenum lacum, & Cannas, bellorumque civilium domestico sanguine madentem Æmathiam, amentibus propositis furoris tui repræsentare, & vincere vola-

Si. Sed vigilarunt oculi deorum, sidera simul visorem suum obtinuerunt: Arx, pulvinaria, templâ presenti numine vallata sunt. Nihilque quod præcapite Augusti, ac patria excubare debuit, torpere sibi permisit. Et imprimis auctor, ac tutela nostrâ incolumitatis, ne excellentissima merita sua totius orbis ruina collaberentur, divino consilio providit. Itaque stat pax, valent leges, sincerus privati ac publici officii tenor servatur. Qui autem hæc violatis amicitiarum fœderibus tentavit subvertere, omni cum dirpe sua populi Rom. pedibus obtrititus, etiam apud inferos, si tamen illuc receptus est, quæ meretur, supplicia pendit.

C A P. XII.

DE MORTIBUS NON VULGARIBUS.

ROMANORUM.

- 1 Tulli H. Æsili regis.
- 2 Duarum matrum.
- 3 M. V. Iuventii Thalmæ cos.
- 4 Q. Lutatii Catuli.
- 5 L. Cornelii Merulæ.
- 6 Herennii Sæculi.
- 7 Licinii Macri.
- 8 Corn. lii Galli, & T. Hostii.

INTERNORUM.

- 1 Comæ Cleonis fugitivorum
Æolis frater.
- 2 Æschylis poetæ.
- 3 Hæmeri.
- 4 Euripidis.
- 5 Sophocli.
- 6 Philemonis.
- 7 Pindari.
- 8 Anacreontis.
- 9 Mithæis Crotopiatæ.
- 10 Polydantæis Teorum.

HUMANÆ autem vitæ conditionem præcipue primus & ultimus dies continet: quia plurimum interest quibus auspiciis inchoetur, & quo fine claudatur: Ideoque eum ædum felicem fuisse judicamus, cui & accipere lucem prospere, & reddere placide contigit. Medii temporis cursus, prode fortuna gubernaculum rexit, modo aspero, modo tranquillo motu peragitur, spe semper minor, dum & cupide voti extenditur, & fere sine ratione consumitur. Nam etsi eo bene uti velis, etiam parvum

amplissimum effidies, numerum annorum multitudinem operum superando. Alioqui quid attinet inerti mora gaudere, si magis vitam exigis, quam approbas? Sed ne longius evager, libet eorum mentionem facere, qui non vulgari genere mortis assumpti sunt.

1. Tullius Hostilius rex fulmine ictus, cum tota domo conflagravit. Singularem fieri sortem, qua accidit, ut columnen urbis, in ipsa urbe raptum, ne supremo quidem Funeris honore à civibus decorari posset, cœlesti flamma in eam conditionem redactum, ut eosdem penates, & regiam, & rogam, & sepulchrum haberet.

2. Vix verisimile est in eripiendo spiritu idem gaudium potuisse, quod fulmen: & tamen potuit. Nuntiata enim clade quæ ad lacum Thrasymentum inciderat: altera mater sospiti filio ad ipsam portam facta obviam, in complexu ejus expiravit. Altera cum falso mortis filii nuntio domi mœsta sederet, ad primum conspectum redeuntis exanimata est. Genuit casus inusitatum: quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit.

3. Sed minus miror, quod mulieres. M. Juventius Thalma, collega Ti. Gracchi eos: iterum, cum in Corsica, quam nuper subegerat, sacrificaret; receptis literis decretas ei à senatu supplicationes nuntiantibus; intento illas animo legens, caligine orta, ante foculum collapsus mortuus humi jacuit. Quem quid aliud quam nimio gaudio enectum putamus? Eo cui Numantia, aut Carthago excidenda traderetur!

4. Majoris aliquanto spiritus dux Q. Catulus, Cimbrici triumphus C. Mario particeps à senatu datus: sed exitus violentioris: Namque ab hoc eodem Mario postea propter civiles dissensiones mori iussus; recenti calce illito, multoque igni percalfacto cubiculo, se inclusum peremit: Cujus tam dira necessitas

maxi-

maximus Marianæ gloriæ rubore extitit.

5. Quæ tempestate reip. L. quoque Cornelius Merula consularis, & flamen Dialis, ne ludibrio insolentissimis victoribus esset, in Jovis sacrario venis incisis contumeliosæ mortis denuntiationem effugit: sacerdotisque sui sanguine vetustissimi foci maduerunt.

6. Acer etiam & animosus vitæ exitus Herennii Siculi, quo C. Gracchus, & aruspice, & amico usus fuerat. Nam cum eo nomine in carcerem duceretur, in ejus postem illiso capite in ipso ignominie aditu concidit, ac spiritum posuit: uno gradu à publico supplicio, manuque carnificis ceterior.

7. Consimili imperu mortis C. Licinius Mæcer vir prætorius Calvi pater, repetundarum reus, dum sententia dirimerentur, in Manianum conscendit: Siquidem cum M. Ciceronem, qui id judicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum perisse: nec sua bona hæc posse subijci. Ac prorinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu pœnam morte præcurrit. Quæ cognita re Cicerò de eo nihil pronuntiavit. Igitur illustris ingenii orator & ab inopia rei familiaris, & à crimine domesticæ damnationis inusitato paterni fati genere vindicatus est.

8. Fortis hujus mors: illorum perridicula. Cornelius enim Gallus prætorius, & T. Haterius eques R. interitum Veneris absumpti sunt. Quanquam quorsum attinet eorum cavillari fata, quos non libido sua, sed fragilitatis humanæ ratio abstulit! Fine namque vitæ nostræ variis & occultis causis exposito, interdum quidam immerentia supremi fati titulum occupant: cum magis in tempus mortis incidant, quam ipsam mortem accersant.

E X T E R N A.

1. Sunt & externæ mortes dignæ annotari: quæ-
 lia imprimis Comæ, quem ferunt maximilatronum
 duceis Cleonis fratrem fuisse. Is enim ad Rupilius
 consulem post Ennam, quam prædones tenuerant,
 in potestatem nostram redactam, perductus, eum
 de viribus & conatibus fugitivorum interrogaretur,
 sumpto tempore ad se colligendum, caput operuit;
 innixusque genibus compresso spiritu, inter ipsas
 custodum manus, inque conspectu summi imperii,
 exoptata securitate quievit. Torqueant se miseri qui-
 bus extinguere, quam superesse utilius est, trepido &
 anxio consilio, quam ratione vita exeat querent-
 es; Ferrum acuant, venena temperent, laqueos ap-
 prehendant, vastas altitudines circumspiciant, tan-
 quam magno apparatu, aut exquisita molitione o-
 pus sit: ut corporis atque animi infirmo vinculo co-
 hærens societas dirimatur. Nihil horum Comæ, sed
 intra pectus inclausa anima finem sui reperit. Enim-
 vero minimo studio retinendum bonum, cuius eadu-
 ca possessio tam levi afflatu violentiæ concussa dilabi
 potuit.

2. Æschyli vero poetæ excessus, quemadmodum
 non voluntarius, sic propter novitatem casus refe-
 rendus est. In Sicilia mœnibus urbis, in qua mora-
 batur, egressus aprico in loco resedit: Super quem
 aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis,
 (erat enim capillis vacuum) perinde atque lapidi eam
 illisit, ut fractæ carne vesceretur: Eoque istu origo,
 & principium fortioris tragediæ extinctum est.

3. Non vulgaris etiam Homeri mortis causa fertur:
 qui in insula, quia quæstionē à piscatoribus propositā
 solvere non potuisset, dolore absumptus creditur.

4. Sed atrocius aliquanto Euripides finitus est.
 Ab Archelai enim regis cœna in Macedonia do-
 mum hospitalem repetens, canum moribus laniatus
 obiit. Crudelitas fati tanto ingenio non debita.

§ Sicut

5. Sicut illi excessus illustrium poetarum & moribus & operibus indignissimi. Sophocles ultimam senectutis, cum in certamine tragediam dixisset, ancipiti sententiarum eventu diu sollicitus; aliquando tamen una sententia victor, causam mortis gaudium habuit.

6. Philemonem autem vis risus immoderati abtulit. Paratas ei ficus, atque in conspectu positas asello consumente, puerum ut illum abigeret, inclamavit: Qui cum jam comestis omnibus supervenisset, Quoniam inquit, tam tardus fuisti, da nunc merum asello. Ac protinus urbanitatem dicti crebro anhelitu cachinnorum persecutus; senile guttur salebris spiritus pręgravavit.

7. At Pindarus, cum in gymnasio super gremium pueri, quo unice delectabatur, capite posito quieti se dedisset; non prius decessisse cognitus est, quam gymnasiarcha claudere jam eum locum volente nequicquam excitaretur. Cui quidem crediderim eadem benignitate Deorum, & tantum poetice facundię, & tam placidum vitę finem attributum.

8. Sicut Anacreonti quoque, quamvis statum humanę vitę modum supergresso, quem uvę passę sueco tenues & exiles virium reliquias foventem, unius granipertinacior in aridis faucibus humor absumpsit.

9. Jungam illos, quos & propositum, & exitus pares fecit. Milo Crotoniates, cum iter faciens quercum in agro cuneis adactis fissam vidisset; fretus viribus, accessit ad eam, insertisque manibus divellere conatus est: quę arbor excussis cuneis in suam naturam revocata compressit, eumque cum tot gymniceis palmis lacerandum feris prębuit.

10. Item Polydamas athleta tempestate speluncam subire coactus, nimio & subito incurso aque labefacta ea, ac ruente; ceteris comitibus fuga periculum egressis, solus restitit, tanquam humeris suis totius ruinę molem sustentaturus. Sed ponde-

re omni corpore humane porcentiore pressus: imbris causa petitam latebram, dementis fati sepulchrum habuit. Possunt hi præbere documentum, nimio robore membrarum, vigorem mentis hebescere: quasi abnuente natura utriusque boni largitionem. Ne supra mortalem sit felicitatem, eundem & valentissimum esse, & sapientissimum.

C A P. XIII.

DE CUPIDITATE VITÆ.

1 M^U. Aquillii legati consularis.

2 Cn. Carbois cos. IIII.

3. D. Junii Bruti procos.

EXTERNORUM.

1 Xerxis Persarum regis.

2 Massanise Numidie regis.

3 Alexandri Perætorum regis.

4 Dionysii Siciliæ tyranni.

Verum quia excessus è vita & foruitos, & viriles, quosdam etiam temerarios oratione attingimus? subjiciamus nunc æstimationi enerves, & effœminatos. Ut ipsa comparatione pateat, quanto non solum forrior, sed etiam sapientior mortis interdum, quam vitæ sit cupiditas.

1. M A. Aquillius, cum sibi gloriose posset extinguere, Mithridati maluit turpiter servire. Quemne aliquis merito dixerit Pontico supplicio, quam Romano imperio digniorem? quoniam commisit ut privatum opprobrium publicus rubor existeret.

2. C N. quoque Carbo magnæ verecundiæ est Latinis annalibus, qui tertio in consularu suo iussu Pompeii in Sicilia ad supplicium ductus, petiit à militibus demisse & flebiliter, ut sibi alvum levare, priusquam exspiraret, liceret: quo miserrimæ lucis usu diutius frueretur. Eoque moram traxit, donec caput ejus sordide in loco sedentis abscinderetur. Ipsa verba tale flagitium narrantis secum fluctantur, nec silentio amica, quia occultari non merentur.

rengun

rentur; nec relatione familiaria, quia dictu fastidiosa sunt.

3. Quid? Brutus exiguum & infelix momentum vitæ quanto dedecore emit! Nam à Furio, quem ad eum occidendum Antonius miserat, comprehensus, non solum cervicem gladio subtraxit; verum etiam constantius eam præbere admonitus, ipsius his verbis iuravit: Ita vivam, dabo. O fati cunctationem ærumnosam! O jurandi stolidam fidem! Sed hos tu furores immoderata retinendi spiritus dulcedo subjicis, sanæ rationis modum expugnando, quæ vitam diligere, mortem non timere præcepit.

E X T E R N A.

1. Eadem Xerxem regem pro totius Asiæ armata juventute quod intra centum annos esset obitura profundere lachrymas coëgisti. Qui mihi specie alienam, re vera suam conditionem deplorasse videtur: opum magnitudine, quam altiore animi sensu felicior. Quis enim medioeriter prudens mortalē se natum fieverit?

2. Referam nunc eos, quibus aliquos suspectos habentibus exquisitor sui custodia quæsitæ est. Nec à miserrimo, sed ab eo, qui inter paucos felicissimus fuisse creditur, incipiam. Massanisa rex, parum fidei in peccatoribus hominum reponens, salutem suam custodia canum vallavit. Quo tam late patens imperium? quo tantum liberorum numerum? quo denique tam arcta benevolentia constricta Romanæ amicitiæ si ad hæc tuenda nihil canino latratu, ac morsu valentius duxit?

3. Hoc rege infeliciores Alexander, cujus præcordia hinc amor, hinc metus torserunt. Nam cum infinito ardore conjugis Thebes repperetur, ad eandem ex epulis in cubiculum veniens; barbarum compunctum notis Threiciis, stricto gladio jubebar anteire: Nec prius se ibidem lecto committebat, quam à stipatoribus diligenter esset scrutatus. Supplicium irato deorum numine compositum, neque

que libidini, neque timori posse imperare. Cujus timori eadem & causa, & finis fuit. Alexandrum enim Thebe pellicarus ira mota interemit.

4. Age, Dionysius Syracusanorum tyrannus hujusce tormenti quam longa fabula: qui duodequadraginta annorum dominationem in hunc modum per egit. Summotis amicis in eorum locum ferocissimarum gentium homines, & à familiis locupletum electos pravalidos servos, quibus latera sua committeret, substitit, tonsorumque metu, rondere filias suas docuit. Quarum, postquam adultæ ætati appropinquabant, manibus ferrum non ausus committere: instruit, ut candentium juglandium putaminibus barbam sibi & capillum adurerent. Nee seleturiorem maritum egit, quam patrem. Duarum enim eodem tempore, Aristomaches Syracusanus, & Locrænsis Chloridis, matrimoniis illigatus, neutrius unquam, nisi excussæ, complexum petiit. Atque etiam cubicularem lectum, perinde quasi castra, lata fossa cinxit: in quem se ligneo ponte recipiebat: cum forem cubiculi extrinsecus à custodibus operam, interiorem claustro ipse diligenter obserasset,

CAP. XIV.

DE SIMILITUDINE FORMÆ.

ROMANORUM.

- 1 Cn. Pompeii Magni cum Vibio & Publicio.
- 2 Cn. Pompeii Strabonis cum Menegene coquo.
- 3 P. Scipionis Nasicæ cum Serapione victimario.
- 4 P. Lentuli & Q. Metelli eos. cum Spinthete & Pamphilo histrionibus.

5. M. Metallæ & C. Curionis cum Menogene & Burbuleio scenicis.

EXTERNORUM.

- 1 Antiochi regis, Syriæ cum Antemone quodam.
2. Hebræi oratoris cum serve Gymnæorum publico.
- 3 Siculi piscatoris cum prætoris Romano.

De similitudine autem oris, & totius corporis altiore doctrina præditi subtilius disputant, eorumque

tumque alii in ea sunt opinione, ut existiment, illam origini, & contextui sanguinis respondere. Nec parvum argumentum ex cæteris animalibus trahunt, quæ fere gignentibus similia nascuntur. Alii negant, certam hanc essenaturæ legem, sed species mortalium, prout fortuita sors conceptionis obtulit, attribui. Atque ideo plerumque ex speciosis deformes, & ex robustis invalidos partus edi. Verum quoniam ista questio in ambiguo versatur, pauca inter alienos conspectæ similitudinis exempla referemus.

1. Magno Pompeio Vibius, ingenux stirpis, & Publicius libertinus, ita similes fuerunt; ut permutato statu, & Pompeius in illis, & illi in Pompeio, salutari possent. Certe quocunque aut Vibius, aut Publicius accesserant, ora hominum in se obvertebant, unoquoque speciem amplissimi civis in personis mediotribus annotante. Quod quidem fortuitum ludibrium, quasi hæreditarium ad eum penetravit.

2. Nam pater quoque ejus eo usque Menogenis socii sui similis esse visus est; ut vir, & ferox animo & præpotens armis, sordidum ejus nomen repellere à se non valuerit.

3. Eximix vero nobilitatis adolescens Cornelius Scipio, cum plurimis & clarissimis familiæ suæ cognominibus abundaret; in servilem Serapionis appellationem vulgi sermone impæctus est, quod hujusce nominis victimario quam similis erat: Nec illi aut morum probitas, aut respectus tot imaginum, quo minus hac contumelia aspergeretur, opitulata est.

4. Generosissimum consulatus collegium Lentuli & Metelli fuit: qui ambo in scena propter similitudinem histrionum propemodum spectari sunt. Sed alter ex quodam secundarum cognomen Spiotheris traxit: alter, nisi Nepotis à moribus accepisset, Pamphili tertiarum, cui simillimus esse ferebatur, habuisset.

5. At M. Messalla consularis & censorius, Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans, Burbuleii &

Burbuleii: ille propter oris aspectum, hic propter parem corporis motum, uterque scenici nomen coactus est recipere.

EXTERN A.

1. Abunde sint hæc de domesticis, quoniam & personis sunt excellentia, & non obscura notitia celebrantur. Regi Antiocho unus ex æqualibus, & ipsæ regis stirpis nomine Artemon, perquam similis fuisse traditur. Quam Laodice uxor Antiochi, interfecto viro, dissimulandi sceleris gratia, in lectulo perinde quasi ipsum regem ægrum collocavit. Admissumque universum populum, & sermone ejus & vultu consimili sefellit: credideruntque homines, ab Antiocho moriente Laodicen & natos ejus sibi commendari.

2. Hybreæ autem Mylasenum, copiosæ atque concitæ facundie oratorem. Cymzorum servo strigmenta gymnasii colligenti, tam similem, ut germani fratrem totius Asiæ oculi assignarent: Ita lineamentis oris, & omnium membrorum compares erant.

3. Ille vero quem in Sicilia prætoris admodum similem fuisse constat, petulantis fuit animi. Proconsole enim dicente, mirari se quapropter sui tam similis esset, cum pater suus in eam provinciam nunquam accessisset: At meus, inquit, Romam frequenter accessit. Joco namque læcessitam matris suæ pudicitiam, invicem suspicione in matrem ejus rejecta, audacius quæ virgis & securibus subjecto conveniebat, ultus est.

C A P. XV.

DE HIS QUI PER MENDACIUM se in alienas familias inseruerunt.

1 L. Equicius Firmianus.

2 Herophilus medicus equarius.

3 Octaviæ sororis Aug. falsus filius.

4 Q. Ser. or. i falsus filius.

5 Trebellius Cæcæ.

6 C. Asinius utro falsus.

E X T E R N I.

1 Rubria Mediolanensis falsa.

2 Ariarathes Cappadociae rex
falsus.

Sed tolerabilis hæc, & uni tantummodo anceps temeritas. Quod sequitur impudentiæ genus, nec ferendum ullo modo, periculique tum privatim, tum etiam publice late patentis.

1. Nam ne Equitium Firmo Piseno monstrum veniens, relatum jam in hujusce libri superiore parte, præteream; ejus in amplectendo T. Graccho patre, evidens mendacium, turbulento vulgi errore, amplissima tribunatus potestate vallatum est.

2. Herophilus equarius medicus C. Marium septies consulem avum sibi vindicando ita se extulit, ut coloniarum veteranorum complures, & municipia splendida, collegiaque fere omnia patronum adoptarent. Quinetiam cum C. Cæsar, Cn. Pompeio adolescente in Hispania oppresso, populum in hortis suis admisisset, proximo intercolumnio pene pari studio frequentiarum salutus est. Quod nisi divinæ Cæsaris vires huic erubescendæ procellæ obstitissent: simile vulnus resp. excepisset, atque in Equitio acceperat. Cæterum decreto ejus extra Italiam relegatus, postquam ille cælo receptus est, in urbem rediit, & consilium interficiendi senatus capere sustinuit. Quo nomine jussu patrum necatus in carcere. seras prompti animi ad omne moliendum scelus poenas pependit.

3. Nec divi quidem Augusti etiamnum terras regentis excellentissimum numen intentatum ab hoc injuriæ genere extitit: cum quidam clarissimæ sororis ejus Octaviæ utero se genitum fingere auderet: propterque summam imbecillitatem corporis, ab eo, cui datus erat, perinde atque ipsius filium retentum, subiecto in locum suum proprio filio diceret: Videlicet, ut eodem tempore sanctissimi penates, & veri sanguinis memoria spoliarentur, & falsi sordida contagione inquinarentur. Sed dum plenis impudentiæ

velis

velis ad summum audaciae gradum fertur, impesio Augusti remo publice triremis affixus est.

4. Repertus est etiam qui se diceret esse Q. Sertorii filium; quem ut agnosceret uxor ejus, nulla vi compelli potuit.

5. Quid Trebellius Calca, quam asseveranter se Clodium tulit? & quidem dum de bonis ejus contendit, in contrarium virale iudicium adeo favorabilis descendit, ut vix iustis & æquis sententiis confirmatio populi ullum relinqueret locum. In illa tamen quaestione neque calumniæ petitoris, neque violentiæ plebis iudicantium religio cessit.

6. Multo fortius ille, qui Cornelio Sulla rerum potiente, in domum Cn. Aulii Dionis irrupit, filiumque ejus patriis penaribus expulit; vociferando, non illum, sed se Dionem esse procreatum. Verum postquam à Sullana violentia Cæsariana æquitas relaxata, gubernacula Romani imperii iustiore principe obtinente, in publica custodia spiritum posuit.

EXTERNÆ.

1. Eodem præside reip. in consimili mendacio muliebri temeritas Mediolani repressa est. Siquidem cum se pro Rubris quædam perinde ac falso credidisset incendio perisse, nihil ad se pertinentibus bonis infereret, nec ei aut tractus ejus splendidus testes, aut cohortis Augusti favor deesset: propter inexpugnabilem Cæsaris constantiam irrita nefarii propositi abiit.

2. Idem barbarum quendam, ad eximiam similitudinem Cappadociæ regnum affectantem, tanquam Ariarathes esset, quem à M. Antonio interemptum luce clarius erat: quanquam pene totius Orientis civitatum & gentium credula suffragatione saltim caput, imperio dementer imminens, iusto impendere supplicio cœgit.

IN EPITOMAM SUAM.

C. Titii probi prafatio.

DEcimus hujus operis liber, qui & ultimus est, vel ex negligentia, aut malevolentia librarium deperiit. Abbreviator titulos ejus habebat integre fortassis: ramen de uno tantum, hoc est, de prænominis, epitoma representabat.

Et hæc C. Titius ille. Verum alia repetiuntur prafationes in aliis manuscriptis codicibus, sine nomine auctoris, ut in Io. Sambuci hac, cum libri decimi initium ejusdem farina.

INCIPIT LIB. X.

DE NOMINIBUS PRÆNOMINIBUS-
que, Cognominibus, Agnominibus.

DEcimus atque ultimus hujus operis liber seu studiosorum inertia, seu scriptorum segnitia, seu alio quovis casu ætati nostræ perditus est. Verum Julius Paris abbreviator Valerii, post novem libros explicitos, hunc decimum sub infrascripto compendio complexus est: per quod de nominibus, prænominibus, cognominibus, atque agnominibus fuisse eundem à Valerio compositum conjectari licet. Verba quidem Julii Parisidis hæc sunt. Liber decimus de prænominibus, & similibus.

Decimi hujus operis libri per C. Titium Probum epitoma.

DE PRÆNOMINE.

Varro simplicia in Italia fuisse nomina ait: estimationisque suæ argumentum refert: quod Romulus & Remus de Faustulus neque prænomen ullum.

ullum, neque cognomen habuerunt. Qui ab eo dis-
fentiunt, aiunt, matrem eorum Rheam Silviam vo-
caram; avum, Silvium Numitorem. fratrem ejus, A-
mulium Silvium: & superiores Albanorum reges,
Caperum Silvium, Agrippam Silvium; posteriores-
que duces Metium Sufferium, & Tulotem Clœtium
vogatos. Nec contenti his, ad Sabinos transgredi-
uatur, & Titum Tatium, Numam Pompilium, &
patrem ejus Pompum Pompilium; ejus denique re-
gionis principes enumerant, Pirilianum Laviani-
um, Volesum Valesium, Metium Curtium, Album
Funnisiliaticum. Ex Tuscis recitant, Larrem For-
sennam; ab Æquicolis, Septimum Modium primum
regem eorum, & Sertorem Resium, qui primus jus
feciale instituit. In hunc modum Varronis senten-
tia subruitur.

Romanos autem arbitrandum est maxime ab Al-
banis, & Sabinis, multiplicandorum nominum con-
suetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt.
Omnia autem, quæ ad unumquemque nostrum defi-
niendum excogitata sunt, eadem vim significandi
hominis obtinent. Quod per proprietatem dicitur,
hoc distat, quis eo gens cognoscitur, ideoque dici-
tur gentilitium. Cætera ordine variantur. Nam quod
præponitur, prænomen; quod postfertur, cognomen;
quod ad ultimum adjicitur, agnomen est.
Quorum series non ita, ut exposui, semper servata
est. Animadverto enim in consulum fastis perplexum
usum prænominum & cognominum; fuisse dictum,
Postumum Cominium Auruncum, & Postumum
Æbutium Elvam, & Vopiscum Julium, & Opitrem
Virginium Tricostum, & Paulum Fabium Maxi-
mum. Quin etiam quædam cognomina in nomen
versa sunt, ut Cæpio: namque hoc in Bruto nomi-
nis locum obtinuit.

Gentilia nomina Varro putat fuisse innumera. &
prænomina circa triginta. Pueris, non priusquam
rogam

regem virilem sumerent; puellis non antequam nubarent. prænomena imponi moris fuisse, Q. Scævola auctor est. Quæ olim prænomena fuerunt, nunc cognomina sunt: ut Postumus, Agrippa, Proculus, Cæsar.

Opirer, qui patre mortuo, avo vivo gignebatur. Topiscus, qui in utero matris geminus conceptus, pæro abortu ejecto, incolumis editus erat. Hostus, prænomen fuit in eo, qui peregre apud Hospitem natus erat; idque habuit Lucretius Tricipitinus collega L. Sergii. Volero, in prænomen abiit, & volentibus nasci liberis parentibus indebatur; quod natus est Pubilius Philo. Lar Lartius prænomen est sumptum à laribus. Tuscum autem creditum est prænomen esse; fuitque consul Lar Herminius cum T. Virginio Tricostio. Status, à stabilitate; Fautus, à favore prænomena sumpta erant. Et Tullus prænominatus est ominis gratia, quasi tollendus, o, litera, in u conversæ. Sertor, qui per sationem natus erat, appellatus est. Ancum prænomen Varro à Scabinis translatus putat: Valerius Antias scribit, quod subitum vitiosum habuerit, qui Græce vocatur ἀγνή. Luciceperunt appellari, qui ipso initio lucis orti erant: aut, ut quidam arbitrantur, à Lucumoniibus Etruscis. Manii, qui mane editi erant; vel ominis causa, quasi boni. Manum enim antiqui bonum dicebant. Gnzus, ob insignem navi appellatus est; quod unum prænomen varia scriptura notatur. Alii enim Nzum, alii Gnzum, alii Cnzum scribunt. Qui Gliter in hoc prænومine utuntur, antiquitatem sequi videntur, quæ multum ea litera usæ. Olim enim dicebant frumentum, nunc frumentum profertur: & gnatura, modo natura. Igitur etiam, qui in corporibus nrvus gigni solet, gnrvus appellabatur. Qui C ponunt, corruptione syllabæ delectari videntur: qui Nzus, lenitatem velle indicant. Gaili dicti à Gaudio parentum; Auli, qui Diis

alantibus

olentibus nascuntur: Marci, Martio mense gentes
Publii, qui prius pupilli facti erant, quam prænomen
na haberent; alii omnis causa ex pube. Tiberii vo-
cari coeperunt, quia ad Tiberim nascebantur. Titus
e Sabino nomine Titurio fluxit: Appius, ab anti-
eiusdem regionis prænominis. Kationes appella-
sunt, qui e mortuis matribus exorti erant. Servius
qui mortua matre in utero servatus est. Spetii patre
incerto geniti, quasi *probo*. Numerii sola patris
gens usa est Fabia prænominis; idcirco quod, in-
centis sex apud Cymenam flumen exis, qui nomen
ex ea stirpe exstiterat, ducta in matrimonium ux-
ore filii Numerii Oracii Maleventaq; sub eo pater-
ut quem primum filium susceperat, ei materni
prænomen imponderet, obtemperavit.

Ancientiarum mulierum in usu frequenti prænomi-
na fuerunt, Rutilla, Cassella, Rodocessa, Mureula,
Burra a patre dicta. Ista prænomenina a viris tracta
sunt, Cata, Lucia, Publia, Numeria. Ceterum Gaius
usu super omnia celebratus est. Fertur enim, Gaium
Caecilium Tarquinii Prisci regis uxorem optima
laudis fuisse: & ideo institutum esse, ut nova
nuptiae ante januam mariti interrogata, quam vo-
ceretur, Gaiam esse se dicerent. C. Tull.

Reliqua desunt.

gen
 rone
 erit vo
 . Titu
 b arm
 ppellat
 ervius
 if patre
 ucti
 d, ur
 i un
 n ure
 pacto
 rni an
 nom
 reult
 tracte
 in Gai
 Tami
 nithan
 t nove
 am vo
 ad ve
 e n
 m
 d
 A
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100